

KISFALUDY SÁNDOR

HÁTRAHAGYOTT

MUNKÁI.

III.

KISFALUDY SÁNDOR

HÁTRAHAGYOTT MUNKÁI

KIADTA

TOLDY FERENC.

HARMADIK KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁV TULAJDONA.

—
1871.

KÉT SZERETŐ SZÍVNEK

TÖRTÉNETE

REGÉNY LEVELEKBEN,

ÉS

„MAGYAR THALIA.”

KISFALUDY SÁNDORTÓL.

EREDETI KÉZIRATOKBÓL

TOLDY FERENC.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁV TULAJDONA.

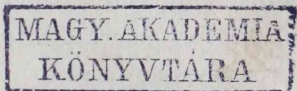
1871.

250269

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Pest, 1871. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

ELŐSZÓ.

E kötet Kisfaludy Sándornak prózában írt két költői munkáját hozza: egy befejezetlen regényt, s egy idyll-gyűjteményt.

A kézirat, melyből emeztadom, nyolcadrétben, a szerző saját kezével gondosan és csínnal leírt 22 lapnyi füzetet képez, mely első lapján e feliratot viseli: MAGYAR AGLÁJA, alatta pedig mint az abban foglalt részek címeit e következőket: *Magyar Thalia. A Gráciák. Medina. Ulysses és Penelope. Himfy Szerelmei. Levelek*; a lap hátulján pedig, a Voltaireből vett jeligén kívül (itt a 185. lapon): „Foglalát“

felirattal a M. Thalia hét darabjának címeit egészen úgy, mint itt a VIII. lapon láthatók. Alig kételkedhetni, hogy „Magyar Aglája“ akart költőnk első irodalmi kísérleteinek gyűjtőcíme lenni, mely alá fogta, a M. Thalián kívül, a fenn elősoroltakatis foglalni, és azokkal, tán legott hazajöttekor a hadseregtől, ha jól sejdíték, 1797—98 körül — midőn Kazinczy s ennek több író társai elfogatása után oly szánandó hézag éreztette magát irodalmunkban — fel is lépni. Legalább ezt engedni sejtenünk több helyt kifejezett komoly szándéka hazáját az irodalom terén szolgálni. Még 1792 májusban így írt Skublics Imre barátjának Kolosvárról, midőn Sándor-Lipót nádor huszárezredéhez sietett, melybe akkor mint kadét lépett be: „Eltökéllettem magamban: hogy én, szegény magyar nemes ifju, de azon régi igaz magyarok ivadéka, kik a magyarnak itt hazát szereztek, és egy nagy, dicső nemzetet állapítottak, homályomba rejtezve, akár mint katona,

akár mint egyszerű polgár, szívem véréből, hazafiúi érzelmeimből, mint a selyembogár gyomrából, egy fonalat fonok, melynél fogva veszni indúlt magyar nemzetiségünket, magyar nyelv, érzés és írás által, ha csak kevés idővel is tovább, életben tartsam. Magyarúl fogok írni, és csak a szívekhez szólani; — mit? miként? — magam sem tudom még.“¹⁾ — Sőt már akkor meg is voltak első kísérletei, melyek 1790-ben Pozsonyban készültek²⁾, hol a nemzeti irodalom mellett oly lelkesen buzgólkodó kispapok társaságában, és különösen Bessenyei olvasása által buzdúlt vala fel e pályára lépni³⁾. Hogy azonban a szándék — munkáinak „Aglája“ címen kiadása — tetté nem érlelődött, azon nehézségeken kívül, melyekkel akkor még magyar könyv közzététele járt, katonalétében lesz keresendő.

¹⁾ L. e *Hátrahagyott Munkák IV. köt.* 15, 16. l.

²⁾ Ezek közül való „Seneca tragédiája“ is, itt a *II. kötetben* adva.

³⁾ L. e *III. kötet* 170. l.

Többire a M. Thalia darabjait fordítá-
soknak tartom franciából, részben tán
olaszból is; „A Gráciák“ a Wielandéi
lehettek; „Medina“ hogy mi volt, csak
nem is sejthetem; „Ulysses és Penelope“
azon drámai kísérlete, melyről több
helyt maga emlékezik (így itt a III.
kötet 170., s a IV. k. 12. lapján, s me-
lyet e gyűjteménybe csak azért nem
vehettem fel, mert annak csak negyedik
felvonása töredékét bírom); „Himfy
Szerelmei“ az ő egyes Himfydalai, de
melyek akkor nehezen voltak még egy
nagy egészszé kikerekítve; végre a „Le-
velek“ mik lehettek, ki tudhatja? Bizo-
nyosan nem a szinte itt közlött levélre-
gény, melyről azonnal lesz szó, mely nem
készülhetett 1799 vége előtt: a M. Thalia
orthographiája pedig az ezt megelőzőtt
időre mutat teljes bizonyossággal ⁴⁾. —

⁴⁾ T. i. előttem fekszenek Kisfaludy saját egy-
korú kézírataiban: *Ulysses* töredéke és *Seneca tra-
gédiája* 1790-ből, *Rinaldo* 1793-ból, némely 1796—7-
ki magán levelei és 1796-diki naplója, melyekben ő
még mind correct jottista; ellenben a *Két szív törté-
neté*-ben, mely csak 1799—1800-ban irathatott, Ba-

Noha pedig a M. Thaliának nem tulajdoníthatok eredetiséget, méltónak tartottam még is a közlésre, mert érdekes látnunk költőnk ízlése kezdetkori irányát; és meglep e kísérletekben költői prózája, mely oly magyar mint Kármáné, elegantiára annyira megközelíti Kazinczy Ferencét; s minden esetre oly költői, kerekded és nemes, hogy azon időben közvetlenül a nevezett két prózaíró mellett mutat ki a fiatal Kisfaludynak helyet.

Sokkal magasabb a Himfy Szerelmeivel közös eredetű, bár töredékül maradt regénynek, *A két szerető szív történetének*, jelentékenysége, úgyis mint önéletrajzi fontos adaléknak, de úgyis mint irodalmi műnek. Hadd mondjam el miként fogom fel a két munkának egymáshoz való viszonyát és genesisét.

Kisfaludy 1796-ban a testőrségből, egy rosszakarója vádlásai miatt, a had-

csányi és Takács József hatása alatt, már határozott ypsilonista — mi mindvégig makacsúl megmaradt

sereghez tétetvén által, mielőtt Olaszországba ezredéhez indúla, megfordúlt még egyszer Zalában, hova őt főkép Szegedy Róza látásának vágya vonzotta, kivel 1795 a badacsonyi szüreten megismerkedett volt ⁵⁾. Hidegséget vélt észrevenni maga iránt a szeretett leányban, mely változásnak, a testőri kartól, megérdemlettnek tartott, elmozdítottatásában keresvén, mélyen elkeseredve hagyta el hazáját, s „eltökéllé magában elveszni a világ zavarjában, a véres harcokban. Szívének ezen helyzete, valójának ezen felingerültsége, (és — ezt teszi hozzá, persze negyven évvel később írt Önéletrajzában ⁶⁾, mi akkor, a poetai hév s az éneklés belső szüksége perceiben nehezen lebegett előtte — rég táplált hazafiúi vágya és feltétele: magyar nyelv s írás által terjeszteni a veszni indúlt magyar

⁵⁾ „Épen most három esztendeje“ úgy mond sept. 21. 1798-ban, hogy Rózát először látta. L. a *je-len kötet* 3. lapját.

⁶⁾ L. a *IV. kötet* 28. sk. lapján.

nemzetiséget) tevé ötet indulatos és termékeny költővé, ami Himfy Szerelmében sok helyen kitetszik⁷⁾. 3 évig⁷⁾ maradván külföldön, hol mind az 1796, mind a 98—99-ki háborúban részt vett⁸⁾, „dalait többnyire magános sétálás és lovaglás közben költötte“⁹⁾. E dalok, midőn Rózával 1799 elején a rég megszakadt viszonyt ismét és szerencsésen megújította, kétségkívül már nagy számban készen állottak; azonban ezek csak egyes képecskei voltak fájdalmas életének: *ő egy nagyobb és összefüggő műben akarta megörökíteni szíve történetét, midőn az, oly boldogító kifejlést nyert. S ím, mint kész regény úgy feküdt az előtte, saját és kedvese leveleiben: csak ezeket kelle összeállítani, helyenként holminek, az összefüggés érthetőbbé tétele végett, beszövése*

⁷⁾ Az *id. h.* kettőt mond, bele nem számítva az 1799. évet, midőn Rózával immár bensőséges levelezést folytatott.

⁸⁾ L. *Nyílt Levelét Kossuth Lajoshoz* a IV. köt. 196. lapján.

⁹⁾ L. IV. 29. l.

által kiegészíteni, tán törlni is, mi az irodalmi műben szükségesnek nem látszott, s a perc sugallásait gondosabban irányozni. Hozzá látott, és első, 1798 sept. 21-kén kelt gmundeni levelével kezdvén szerkesztményét, azt folytatta az 1799 június 14-kén kelt XXVII. levélig, melyet be sem fejezve — megszakad a kézirat. Végig folytatta-e, hazajövele percéig, a szerkesztést, és csak a tisztázással nem haladt tovább? ki tudja? De nekem ugyan úgy látszik, hogy a talán két harmadáig vitt átdolgozással csakugyan felhagyott, ki levén addig jóformán merítve minden, mit ő és Róza egymásnak, érzéseik és önmagok ismertetésére mondhattak — a többi csak hadi híreket érintő s a sóvárgott viszontlátás és egyesülésre vonatkozó, tán kevesbbé változatos tartalmú lehetett. *S e félbenhagyott tervet válthatta fel ama másik: dalai és énekeiből, a fonalkitüntetésére némelyek közbeszövésével, egy léteges egész kerekíteni ki: s ekép a levélregényt egy dalregény-*

nyel helyetteszni. Így lettek a „Himfy Szerelmei“ jelen alakjokban. Ilyen dalregénykép fogtam fel Himfy Szerelmeit első Költészettörténetemben már ezelőtt több mint negyven évvel ¹⁰⁾; s enézetemben megerősített volna a levélregény, ha erre még szükség volt volna, ha Kisfaludy maga helyben nem hagyta volna is felfogásomat. Most pedig a valóság e hű képét, a levélregényt is, bírván, azzal egészíthetjük ki „Himfy“ ismertetését, hogy a „Kesergő Szerelem“ végső része, a 170. daltól kezdve, melyben a költő hazamenetelre szánja el magát, annak végeig, a compositió kikerekítésére, feltaláltatott, de úgy mégis, hogy annak egyes motívumait a levélregényben is feltaláljuk.

Így tekintve a két szív történetét, nem lehet tőle érdekeltségünket, sőt részvételőnket megtagadnunk. De van annak abszolút irodalmi becse is. Az, amit mesének nevezünk, néhány sorban

¹⁰⁾ L. régi (1828-ki) *Kézikönyvem I. kötetében* a LVII. sk. lapján.

adható. Bodorfi Imre (Kisfaludy) elszánja magát Lízának (Szegedy Róza) írni, s ha már szerelmét nem, csak barátságát kérni. A levél nem jut kézhez s így válasz nélkül maradván, egy második levél már csak azt kérdi: vette-e Liza az elsőt, vagy nem. Liza válasza, szorosan a kérdésre felelve, csak az, hogy nem. Időközben Imre hírt vevén, hogy az imádott már jegyben jár, Liza annak kétségbeesett levelére nyíltan visszautasítja e feltevést, és szintannyi női tartalékkal mint határozottsággal érezteti kegyét barátjával: de a heves kérdező csak e szót: „szeretlek“ várván, nem fogja fel az emelkedett lelkű leánynak előtte kétes nyilatkozatait, míg ez, most Imre első, eltévedt levelét vevén, nem késik többé vallomásával. A kérdés meg van oldva. S ezzel vajon megszűnik-e az olvasó érdekelt-sége? Ellenkezőleg, csak most lesz az élénk és hatalmas, midőn az indulatos szeretőről a szenvedelmét, hideg környezete előtt rejteni tudó, mély női

szívhez fordult. Innen kezdve csak belső mozzanatokon perdül le az egész: de egyszersmind itt tárul fel e két kiváló kebel egész gazdagsága: az „Új Heloíz“, a háboru veszélyei, a család szándékai, Líza komornája és biztosa, visszaemlékezések az első találkozásokra, Imre egész ifjúsága (igen becses kiegészítése Kisfaludy Önéletrajzának) stb: mindannyi tárgyai a kedélyes, az érzékeny, a kellemes társalkodásnak, melynek lélektani érdekessége soha sem enged lankadnunk figyelmünkben. — Ismétlem, hogy „A két szív történetét“ valóban váltott levelek szerkesztményének tartom, ezt kivált a Lízáéra értve, tán egy hely kivételével, melyet Kisfaludy kevesbbé gyengéd átdolgozó keze eredeti, nem keresett hanem természetes, leányiságából kivett: a többiben nem bátorkodom költőnknek azt a művészetet tulajdonítani, mely e női alakot, ennek saját nyilatkozatai alapvetése nélkül, meg tudta volna alkotni. — Postliminio beiktatom tehát a mind-

eddig rejtve, sőt szerzője által is mély hallgatással mellőzött, művet irodalmunkba, mint egykor, a maga idejében észrevétlenül elpendült „Fanni Hagymányait“, amely rejtélyes művelegyütt ez regényirodalmunk azon kezdetkori évtizedének gyönyörű ikerszüleményét teszi: rokonokat abban, hogy mindkettő egy-egy költőileg hangolt nő saját ömledézéseit adja vissza; különbözőket, mert míg Kármán kedvese, eredeti alkotásánál olvasmányai által egyoldalúlag kifejlett kedélymíveltségénél fogva nem győzhetvén le a mostoha élettől vett sérelmek hatását, beteg szívének áldozatává lett: a Kisfaludyé egészséges ép alappal, értelme és kedélye összhangzó fejlettségénél fogva valárdszel- lemirányával, a készülő ellenzeteket jókor lefegyverezvén, boldogult; — s így a kettő a női természet és szerencse két ellentétes sarkát tünteti fel.

Nem hagyhatom Kisfaludy regénye prózáját sem érintetlenül, mely egészen új oldalról tünteti fel Kisfaludyt, t. i.

úgy mint azon időben a költői próza mesterét, Kazinczy és Kármán méltó és szerencsés vetélytársát. A nyelv teljes mértékben rendelkezésére áll, melynek eredeti egész kincsét bírja, s azt új szépségekkel gazdagítja; s míg Kazinczy azt idegen virágok átplántálásával szépíté, ő abból magából fejt ki minden szépséget, melyre azon időben képes volt. Kérdés, mily fordulatot vesz vala nyelvünk aesthetikai fejlődése, miképen hat vissza magára Kazinczyra is, ha Kisfaludy mint prózaíró folytatja működését. Számtalan kifejezéssel és fordulatokkal találkozunk nála, melyek ma már nem újak, de Kisfaludy előtt nem használtattak. Nyelvtani hiba is gyéren emlékeztet korára, egy-egy vidékiségek az akkor teljesen még meg nem állapodott irodalmi nyelvre. Egy sajátosága az — sőt nem is az övé, hanem a koré —, melyet a mai olvasó átallani fog, s ez a most már csak a familiáris társas nyelvben használt másodszemélyi névmás, a *Maga*, mely mai közsze-

rüségével zavarja, vagy éppen megsemmisíti a komoly, sőt emelkedett helyek hangját: mely helyett tehát tessék a kényes ízlésnek mindannyiszor Ön-t olvasni: nekem a szerző s a kor sajátságaihoz nyúlnom nem volt szabad.

Pávasziget, Pest mellett, május 25-dikén 1871.

TOLDY FERENC.

TARTALOM.

	Lap
Kiadó előszava	V

Kisfaludy Sándor Irodalmi Zsengéi.

III. Két szerető szívnek története. Eredeti levelekben a múlt francia háborúból (1799)	3
IV. Magyar Thalia	185
I. Vénus temploma Guidosban, két énekben .	187
II. Dya és Lya. Napkeleti költemény	205
III. Madagascari ének	209
IV. Egle és Cyáne	214
V. A Szerelem és a Barátság	221
VI. Rozi a kertben	225
VII. Lykas és Galathéa, idyllium	237

III.

KÉT SZERETŐ SZÍVNEK

TÖRTÉNETE

EREDETI LEVELEKBEN A MÚLT FRANCIA HÁBORÚBÓL.

HC

NET SZERELŐ SZÁMOK

T. SZERELŐ

1900. ÉVI SZERELŐ SZÁMOK

1900. ÉVI SZERELŐ SZÁMOK

ELSŐ LEVÉL.

BODORFY IMRE MEZÖDY LÍZÁNAK.

Gmunden 21. sept. 1798.

Épen most három esztendeje, hogy Magát Hajnalodon láttam! hogy lettem, mint amiként a villám által világosság leszen; hogy legottan ugyanazon szempillantatban előbbi létemnek vége lett; hogy a Maga tekintetei életem minden erejét, minden tehetségét és akaratját lelkemnek, minden gerjedelmét szívemnek magokba szívták; hogy Maga engem mindenemtől megfosztott, midőn újra teremtet. Épen most három esztendeje, hogy életem sorsa kivetődött: hogy tébolyodott észszel a kétségbeesés egyik örvényéből a másikba tántorogjak, hogy egy szeretetlen szeretőnek, e nagy mindenben legkínosabb állatnak, gyötrelmeivel gyilkoltassam. Líza! kérem mindenre, el ne dobja irásomat, míg azt egészen által nem olvasta; engem meg sem hallgatni akarni, több volna a legvadabb szilajságnál. Épen most három

esztendeje, mondom, hogy Maga egy hyaenát teremtetett kebelembe: s azolta szinte a fél világba hányódtam ide s tova; mert a Maga kegyetlensége kiűzött engem a harcba, hogy ott az emberiségnek háborújában, a dolgok zűrzavarában, így vagy amúgy, oda veszszek. Kínosan vergődtem szenvedésimen keresztül, mindennemű veszedelem fenyegette életemet; s talán csak még nagyobb nyomorúságra kímélte meg azt a sors? Részt vettem a világ némely bolondságiban is néha, nem természetemtől késztetvén, hanem amint már szokott e hold alatti világban történni, kénytelen' a sebes folyás által elragadtatván. Sokszor arra is kényszerítém magamat, ami éppen ellenkezett természetemmel — így voltam én durva egyszer immár Maga eránt is. Mindent megpróbáltam, sokszor okosan, többször mint az eszeveszett, hogy természetemet másfelé intézzem; de a hyaenát kebelemben meg nem fojthattam, emberi ereimen felül vala azt meggyőzhetnem, mert mind egyre új s mindég több élelmet lelt az érzékeny szívemben és termékeny phantasiámban. Sokszor erővel akartam szeretni, már hittem is, hogy szeretek: mert kimondhatatlan sovárgás feszegette mellemet, sovárgás egy oly valóság után, aki engemet egészen megértene —

sokszor gondolám immár hogy szeretek; de amidőn már kész valék magamat egészen odaadni, minden kifogás, minden mérték nélkül, örökre, mint St. Preux, ez az egyetlen egy szerető szív, aki érzeményeit az enyimekhez hasonlíthatná valamennyire (*je vous conjure, lisez La nouvelle Heloise de Rousseau*), akkor tapasztaltam hogy szívem már nem volt tehetségemben; hogy minden csak szántszándékos csalódás, szerelemért epedő szívemnek álma volt. — Három esztendeje, hogy Maga éjt-nap szívemben uralkodik, hogy szívemnek minden ütése — a Magáé. — Három esztendeje, hogy így élek, egy valóság önnön erő és akarat nélkül, egy báb ide s tova vonatva, taszítatva a balgatag phantasiáktól — magamnak kínjára — a világnak haszontalan! Valóban néha csodálnom kell ily felséges végre lett teremtetésemet! felséges rendeltetésemet!

Most hatalmasan megragadta és megrázta egész valóságomat; tovább már nem állhatok ellent; kétségbeesés dühödik kebelemben, melylyel semminemű vígasztalás ki nem tehet, mely ezen nyomorúlt földi életnek minden szerencsáját, minden örömét merevén elemészti, mint a tavaszi fagy a fiatal virágzatot. Most Magához akarok, kell folyamod-

nom még egyszer ezen életben: Ó Líza! szeretem én Magát, nem csak a szerelem és barátságnak egész buzgóságával; szeretem én Magát minden gerjedelmivel, minden indulattal, minden érzetivel, minden lehellel, minden erejével a bennem mozgó életnek, de nem bátorkodom kívánságaimat Magához fel-emelni; annyival inkább sem, minthogy Maga rajtam egyszer immár úgy is kiadott, és szíve talán immár mást választott. — — Haj! írva van a sors nagy könyvében, hogy engem semmi meg ne fogjon, meg ne értsen — hogy habzó zajos szívemet semmi le ne csillapítsa — feszegető sovárgásimat semmi meg ne oldozza — epedő kívánságomat semmi bé ne töltse — égető szomjuságomat semmi el ne oltsa — érzeményim rívásaira semmi ne feleljen ebben a roppant természetben; — hogy szerelmem semmi asszonyi kebelben nyugalmat, szállást ne leljen, — hogy én itt meddőn, ridegen, magánosan, a szerelem gyógyíthatatlan mérgével megétetve, elveszve, tárgy nélkül, eredeti rendeltetését létemnek, hogy midőn mást boldogítanék, magam is boldogúlnék, örökké elhibázva, természetemen, magamon kívül, enmagannak idegen, éljek mint egy ember, élet és öröm nélkül való, szomorú, vad, sivatag, végtelen pusztában

hogy — de hová ragad engem lelkemnek ki-
mondhatatlan sovárgása?

Nem! nem kérek immár szerelmemért
szerelmet, csak egy oly szívet, barátságot,
mely szomorú éltében valamennyire részt
venne: ez volna még egyetlenegy öröme
éltemnek, ezen szinte már torkig lakott él-
temnek, a szépség és virtusnak barátsága.
— Azonkívül is természetlő jó karakteremet,
szívem ezen szerencsétlenségében a rom-
lásnak veszedelme fenyegeti, mert néha már
így okoskodnak érzeményim, s pedig én
már el se nyomhatom: „mért vagy jobb a
többinél, ha látod, hogy annyival szeren-
csétlenebb vagy a többinél? — részegíts
meg néha inkább bennünket“ s utóbb — de
nem is akarom egészen kigondolni. A szép-
ség és virtus barátsága erőt adna nékem, és
okot, hogy tövises úton is állhatatosan
kövessem a virtusnak árnyékát. — És ezen
szívességnek bizonyítására, minthogy oly
messze vagyok attól, akit mindég látni és
imádni, akitől egészen ismertetni kívánnék
— különben is atyámfia; — de az hiszen
úgy is következnék — a barátságos levele-
zést értem? — Mint szomjúzza ezt lelkem!
— Líza! reménylem jó szivétől, hogy éle-
temnek ezen egyetlenegy hátramaradott

szerencsáját, szívemnek ezen egyetlenegy vigasztalását, lelkemnek ezen egy valóságos élelmét tőlem meg nem fogja tagadni? — Édes reménységemnek teljesedését szívszakadva várván, csókolom ezerszer a szép kezét, aki engem oly régolta ostoroz*).

MÁSODIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Arding 27. november. 1798.

Mintegy két holnap előtt Felső Ausztriából Gmundenből egy levelet írtam volt én Nagysádnak, és azt csak gondolom-formán, de a legjobb reménység fejében Meződre utasítottam — Líza! olyan levél vala az, amelyre minden bizonynyal feleletet érdemlettem, és vártam, de! amint már sokszor, megcsala most is a reménység. Még tehát csak egyre kérem Nagysádat (talán legutolszor ebben az életben;) méltóztassék nékem megírni, vagy Sziklai Sándor által megíratni, ha feljebb említett levelem kézhez ment-e vagy

*) Imrének ezen levele sohase jött kézhez, a mását ezen levélnek mindazonáltal vette Líza utóbb még is, amint ez továbbá jobban meg fog világosodni.

nem? — csak ezt egyedül! — kívánnám tudni — tudnom kell, minek előtte elkezdjük ismét a vértáncot, hogy — vajha az egész teremtest magammal és Magával együtt mintegy hangyafészeket elszórhatnám.

HARMADIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Roppány 1798-nak utolsó napján.

Bodorfytól egy levél: és imily foglalat-tal! Megvallom, hogy az engem szokatlanúl lepett meg. Maga nékem írt volna? és én becsületemre mondom, hogy semmi levelét sem vettem, különben válaszoltam volna legottan. Ha szavamnak nem akar hinni, legyen az Úrnak barátja bizonyságom; de — hiszem hogy elég lesz az én szavam is. Ezen szempillantásban vettem a Maga levélkéjét Sziklay által, s mindjárt kiloptam magamat a társaságból, hogy arra — válaszoljak.

NEGYEDIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Arding 20. január. 1799.

Vettem levelkéjét Líza! Minthogy, amióta engem a sors ide s tova hány vet a világban, még egy levelem se veszett el; egyedül csak az, amelyet Magának írtam, mely által egyetlenegy, s minden földi boldogságomat Magánál kerestem; tehát már elhiszem, hogy fene átkozott sorsom ellene szegezi magát életem szerencsájének. Legyen tehát úgy, ha már úgy kell lenni, megadom magamat, minthogy kell; de — koránt sem oly hajtott fővel, mint ama jámbor a bibliában: mert szívem — csikorog, és én — kétségbe esem.

Tout est privation, tout est regret, tout est désespoir!

Azt írák nékem Ordányból, hogy *Maga Domboryval jegyben volna.* — Hogy a föld ezen hírnek hallásával engem el nem nyelt! — Oda lettek most már minden reményeim, melyek néha csillogva lebegének, hunyorogtak, repdesének, elmém ködjeiben, — melyeken én remegve ugyan, de szerelmes

álmodozásaimban néha egész lelkekkel csüggtem, és képzelődésimben egy-egy percenetig boldog valék! — Egy barátné után sovárgott szívem, egy barátné után nem csak ama férfiakat bájoló, gyengéded, könnyű, kellemes, kegyes asszonyisággal, hanem mély érzékeny, jámbor szívvel, szelíd de erős magas lélekkel, éles, tüzes, fellengező elmével eleven phantasiával — ily barátnét kerestem én magamnak a fél világban; — szerencsés volnék ha soha ilyenre nem akadtam volna! De megtaláltam, hogy — én legyek a második Tantalus. A pokol minden temérdek szörnyetegeivel kebelemben dühödik!

Most már tehát nem szükséges azt ismét előhoznom, ami amaz elveszett levélben vala. — Ha mindazonáltal tudni kívánja Nagysád, szólítsa meg Sziklay barátomat; Ő csaknem ugyanazon levelemet adhatja elő: mert midőn azon levelemet legelőször íram, az aláírásnál háborodásomban a porzó helyett a tentát öntém reá (már akkor is szomorút jövendőle szívem) magának! Következésképen újra kelle ismét leírnom magamat. Ama tentával bemázolt originált akkor nem tudom mi okból nem szaggattam össze; s utóbb azután, hogy barátomnak Líza hallgatását s keménységét panaszlám,

oda zártam nekie azt is, hogy legalább ott találjak valamely részvételt elhagyott szívemnek.

Oda! mintegy villámtól agyon sujtva vannak most már minden merész reményeim! Vajha agyonsujtva volnának dühös, bolond szívemnek felzendült kívánnati is! — De megzabolázhatatlan szilajsággal ostromolnak ezek engemet. Mint az árnyék úgy állok most itt e mozgó világban; haszontalan nyújtom ki karjaimat, semmit meg nem foghatok. Csakhogy semmiségemet annál inkább érzem ragaszkodom néha egy álmodott valamihez; s ha egyszer egy érdemes gondolatot megragadhatok is, és az hamar ismét elreppen, úgy nézek utána mint a gyermek, akinek markában egy madár volt, és elrepült.

Két lélek között, kiket a természet egymásnak alkotott, gyakran sok fekszik: annyi ember! a fél világ! fél emberélet, gyakran a koporsó — s mindég legalább két test. Mondja Maga ezt bátran romantos fecsegésnek, mint aminek három esztendőök előtt írt levelemet tetszett nevezni. Igaz is: hogy nem úgy beszéllek, mint ezerek; de ugyanazért szerencsétlenebb is vagyok, mint ezek. Szomorú érdem több lenni valamivel a közönséges mindennapi embernél!

Líza! éljen boldogúl!

Feltételem erősen áll, mint a kőszál. Hálá a francia zendülésnek! — megmenekedni indulatim nyagगतásitól, zajából; kíváratim feszegetésitől, tolongásából, hitegető, s már annyiszor s oly rútúl megcsalt reményeimnek csábításaitúl. Hallom az észnek szavát: *Szakaszd ki magadból magadat, és légy sorsodnak ellenére szerencsés szíved szerencsétlenségében!* — De félre az észszel! az ész maga soha sem boldogíthat oly valóságot, aki nem csupa lélek. Éreznünk, és élnünk kell, és csak így lehetünk boldogok.

Ha (talán nem sokára) felőlem azt fogja hallani Nagysád: Vitéz volt — vagy bolond; — ezen csatában az első vágott be az ellenségbe, vagy egy sáncba, — ezt vagy amasztette, és — elesett: akkor szánjon meg engem, és ne tagadjon meg tőlem egy szánakodó könyecseppet! — Egynehányrend Nagysád kezeitől, az volna szívemnek, ami az epedő földnek a frissítő, éltető harmat.

ÖTÖDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Röppány 2. február 1799.

„Környülállások határozzák meg az embert.“ — Az enyimek, melyek nékem érzeményeim eltagadását egykor legszentebb kötelességemmé tévék, azolta egészen megváltoztak. Kiszabadúlva némely fényes, de terhes békóimból, kibontakozva némely cifra, de szívemet szorongató szoros kötelekimből; távol a nagy világ tolongásától, zajától; megismerkedve a dolgok mivoltával, becsével, érdemeivel és némely praktikákkal, melyek az emberiségnek épen nem szolgálnak becsületére: eltökéllettem magamban, minden úgynevezett convenientiának, illendőségnek, minden előítéletnek és megavúlt százados szokásnak ellenére, gondolkozásom módjától, törvényeimtől csak egy hajszálnyira is el nem hajlani, és a fél világnak bal ítéletére, büszke lévén gondolkozásom módjára, hideg vérrel mosolyogni. — Barátom! hetekig sem beszélhetném el, amiket szenvedtem; de — most már túl vagyok. Szabadon és vidám elmével állok most itt, és

háladó sohajtásokat repíték, és háladó tekinteteket vetek az égre, aki erőt ada nékem és türelmet. Hajlandó valék már többször az atyafiak unszolásainak és barátim tanácsaiknak engedni, és szomorú példája a kénytelenségnek, egész életem boldogságát testvéreimnek feláldozni; de úgy volt, mintha valamely titkos hatalom utolsó lépéseknél mindég visszarántott volna engem: úgy volt! én engedtem a titkos sugallásnak, és most meg vagyok elégedve.

Hogy a hír engem Domboryval hordozott, tudom, noha tudtomra soha sem adtam okot arra; hogy még most is hordoz, csudálom; de hiszen mese vagyok én a világnak, s az is akarok lenni és maradni: mert (büszkén mondhatom) hogy szívem jobb, mintsem hogy játékja legyen változandó kedveinek. Ha érezni kevesebbet, és speculálni jobban tudnék, hát a szebb alkalmatosságokat el nem eresztettem volna; de bizony Domboryra a sors soha se jött volna: mert én egy igazán szeretni és engem becsülni tudó, szeretetre méltó szívet keresek, s nem pénzzel töltött zacskót.

Siető szorgalmatos válaszom a Maga levelére (csak ma vevém azt) bizonyságul szolgálhat arra, hogy gondom van nyugal-

mára. Csak két szót még — és Maga — teljességgel megnyughatnék; de emelje fel Magát önnön erejével — én hallgatok.

Vigasztalódjék! és bízson az örökkévalónak gondviselésébe, aki semmi alkotmányát, következőképen Magát se teremttette inségre. Ha én is oly kétes volnék, valóban nem kellene ily hangban írnom; de én soha sem szűnök meg bízni, és a legjobbat reményleni.

Én a fársángot itt töltöm, és mulatom magamat, amint lehet. Meglehető bálaink és társaságaink vannak, mulatságaink is a szomszéd falukban; így űzzük az időt. A jövő bőjtnek elején Táplándra megyek Alkonyi Károlyné barátnémhoz, és egy ideig ott maradok: erről azért tudósítom, hogy ha talán levelei későn jutnának hozzám, (mint-hogy oda Roppányból csak igen ritkán hozatnak levelek), Maga ne essék ismét két-ségbe, hogy azután megint az ég és föld ellen kikeljen.

Még egyet! ez a levél, s minden egyéb ami engemet valamennyire illet, ideig-óráig szoros titok maradjon; fontos okokra nézve kívánom barátságának ezen jelét: mert haj! keserű tapasztalásokból ismertem én meg az embereket, és szinte senkibe se bízok. Fogadja szavamat Maga is, és minden úgyne-

vezett barátjai eránt Maga is titkot tartson. Nem értem én itt Sándort, mert annak karaktere és barátsága már kiállotta a próbát. De higgye meg! vannak emberek, akik esztendőig barátságot színlenek, és csak későn ismertetnek meg.

S most az Isten hozzád azon kérelemmel, hogy minden esetekben és alkalmatosságokban erős, nyugodt, állandó legyen és tűrjön: mert csodálatosan történik sokféle a világon, és ahol legnagyobb a szükség, ritkán van messze a segedelem. Hagyjon fel a kétségbe esésnek borzasztó hangjával, és reményljen minden jót az időtől, környülállásoktól és — Lízájától.

HATODIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Ehing, 3-dik március 1799.

Menny és pokol! idvesség és kárhozat! itt érinti egymást határtok! — Líza! ezen pontot Maga egy hajszálig megtalálta leveleiben; úgy megtalálta, mint amiként három esztendő előtt a Maga tekintete szívemet megtalálta; s pedig éppen azt a pontot szívemben, melyből az élet fakad. Maga vagy

egy kitanult lélekkinzóné, szívgyilkolóné lehet, vagy Maga soha sem érzett még szerelmet? de az első lehetetlen: mert a Maga szíve nagy és jó; tehát úgy van — Maga soha sem érzett szerelmet: mert különben Maga egyet értvén szilaj sorsommal, engem vagy régi, ennyi idők által oly jól ismert gyötrelmimnek átalhagyott, vagy ezek által szánakodásra indulván, engem általtett volna egy egészen más elementomba, egy más boldogabb világba. „Csak két szót még, — és Maga — teljességgel megnyughatnék, de emelje fel Magát önnön erejével — én hallgatom.“ Így ír Maga nékem szánakodásból; de épen ez az, ami Magát énelöttem minden felett irgalmatlanná teszi: bírni a hatalmat, melylyel a legnyomorúttabb emberből a legboldogabb teremtdőnék csak két szó által, igaz, hogy valóban mélyen érzett két szó által — mint amidőn a nagy Alkotó a nagy, teremto igét: *Legyen!* kimondta, és a semmi-ből ezernyi ezer világ tenyészett, — és mégis hallgatni? — Szép irgalom! mely az embernek velejét az agyában elégethetné, szívét a mellében elúzhatná, véré az erében jéggé fodorhatná. Mintha egy szomjan halónak valaki italt nyújtana: „Nézd ezen itallal én meg tarthatnám életedet?“ s az italt még sem

adná néki, — amiként Maga két, engem megnyugtatható szavát elhallgatta. —

Emeljem fel magamat ennen erőmmel?
Könnyen van ez mondva, mint midőn egy pille felemeli magát; de nehezen van téve, mint midőn egy hegynek repülni kellene.

Líza! higgye el, ez a lélek, mely bennem lakozik, nem légy. Ó! huszonhat esztendő életemnek történeteiből meg tudnám én mutatni, hogy lelke az ostromló sorsnak nyilait és dárdáit úgy kiállotta, mint egy orosz-lány, — és makacskodott ellene. De tudja meg azt, hogy az, akit a szerelem földhez csapott, bár az egész Stóá kebelében legyen is, csak a szerelem által kelhet fel ismét. Úgy van a természetben: mindenben van gyengébb rész is, s pedig — be isteni a szerelemnek gyengesége! Ha én szerelemről beszéllek, hát kérem, csak oly szerelmet képzeljen Magának, amilyen csak az én szerelmem. Vajha le tudnám azt festeni! de az én fejem úgy el van vadúlva, úgy ki van pusztúlva — gondolja magát vissza a hajdani vak pogány időkbe; gondoljon magának egy templomot, abban egy bálványt, és milliom térdre omlott imádkozó pogányt, nagyot, kicsinyt, a bálványra fordúlt arculattal, aki maga magának elegendően, tulajdon erővel teljessen,

tökéletben ott áll, és akinek egész valóságát belső nyugalom, lelki béke és dicsőség környéki: Ezen bálvány — te vagy egyetlenegy isteni! a templom az én szívem, és a milliöm imádó szívemnek milliöm szerelmes érzeményi. De az istenre kérem, ne mondja megint, hogy ez romantos fecsegés. Annyi volna, mintha pofon csapna engemet.

A reménységhez folyamodjam, azt mondja? azaz egy elszegényedett pénzváltóhoz? — vagy inkább egy kacsingatóhoz? — Most előtaláltam. Be csalóka, hiu szerencse az, melyet emekacsingató ígér! — Igaz, hogy minden, ami csak ember, pórázzán rángódik; de én — én már régen megváltam tőle.

Ch'a gran speranza uom misero non crede így énekle egykor Petrarca; s én kétségbe esve ordítom utána.

„*Környülállások határozzák meg az embert!*“ Kényszerítik az embert, de nem határozzák meg őt mindég. A Maga környülállásai, melyek érzeményeinek eltagadását Magának egykor legszentebb kötelességévé tévék, azóta egészen megváltoztak? A környülállások határozták meg Magát, — s ezek egykor Magát szerencsétlenségemre határozták — — — s ezek azóta egészen megváltoztak, — tehát ezek Magát most

szerencsémre határozzák; mert nagy változás a szerencsétlenségben, úgy vélem, szerencsét fog hozni? — Nézze miként mosolyog reám a reménység, ama nagy kacsingató? Mit gondoljak? mit higgyek? Mintha az egész levél Delfiben íródott volna; mindenre magyarázható. Én el nem találhatom igaz értelmét. Örömet hinnék egyszer ismét a reménységnek, de még csak az akarathál is reszketek.

Líza! Egyetlenegy a Maga nemében akit én tisztetek, csodálok és imádok! Ó ha az én lelkem, melyet a Teremtő a szerelemnek végtelen lángfolyamjából merített, ez a becsületes, szerető, szerencsétlen lélek a Maga lábaihoz ömölhetne, s elegyülhetne, egyesülhetne, — egy lehetne a Magáéval!“ — Líza! kérem én magát a Maga jó és nagy szívére, aki nem tud spekulálni, aki csak egy igazán szerető hív szívet keres, nem pedig egy hiu, széllal fuvalkodott, csak széltől dagadott címeket, és aranynyal töltött zacskókat: ha nékem ismét ír, mártsa tollát szívének belsejébe; és írja ki onnan ami benne írva vagyon felőlem: Élet vagy halál! írja ki egyenesen és igazán, és ha lehet, kegyelmenesen. Vagy emeljen fel engem szerelmének egébe; vagy taszítson a mélység gyomrába,

ahol soha meg nem némuló panaszok, soha ki nem apadó könnyek legyenek keserű sorsom. Csak azon esetben, ha hogy csupán hideg barátság volna minden, amit nékem adhatna, csak azon esetben kérem — hazudjon és mondja: hogy elvet engem, amiként a bojtorján elvettetik a ruhából — hogy megbolondúljak — azaz megmenekedjem.

„*Hagyjon fel a kétségbeesésnek borzasztó hangjával, és remélljen minden jót az időtől, környülállásoktól, és Lízájától.*“ Ezen szavakkal van berekesztve epedve óhajtott levele; s én követni akarom ezeket, én, akinek szíve már elidegenedett a reménységtől, s reménylek — Lízámtól.

Líza! szorossan és örökre összekötve véled! — ne hadd kifestenem! — Bocsánatot! ha talán bocsátani valót mondtam.

Tegnap éppen sétálni lovagoltam. Az úton előmbe jöve káplárom, aki embereimnek kenyeret és lovaimnak szénát hozott; ez hozta szívemnek is az eledelt, — a Maga kedves levelét. Ha Maga engem akkor láthatott volna! mint szikráztanak szemeim, kezeirására ráismervén; mely tüzesen szakasztottam fel a levelet; s midőn annak végezetét sebesen általolvastam, mint repültem oda sárgámon — szállásomra, hogy sár-

gám csupa tajték volt; hogy a bajszők szemét száját feltátván, utánam bámult, s minden bizonynyal azt gondolá magában: az én kapitányomnak nincs helyén a feje.

Hála az egeknek! hogy a Domboryval való jegybenlétel — csak hamis lárma volt. A világnak minden szirthegeivel könnyebb a szívem. Valóban: a közmondás helyett, hogy az Egek kötik a házasságokat, azt kellene mondani: hogy Ordányban köttetnek.

Regementünk stábja most Freysingenbe fekszik, mi pedig szanaszét a falukon. Én egy plébánosnál vagyok szállva, akinek istállója tömve van ugyan derék marhákkal, de könyvtára csak a bibliából, breviárium-ból, és néhány predikációs könyvekből áll. Lerajzolám életemet Magának: — Csikorgó élet bíz ez; és csak azért méltó a kivonásra, minthogy az egészen és egyedül Magának van szentelve. — — Gyalog vagy lovag, de többnyire magánossan tébolygok Baváriának szép téreiben; gyakran ledülök a természet karjaira — szívére, mely a közelgető tavasz elejbe nyílni láttatik; de se kedvem, se nyugtom: örömet felvidúlnék, s mindent elkövetek vidításomra, de — nem megy. A nyugalmat kívánom, mely szívemet kerüli, és indulatomat táplálom, mely szívemet

gyötri. Ott ülök vagy fekszem néha, és — dohányzom — és Lízát érzem, Lízát gondolom — hogy a gondolatok agyamat szinte kitúrják, s a temérdek érzemények mellemet szinte kilövik. Egész létem egy Magát fogláló hosszú gondolat, s egy magáért epedő emésztő szomjuság. Mindörökké jelen van Maga előttem, egy idő óta ugyan már nem, mint egy engem megvető istenség; de mégis mely messze még kívánságimtól!? Olvasok is néha, ha néhol valamely jó könyvre szert tehetek; kiváltképpen pedig szeretem a poetákat: a poézis nem tudom minő bájos erővel a szerencsétleneket úgy vonzza magához, s oly édes élelme az andalgó szíveknek, az álmodozó lelkeknek; a mardosó gyötrelmet, a mérges fájdalmat megenyhíti. Így tesz vélem Petrarca, akinek némely sonettjeit magános szerelmes óráimban magyarba is fordítottam. Talán meg is küldöm azokat egyszer Magának, tudván azt, hogy a patriotismus, s így anyanyelvünk szeretete is egyik a Maga sok, s engem elragadott virtusai közül, ez a mi magyar szépeink között oly ritkán található virtus!

Még nem tudhatni, ha ezen két esztendei fegyvernyugvásnak vége békesség lesz-e vagy háború. Én még mindig hajlandó va-

gyok a háborút kívánni: nem mint némely pajtásaim azért, hogy feljebb mehessek, mert az én philosophiám más, hanem mivel-hogy szívem a közönséges zűrzavarban jobban elveszti magát. Igaz, hogy ezen kívánságom nem lehel emberszeretetet, midőn az egész emberiség már régen sír a békességért, igaz, hogy ez csúnya egoizmus, de nekem megbocsátható, minthogy nem vagyok szerencsés! — De félre a kétségbeesésnek hangjával.

Mondja meg nekem Líza, hogy-hogy lehetett Roppány a Maga lakhelyévé, ki atyja-fia vagy barátnéja ott Magának? — hol és miként él Maga ott? — Okom volna valóban Sziklayra boszankodnom: annyszer könnyörögtem neki, hogy nekem mindent megírna mindég, ami Magát illetné, s mégis mindég szánt-szándékkal láttatott ő itt eltérni. Már többször feszegettem én ezt; ő tisztelője, csudálója Magának, mint az egész jobb világ — barátja is Magának — de nem szerelmes Magába — s még se jön szívemnek segítségére? — Becsületes, jó, derék fi, nem mindennapi ember ez a Gábor régi jó barátom, de igen hidegvérű — egy fiatal Cátó: résztvevő mindenben ami engem illet, csak szívem dolgaiban mosolygó, s néha gúnyolódó

moralista. A tudósításokat Maga felől eddig mindég Harmatytól Ordányból, s néha Marconfáról kellett beszedegetnem. Levelezésünk titokban tartásáért jót állok, de — Gábor immár tudja. Utolsó levelemre mindez, mind Harmaty, aki nékem hasonlóképpen igaz barátom, és Magának régi tisztelője, már régen adóssak válaszszal. Utolsó lehelletemig mindég köszönni fogom emennek, hogy ő Lízát minden időben Imrének kívánta és szánta.

Líza! még egyszer könyörgök: adja vissza elrablott nyugalma szívemnek! — Mi tartóztathatja még ama sokat jelentő két varázsigenek kimondását, ha azok által egy ember, aki nem legrosszabb a rosszak között, szerencsés lehet? — Vagy talán kétes Maga érzeményim tisztasága és igazsága eránt? — Igaz, hogy az emberek már annyira vannak, hogy az igaz érzeményt keresni kell, mint Diogenes az embert lámpással kereste; hogy a mostani időben sokszor egy lélekzettel több mondatik, mintsem egy emberkorban megigazodhatik, — de vannak fejtér hollók is, noha az egész hollónem fekete.

Tegnap előtt vettem Jegenyeynek levelét. Juliska egy rajzolatot zárt atyja levelébe számomra, mely Alkonyi Cencitől való.

Ezen rajzolat engem a múltakra emlékeztetvén, nem szántam volna mint a hajdani, a babonás vak időkben a türedelmes publikánusok, jól megkorbácsolni bűnös testemet. Ki tudja, ha — most három esztendeje — Marconfán életem folyását én másfelé nem intézhettem volna-e, ha oly makrancos bolond-nem lettem volna. Nem akarok azon időkről gondolkodni, mert — még a falba verem fejemet. — Ugyanazon levélben az egyik cikkely Magáról különössen — kívánságom ellen szól; de azzal vigasztalom magamat, hogy Maga mese akar lenni és maradni a világnak; Líza! s hát nékem is? — nékem is? — Itt erővel olyan hangok törekednek belőlem, melyekhez képest Hamlet híres monologussa „*Lenni, nem lenni; az tehát a kérdés!*” csak selyp hang, csak verébsiripelés volna; de elfojtom azokat. Ne kacagpon, hogy imígy kámpulom magamat: az inségnék nincs egyéb mulatsága, mint magát gúnyolni.

Sokat, igen sokat akarnék — kellene még írnom Nagysádnak! de attól tartok, hogy már is — ásítózott Nagysád! — Jövendő leveléig, melyben sorsom meghatározását fogom olvasni, az időt szívem verésein számlálom. Ezerszer csókolom — Magát

gondolatimban. Ezt se ég se föld meg nem tilthatja, valamíg minden érzésimtől meg, nem fosztódom.

Ezen percenetben vettük a parancsolatot hogy minden órán készen tartsuk magunkat az indulásra.

HETEDIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Kempton, 10. március.

Mi általmentünk a Lechen — a franciák általjöttek a Rajnán. Mársnak megengesztelhetetlen dühe ismét fellobbant. Nyolc napok óta nyugvás, pihenés, állapotás nélkül futunk az ellenségnek elejbe. Halljuk immár morogni Marsot előttünk — Okádják már a halált az ezer meg ezer ércorkok — s Bregenc és Philippsburgnál, mondják, már embervér gőzölög! — A tánc véresebb lesz, mint valaha volt. Líza! könnyen megtörténhetik, hogy a sok ezerekkel együtt én is elesem, mert a mi regimentünk — nevezetes az ő bajnoki tetteiről, s magyar vagyok én is — elegendő ok, többet tenni, mint csak azt ami csupán kötelesség. S ha meg van írva a sors nagy könyvében, hogy elmenjek, minekelőtte éltem? — mert mi az em-

berélet szerelem nélkül? — Festett tűz, mely se meleget, se világot nem ad; — tehát bizonyodjék meg még egyszer igaz, véghetetlen, hív szerelmemről. Lelkemnek utolsó már-már elhúnyó szikrái Magát fogják érezni, és gondolni. Életemnek utolsó lehellete a Maga imádott neve lesz. S ha valóságunk a síron túl is tart, amint hiszszük, tehát ott is az maradok, aki vagyok. Nem írom ezt kétségbesésből, mert hiszen azt mondá Maga nékem: „*reményljek minden jót az időtől, környülállásoktól és Lízájától?*“ S én reménylek is; csak minden esetre írom ezt.

A múlt hónap másodikán írt levelére válaszoltam. Ó mint sovárogo szívem ismét egy levél után Magától! — Írjon könnyörögök, mennél hamarább! — Én igen sietve írom ezt. Holnap után alkalmasint már tűzbe megyünk. Az előljáró seregek első csatájában Feldkirchnél amint halljuk, mi valánk nyertesek. Én írok Magának valamíg — kezem lesz. Szeretett, imádott Lízám, éljen boldogul! és emlékezzék meg rólam.

NYOLCADIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Roppány, 4-d. február.

Két nappal utóbb, hogy 20. januáriusban írott levelére válaszoltam, vettem Sziklay által amaz elveszett levélnek originalját, melyről Maga említést teszen irományában; őáltala veszi ezen rendeimet is, úgymint feleletet arra.

Imre! nagyon vét Maga, ha mind azt, ami többnyire kötelességből, szükségből, és árulkodásokból következett, egyedül nékem tulajdonítja: én Magának mindenkor barát-néja valék, soha, soha se felejttem el Magát. A Maga emlékezete a nagy világ tolyongásába kísért engem, és visszatért velem ismét a falusi magánosságba. — De én úgy emlékeztem Magáról, mint egy örökre elköltözött barátról; mert nem reménylettem, hogy itt alatt még valaha találkozzunk. Jól mondja Maga: gyakran s többnyire sok fekszik két lélek között, kiket a természet egymásnak alkotott. De az idő gyakran sokat megváltoztat, és lehetetlenségnek látszó dolgokat is lehetőkké tesz.

Én Magának mindenkor szerencsét kívántam, és hittem is, hogy az ész és okosság segedelmével, elfelejtkezik rólam és boldog lesz; annyival is inkább, minthogy minden jót tartottam ugyan Maga felől, de karakterében állandóságot nem véltem. — Többet tudok én a Maga életéről és történeteiről, mintsem gondolnā; mert soha sem szüntem meg barátnéja lenni, és magamat interessálni Magáért. Ha Maga példa vagy hajlandóság által késztetvén, könnyülállások vagy szükség által kényszerítvén, megváltozhatott volna; én is békével követtem volna sorsomat, noha az első lépés mindég sok küszködésembe tellett volna. — De Maga nem akart, vagy nem tudott megváltozni! Jól vagyok: én is elvetem a tettetésnek eddig viselt álarcját, és úgy állok Maga előtt, mint egy szíves, igaz hív, barátné. De jaj Magának, ha valaha elfelejthetné, hogy ez a szív, százaktól keresett és imádott szív, valamennyit megveté, és a sympathiának titkos ereje által vonzódván, egyedül Magáért vert; — jaj Magának! ha valaha csak szempillantásokig is elfelejthetné, hogy minden tekintetben nagy láldozat ez, melyet itt a szerelemnek és barátságnak szívesen ugyan, de a következtetésekre nézve reszketve teszek; — jaj Magának! ha

Líza a Maga szemében nem mindég az marad, ami az elő szempillantásban volt; mert a földnek minden koronái fel nem érhetnék szívemnek érzeményeit, csak egy hasonlóképpen szerető hív szív méltó arra, hogy azokban osztozzék.

Je tacherai de recevoir la nouvelle Heloïse, que vous me recommandez tant, j'aimerais connaître ce fameux St. Preux, qui fut sûrement un prodige entre les hommes.

KILENCEDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Órhegy, 24-ik március.

Ma vettem hosszú levelét; hosszúnak mondom, minthogy azt Maga is hosszúnak találja; de hogy nékem az éppen nem tetszett hosszúnak, sőt hogy azt kellemesnek találtam, — ó azt maga úgy is jól tudja, mintha már előre megmondottam volna. Ti férjfiak hiszen mindég azt mondjátok, hogy mi hívságból vagyunk alkotva: ha pedig igaz ez, hát hívságomnak hizelkedő levele hiszen tetszhetett, tetszeni kellett. — De nem akarom most már vizsgálni, mennyire legyen ama mondások a férjfiaknak helyes, vagy

helytelen ; mert időmet és papirosomat másra akarom fordítani: csak azt találok igaznak, hogy szívünk, ha ez egyszer érdekeltetik, oly hajlandó arra, hogy néktek higgyen. Elég bosszúság ; mert sokszor csalatkozunk ; de — e már csak az elkerülhetetlen rosszak közé való.

Sziklay által küldött levelemet, amint veszem észre, Maga még nem vette ; sajnálom ! Ha vette volna, hát legalább tudná immár, ha, kitanult szívgyilkolóné vagyok-e vagy csak a szerelmet nem ismérem. Úgy vagy ! némely dolog könnyen van mondva, de nehezen téve ; de reám ez a közmondás visszarólillik : könnyen, téve nehezen mondva. — Kedves Andalgó ! hát csak nem értett volna meg Maga engem ? — hát azt gondolta, hogy kőszív lakik kebelemben, s hogy én a mindenható szerelmet is kényem szerint meggyőzhetem ? Jó Maga, ha azt hiszi. De hiszen Maga csak igaz szíves barátságot kívánt tőlem ; mondja meg nekem, ha igazán úgy volt-e ? S ha úgy volt, miként változhatott meg Maga oly hirtelen, egykét hónap alatt ? — Mert úgy tetszik, hogy most meg azt mondja, hogy a csupa barátság nem volna elég ? — Így csalódik az ember gyakran, így csalódott Maga egykor Marcon-

fán; így csalódtam magam is, midőn az idő és távolléttől csuda gyógyulást, feledékenységet vártam; midőn a mulatságok örvényében, a nagy világ tolongásában, hiú lármájában a nyugalmat kerestem, melytől ott gyakran azok is megfosztatnak, akik azt magokkal oda vitték. — De én is elcsaptam tárgyamtól. —

Ama két szót magyarázzam meg Magának? Kell-e hát valóban még világosabb, értelmesebb magyarázás — Kimondásom által én szerencsét alkossak, mint a mindenható teremtető igéje által világokat tenyészített? Valóban okom volna hatalmamra büszke lennem. Tehát két szót mondjak? vagy inkább egyet, mely kevésben sokat — mindent mond? egy szót, mely igaz és kiterjedő értelmében véve tiszteletreméltó, szent, borzasztó, s szinte rettenetes *szerelmet*!! az ő tiszta, széles, valóságos értelmében! — — kimondám, megvallám Magának egyenesen, őszintén és igazán azt, ami Maga felől szívemben írva vagyon. Fontolja meg jól: több ez az elégnél — minden.

Ne adjon ki épenséggel a reménységen; még egyszer oda igazítom Magát: ha minden eltörik, elszakad, ha minden elhagy bennünket, ha sehol sincsen már menedékhely,

akkor a reménység, ez a csalóka tünemény, mégis jobb a kétségbeesésnél.

Sajnálom, hogy oly rossz társaságban tölti napjait ama becsületes plébánosnál; örömet felváltanám a szegényt; öneki talán mindegy volna, és mi nyernénk e csere által. De eddig talán már jobb helyen van szállása Magának, amit most meg sem érdemel, minthogy oly gonosz, hogy a háborút kívánja. De olyanok vagytok ti hóhér uraim: ti mindig mást akartok, mint más becsületes emberek. Az egész világ nyög a háborúnak terhe alatt, és békességért sohajt, és Maga háborút kíván, csakhogy ott — kitombolhassa magát. Fi! ez rút kívánság volt, és bizonyosan nem szívéből jött; nem is hasonlít Magához olyant kívánni, ami az egész emberiségnek veszedelmére, inségére van. Ne ám ilyent többet, mert valóban — megtudnék haragudni.

Juliska szép ravasz leányka, csókot érdemlenez tőlem azon derék gondolatjáért, hogy Cenci rajzolatját elküldötte Magának. Jól eltegye Maga ezen kincset; mert a szikra ismét lángba találna lobbanni, az jó szolgálatot tehetne. Olyanok is történnek a nap alatt, amikről nem is álmodunk. — Mit írnak énfelőlem Marconfáról? nevetséges

lehet, de mégis szeretném tudni. — Kérdezzen Maga száz embert felőlem, és mindene-
gyik masként fog engem karakterizálni —
festeni, és még se fogja egyik is eltalálni az
originált: mert az emberek többnyire köl-
csön vagy pápaszemekkel néznek és így
gyakran csalatkoznak.

Miként jöttem légyen Roppányba, kérdi
Maga tőlem? — Magam se tudom miként;
elég az, hogy ott voltam, történet által. Ál-
taljában szegény jó atyám halálától fogva
hol itt, hol amott tartózkodtam, és sehol
sem tetszett. Roppányban azonban csak a
múlt esztendő végét és a két utolsó farsang-
hetet töltöttem Várady vicispánynénál, a-
kit, minthogy jó asszony, szenvedhetek. A
bőjtöt itt éltem által: először bátyámnak
egy hivatalbeli útja, azután a rossz utak, s
utóbb betegeskedésem gátolták kedves ba-
rátnémhoz való meneteletem. Gondolja el:
csak kevésben múlt, hogy a múlt őszben ezen
barátnémat (Bárdy Mancit) Baváriába nem
kísértem, aki atyját a generálist ott meg-
látogatta. — De csakugyan itthon ma-
radtam.

S ziklay tehát nem a Maga szemeivel lát,
és néha gúnyolja is a Maga almodozá-
sait? Bocsássa meg néki, barátom; mert hogy

az Cátót akarja játszani, és a Maga szerelmes álmodozásainak censorja akar lenni, annak végtére csak az az oka, hogy ő hidegebb vérű Magánál; jó szíve, és ismeretes nemes gondolkodásamódja nem engedi, hogy akár mi tettét balra magyarázzuk. Maga sem fog mindég álmodozni, Maga is fel fog egykor ébredni, és szívből kívánom, hogy kellemes legyen ébredése! —

Harmaty igazán derék, jó ember; én őt már régen ismérem, és mindég becsültem, meg is érdemli teljes mértékben minden jobb ember hajlandóságát; keveset is ismerek, aki őtet ne becsülné.

A jövő hónap elején Mezödre megyek, és néhány hetet, míg bátyám hivatalbéli foglalatosságaiban Zalánfán fog mulatni, én alkalmassint ott töltök. A nyarat is részszerint ott, részszerint itt szándékozom tölteni. Megúnván a zajt, melyben életem utolsó két esztendeit elcipeltem, elpazarlám, örömmel térek vissza a békés magányosságba: itt a szép felséges természetnek anyaölében akarom a világot, az embereket az ő bolondságaikkal, csalárd-ságaikkal és mérgeikkel együtt elfelejteni, és csendes békés meglegedés mellett itt magamnak egy világ lenni. Csak a szerelemnek s barátságnak lesz szabad itt hozzám köze-

líteni; amit különben a világ méltán vagy hibásan szépnek és nagynak mond — távol maradhat tőlem. Éjfélhez már nem messze az idő; mély álomba merült már minden körülöttem. — Jó éjszakát!

TIZEDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Órhegy, 26. március.

Azt tartom, hogy nekünk gyakortább kell egymásnak írunk, mint eddig; mert minden holnapban, minden hat hétben egy levél — utóbb nem tehet jót.

Szívem oly teli van, oh oly igen csordul-
tig teli; — s én oly magánosan, olyan csu-
pán egyedül vagyok ebben a szép világban!
senkim sincs, akibe bízhatnám, akivel szí-
vemnek névtelen érzeményeit közölhetném.
Szerencsés ember! Magának még is két ba-
rátja van, kik sorsában részt vesznek, akik-
hez teljes bizodalma lehet, mert Harmaty
Magának úgy vélem szintén olyan barátja,
mint Sziklay; de nekem, nekem az egész
asszonyi világban egy meghittem sincsen.
Noha számos szokásból nevezett barátném

közül kettő még is méltó a kivételre, az első Csombory Fanni, akivel szinte együtt nevelkedtem (noha ő néhány esztendővel nálamnál idősebb volt) születésem óta igen vont hozzám, s én is emlékezetem óta szerettem őtet. Mindenem volt ő énnékem, barátném, játszótársam, néném, sőt jó anyámnak kora halála után tanítóném is. Valóban sokkal, igen sokkal tartozom én ezen jó léleknek. A megkerlelhetetlen halál elragadta őt tőlem tizenhatodik esztendőskoromban, midőn legnagyobb szükségem lett volna rája. Napjainak legszebb virágában hala meg, még csak alig lévén két esztendeig asszony!

A második, akit méltán barátnémnak mondhatok, s akivel szerencsés történet által épen akkor találkoztam, midőn Fannim vesztése felett vigasztalhatatlanul szomorogtam, — Kékedy Nina, néhány esztendőig teljesen bírta bizodalمامat, meg is érdemlé ő azt tőlem minden időben (még Maga is hálákkal tartozik néki, mert a jó lélek, a nélkül hogy Magát ismerné, mindig tüzes szószólója volt nálam), de két esztendő óta asszony. Férje Benye kapitány, a hadnál vagyon, s felesége mind- eddig híven kísérte férjét mindenütt. Csak ritkán láthattam őt tehát, és leveleim oly

rendetlenül jártak, hogy már régóta nem mertem egész bizodalammal írnia. Azon kívül is ő most oly boldog! — Mért kellene napjainak vidámságát, életének boldogságát búmmal háborítanom? — Némán tűröm én búmat, oly régi ismerősömet; Nina megérdemlette szerencsáját — élje békével megjutalmazott szerelmének boldogságát.

Alkonyi Károlyné, kinél a börtönt szándékoztam töltetni, méltán neveztetetik a jó asszonyok példájának és koronájának; én tisztelem és becsülöm őtet; ő is szeret engem, és érzékenyen részt vesz mindenben, ami engem illet. Köszönettel is tartozom én nékie, mert ő egykor kezét nyújtá, és kivezetett engem egy labirinthból, melyben — szinte elbódultam. De még sem bírja ő tökéletes bizodalمامat, mert ezen pontban én különösen gondolkodom. Értem itt azon titkos érzemények és gondolatok közlését, egy szeretővel vagy meghitt barátnéval. Nem is érezhet oly mélyen, oly őszintén, oly igazán a szív, mihelyt az egyszer meg van osztva. Így vélekedik-e Maga is? —

Megnyitom Maga előtt szívemet, mert nem vélhetem, hogy szükség volna Maga előtt tartózkodnom, titkolódnom; mert érzem, hogy lelkeink értik egymást, mert ér-

zem, hogy szíveknek, mint a mieink, vagy lehetetlenségek által örökre elválasztva, vagy — a legszorosabban öszveköttve kell lenni. Valóban, itt harmadikat nem ismerek. Oly nyitva, oly fedezetlen, oly őszintén, oly csupán, amint azt csak az istenség láthatja, legyen ennek utánna az én szívem mindig Maga előtt.

Én nem vagyok közönséges leány; én megvetem azon mesterségeket, melyek által némely leányok a férfiaknak tört hánynak, és őket magokhoz édesgetik — hódítják, én gyűlölöm a tettetést mindenütt, ahol azt az elkerülhetetlen szükség nem kívánja,; — és én se szívem érzeményeit, a közönséges szabások, se szavaimat mesterségesen a formák regulái szerint latolni s rendbe szedni nem tudom: — Amit nékem szívem sugall, soha sincsen szégyenemre, s miolta kimondottam, egész, szélesen kiterjedő értelmében (most legelőször, és legutólszor életemben) a szívünket és éltünket öszvefoglaló nagy szót; azóta Magát én úgy tekintem, olynak tartom, mint Magam mását. Azt sem hihetem, hogy én teljes, határ nélkül való bizodalmam által Magánál veszejthetnék, el lévén arról hitetve, hogy Maga a világot jól ismeri, és jól tudja, hogy a nap

alatt nincs igaz tökéletesség, nincs semmi árnyék, semmi hiba nélkül, hogy még a napvilágnak is vannak homályfoltjai. Sőt hiszem azt, hogy kedvesem lelke elég nagy lészen arra, hogy lehető gyengeségeimet szeretettel fogja fedezni, és engem azért nem becsül kevésbbé. Hogy bizodalمامat valaha balra fordítsa, arról nem is álmodok! — Csak az volna még kívánságom, s kérem is őtet arra, hogy Hozzám is szintén oly egész bizodalommal viseltessék! —

Örömet elbeszélleném Magának három esztendei életemet; de azt találom, hogy atyám halála oltá oly vesztegetve, oly üressen, tárgy nélkül éltem, hogy — valóban nem sok jót mondhatok felőle. De minthogy Maga kívánja, rövideden beszéllek valamit felőle. — Atyám halála után nem sokára Bécsbe jöttem; ott egy ideig szél, zaj és hivalkodás közt, nem éltem, csak mozogtam. Ott kellett volna keserű veszteségemet elefelejtenem, holott azt, ezer alkalmatosságokkal is csak mélyebben, fájdalmasbban éreztem! — A franciák elől való szaladás, épen jókor és jó móddal mentett meg engem onnan. Akkor ide jöttem bátyámhoz, a consiliáriushoz; s azóta részszerént nála, részszerént jószágainkon mulatoztam — néha

magánosságban, néha a társaságok lármájában. Eleinte szinte kerestem a társaságot és mulatságot a nélkül, hogy szerettem volna, mert éreztem — hogy a magánosság nem jó nékem. — Jól mondja Klopstock:

*Einen Becher der Freuden hat in der Rechten,
In der Linken einen blinkenden Dolch die Einsam-
keit!*

*Reicht dem Beglückten ihren Becher —
Dem Leidenden — stösst Sie den wüthenden Dolch
hin!!*

s ez egészen reám illett akkor. Hogy az atyám meghalt, úgy tetszett nekem, mintha az minden jobb reményemet, minden hiedelememet általvitte volna magával az örökkévalóságba; úgy ostromoltattam minden felel. Sokszor kívántam magamat testvéreim helyébe, kik ártatlan vidámságban éltek napjaikat a csendes klastromban, s ha lehetett volna, örömet ént is azt választottam volna lakhelyemnek. — Szűk volt nékem ezen két esztendőben a világ: jártam kelttem — sehol se találtam helyemet: mert nem szoktam hozzá, így el — és magamra hagyatva élni. Alig vala már egy nyugalmas óráj. Legjobb napjaim azok valának, melyeket Dunavárott öcséimnél töltöttem, kiket minden esztendőben kétszer meg szok-

tam látogatni; ott legalább öcséimmal együtt visszagondolám magamat a múlt boldogabb időkbe. Külömben kedvetlen, öröm nélkül szomorúan folytak napjaim — szomorúan még a vigasságoknak közepette is. S pedig úgy tetszett, mintha kívántam volna a mulatságot, de ha benne voltam — nem talál-
tam benne reménylett kedvemet. Táncoltam, ugráltam, tréfáltam, nevettem, csak hogy a világ előtt vígnak, szerencsésnek láttassam, de — nem volt úgy. Utóbb már magam is alig esmertem meg magamat, úgy megváltoztattak engem a nyughatatlanság, a kedvetlenség, a bú. Leginkább pedig, minden tekintetben, bajos volt a múlt esztendő. De most veszem észre, hogy én is úgy teszek, mint káplányunk, aki ha elkezdi egyszer, nem tud végezni. Ah! nem szükség a múltakban vájkálnom, a jelenlét is elég szomorú jövőendővel biztat. Egy szót se többet tehát a múltakról.

Mostani állapotomban valóságos szerencsémnek tartom hív komornámat, ki már hét esztendőök oltá melletttem vagyon; az idő, a megszokás, és hajlandóság már annyira hozzám kapcsolták őt, hogy a világért sem maradna el tőlem. Szülői Bécsben laknak; nem szorúlt éppen a szolgálatra, csak hajlandó-

ságból, s ugyanazért híven, igazán szolgál engem. Szükségessé is leve nékem ez a személy, amiolta mindentől meg kelle válnom, ami nékem valaha kedves volt. Bátyám is szenvedheti ötet. Igaz! Maga hiszen ismeri bátyámat? — Nagyvárott látta Magát két esztendőök előtt, épen akkor, midőn Bonaparte Magyarországot is fenyegette Stíriából. Én is ott valék akkor, és semmit se tudánk egymás felől! — gyakran el kelle pirúlnom, midőn ő Magáról beszélt: Úgy látszik, mintha Maga megtetszett volna akkor bátyámnak, mert most is mindég azt mondja, valamikor Magáról van a szó; hogy — nem rosszúl választottam.

Általjában sokféleképen vélekednek az emberek felőlünk; mert Hajnalod — s mi ott együtt — ezt ki nem verhetni fejből: közel is járnak az Igazsághoz; de én — eszeket veszem. Egyedül azt vallom meg szabadon és nyilván mindenütt, hogy — nem voltam ellensége Magának — többet semmit sem: Haj! mert a szomorú tapasztalások már rég elfojtottak bennem minden bizodalmat az emberekhez, s azolta igen nehezen hiszek. —

Olvastam Rousseau Júliáját! nem nyughattam, míg meg nem kaphattam. Dumont

őbesternél lévén egykor többed magammal, ő engem könyvtárához vezetett, és kért, hogy választanék magamnak könyveket tetszésem szerint. Alig pillantám meg ott az Új Heloïst, legottan mohón kaptam utána; ami által a jelenlevők figyelmét magamra kellett vonnom, mert az őbester, mintegy csudálkozva azt kérdé tőlem: „Ezen könyvnek bizonyosan nagy interesséje vagyon Nagysád előtt.“ Igen, felelém, mert már két eszten-deje, hogy keresem, és soha meg nem kap-hattam. „Csak azért“, kérdé ismét az őbes-ter mosolyogva: „Meg azért is, mondtam to-vább, mert én is ismerek egy St. Preuxt.“ S mosolyogva oda nyújtá a könyveket. Egy fiatal tiszt, kit eddig alig vevénk észre, egy-szerre felkiált: „*Quoi! vous connaissez un St. Preux, et vous n'êtes pas Julie? c'est im-possible!*“ — Ezen érdeklő felkiáltás vala-mennyire megháborított engem, de csakha-mar öszveszedvén ismét magamat, pirúlva ugyan, de csendesen ezt viszontaglam ő kel-mének: *Je tâche d'imiter ses vertus, sans ap-prouver ses faiblesses.* S ezzel meg kelle elé-gednie. A társaság jónak, szépnek találta feleletemet, s ha az én St. Preux-m is úgy találja — örvendeni fogok. — De én már annyit firkálok — megbocsásson! — S pe-

dig kell firkálnom — oly igen meg vagyok háborodva. —

Egy idei életem csupa álmodozás; néha olyan jól vagyok, — néha pedig úgy fáj! — A természet az ő kincseit tární láttatik a közelgető tavasznak; szép napok járnak immár; s én órákig elbolyongok ezen valóban szép vidékben. Klárim köt, én pedig olvasok; de egy idő óta épen nem tudom mit olvasok, hogy szinte jobb szeretek ennem gondolatimmal mulatozni. — Mindenütt Maga van előttem; s mindég Magáról gondolkodom: már ugyan nem mint egy örökre elköltözött barátról, akinek vesztesége nehéz, nem: — mert én reménylek — s minden esetre el vagyok készülve — nem szomorkodom. Kísérőm Maga nékem, őrző angyalom, aki engem vezet, vigasztal; — akiért élek, mozgok, halok — vaj! mit mondtam! — de már megvan.

Tudja-e mit szeretek én most leginkább olvasni? Az olyan történeteket, melyek szomorúan kezdődnek, öszve meg öszve zavarodnak, és — szerencsésen végződnek. Ma Abeilard és Heloïse Leveleit olvastam; ott találtam ezen verseket:

„D'un lien fort l'impression sacrée
 „Dans un coeur bien epris n'est jamais altérée;
 „Il respecte son choix, et sait toujours aimer,
 „Ce qui put une fois lui plaire l'enflammer.“

s ezen versekkel zárom be mai firkálásomat.

Estve későn *):

Alig végzém irásomat, hogy megérkezett Kemptenből írott levele; reszketve, mohón szakasztám fel azt; s hogy sebesen általfutottam — Isten! egyszerre ezer meg ezer nyilak lövődtek keblembbe. Ó szívemnek szerette! mit miveltél? — Ezentúl nem találok már nyugalmat, örömet a világban! valameddig minden veszedelem elhárítva nem leszen. Mindenható isten! ki az eget s földet bölcseséggel kormányozod és tartod! irgalmazz minékünk!! — Irgalmas isten, mi lett énbelőlem! — nem írhatok — a szavak feláznak könnyeimben — megrepesztí keblemet — Ó! oly teli van szegény szívem.

Imre! Igaz az, hogy nem tudhatni, mi légyen fenn elvégezve felőlünk; de reménylenünk szabad, és — szükség is. Kedvesem! bízzál az istenben! ha minden török szakad, ha az ágyúk ropognak, ha a halál körülöttesz öldököl, s ha az ég s

* Felelet a VII. levélre.

föld megrendül is — akkor emeld fel tekintetedet az égre — és az isten nem hágy el bennünket. — Az az isten, aki Magát eddig annyi veszedelmek között megtartotta, él még, és — mindenható. De ha bölcsességének úgy tetszett végezni, hogy szíveink összekeverülésének szép napja vérrel legyen megjelelve — barátom! tehát van egy jobb élet, hol a szerető összehangzó szíveket semmi el nem választja: ahová én is hamar Maga után megyek; mert a bú úgy is megöl. Azt tartom, hogy egy világban, melyben Maga sem volna, semmit se tudnék szeretni — nem tudnék élni. Ó! hol is találnék szívet, aki úgy egészen hozzám volna alkotva? — Isten hozzád! vegyed ezen hajfürtömet, mely még ma oly közel feküdt szívemhez — Vegyed azt ezen iszonyú napnak emlékezetére Lízától.

* * *

Kérlek az istenre! írd nékem valamikor csak lehet; ha csak két szót is — legalább csak ezt „*élek és szeretlek még*“, és jelentsd meg a tábornak hollétét, hogy válaszolhassak; még is jobban meg fogok nyugodni. Küldj te is egy fürtöt hajadból nékem, hadd tüzzem szívemre — talán majd csendesebben ver. Olvassa el ezen hosszú leveletem, ha

ideje van ; csak soha se kételkedjék igaz, állandó, hű szerelmemről.

TIZENEGYEDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Órhegy 28. márc. reggel 7 órak.

Tegnap küldém el utolsó leveletem, s ma már megint írok, mert Magának is várom levelét, s ha ez ismét szomorúan hangzik, tehát úgy se tudnék semmi okosat is arra felelni: ennek okáért ezután inkább mindig nyugodtabb óráimban akarok írni Magának, mint hogy még is kívánnám, hogy Maga mindent tudjon felőlem. Tegnap levelemnek vége szomorúan hangzott — bocsánatot! Fájdalmas érzeményim által véletlen lepetvén meg, el kelle jajdulni szívemnek. Azon leszek, hogy meggyőzzem magamat ; noha még sokszor fognak szavaim közé elegyedni keserű könnyeim, mert valameddig tart a háború, lehetetlen hogy nyugodt vidám elmével legyek.

„Die Stimme der Natur gebeut in allen Seelen,
 „Und falscher Grossmuth Zwang kann einen
 wahren Schmerz
 „Nicht überwinden — kaum verhehlen.“

Imígy ír egy férfiú — én pedig csak leány vagyok.

Valamint Kemptenből írott levelét vettem, (mennyi keserű könnyeket szítt az szemeimből!) gyászruhámat kerestem elől, ugyanazont, melyet a mély gyásznak letétele után jó atyámért viseltem. Egykor földi boldogságomnak veszteségét sirattam benne (mert az atyám vége felé oly jó — ó! oly igen jó volt! Ha az ég őtet tovább megtartotta volna, — szerencsémét bizonyosan megtette volna) most újra feléledt reményimnek irgalmatlan feldúlását siratom benne.

A bátyám tegnap meghökkent, hogy meglátott. Arcám halvány volt — szemeim vörössek és dagadtak, mert az egész éjtszaka bé nem tevődtek — — — vizsgálódva késtek rajtam szemei; én elfordultam, mert tarték tőle, hogy elárulom magamat; pedig ezt a világért sem akarnám. Barátom! a mi sorsunk oly csudálatos — a kimenetel oly bizonytalan — Légyen az Úrnak akaratja! De irigyeim gonosz örömétől, ellenségeim csúfjától, sőt még a jobb emberek hideg szánakodásától is — örömet megkímélném magamat. — Úgy sincs senki is, aki engem megfoghatna, érzeményeimet megérthetné, szívemet becsúlhetné, mért

közlőném tehát fájdalمامat? — minek a sikertelen panaszok? — némán szenvedek, és — reménylek!

A bajnok pályája, ki magát nagy szívűséggel a hazának feláldozza, Imre! ez a pályája nagy és dicső. Ha néha a jelenlévő idő nem emlegeti is tetteit, a jövő minden bizonynyal magasztalja és dicsőíti. Hah! mint emel, mint erősít, mint vigasztal engem ezen gondolat! — szeretem bizonyára én is hazámat; mélyen vérző szívvel teszem néki a legnagyobb áldozatot, amelyet egy szerető leány tehet — feláldozván néki szerelmemet! az én szerettemet! sok ez valóban, végzetlen sok egy oly szívtől, mint az enyim. Csak az isten, aki belsőmet egészen általátja, tudhatja ezt.

29-dikén estve.

Máskor a tavasznak érkezésével újult életerőt, örömet és gyönyörűséget éreztem magamban, de most harmadszor van, hogy a feléledő, megifjádó természet csak kínaimat szaporítja. Már ugyan ennekelötte se kísérhettem szavammal a fülemilének örömdalát, mert a bú azt mindég elfojtá; de így amint most van, most midőn minden öszveesküdütt ellenem — így még soha sem volt.

De hagyján! *Majd még a jövődő rózsákat termendő!* s az igaz szerelem mindent meggyőz. Nem kacag Maga, hogy imily közmondásokkal vigasztalom szívemet? — Barátom, én mindenhez ragaszkodom, ami némünémű enyhülést adhat, mint a hajótörést szenvedő, aki végső szorultságában egy porhanyó deszkadarabba kapaszkodik, — néha megmenekszik — néha elmerül.

Történetből ma egy régi vérszín török keszkenőre kellett akadnom; nyakam köré vevém, hogy úgy szembe ne tűnjön gyászruhám; s most veszem észre, hogy jól váiasztottam. — Én mindég az együgyű öltözetet szerettem, mert mennél közelebb valami a természethez, annál jobban szeretem, és mindenkor elejbe teszem a mesterségnek. Boldogabb időkben többnyire az ártatlanságnak szelid színét viseltem, s mellette némely setét színeket; de leginkább szerettem a zöld bodrokat. — Atyám halála óta többnyire feketében jártam — most is mindég feketét akarok viselni. Fekete ruha, vérszín kendő nyakamon — *vér és gyász* — nyilvános jelensége a pusztító háborúnak. Adja a jó isten, hogy nem sokára mással cserélhessem fel szomorú öltözetemet.

De én oly szorgalmasan írok, s pedig nem

is tudom, ha eljutnak-e Magához leveleim. Ó bár csak eljutna valamennyi. Én oly örömet firkálok; könnyebbülve érzem magamat, ha érzeményeimet papirosra tettem, és meggondolom, hogy Maga azokat olvasni fogja, s azokból megérteni: hogy az én szerelmem, melyről Maga oly sokáig kételkedett, melyet Maga sokszor lehetetlenségnek tartott, a Magáénak semmit sem enged; — hogy szívünk bizonyára azon egy időben gyúltak el, és hogy mi, noha három esztendeig elválasztva — már mintegy örökre elveszve egymástól — tulajdonképen még is mindig öszve valánk kötve. Bizonyára a mi lelkeink soha se voltak egészen idegenek egymáshoz, különben lehetetlen volna, hogy én Magához ily egyenesen, ily őszintén, ily bizodalmasan, és szívesen tudnék szólni? —

30-dikán reggel.

Milyen kevés, milyen szegény az emberi élet egy részt vevő szív nélkül! — Itt ülök, fejem a kezemre támasztva; itt ülök és gondolkodom, — sohajtok, és képzeletim mindig ugyanazon egy pontban állapodnak. *Háború és halál!* szakadatlan gondolatja elmémnek — s mellette gyakran cseppek gör-

dűlnek ki szemeimből: hogy Klárim (ki itt asztalkájánál dolgozik) egyszer is másszor is fejét csóválja felettem, és kér, hogy nyugodjam meg, mert nem sokára fognának jönni leveleim. Ha ezen személyről szólok; ám ne gondoljon magának egy mindennapi, a közönséges szobaleányok hibáival teljes teremtményt: hanem egy oly személyt, aki jobbra vala nevelve; aki egész lélekkel rajtam függ, és kedvemet tölti, amennyiben tőle kitellik. Két esztendei vándorlásomban mindenütt hív kísérőném vala ő, s minthogy kivüle senkim se volt, egész bizodalommal viseltettem hozzája. De meg is érdemli, sok próbákat kiállott hívsége, hogy másként bánjak véle, mint az eféle leányokkal banni szokás. Még nem tudhatom, hol fogom életemet végezni; de azt tudom bizonyosan, hogy Klári engem soha el nem hágy. S ha némely dáma kuttyáját is simogatja és szereti, minthogy az kezeit nyalogatja; mennyivel inkább megérdemli az ily becsületes személy, hogy — jó legyek hozzája.

Úgy élek én itt mint egy apáca vagy inkább mint egy remete. Keveset tudok arról ami a világban történik, de — nem is törődöm vele, örömtelen magánosságomat el nem cserélném a legfényesb társaságokkal, a

legvígabb mulatságokkal; mert itt legalább háboríttatlan múlathatok gondolatimmal s nem szükség álarcában járnom. — Semmi szükséges nélkül nem szűkölködöm bátyámnál; a kilátás szobámból nem megy ugyan messzebb a falunál, de ha a szabadba akarok menni, közel érem a kertet, hol néha a márvány lépcsőkre ülven, olvasok, vagy dolgozok, és a legszebb kilátásban gyönyörködhetem. A hosszan nyúló hegyek között — a Morván keresztül szabadon által láthatok a szomszéd Tarnába, ahol tiszta idővel néhány falukat is kivehet a szem. Löwen, egy ősz helveta (már régen Bécsben lakik) egyszer itt lévén, midőn ezen szép kilátásra figyelmessé tettem volna, több urak és dámák társaságában ezeket mondá nekem: „*en contemplant avec admiration les beautés, que la nature á étalé avec profusion sur les bords du lac, je me trouve transporté en Suisse.*“ Ha tehát Maga soha itt nem volt is, elképzelheti Magának ezen vidékeknek szépségeit. —

31-dikén reggel.

Az újságokban sokféle győzedelmekről olvasok, melyeket a mieink nyertek; és hála adok érettek az örök gondviselésnek, —

de az ebből származó közönséges örömben még sem vehetek igaz részt: mert Magáról hiszen még nincs semmi tudósításom! — „*Én írok magának valamíg kezem lesz*“. Ezek a Maga szavai; és én szívszakadva várom és reménylem már ezen ígéretnek teljesedését, annyival is inkább, minthogy utolsó levele éppen nem volt vigasztaló. Ha egyszer Magáról bizonyosat tudok, akkor én is örülni fogok, de addig — félek, reszketek.

Néhány nap múlva Meződre megyek; szomorú út lesz ez! — Írjon nekem valamikor csak lehet, mert különben Maga csunya ember! Én, amint látja, mindig felelek. Csak arra kérem, hogy meg ne ütközzék, ha talán rendetlenül járnak leveleim; és arra is kérem ismét: soha ne kételkedjék igaz hű szerelmemről.

Irományom általolvasásánál egy rút kétség támadott lelkemben, talán el kellene azt nyomnom? — Nem, ki véle, — jobb a kora kétség, mint a késő bánat. Imre! Igaz, hogy a Maga szerelme az időt és távollétet (a két legnehezebb próbát) szerencsésen kiállotta; de gyakran, a nagy veszedelmeket általtörő ember, megakad a csekély gátokban. Ha Maga valaha képes volna habozni? képes volna tett lépését megbánni? nem mint gyen-

gén szerető leány kérdelem én Magát pártos szeretőt; hanem mint igaz barátot az őszinte bárátné: — Állandó tud-e Maga maradni? — ha nem tudna? ha — akkor jaj Magának. — Ha az első és egyetlenegy férfiú a földön, aki szerelmemnek vallásával dicsekedhetnék, képes volna — könnyen megváltozni; akkor — jaj nékem!! — Talán azt fogja Maga gondolni, hogy az igaz szerelem nem ismér kétséget? de erre én azt felelem: hogy az okos, a virtusra és viszonyos becsülésre épült szerelemnek mindent jól meg kell előre gondolni; és csak e lehet tartós. Vak indulatot táplálni kebelemben én soha se volnék képes, sem ily indulatnak tárgya lenni soha nem kívánnék. Mert még egyszer mondom Magának: én nem vagyok közönseges leány! — Feleljen Maga erre igazán, és őszintén. *Adieu.*

4-ik april.

Úgy véltem, hogy elutazásom előtt még levelét veszem Magának. Holnap Meződre megyek, s ezen levelemet is csak útnak eresztetem, mely 10 nap óta már a harmadik; valamelyik csak kézhez jut. Írjon kérem, valamikor lehet; — meg nem mondhatom, mint

kínoz engem a nyughatatlanság. — Nehogy talántán Maga azt gondolja, hogy ezen levelem utolsó cikkelye által magát sérteni akartam — Ez valóban fájna nékem; — nem sérteni, csak inteni akartam én Magát. *Penséz à moi!*

TIZENKETTEDIK LEVÉL *).

IMRE LÍZÁNAK.

Walwis 27. márc. éjfélnélkor a temetőben.

Úgy vagyon! a temetőben; de, hála az egeknek még elevenen és egészségesen! — Porral borítva, vérrel festve, fáradtan, s szinte eltikkadva írok én itt Magának, Líza; itt egy faluban, melyet kevés órák előtt ostrommal vevénk meg — itt hol a megölt mieinknek és franciáknak vére még gőzölög — itt a legiszonyúbb emberdühnek elhullott borzasztó áldozati között — s innen szól Magához az én szerető szívem. Édes egyetlenül szeretett isteni Lízám! minő hely ez! — mint különböz szívemtől! — De valóban első alkalmatosságom hét napok óta, midőn vigasztaló kedves levelét végtére még is vehettem. Hét napok oltá szakadatlan ve-

*) Felelet a VIII-ra.

rekedtünk nappal, éjjelenként pedig az ellenséget üldöztük, aki mind eddig mindenütt egészen meg vala verve. Itt oly makacsúl és kétségbeesve tartotta magát, hogy két napig bizonytalan volt a győzelem; s itt már újra neki dühödven, lábra kapott volna ismét, de elnyomtuk és tökéletesen diadalmaskodtunk. Szörnyű ütközet volt ez! ezereknek kellett mindenik félből elesni; sűrűen hevernek a felgyilkolt ember és lótetemek az ütközet helyein. — A fél világ rengett alattunk. Az elestek között, amint máris híre futamodott, néhány generálisok, és számos főtisztek vannak — még a mi regementünkben is. Úgy mondják, hogy Károly alatt is sebet kapott volna a ló? — Engem a sors erővel láttatott megtartani akarni; — halál vala körülöttem mindenütt, s én — élek Líza!! szívemnek mélyéből kiáltom most: hála istennek; mert Maga már barátnéja szívemnek. De ha meggondolom, hányszor kell még halál torka előtt forgolódnom? — ha meggondolom, hogy eddig vont életemben a szerencse nékem még semmiben se kedvezett! — Légyen a Te akaratom! — — De félre a szomorú képekkel, csak ezt még: nékem egy csapat lovassággal és két anyyi gyalogsággal ezen temetőt kelle elfog-

lalom, mint legmagasabb helyet a faluban ; — s itt írok én Magának egy lámpás mellett egy sírhalmon, melynek keresztje törve fekszik mellettem.

Köszönet szívemből szíves leveléért ! Teli, a meghasadásig teli szívem, de nem írhatok : mert a legerősebb, leghatalmasabb szó is még gyenge, érzeményim kifejezésére. Örömet lábaihoz borúlnék, hogy szerető lelkemet ott — kileheljem. Líza ! én mindig azt tartottam, hogy lelkeink között sympathia vagyon. — Jaj, jaj legyen nekem, ha utolsó lehelletéig életemnek, mely egészen, minden kifogás nélkül Magának légyen szentelve, én az nem maradok — aki vagyok. Egek ! csak egyszer engedtessek nékem Magát e földön még láthatnom, hogy Magával egészen elhitethessem, hogy — egyedül csak Magáért éltem, s élek — Líza ! csudálatos az én mostani helyheztetésem. Ha időm lesz, és több nyugalmam, többet írok. A legiszonyatosb vérontásnak közepette a Maga szeretett képét látom, — az ágyúknak elkábító ropogásaiban a Maga édes szavát hallom ; — Líza ! vétett Maga, hogy engem könnyen gondolkodónak tartott ; karakterem erősen áll mint a kőszál a tengerben.

Nem írhatok többet, mert lámpásom

húnyni kezd, különben is cirkálni kell mennem. Ha Sziklaynak ír, tehát kérem köszöntse nevemmel. Nem írhatok nékie — senkinek se — még az apámnak se — csak Magának. Írjon Maga nékem sokszor, és sokat — szívéből.

TIZENHARMADIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁHOZ.

Orsingennél a táborban 9. apr.

Ma második napja, hogy itt nyugszunk. Előljáró seregünk még egyre üldözi az elenséget.

Szép tavaszi estve vagyok, én kilopván magamat a tábori zajból, ezen fenyvesbe rejtöztem, hogy egész lelkemmel, egész valósággal Magánál lehessek, szeretett, imádott istennéje életemnek! — itt írok én Magának zöld mohán fekvé egy itt talált szikladarab asztalkán. Itt fekszik előttem a Maga kedves levele is; — rámeresztem szemeimet, és — boldognak érzem magamat általa, boldogabbnak, mint valaha életemben voltam. Örömet annyi írnék rája — s más jobb környülállásokban egy egész könyvet tudnék írni rája, szívem tökéletes örömeiről, szívem tökéletes boldogságáról — hogy Maga

örülne, örülnie kellene örömim felett — de egy szomorú gondolat nyeli el egész valóságomat; a gondolat: *Líza! megtaláltuk egymást a földön, de most — midőn már talán késő? — — —* önként tolódik a sohajtás szívemből: „ura a sorsnak! adj békét a földnek! — — — Higyjek-e sejtéseimnek? — — — én keveset reménylek, — bús vagyok. Szép diadalmaink felett alig tudok mosolyogni; pedig — nem vagyok rossz katona. Ki nem fejthetem, annál inkább le nem írhatom azt, ami lelkemben fölforr: örülök a mennyei szerencsén, a Maga isteni szívét bírhatni, — és rettegek életemmel együtt azt is elveszteni; — s mellette olyas valamit is érzek magamban, ami engem nagy teteményekre ösztönöz. Mind ez öszvevéve egész valóságomat egy oly fájdalomba oldja fel, melyet le nem írhatni. Átkozom, káromlom a kegyetlen sorsot, mely Magát tőlem ily sokáig elfogta. Líza! szép, nagy, erős lélek! vigasztalj engem! mert vannak óráim, melyekben minden erőm elcsügged. Meg ne vessen engem ezért: fontolja meg szomorú sorsát szívemnek, mely oly képtelenül szeret. — Hah! ezer idvességgel teli menny van kockára vetve! Meg ne vessen ezért engemet. Hiszen a Maga szerelmének idvességéért,

Nagy Sándor a világot, Brutus a szabadságot, Caesar a bíbort, Alcibiades a dicsőséget örömet és büszkén oda adnák — ha, Líza! ezek a Maga szerelmének boldogságát úgy éreznék, úgy gondolnák mint én azt érzem és gondolom. — Soha sem bocsáthatom meg Magának, hogy szívemet el nem fogadta akkor, midőn szerencsém még nem vala ily tekervényes környülállások közé kerítve, holott bizonyos vala mindég, hogy a Maga szívének csak az enyim vala alkotva — valamint szintén mélyen érzem azt is, hogy az én szívemet is csak a Magáé töltheti meg. Jó és becsületes volt az én szívem mindég, tiszta a szándékom; — de félre a borzasztó és kínzó emlékezetekkel. Bele akarok szokni, amennyire lehet, állapotomba.

Egy velem mindenben megosztó, okos, kellemes valósággal élni, benne is élni — élni ezen valóság által; az ő élete az én boldogságom; az ő boldogsága az én életem; egygyé lehetni véle! hasonló módok által együtt azon egy célra törekedni — akarni, nem akarni; tenni nem tenni, minden hasonló, azonegy okból eredvén. Ez vala a kívánság, mely mióta magamat érezni kezdém, lelkemben mélyen feküdt; és Magával közelebb megismerkedvén, megriadt és teljesedésért kiáltott; és

engem — emésztett. Líza! Maga ez a valóság: Magából foly mint egy eredeti forrásból minden szerencse és szerencsétlenség életembe. Magának határ nélkül való bírása az orsó, mely körül érzeményim és gondolatim szünet nélkül forognak; de magasabban, mint az előttem fekvő helveciai kopár havasok, tornyosodnak ezen kívánságom elejbe a témérdek akadályok — ezen nagy merész kívánságomnak elejbe! — Én szegény legény vagyok, mert — sokan vagyunk testvérek; én Maga elejbe nem rakhatok gazdagságot. Én nem tehetek a Maga lábához nagy rangot, nagy tisztséget, minthogy csúszómászó soha sem voltam; nemzetségem régi ugyan, őseim többnyire katonák, nevezetesek a haza krónikáiban, de én csak szegény második kapitány vagyok. Egész értékem tehát csak egy becsületes, egyenes, végtelenül szerető szív. Ismérem ugyan én magát szép, jó, nagy lélek! tudom én, hogy ezen szív, amint vagyon, a Maga bírószéke előtt soha se fogna egészen megvettetni; — de — valamint minden a világon, úgy Maga is a környülállásoktól függ. De ha mind ezen akadályok el volnának is hárítva: most háború van — pedig igen véres háború; s én tisztemnek hív viselője vagyok — eleshetem, —

vagy nyomorékká lehetek! Nincs kimenetel ezen labyrinthból. — Én még is szerencsétlen vagyok! — Hah! egy véres dühös harc most mely jót tehetne tépelődő szívemnek.

Schaffhausen felől sűrű ágyúzás hallatik — a morgás egészen mihozzánk elhat.

Bodmann, 11-dik april.

Az ellenség a Rajnán túl van verve, a kevélyek, kik néhány hónap múlva már Bécsset akarák víni. A nedves, egészségtelen idő miatt a seregnek nagyobb része falukra vagy szállításra. Mi itt vagyunk a Német-tó (Bodensee) partján. Szép vad vidék. Igen jól esett ismét fedél alá jöhetnünk nekünk, kik szinte egy hónapig a szabad, kedvetlen ég alatt tanyáztunk, s majd minden nap tűzben valánk, noha igen szorosan vagyunk szállva, hogy — egyedül lehetni, ismét rejtekhelyeket kell keresnem.

Elolvasván, amit tegnapelőtt írtam, úgy találom, hogy az valóságos zűrzavar, de miként írhatnék valamit jó rendben, helyesen, szívem imily háborújában? Mint a dőlöngve tolongó hullám a háborgó tengerben, úgy nyeli el bennem az egyik érzemény a másikat, az egyik gondolat a másikat. Nem

volna csuda valóban, ha egészen elveszteném eszemet; pedig Maga isteni! mennyivel ér többet a legisteniebb elménél!

Tehát, amint Maga mondja, *csak a kötelesség, szükség és kaján árulkodások következtése volt az, hogy ámbár mindég barátném vala, el nem fogadta szívemet?* — Veszsen a pokol fenekében ördögi lelke azon árúlónak? Valamennyi kín, aki most szívemet tépi, szálljon százszorta nagyobb mértékben az ő pokolkebelébe! — megcsalt engem a gyilkos ezen életnek idvességével!! — Gyönyörűséggel tiporhatnám ki lelkét, hamindjárt testvérem volna is: elrabolta az átkozott tőlem azt, amit ezen az életen túl (ahová engem egy golyóbis minden órán oda csaphat) nékem semmi isten se téríthet vissza, bárha hatodik egébe emel is.

„Je suis des mortels le plus infortuné:

Le sort, dont la rigueur à m'accabler s'attache,

N'a montré mon bonheur, et soudain me l'arrache;

Et pour combler des maux, que mon coeur á soufferts,

Je puis vous posséder — je vous aime — et vous perds!“

Ebből észre veheti Líza a reménységtől mennyit várok. Mindazonáltal köszönöm az egeknek még is, hogy megérttem azt, hogy Magát bátran nevezheti szívem barátnéjának.

Talán hadi tudósításokat is vár Maga tőlem? — most jobban megy minden a mi seregeinknél, mint ennek előtte. Oka az, hogy jobb vezéreink vannak. Károly főherceg minden tekintetben nagy hadivezér. A legnagyobb két ütközet eddig az *osterachi* és *stockachi* volt; ahol tudniillik mind a két félnek egész serege tűzben volt egymás ellen. Mindenkor mi valánk a nyertesek; tökéletes volt minden győzedelmünk; egyetlen egyszer nyomódott valamennyire vissza jobb szárnyunk. De veszteségünk bizonyára szintén annyi, ha nem több, mint az ellenségé. Most a franciák már a Rajnán túl lévén, úgy véljük, hogy egy ideig itt megnyugszunk. S ez, szeretett Lízám! legyen elég erről; igaz, hogy kevés — a betűk alig tized része annak, amennyien csak a miéink közül elestek, és megsebesedtek, mert reá mennek ezek már alkalmasint 15000-re — de legyen elég: A szeretőnek, kinek csak a szívvel van dolga, semmi sem alkalmatlanabb, mint olyan dolgokkal vesződni, melyek szerelmének kerületén kívül vannak. — Nékem, hálá istennek, még semmi bajom: egy kis golyóbis egy kis pemet hajat vitt el fejemről, éppen bal fülem mellett; — s egy ágyúgolyóbis orrom alá dörzsölte, mint tud gyilkolni: mert a mellettem egymás után

álló három embernek hasokon úgy suhant keresztül, hogy — vérek engem is elöntött. Szívemből sajnáltam szegényeket — Magáról gondolkodtam — és az örök elválásról — hogy szívem egyet pattant fájdalmában. Líza! Kívánja-e Maga a békességet?

12-dik april.

Líza! könnyörgök én Magának: írjon nékem legalább minden héten egyszer. Érintsen meg ajakaival egy helyecskét legközelebb levelében és jelölje meg azt egy kereszttel! hadd csókoljam meg én azt száz egynehány mérföldnyire Magától, keze helyett. — Írjon sokat! Magának hiszen van mindég ideje. — Én is többet írnék, de háznál nincs alkalmatosságom, mert szinte egymás hátán vagyunk; kinn pedig nagy eső esik.

TIZENNEGYEDIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Bodmann, 30 april.

Ma estve vettem három levelét; mind a hármat egyszerre (isteni lakozás szívemnek!) minekutánna az egész világnak postahivatalait örömet ostromoltam és feldúl-

tam — volna. Ezerféle gondolatok gyötörték immár, de, az isten látja lelkemet! egyike se volt kétség a Maga szerelméről: mert jobban hiszek szavainak, mint a legvakabb mufti az Alkoránnak; hanem azt gondolám, hogy valamely rosszlelkű gazember leveleinket elfogja — és már káromoltam ellenkező sorsomat. — Köszönöm jó isten! hogy úgy nincsen; köszönöm lelkem Lízám! hogy nekem ily szorgalmatosan, ily őszintén, ily bizodalmasan, ily forrón írtál; egészen úgy, amint szívem ohajtja. Szívem minden érzeménye forró hála, imádkozó áldás érette.

Közel van éjfélhez most, midőn ezt írom, mert többen lévén együtt szállva, várnom kellett míg valamennyien lefeküdtek. Most már minden alszik; mintegy kihálva van a falu, nappal a néhány ezer katonák szilaj lármájától még a hegyek is viszhangoznak. Csak a tó zúg ablakom alatt a szélben, amelynek fővenyes partján lakom. Itt ülök — előttem a három levél, melyeknek vételénél szinte kiugrottam emberi hüvelyemből. Líza! egyedül-szerettem! — erősen tombol kebelemben, — megpendültek szívemnek minden húrjai, és egy szerelmes zűr zavart zengenek, — minden ideg vonagol bennem, — az érzemény elnyeli a gon-

dolatot, s ha három fejem volna is a gondolkodásra, még is erőt venne rajtok egyetlenegy hatalmas érzeményem; — s a temérdek imily érzeményeknek szűk a szívem — kevés nékem az öt éreztet; — önként arra nyúlnak karjaim, oda életem kútfejéhez — de nem érnek oda — Ó! mint fáj! — Én szerencsétlen boldog!

Nem tudom miként kezdjem el ezen levelekre felelni? féligmeg vagyok tébolyodva. Legjobb a leveleket olvasnom, és egyszersmind érzeményimet és gondolatimat utánnaírnom, mint amiként az árnyék a testet követi. Úgy sem vagyok én már a magamé. — Mért nincs a szerelemnek a távollétben is tulajdon nyelve, különböző a közönséges embernyelvtől! — Minden szó nékem oly száraznak tetszik, oly üresnek, oly kevésnek, oly szegénynek, hogy — csak szívemet gondolom általok gúnyolni. S még sincs más mód benne? Ó! nincs minden úgy, amint lenni kellene!

Az én hosszú levelem tehát nem volt hosszú Magának? örülök rajta. Kivánom, hogy csak félig oly rövideknek tessenek az én leveleim Magának, mint nékem a Magáé. Ezen három levél példának okáért csak egy falat volt telhetetlen, feneketlen szívemnek.

— En már régen éreztem, hogy nem fog jól tenni minden hat hétben egyszer írni, azért, amint ki fog tetszeni, én már többször írtam; s fogok is írni mindenkor, midőn szerét tehetem: hiszen ez az én egyetlenegy valóságos élesem! — Vagyon azon kívül itt egy barátom is, Lamarine kapitány, jó, becsületes, derék ifjú, tüzes francia, legkedvesebb pajtásom, aki, ha valami bajom történne, Magát legottan tudósítani fogná. Azon esetben, ha — itt végzem életem pályáját, őreá marad mindenem, hogy Lízám levelei szentségtelen kezekbe ne jussanak, és ő ezeket ismét visszaküldhesse. De félre az ilyenekkel, — lesz még hozzá elég idő.

Nem hittem volna, hogy oly igen felvegye azt, hogy én első levelemben csak igaz, szíves barátságot, utóbb pedig igaz, hív szerelmet kértem Magától; — csak vessen egy tekintetet a múltakra: midőn én Magának elragadtatva a sympathiának hatalmas ereje által, meglőve a tüzes szerelemnek legmérgeőbb nyilával, legelőször szólottam a szerelemről, — s Maga engem, mint egy mindennapi embert, mint egy csábítót lehordott (még most is cseng füleimben), hogy én magamat, Magát, s mindent öszveátkoztam, hogy Marconfán nem szántam volna

magamat megfojtani; minekutána én Magát jól ismértem s mindég szerettem, tiszteltem, — Maga ellenben engemet nem ismért, csak olyan embernek tartott, amilyenek ezren vannak, akiket Magam is megvetek. — — Miként bátorzkodtam volna Magától barátságánál egyebet kérni? — Azt tartom, ha én Magától szerelmet kértem, s Maga engem ismét megvetett volna, én eddig már — nehezen élnék; vagy pedig természetem kilépett volna magából, és én most egy — gazember volnék. De én elegendő sophista valék, és így elmélkedtem: „Líza! ritka teremtmény, amilyen minden században egy nehezen születik; légy te csak egyszer barátném; ismerj te csak meg engem — ezt a szívet, mely oly becsületes, mely oly mélyen tud érezni, oly igazán, hiven és végtelenül szeretni; — ezt a lelket, mely tulajdonságaira nézve nem minden darab emberhúsban található, — csak tetememben ne találj valami kellettent, s csak a te szíved még szabad legyen; tehát egy jó szívnek, szép léleknek mint te, a szíves barátságból szíves szerelembe való általmenetelre (feltéven előre a nemnek különbségét) csak egyetlenegy nagy lépés kell.“ Itt van szívem sophismája őszintén leírva.

*Szerelem! az ő tiszta, széles, valóságos értelmében, nagy szó! tiszteletreméltó, szent, borzasztó — rettenetes; Líza! kimondtuk e nagy szót egymás eránt: — én még három esztendőök előtt, te most. Jaj annak közülünk, átok szálljon azon szívre, mely ezen szót visszaveszi, vagy a másiknak igaz okot ad arra, hogy azt visszavennie kellessék. Ezerszer jaj annak! — Azt közülünk a természet okádja ki anyja kebeléből!! — Szerelmünknek epochája levelezésünkkel kezdődik. Az előbbi idő olybá vétessék, mintha azt egy más világban éltük volna. Líza! tedd szívedre kezedet — azután csapd azt az enyimbe — s ezen órától fogva mi ketten csak *egy* vagyunk. Egyedül a halál választhasson el minket; egyébként semmi hatalom, semmi törvény, semmi történet a földön, — egyet kivéve, tudniillik ha a háborúban, amint a katonákkal rendszerint történni szokott, én megcsónkúlnék; akkor szép Líza! bízzál discretiómba: Magam oldom meg szavadat, hamindjárt — meg kell is bele gebednem.*

Neheztel Maga reám, hogy oly keveset figyelmeztvén az emberiség szavára, háborút kívántam? — Már megmondottam azt, hogy, ha Maga szívemet ismét megveti vala, én rossz ember lettem volna. Most midőn a felséges

Líza engem szeret, minő szerencse hasonlítható, bárha távolról, az enyimhez e földön? — Álljon elő most valaki, kinek ember a neve, és mondja, hogy jobban kívánja a békességet, mint én: Nézd, felelném nékie, ez a leány — nézd, mert lefesteni nem tudom, ez lehet nyereségem a békesség által, veszteségem a háború által; és vissza kellene lépnie, hamindjárt kilencvenkilenc Perut reménylene is a békesség által. Lízám! Istenem! hogy ne kívánnám én most a békességet?

Je puis vous posséder — je vous aime — et vous perds! — Szomorúan, mélyen, és rekedten fognak ezen szavak hangzani mellemben, mint egy mély sírnak üregében — mint egy rémítő lélek úgy fog ezen borzasztó gondolat mindég lebegni, suhogni lelkem előtt, valameddig háború lesz; — hogy ne kívánnám én most a békességet?

Azon kívánságát, hogy Magának azt megírjam, ami Jegenyei levelében Maga felől írva volt, nem teljesíthetem: mert jó bátyám levelével már régen pipákat gyújtogattam. Csak annyit mondhatok: hogy a grófi szélről — Dombory Antalról volt benne valami; s hogy én a kantárszárt más felé fordítsam, mert mire hazámba visszatérek ismét, mind

Lízának mind Cencinek hült helyét találom. Akármi történik Bialiban; akármiként fújnak, zúgnak, suhognak ott a grófi szelek, csak Meződön legyen rólam emlékezet, hát — megnyugszom. Elküldöm most Magának ezen úttal Cencinek ama rajzolatját is: nehogy arról vádoltassam, hogy én azt a történhető esetekre nézve elteszem. Líza! nincs ez egy kissé gúnyolva?

„*Maga sem fog mindég álmodozni; Maga is fel fog egykor ébredni, és szívből kívánom, hogy — kellemes legyen ébredése!*“ Nem tudom ugyan, mit ért itt Maga tulajdonképen; de annyi bizonyos, hogy én soha meg nem változom. Egyedül Maga tudna engem némely részről megváltoztatni; különben ha ég föld öszveroppad is — én ugyanaz maradok.

Azt mondja Maga, hogy Kékedy Ninának én is hálákkal tartozom, mert a nélkül, hogy engem ismerne mindég tüzes szószólóm volt Magánál? — hogyhogy lehet ez? én őtet nem ismerem, soha nem is láttam.

Úgy vagyon, ó szíve szívemnek! lelke lelkemnek! a szerelem és bizodalom pontjában én is éppen úgy gondolkodom, úgy érzek, mint te. Mihelyt a szív meg van osztva, nem érezhet oly mélyen, oly híven, oly igazán.

*Le tendre amour ne veut point de partage;
Et tout ou rien est une de ses loix.*

Most egy cikkely jön levelében, Líza! egy cikkely, melyet már legalább ezerszer elolvastam, és legalább ezerszer még el fogok olvasni; s valahányszor olvasom, lelkem mindannyiszor lábaihoz omlik, és imádja Magát; — és szívem úgy szökdécsel örömben, hogy szinte keresztül veri magát mellemen. Mely szerelmes, mely lelkes, mely édes, mely emberien szép és nagy ez! — hogy én arra érdemesen felelni nem is tudok. Szív, amilyen nem vala még! Lélek, amilyent a teremtó többé nem lehellhet, hacsak az emberiséget természetéből ki nem emeli! Líza! Egyetlen! Steadod oda nekem magadat mindenestül, egészen? — Lehetetlen, hogy én ezen háborúnak általélését remélljem: mert a nap alatt oly boldog lenni, amilyen boldog én lennék tökéletes bírásodban, az itt alatt egy embernek sok volna. Ezért választott el minket talán úgyis a sors. — Egy bölcs is azt mondja valahol, hogy *a tökéletes boldogság már kezdete a halálnak.*

Hatalmasan markoltad ki ezen cikkely által a hangokat, melyek, valamióta magamat érzeni kezdém, mélyen lappangtak lelkemben. — — Felséges ez, isteni! — Szí-

vem tomboló érzeményi annyira fojtogatnak engem, hogy — ma már többet nem írhatok.

1-ső május.

Úgy vagyon Líza! a te bennem helyezett teljes bizodalmatat én is egészen viszontagolni akarom az enyimmel. Minthogy most már egy vagyunk, tehát valóságaink úgy vegyüljenek egymással, hogy szíveinknek minden érzeménye, minden kívánatja, még a legtitkosabbik is, minden gondolat, minden képzelet, minden phantasia, minden csirázó gerjedelme lelkiünknek egymással közös légyen. — Én sem vagyok közönséges ember; elhiszem ezt most annyival is inkább, minthogy te engem barátodnak választottál? — De ó én Lízám; te is úgy végy engem amint vagyok, világaimmal és árnyékimmal. Igaz, forró szerelmem, a te szép virtusaidon épült tiszteletem, mely mindég ölelkezve fog jární szerelmemmel, tűrhetőkké fogják tenni hibáimat. — Vajha mondhatnám én is: hogy ezen sokat, mindent jelentő nagy szót most mondtam ki legelőször! — De egyedül Magad vagy, kegyetlen szerettem, az oka ennek, hogy nem úgy vagyon. De hogy legutólszor mondtam kiazat most én is, arra esküszöm; s ha meg nem

tartom — hát hiteszegett szívem az örök-kévalóságnak kerekére fonva, borzasztó és fenyegető cégerúl rettenetesen álljon a szerelem birodalmában, a szerető szíveknek örök csúfjokra, utálatjokra, és ijedelmekre! — Nem a románokban található olvadozó lágy szíveknek, szerelmet nyögő lelkeknek szelfd esküvések ez; hanem egy szabad férfuszívnek oly esküvése, melytől magam is borzadnék, ha szívem erejébe és állhatatosságába nem bíznam. Szerelmünknek epochája, amint mondám, levelezésünkkel kezdődik.

Nincs mód benne, hogy annak rendjében írhaszak össze valamit: nincs fejem, — egész valóságom csak egy nagy szív: a szív pedig nem tud gondolni, csak érezni. Aki mindent le tud írni, vagy megmondani, amit szíve érez, az csak félig szeret, és bizonyára valamire speculál. A java — az az édes keserű, mi oly gyönyörűen fáj, — az a megnevezhetetlen, mindég a szívnek fenekén marad.

Ha a Maga, utolsó együttlétünk óta élt életének leírását az enyimnek leírásával kellene viszontagolnom, hát — igen sokat kellene írnom. Röviden csak ennyit mondok: Azóta én tétova hanyódtam vetődtem a világban mint *Voltaire Őszintéje*; de rosszabbúl volt dolgom benne, mintsemhogy

Panglos mesterrel az állíthatnám, hogy *ez a legjobb világ*. Megismértem az embereket sok felekről, és azt találtam, hogy az ember a természet könyvében az a nagy gondolatvonás, melynél ha bármennyit gondolunk is, fele még is mindég áthathatatlan homályban marad. Sokfelé jártomban nagy tapasztalásokat tettem kivált Olasz- és Franciaországban: de mindenütt elégtelen, kedvetlen, jóllakott, megúnt, komor valék, hogy már szinte arról gondolkodtam, ha nem volna-e jobb, angol módra szívemet egy ónpillula által meggyógyítani, mint sem — így élni nem élve. Tiszta örömet, valóságos gyönyörűséget sehol se találtam. Egy hiányosságot éreztem magamban, ami fájt és emésztett. Kétszer döntött le a forró epehideg (közönséges nyavalyájok az olyan természeteknek, mint az enyim), de erősebb testi alkotásom megtartott. — A zajos, szilaj s egyre helyet s életmódot változtató katonaelet éppen nekem való volt, és alkalmas szerencsétlen szívem elkábítására; indulatos lovagló valék mindég s mindenkor jó lovakat tartottam; gyakran cél nélkül, tétova száguldoztam, mintha bűm elől megszökvén, kíváнатim teljesedését minden bizonynyal el kellene érnem. — Midőn azután imily erőltetett mozgások

után váltig elfáradtam, elbágyadtam, akkor az álom volt legédesebb élésem — az álom, a nemlétnék képe. Nyomorúlt élet! — Kétszer úgy látszott, mintha a sors az élet örömeinek poharával megkínálná szívemet; de csak játszott, bolondozott vélem: feljül méz volt a pohárban, alul méreg. Ilyen játék volt szívemmel a barátságos szövetség, melyben Nordenthal fiatal özvegy grófnéval éltem egy ideig Mainzban: szép, jó, eszes, becsületes asszony, aki engem a megőrülésig szeretett — engem még most se felejtethet el — de akinek én barátság nál többet nem adhattam. — Ilyen játék volt szívemmel utolsó rövid szövetségem a szép Linois comtesse-el Prágában; kinek szívét és eszét én oly felségesnek tartottam. Voltak valóban óráim, melyekben elhitettem magammal, hogy felkeltem azt, amit nyomoztam. De mint bódultam el midőn ölelgető karjainak közepette is még mindig ürességet, sovárgást, fájdalmat éreztem kebelemben, és szinte — még jobban szomjúzott lelkem! — Nem sokára feleszmélkedtem kábúltságomból, és eliszonyodtam, midőn azt találtam, hogy az amit szerelemnek vettem, csak a vérnek felhevülése volt; amit észnek, okosság-nak, elmésségnek tartottam, csak korán kez-

dett tapasztalás, agyasság, furcsaság, mester-ség volt. Midőn azt találtam, hogy szépem-nek szíve, melyet nékem az egész odaváló világ irigyelt, csak egy darab hús volt, mint ezer közönséges, könnyen gondolkozó, ledér, gyarló asszonyoké — mely könnyen csalódik az érzékeny, jó szív, ki másokat is magával mér! — szégyenlettem magamat, és boszon-kodtam. Vajha akkor, amint szándékoztam, szabadsággal haza jöttem volna; talán vala-hol öszveakadtunk s minden másként lett volna! — De — ihol a sorsnak keze rajtam, napról napra halasztottam a dolgot, — míg a környülállások, a rastadti alkudozások rossz folyamatja, ismét háborúra mutattak, s a császári seregek ismét előbbre nyomútlak, a német birodalomba, — és az én szándékom is füstbe ment.

Jól emlékezem arra, hogy a consiliáriust, bátyját, egyszer láttam Nagyvárott a kávé-házban; épen vásár volt ott akkor. Örülök rajta, hogy szerencsém volt nékie tetszeni. Egy ismerősöm által bemutatódván nékie, azt felelé: híréről, nevéről ismérem már uram öcsémet. Örömet tudakolódtam volna nála Maga felől; csakugyan az is volt oka hozzá közelitésemnek; de Hajnalod jutott eszembe, és én — mintegy leforrázva, elszontyolod-

tam, és szállásomra mentem. A hugomnál Csabányinénál voltam én szállva. Oly szomorú voltam akkor, mintha ég és föld szívémen fekünnék. Hugom még jól kinevetett, tízszer is mondta: fráter, egy kis jó kedvet! — El vagyok hitetve, hogy a Maga nem tudott, de sympathia által titkon érzett jelenléte nyomta úgy szívemet. Mért nem tudtam én azt ekkor, hogy ott van Maga is?! — De akit a sors egyszer felkap — haszontalan.

Örülök, hogy Kláriban oly jó állatot bír. Ritka szerencse: mert az ilyen teremtések többnyire mind — semmire valók. Mint irigylem Klárinak szerencsáját, hogy mindég Maga körül lehet. S minthogy érdekessé tudta magát Líza hajlandóságára tenni, becsülöm én is ötöt, köszöntetem, és azt izenem néki, hogy emlékeztesse reám Lízát gyakorta — leginkább a felkelésnél és lefekvésnél.

Olvassa tehát már az új Heloízt is? — mit mond Júliához, mit St.-Preuxhez? — Isteni Júlia! szerencsétlen St.-Preux! hogy jóvá nem hagyja Júliának gyengeségeit, jól vagyon; de meg kell fontolni a környülállásokat is — nem lehetett másként. Mindennek van határa, a virtusnak is, melynél ha ez to-

vább megy, másnemű erkölcstelenséggé válik. Ha Júliának ott több virtusa lett volna, kevesebb szívének kell vala lennie; és St.-Preux Júliában nem isteni, természet felett való, hanem földi emberi valóságot szeretett. Ilyen környülállásokban (úgy beszéllek, amint gondolkodom — ember vagyok emberi lán-goló szívvel) — lehetetlen volt másképpen történnie. S ugyanazért szeretem Júliát különben csak csudálnám. Ott hagynám az istennét csudált dicsőségében, és emberi va-lóságot keresnék magamnak. Más környül-állásokban, mint amelyek ott öszvetődül-nak, és szerető szívét oly keményen ostromolják, Júliát én is kárhoztatnám, noha mindég szánnám, St.-Preux-t pedig gazem-bernek tartanám. Líza! félre ne értsen en-gem: nem tartom én füstnek a virtust, isten mentsen, sőt azon alapnak, melyre mindennek a világon épülve lenni kell, ami nélkü semmi igaz boldogság meg nem állhat a föl-dön; de elég szomorú sors, hogy az emberi-ség gyakran a környülállások által kén-tetik a virtus ösvényéről eltérni! — Csak azon mindazonáltal nem győzőkeleget csudálkozni, hogy St.-Preux, az ő határ nélkül való szerel-mivel szívében Júlia eránt, még élhetett ak-is, midőn Júlia már Volmárné volt — még

élhetett Volmárnéval egy világban. St. Preux vagy erősebb férfiú volt, mint sem én vagyok; vagy nem szeretett — oly szörnyen mint én. Az én érzésem mértéke szerént, ha élhetett ő még, ha szíve iszonyú kínjában legottan el nem tudott pattanni, mint egy erősen elfojtott edény, hamindjárt vas edény is, tehát legalább eszének el kellett volna menni. Vagy — isten tudja, hogyan, miként!

2-dik máj. éjjel után.

Tegnap óta ez az első alkalmatosságom az írásra:

Kemptonból írott levelem tehát megszorított? — s hát fáj, szerettem, hogy életem annyi veszélynek van kitéve? Édes, édes Lizám; te igazán szeretsz engem! mert mindenre amit írsz, úgy reá van nyomva az igazságnak, őszinteségnek, szíveségnek csallhatatlan bélyege, hogy kétségeskedni arról vétek volna. Könnyek forrottak szemeimben, hogy ezt olvastam. Nyugtasd meg Magadat, vigasztalódjál. Én nem vigasztalhatlak, mert én is szükében vagyok ennek. S pedig férfiletemre még is az én kötelességem volna a vigasztalás? — reméllj tehát; én is remény-

lek. Nem talál minden golyóbis. Én még soha se voltam szerencsés; talán most leszek az; — hiszen soha se voltam rossz ember, Talán csak azért is megtart engem a sors, minthogy te óhajtod! — ha nem, — hát felejts el engem, ha lehet. Nékünk vagy más környülállásokban, vagy soha sem kellett volna többé találkozunk. — Ó! szerettem édes Lízám! valósága szívemnek!!

Csókollak ezerszer küldött hajfürtödért Velem lesz ez mindenütt, a földnek akármelyik szegletében ásattassék meg ágyom. Vegyed te is ezen fürtöt az enyimből: a szüntelen rólad való gondolkozás által meg által járta minden szálnak gyökerét.

Sokszor gondolom, és kívánom: bár egy szerelmemnek kedvező golyóbis megsebesítene, hogy, bárha nehéz, bárha halálos sebbemmel is csak hozzád mászhatnék, hogy csak egyszer láthatnálak téged, úgy mint szeretőmet. Ezen látásomnak boldogsága egy akarmi kínos sebbel is olcsón volna megvásárolva: Látták őtet szemeim, ezt gondolnám, s most — békével nyújtom ki a halálba csontjaimat. — Csak még egyszer magamba szíhatnom az ő lehelletét — csak ezt engedd meg nékem ó sors! — Ne vedd nékem rossz néven Édesem, hogy oly gyakran beszéllek

a halálról! megszoktam én azt immár, mint — pipámat.

Ebben az emberiség történetkönyveiben oly nevezetes háborúban, melyet a később századok is úgy fognak forgatni, mint a leg-ritkább, legkülönös történetet az emberek között — hol van az, aki nagyobb áldozatot tenne, mint én? Nem csak ezt a világot, ezt az életet áldozom fel; még semmi, mert ezt ezerek cselekszik velem együtt; hanem egy Lízát áldozok én fel — egy mennyet az ő minden kimondhatatlan, meg se gondolható gyönyörűségeivel! Ez megfoghatatlan sok; annyi, hogy ezt csak egy őrült, vagy a körülállások által készített szegény teheti — mert szabad akaratból ezt különben senki, még egy isten se tehetné.

Hogy az emberélet kevés, sőt semmi egy mindenben résztvevő szív nélkül; ezen igazságnak eddig folyt életem szomorú bizony-sága. Haj! ki tapasztalta ezt nagyobb indúlatoknak, szomjúsabb kívánatoknak, sorvasztóbb sovárgásoknak, nyughatatlanabbéjtszákáknak, hazudóbb reményeknek emésztőbb ostromában — mint én?

Levelének utolsó cikkelye, Líza, igen — igen fájt nékem: átkozott légyen ama kétsége, mely, valameddig engem Maga ar-

ról bizonyossá nem tesz, hogy szavaimnak hitelt ád, mindég rágó méreg lesz kebelemben. Csak gondolja meg: ha, minekelőtte engem arról bizonyossá tesz, én ütközetbe megyek — s elesem — s azt a boldogító gondolatot és érzeményt se vihetem által magammal: hogy egészen a Magaé voltam, Magának éltem, haltam, minthogy Maga azt nekem nem hitte; — minő sorsra, minő halálra ítelt volna engem az, akit én mindennek felett szeretek; aki engem is szeret? — életem utolsó lehelletében egy századnak pokolkínjait kellene általéreznem. — Az én szerelmemnek forrása hiszen tulajdonképpen tennen szívedben ered! — tudd meg azt, Líza; a te szíved olyan kincs, mely a szerencsét szegénynyé teszi, ha az ezt egyszer valakinek oda adta; melyet a szerencse az egész örökkévalóságban csak egyszer ajándékozhat el. Ismérd meg, kérlek, jobban tennen becsedet, érdemedet, drágaságodat. Vagy ha te magadat messzeűzött szeméremből kevesebbre becsülöd, tehát méltóztassál az én érdememet is megismérni: mert, még egyszer mondom néked: *én sem vagyok közönséges ember*. Kedvem volna, mint hajdan cselekedtek a szerelem vitézi, sebet ejteni testemen, és néked forró véremmel ide írni:

hogy *te szívemnek közepében ülsz, és benne egyedül, minden határ nélkül, uralkodol; hogy elmém minden gondolatja, szívem minden érzeménye néked hódol, áldoz, tömjénez — édes, büszke gyönyörűséggel, — hogy — adj, könnyörgök, szavakat nékem!* De az én szavam több mintsem vér — kőszál a tengerben. Úgy tetszik nékem, hogy mi még nem ismérjük egymást egészen. Líza! ne kételkedj többé!! — Aki az igaz istent meg nem isméri, nincs religiója; — aki igaz szerelmet nem hiszen, nem szerethet igazán. Líza! felelj erre — és tégy engem bizonyossá. Az én szívem becsületes, nem csalfa — karakterem állhatatos, nem csapodár.

Utolsó levelem óta innen még ki se mozgottunk, se ezen hadnál semmi nevezetes nem történt. Dolgozik, hihető, mind a két fél, plánumokat kohol. Cselekedjék: — én csak egy kis tagocska vagyok e nagy testben.

Én éjjel nappal Magánál, Magával vagyok: mintha Maga volna lélek és szív bennem — én csak test. Annyit álmodozok jobb időkről — lehető öszvekerüléseinkről — és lakozom phantasiám boldog képzeletiben. Pajtásaim nem tudják mit csináljanak velem: kerülöm víg és zajos társaságokat — többnyire magánosan bolyongok, vagy Lamarine

baráttal. Líza! talán már meg sem ismerne engemet? — a bú, komorság esztendőkkel vénebbé tettek engem, mintsem vagyok. Emlékezik-e még arról, midőn Erke-den legelőször láttuk egymást? — Egy pajtásom jól rajzol árnyékképeket; kérni fogom, hogy rajzolja le fejemet, és majd elküldöm Magának. Vajha vehetném képezetjét Lízának én is!

Éppen most támadott a lárma, hogy — indulunk. Nékem mindegy. Nékem egyik hely olyan, mint a másik a világban — azt kivéve, ahol te vagy.

Lízám! kénszerítlek mindenre; írj nekem sokszor, és — sokat. Én most csak leveleidben élek. Ismét mondom néked: én írok néked valamíg egy kezem lesz. Minden ütközet után legottan írok, hamindjárt csak néhány szót is. A főkvártély mindig Stockachban marad.

Lili hugom ezt írta minap nekem többi között: *Meződy Líza még nem ment férjhez — jól is teszi: mert azt tartom, hogy egy jó érfit sincsen többé a világon; vagy ha van is, hát lámpással kell keresni.*“

Elolvasván végtelen leveletem, azt találtam, hogy elfelejtvén az udvariasságot, többnyire a legszorosabb, legbelsőbb szívbeli szö-

vetségnek hangjával éltem. — Megbocsásson! — vagy ó! kövess inkább engem te is ebben én Lízám! hiszen mi nem vagyunk közönséges szeretők.

Éppen most érkezett ismét a parancsolat: hogy további rendelkezésekig a mi regementünk helyben maradjon.

TIZENÖTÖDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Meződ, 18-dik april.

Már két hete hogy itt vagyok, s napjaimat elandalgom ezen magános szép romantos remeteségben. Nem mondhatom, hogy élem napjaimat: mert, hogy méltán mondhasuk hogy élünk, szükséges, úgy vélem, hogy munkálódjunk; én pedig csupán szenvedő állapotban találom magamat; következőképpen nem mondhatom, hogy élek.

Hogy a tegnapi nap, melyben levelét vettem (a walwisi temetőből írottat) sok napok közül legszerencsésebb napom vala, azt nem szükség említenem — természetes. Hálá az örök gondviselőnek! ki Magát a dúló veszedelmeknek közepette oly szerencsésen

megtartotta. Barátom! ha az én forró sohajtásaim s egy jámbor léleknek buzgó imádási Magát megtarthatják, tehát megmemenekszik; — *s ha igaz hű szerelmem elegendő arra hogy szerencsés legyen, tehát szerencsés!!* — El nem képzelheti, mily szívszorongató nyughatatlansággal kapdosok minden hír, minden újság után; s mint halok el valamikor valamely ütközetről hallok, vagy olvasok. — Már nem sírok többé, szenvedésem felülhalad minden siralmat, minden fájdalmat, minden szót. Úgy vagyok, mint az, aki legdrágább kincseit a tenger kétes habjaira bizza; félelem s reménység között hánykódik: egy szerencsétlen órában mindenét elnyelheti az irgalmatlan tenger — vagy a kegyelmes sors minden kívánságát betöltheti. Elszánt vagyok mindenre; ami mintegy megfagylal mindent körülöttem. Jobb is, hogy így vagyok: szenvedésem jobban titokban marad.

Istenem! s az emberek mind e mellett is mint keserítik életemet. Barátom! sokat kellene beszéllesem mennyiaz irigyem, üldözöm, ellenségem; mint bosszontanak, búsítanak, háborgatnak; mint vagyok elhagyatva mindentől; — de mit használna a panasz? ha nem tehetünk róla, túrnunk kell; túrnunk, és

békével várunk a jövőt, hogy a rosszkodók kelepccéjébe ne keríthessenek — hogy végtére belső méltóságunkban büszkén magassan állhassunk apró mindennapi silány teremtések között, azokat megvetve. Valóban ha azt nem gondolnám, hogy az ilyen nyomorúlt hitvány emberek meg sem érdemlik hogy miattok bosszonkodom, hát a méreg megemészthetne. De nem bosszonkodom; még ez az örömök se lehessen: hideg vérrel akarom őket megvetni, s e legyen a bosszú, melyet rajtok állok. — Hihetné-e azt, hogy még atyámfiái között sincs egy is, aki engem ne háborgatna, ne gyötörne, amennyire tőle kitellik? — de még e sem elég nékiek, még jó nevemet is akarják marcangolni. De úgy vélem, hogy ezen részről eléggé ismer a világ, s nem ad hitelt minden mendemondának, minden fecsegésnek.

Én itt oly magánossan élek, úgy elrejtve minden elől, ami nékem nem tetszik, hogy — örömet az egész nyárt itt tölteném, ha lehetne. Az egész házban senki sincs, egyéb egy szakácsné, egy szolgáló, egy szobaleány egy inas gyermek, és régi káplányunk. Én a kastélynak jobb szárnyán lakom Klárimmal egyedül; jó darab utat kell tennem, ha

a konyhára akarok menni. Ablakaim részszerént egy kis virágos kertbe, s azon keresztül a szekérútra, részszerént az udvarba és majorba szolgálnak; s így mindent láthatok, ami körülöttem történik. Magános sétálások és könyvek egyetlenegy mulatságom, és mindennapi foglalatosságom csekély dolgaim mellett. A szomszédságba csak ritkán megyek, mert — nem igen tetszenek szomszédjaim. Bánlakyné egyedül az, akit néha meglátogatok. A többiekről semmit se tudok: Hogy el ne felejtsem: szegény Bánlakynénak egy szép kis leánykája vagyon. Szegény asszony mindig szerencsétlen volt, s azért jobb a többinél. Meződre jöttömben három napig valék nála. Nagy buzgósággal beszéllett Maga felől. Ha tudná, hogy — — de én néma vagyok, mint egy sírhalom.

Én husvét óta már három levelet írtam; reménylem, hogy vette azokat, és akkor könnyen érthető lesz ez is. Én mindennap is örömet írnék, csak tudnám bizonyosan, hogy leveleim bátran járnak. De mindig attól tartok, hogy eltévelyednek, amit nem szeretnék: mert vannak itt oly emberek, akik sokért nem adnák, ha egy levelemet megragadhatnák, hogy lenne okok — a rágalmazásra.

„Ils sont cruels les chagrins de l'amour;

mais le calme d'un coeur indifferent l'est d'avantage.“ Mélyen érzem ezen észrevételnek igazságát: mert, most a reménység és félelem közt hánykódván, most se cserélném fel gyötrelmimet, a világért se egy hideg, szeretetlen szívnek csendes kevély nyugal-mával. Volt egy idő, melyben úgy tetszett, hogy sokkal szerencséssebb valék mint most, s mégis valaminek híjával voltam; akkor csak homályosan sejdítettem én azt; de most, világossan áll előttem, mint a napfény. Én mindég szerettem, de a nélkül hogy tudtam volna; sokféle tárgyakhoz ragaszkodtam, de egyik se tölthette bé szívemnek végtelen üregét: elannyira hogy már el kezdém hinni, hogy semmi sincs e nagy teremtésben, a mi érzeményimnek meg tudna felelni. Már feltettem magamban, hogy megelégszem, minthogy kell, a csupa barátsággal, és nem kívánok lehetetlenséget; de lerogyott feltételem mihelyt Magát legelőször láttam, mert szívemnek milliom érzeménye egyig mind azt sugallá; *ez az, aki minden kívánságodat be tudja s fogja tölteni.* Felborzadtam erre, s megrettentem; mert jól tudtam azt, hogy a szerelem, aki más környülállásokban életnek boldogságát fogná tenni, azon állapotban, melyben akkor valék, csak szeren-

csétlenné tenne. — Mit volt tennem egyebet! kötelességem, állapotom arra kényszerítet, hogy felejtsek — ha lehetett volna. Ó! jól észrevette azt Maga is, midőn kezem úgy remegett kezében, — midőn szemeimet elfordítani akartam, s nem tudtam, hogy magamat el ne áruljam? — megköszöntem én akkor magamban tartózkodását, mert, meglehet, hogy nem lett volna elegendő erőm hajlandóságom eltitkolására, ha ismeretségünk első napjaiban mindjárt kijelentette volna Magát. Utóbb azután az ész nyújtott segédelmet, és öszveszedvén minden erőmet, szívemnek ellenére elszakasztám ismeretségünknek kötelét, mely akkor mind a kétőnknek ezer bűt okozott volna. — De mind ezeken most már túl vagyunk!!

Örömet többet írnék, de — tudja isten! semmire se vagyok alkalmas; semmi dolgot véghez nem vihetek. Pedig még is mindenbe bele kapok, mert szívemnek, vagy akarok vagy nem, kedveznem kell, mint a beteg csecsemőnek.

19-dik apríl.

A bátyám tegnap érkezett ide, s ma ismét Örhegyre megy. Köszönöm néki, hogy

engem itt hagyott; noha csak történetből esett: szegény Klárim tudniillik annyira megsértette egyik kezét, hogy az szinte eltörött. — S pedig nem volt a harcban. De reménylem, hogy nem sokára meggyógyúl. Csak ide írjon tehát. És írjon valamikor lehet, hacsak röviden is.

TIZENHATODIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Meződ, 10-dik máj.

Bosszonkodva akartam elvetni az újságot, midőn az egyedül adatott kezembe; mert vártam vele egy levelét is. De mint örültem fel, hogy a Hírmondónak első cikkelyében mindjárt azt olvashattam, hogy ott, ahol Maga van, azóta semmi se történt; mert reménylem azt is, hogy valamint eddig, úgy most is Maga mellett tartja ezt a regementet Károly. Ő pedig még mindég Stockachban tartózkodik, tehát stb. — Istenem! mért nincs kettőnk között is egy oly jóltevő telegráf, mint Páris és a francia had között.

A békeességes-tűrés szép, jó, és az embernek oly szükséges erkölcs; eddig még

keveset ismértem; de látom, hogy ennek utána jobban meg kell egymással ismérkednünk, mert sokszor lesz még reá szükségem. Négy hete immár, hogy utolsó levelét vévém — már igen búsultam. Köszönet a Hírmondónak! most legalább még is tudom, ami 10-dik aprilisig történt. Ó! de azóta már ismét egy hónap folyt el — s azóta ismét sok történhetett.

Én azóta mindég itt vagyok ezen magánosságomban. A bátyámat 17-dikre várom ide; s én akkor Dunavárra megyek testvéreimet látogatni. Talán csudálni fogja, hogy itt úgy el tudok egyedül lenni? de igen is jól van így: nem kell nékem se múltság, se társaság. Mostani állapotomban legjobb nékem a magánosság.

A természet immár tündöklük az ő tavaszi pompájában; s én gyakorta órákig elbolyongok a kertben, vagy a közellévő erdőben és gyönyörködön ezen szép vidéknek különböző kellemeiben! dicsőítem a teremtet, aki oly szépnek, oly felségesnek alkotta az ő világát; és sajnálom az embereket, és haragszom rájuk, akik kártékony indulatok által elcsábítva ezen örömmel teljes paradicsomot egymásnak kínos pokollá változtatják.

Ha megúnom az egyformaságot, tehát

befogatok, és elrándulok — nem a szomszédságba udvarolni, vagy inkább magamat udvaroltatni, és kártyával, vagy haszontalan fecsegéssel egy pár órát előlni, s azután egy pár újsággal a rágalmazás és botránkoztatás krónikájából meggazdagodva kedvetlenül haza térni — Ó nem! sajnálnám az istenadta időt így elvesztegetni, hanem elrándulok szerte jószágainkra; és örülök látván, hogy az atyám idejébéli cselédek és jobbágyok úgy tolyonganak hozzám; én megajándékozom gyermekeiket, és gyakran magam is azt kívánom: vajha én is gyermek lehetnék még egyszer! — S egy imily sétálás után észrevehetőképpen vidámabb kedvvel térek haza. Itthon sem henyélek teljességgel, és olyakkal foglalatoskodom, amik hasznossak is, és engem a sorvasztó unalom ellen oltalmaznak; és így — ha Maga miatt nem kellene mindég reszketnem, hát azt mondhatnám, hogy: megelégszem; mert itt a természet anyakebelében, és a mezei élet csendes nyugalmaiban a világról, emberekről, s az ő gonoszságaikról, bolondságaikról egészen elfelejtkezem. Talán úgy is igen is korán háborítani fogják ismét ezen csendességet; de addig is, minden gondot el akarok magamtól hárítani.

Sorsomnak zűrzavaros szövevénye, úgy fordul szomorú —, de úgy is fordulhat, hogy jó véget kap: az utósó esetet reménylem, s az elsőre, amennyire erőmben fog állani, el akarok készülni és így — légyen az Úr akaratja!! — Én nem voltam szerencsés életemben; semmi kívánságom még nem ért teljesedést; talán most jobbra fordul a kocka. Várjunk minden jót az időtől. Mindeddig ezt tartom én is:

*Alles Glück ist Täuschung nur hienieden;
Leiden ist des Sterblichen Beruf.
Suche keine Freistatt, für die Tugend,
Die Gott, um geprüft zu werden, schuf.*

A jó, érzékeny szív ritkán volt még szerencsés a földön.

11-dikén reggel.

Jó reggelt édes barátom! Most mindjárt Bánlakynéhez megyek Lovándra, és eléggé gyermekes vagyok, azt gondolni, hogy ott levelem lesz a postán; noha oly gondolatlan valék, hogy a roppányi postán nem hagytam meg, hogy leveleimet utánnam küldjék a lovándi postára; de nem is gondoltam akkor, hogy annyi ideig itt maradjak. Most már tehát alkalmasint túrnöm kell addig, míg bátyám ismét ide jön. Én egynehány nap Bánlaky-

nénál maradok, hogy véle egyikét látogatót vihessek véghez, melyeket az illendőség kíván tőlem és amelyek mind a kettőnknek terhére lesznek. Talán lesz okunk a nevetésre. Amint látja, jó kedvem duzzant, talán egy kis jóvendülő lélek szorúlt belém, aki holmit megsűg abból, ami történni fog. Noha százszor több bús óráim vannak, mintsem jók. Emlékezzék meg gyakran Lízájáról!

18-dik Máj.

Itt ülök ismét három napok óta; és haszontalan várok, és reménylek. Se bátyám, se levelem, se semmim nem jön és én már türedelmemnek utolsó morzsáján rágódom: s ha ennek is vége lesz, hát — nem tudom miként lesz a világ. Mind ennek ráadásául még az időnk is rossz, hogy mintegy fogva szobámat kell őriznem. S így lévén, mit tehetnék jobbat mint firkálni. — Ám firkálni; de az is a kérdés még itt, ha örömet olvasztatik-e firkálásom? Akár hogyan van — nem segíthetek magamon.

De tréfán kívül! már valóban igen tűrhetetlen — vagy inkább, igen nyughatatlan, bosszús vagyok, vagy legjobban mondva: ki sem tudom fejezni mostani kelletlen, szoron-

gató érzeményemet. Mért is kellett ábrándozó melancholiámmal ezen magánosságba rejtőznöm! — De mit tehettem jobbat ennél? A társaságban — Ó! ott éppen nem vagyok helyemen. Nehány ismért jó ember között különben legjobban találám magamat. De isten tudja! most oly különös az én állapatom: minden nehezen esik, minden fáj nekem. Barátom! meg nem foghatja miként vagyok. S még is, mely édes örömet szenvedném mind ezt, még sokkal többet is, csak Magát már egyszer minden veszedelmen kívül tudnám; csak ezen részről nyugtathatnám meg egészen magamat! — de fejet kell hajtanom az irgalmatlan szükségnek.

Férfiak! férfiak! Ugyan megérdemlitek-e ti az ily szenvedéseket tőlünk? — Áll ez a kérdés.

Mint mennek füstbe az embernek feltételei! Már bizonyosnak tartottam, hogy ma testvéreimnél leszek; már örültem hogy ajó gyermekeket ma majd ölelhetem; s énnékem most itt fülelnem kellett, azok pedig már naponként, óránként várnak engem. Így esik minden feltételünkkel; valóban, jobb volna soha semmit fel nem tennünk; mert minden feltétel többnyire úgy is dugába dül. Elég szomorú, de igaz! — Ide

zárok Magának egy éneket: „*Feltételem!*“ melyet két esztendőök előtt írtam. Csak két esztendeje hogy ezt feltettem magamban — s leírtam, hogy mindég elmém előtt forogjon; s még is azt találom most, hogy meg nem állottam — meg nem állhattam mindent amint fogadtam. Senki a világon ezen verseket nem látta; de Maga, barátom, hiszen láthatja, és nevethet is rajtok.

26-dik Máj.

Végtére! — hálá istennek! végtére még is jöttek levelek. Valóban már — nem tudtam mire vélni; már reszkettem — noha meggondolhattam volna, hogy itt-létem oka a levelek elkésésének. Most már megint jó kedvem van.

Nyughatatlankodva, bosszankodva, s szinte sírva hánykolódtam ma reggel az ágyban, és szokásomon kívül tovább fekve maradtam, mert ismét egy szomorú, örömtelen napnak néztem elejbe, — midőn Klárim, ki az ablaknál állott, reménytelen azt mondja: „keljen fel nagysád! most jön consiliárius úr! már kiért a harasztból.“ Felugrottam, és hamar ruhába bújtam; s midőn az ablakhoz szaladok vizsgálni, ha úgy van-e, már a

kapu felé igettek bátyámnak jól ismért sárgái. Örömmel futottam elejbe, bizonyosnak tartván, hogy leveleket hozott számomra, és — nem csalatkoztam. Imre! az én bátyám ravasz emberkémlő. Sokat jelentő mosolygással adá nékem többekkel együtt leveleidet kezembe; sejt ő bizonyosan valamit; de — mit gondolok vele? —

Mint örülök, hogy leveleink oly bátorságossan jártak eddig! Most még nagyobb szorgalommal fogok írni. Eddig még félve írtam; mert egyetlenegy levél, mely idegen kézbe kerülne, nékem kimondhatatlan bajt és bosszúságot szerezne.

Most már tehát rendszerént, okossan kellene leveleidre válaszolnom; de ez, ma legalább, tőlem ki nem tellik. S pedig mégis sietnem kell az írással; minthogy nincs mindennap alkalmatosságom a postára. Kedvesem! te szomorú vagy — kedvedet néha elejted — s én vigasztaljalak? — Vajha tehetném! de bús vagyok magam is; és vannak óráim, melyekben éppen keveset ígérek magamnak a jövőndől. Ha forró, igaz, hív, örök szerelmem minden vigasztalásod nem lehet — mást én nem tudok. Az ily állapotokban, mint a mienk, a szívnek mindenre el kell magát szánni. Mindazonál-

tal kedvünket teljességgel még se ejtsük el; mert hiszen még jól is végződhetik minden. Miért is kellene magunkat mindég a legszomorúabb lehetőséggel rémítenünk? — Mi megtaláltuk egymást, és az örök gondviselés megtart minket egymásnak. Ezen édes reménynyel kecségtetem én magamat, midőn kedvem csüggedez.

Soha se bocsáthatod meg nékem, hogy szívedet akkor el nem fogadtam? — Ez nem nagyszívűség: — ha vétettem, eleget lakolok most érte; s még se tarthatom véteknek, hogy akkor a körülállások kén-
tetéseinek engedtem, és — kötelességemet betöltöttem. Még most is Imre! bármely igazán szeretlek, bármely mélyen érzem, hogy nálad nélkül nincs boldogság itt alatt számomra — még most is, ha ugyan azon körülállásokban volnék — bár ez a szív meghasadna is — még most is kötelességemet követném, hamindjárt bele vesznék is. De azon idők nincsenek többé; s akarom is követni szívemet.

Környülállásainak megvallásában megismerem nemes szívét, jeles karakterét, és, ha lehetne, ezért még jobban becsülném; de — egy szót se többet erről.

Ha valaha nyugalmamnak veszteségére

gazdagságon és méltóságon kaptam volna; ha szívem úgy volna alkotva, hogy alku szerint szerethetne, tehát már régen megváltoztattam volna sorsomat, ha más okból nem is, hát abból, hogy ne lennék tárgya a közönséges rágalmozásoknak. De soha se tettem ezt: mert a gondolkozás-módjának hasonlóságát, az érzemények öszvehangzását, a lelkek rokonságát — szóval az igaz szerelmet legszükségesebbnek ítélttem arra, hogy egy egész életnek boldogsága erős, állandó alapra épüljön. Mondám immár, hogy makacsságomért eleget lakoltam, eleget szenvedtem; s ha mind ezt minden remény nélkül el tudtam tűrni, most a szerelem által gyámolgatva, biztatva, annál inkább eltűrhetem.

Szülőim már nem élnek! kevély, komor bátyáim, és udvarias nénéim pedig a megsejketülésig és megörülésig prédikálhatnak — legkisebb gondom is nagyobb annál. Van nékem is elegendő szívem, ha arra kél a dolog, hogy valamit merjek; és így dorgáltassam, vádoltassam, gyaláztassam bár — nékem mind egy: Elég nékem belső isméretem. Mi egy világ balgataginak javallása és dicsérete az igaz szerelem véghetetlen boldogságához képest?

A nyomorékkal többet ne jőj elejbém édessem! különben azt kell gondolnom, hogy engem is a közönséges mindennapi leányok közé számlálsz; mintha nem téged, hanem csak gyönyörűségemet szeretném benned. Imre! valameddig a szív érettem vér kebeledben, szerettem! addig semmit se félj. A nyomorékot is örömmel eltűrném, és szeretném benned. Ezen szíveddel, ezen gondolkodásod módjával, bár ha nyomorék volnál is, méltóbbnak itélnék szerelmemre valamennyi felett nemedből, akiket ismérek. Megelégszel-e így vélem édes kételkedőm? — eleget mondék, úgy vélem. Igéreteknék, esküvéseknek, s minden egyébnek, ami a mindennapi szívbeli szövetségekhez tartozni szokott, köztünk helye ne legyen. Egy szava a becsületes férfinak többet nyom száz közönséges esküvésnél; a csapodár esküszik, és az első magát előadó alkalmatosságnál megtöri esküvését és kötelességét. S a nemesen gondolkodó, érzékeny leány, ha egyszer kimondhatta a sokat jelentő nagy szót: „*Szeretlek*“ — le van kötelezve örökre. A kacsingató, midőn szerelmet ígér, egyszersmind új lépet vet, és új ostromokban töri fejét.

Szabadon, amily szabadon csak lehet, — csak a mindenható s mindenek felett uralko-

dó szerelemnek kötelei által öszvekötvé — szeressünk, szívünkön kívül semmi által se kényszerítve. A kötel, mely minket azután még szorossabban öszvekötvé, semmit se fogna többet tehetni, egyéb hogy minket a titkolódás terhétől feloldozna, és Hymen titkos örömeibe és kötelességeibe beavatna. Mert mi a házasságnak szövetsége, ha a szívek egymás eránt idegenek? Elég szomorú azoknak sorsok, kik csak szóval mondott esküvések, nem pedig a szívek öszvehangzása által kelnek öszve.

Estve 8 órakor.

Sétálni valék a szabadban. Most végezni akarom leveletem; mert holnap után Dunavárra indulok; holnap pedig készülnöm kell. Dunavárról bizonyosan írok ismét. Addig is, szerettem, köszönöm szerelmedet, és légy az enyimről is bizonyos.

Harmatynak is vettem levelét, mely már régen Örhegyen hevert. Elküldé nékem a nevelésről írott könyvét is, azon levéllel együtt, melyet te nékie aminap írtál.

Köszönet hajfürtödért! mátol fogva nyakamon fog függni. Egykor egy *nefelegtset* hordoztam nyakamon; — mióta megláttalak nevednek első betűjét tevém hozzá; s ezen-

túl hajfűrtöd is mellette legyen. Igen igen örülök, ha, amint monád, árnyékképedet, megküldöd. Csak arra kérlek, hogy kicsinyre szakasztasd, hogy a medályba férvén, nyakamon hordozhassam.

Én már több ízben lerajzoltattam magamat, de soha se találtak meg; s azért most meg nem küldhetem képezetemet, míg jobb rajzolóba nem akadok. Van ugyan egy képezet, melyben valamennyire meg vannak találva némely vonásai arcámnak, de a kacsingatásnak egy vonása által (mely éppen nem tulajdonom) el van rongálva; utálnám magamat, ha ezen vonás bennem volna valóban.

A Hírmondó többnyire győzedelmeket hirdet mindenfelől, tartsa isten Károly herceget! és adja, hogy ezek békességet szerezzenek, letapodván a garázda új-francokat. De haj! mikor fog ez megtörténni! mennyit kell még addig félnem, reszketnem!

*„Avant que repos puisse entrer dans mon coeur,
Combien faut il encore aimer, se repentir,
Désirer, espérer, désespérer, sentir ?
Embrasser, repousser, m'arracher à moi-même,
Faire tout, excepté, d'oublier ce que j'aime.“*

S én Imre! felejthetnélek el téged? soha soha sem! — Ha elesel is — soha soha sem!

— Túl hat az igaz szerelem a síron is, — túl fog hatni az enyim is. Szánd meg szívünket isten, ki azokat teremtéd, ezen véghetetlen szerelemmel!

Kékedy Ninát nem isméred? — de Kékedy Palit, Nina testvérjét kelle ismerned, mert veled szolgált, bár más regementnél is, Bécsben? Ez tehát szabadsággal otthon lévén, sokat beszéllett néki felőled; s Nina akkor meghitt barátném lévén, kivette tőlem szerelmemet minden környülállásaival; és testvérjének festegetései, és az enyimek által igen megtetszettél néki. Soha sem is javallá azt, amit cselekedtem — mindég vádolá szívemet és mindég ohajtá, hogy a dolog megváltozna; s minden időben hathatós szószólód vala nálam.

Klárím (aki a kegyes emlékezetért mélységesköszönetét jelenti) ma szinte öszvetépte ruhámat az öltözködésnél, midőn elolvastam neki leveledből azt, ami rólla szóllott. A jó és nem rút teremtés azt bánja, hogy oly ostoba volt, és semmit észre nem vett, holott én mindég annyit csevegtem neki Uraságod felől — s hogy ő Hajnalodon jobban szemébe nem nézett Uraságodnak.

Örvendek szívemből, hogy mégis van egy meghitt barátod, ha mégis érdemes az

barátságodra. Valamennyire még is könnyebb a szívnek. Én mindeddig néma vagyok; csak Klári látja néha folyni könnyeimet. Más senki semmi bizonyosságot még nem tud felőlünk. Imre! még egyszer kérlek: titokban maradjon minden, ami minket illet. Tudja-e Harmaty is, hogy hallgatnia kell? — csak Ör-hegyre utasítsad.

Forrón, amely forró a szerelem első csókja csak lehet, teli szívemből — csókoltam meg — és szorítottam szívemhez az itt megjelelt helyet — csókold meg azt te is. Ebből észre veheted, édes andalgóm! mely igen kívánom betölteni minden kívánságodat — hogy nem úgy szeretek, mint a közönséges leányok. Soha többet kétség ne férjen szerelmünkhez. — Isten veled édesem! és — tiszta, örök szerelmem.

TIZENHETEDIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Tábor Walvisznál, 9-dik máj. 1799.

Tegnap előtt a falukból ismét táborba szállánk. Mintegy 30 ezeren vagyunk itten. Nem sokára alkalmasint elkezdődnek ismét a hadi dolgok a Rajnánál, minekutánna olasz-

országi hadunk is egyre győzvén, erőssen nyomúl előre.

Feleletem a három utolsó levelére már régen útban vagyok, — s most megint írok? — Hadnagyom, ki különben sátoromban fekszik, ma szolgálatban vagyok, — az eső esik — magamat semmi szolgálat — se pajtásaim látogatásai nem tartóztatnak, mert minden az ő lyukába bújt; — és itt háborítatlan Magánál lehetek, egyedül szerettem! Máskor is szüntelen minden szempillantásban, minden helyben, minden alkalmatossággal — ébren és alva Magánál vagyok, noha nem írhatok mindég. Valahol állok, valahol járok, gondolatokba merülök. Ha az epedő, önnön tüzében emésztődő, magát fájdalommal tápláló, bús, s magában még is büszke, néha dühétől szinte elragadtató szerelmet valaki emberi formába önteni és lerajzolni akarná, tehát csak engem rajzolna le: midőn estvéneként sátoromban szalmán ülök vagy fekszem — dohányzom — s fellegezve téged érezlek és gondolkak szerelmes édes barátnéja szívemnek; hogy oda meredő szememből gyakran egy égő nagy könnycsepp esik ölembe, — hogy gyakran a világot ölelném által, ha lehetne, — s ha lehetne gyakran, szerencsétlenségem elgondolásánál

(mint Sámson ama palotának oszlopait) megragadnám a világot, megráznám, és a hajdani zűrzavarba ontanám — s magamat omladéki közé temetném; ismét nem tenném, hogy téged tovább — örökkön örökké szerethesselek. Líza! én még is nehezen leszek valaha szerencsés! — mert ha életben maradok is, tehát összekeverülhetésünkig, indulatom által csigáztatván, oda hervadok — vagy eszemet veszttem el: az ilyen szerelem, mint az enyim, oly tüzes, oly nagy, az oly csupán egy tárgyért lehellő, sok egy emberi szívnek. Ó te! több, mintsem amit egy szív által érezhet, egy elme meggondolhat!

Gyakran, ha meggondolom tőled ily messze léteimet, talán soha össze nem kerülhetésünket — kínzó fájdalmamat úgy kívánám oda ordítani, hogy az örökkévalóságon keresztül hasson — hogy az anyatermészetnek hív fiának kínja felett borzadnia — magának a megkérdelhetetlen sorsnak fájniak kellene, hogy engem tőled, én Lízám, ily messze szakasztott.

Írj, kérlek! — Sátoromban, az ölemben írom mindezt.

TIZENNYOLCADIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Tábor Walwisznál 11-dik máj. 1799. Virradtakor.

Tegnap, ennyi szerencsével és dicsőséggel nyert győzedelmeinkért inneplő Te-Deumot tartott Károly. A mise, 30 ezer embernek közepette, egy magasan álló sátorban tartott. Számtalan ágyú dörögte a mindenhatónak dicséretét; az ágyukat az ezernyi apró fegyver pattogása követte — és a megszabadított német birodalom hegyei több ízben megriadtak.

Líza! igaz, hogy mind ez nem történik egyenesen hazámért, akit annyira szeretek; de a többi nemzeteket letapodó garázda francokat megtörni, igazságos dolog; s azért, ha már életemmel kell áldoznom, nem örömet ugyan, de mégis zúgolódás nélkül halok meg. Szerelmednek, barátságodnak, rajtam szánakodásodnak bizonyosságát viszem által magammal; korábban megyek ki a világból, melyben nálad nélkül úgy sem akarnék, — nem tudnék lenni, — s így még sem vagyok egészen szerencsétlen!

De ha élek, és a téli kvártélyokba szállunk, tehát látnom kell tégedet, — ha bár

ég föld ellenem esküszik is — bár ha négykézláb kell is hozzád másznom. Líza! a jövő télen, ha élünk, meglátjuk egymást. — Hah! én már oly édesen álmodozok arról. Líza! én valamit feltettem magamban: a szerelem adá ezen gondolatot, — ne gátold, ó sors, szándékomat!

Estve.

Éppen most kapott két regement parancsolatot az előbb-nyomulásra. Mi is következünk — alkalmasint megtámadjuk az ellenséget.

Nyughatatlan' várom leveleidet. Vehettem volna — kellett volna már vennem leveleidet. Mindennap elküldök a hadi postára. Líza! lelke életemnek! könyörgök, írj gyakorta. Minden leveledre újra fogantatik életem. Szeress, amint én szeretlek. — Az ütközet után írok legottan.

TIZENKILENCEDIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Tábor Walwisznál. 17-dik máj. 1799.

Meződről ápril 18-dikán írott levelét tegnap előtt vettem. Hála az egeknek! mind

eddig még egy levelünk se tévedt el, Gmundenből írott első levelemet kivéve.

Líza! ha igaz minden, amit nékem írálsz — s én elhiszem, mert a természet különben nem volna egyéb, hanem egy cinkos tündérkedő alakos — minden a nap alatt nem volna egyéb, hanem hiú, csalárd gőz, — s ez a nap alatti világ nem volna egyéb, hanem egy ezernyi jó és rossz, víg és szomorú játékokkal szemfényvesztő nevetséges, csúfos bolondház; — ha mondom, igaz minden, amit nékem írálsz, ha úgy érzed, úgy gondolsz, amint írtad, Líza: tehát valóságunk olyan *egy*, hogy egyik a másik nélkül csak fél valóság lehet — hogy egyik a másik nélkül nem élhet, hacsak az életet úgy nem akarja hurcolni, mint egy fájdalmas nehéz terhet, — és így tehát Líza, enyim vagy, most már enyim — s én a tied, egészen, minden kifogás nélkül, amennyire lelkek a távollétben bírhatják egymást: de ha ezen háborút szerencsésen általélem, tehát teljességgel enyim lésszel, enyimnek kell lenned, hamindjárt egy egész világ veti is magát gátúl közbénk, hozzád töröm magamat, hamindjárt vérrel kell is ezen világ törvényein, illendőségein, szokásain és kabaláin keresztülrontanom, hamindjárt akármily módon

kell is téged a sorstól megnyernem. Feltételem, melyet semmi hatalom meg nem változtathat ez: *vagy veled, benned, általad lenni; vagy nem lenni.* Harmadik valamire a mindenhatóság sem fog engem kényszeríthetni. — És a te szívednek szintén így kell állani; ha nem, hát megcsalod magadat, megcsalsz engemet, letapodod mind a kettőnk életének boldogságát; — megcsalod mind a kettőnknek teremtőjét — mind a kettőnk anyját, a természetet; — ha nem, hát valóságom oly nyomorúlt játéka a teremtőnek, hogy jobb, szebb, nemesb, létre méltóbb dolog volna egy porszem lenni, melyet a szél tétova hajt, mintsem egy ily ember — mintsem egy ily magam se tudom micsoda. — Úgy vagyon: a te szívednek is szintén így kell állani, mint az enyimnek; különben ez a világ nem érdemel egyebet, hanem hogy egy mocsárba töltsessék és vissza lövettessék a zavarba, melyből teremtetett. És ha mind ez álom volna? — hát nem tudom tovább, mit érezzek, mit gondoljak; hanem annyi bizonyos, hogy akkor egy valóságnak, amilyen enyim, irgalmatlan büntetés, hogy — született. De úgy vagyon — úgy kell lennie: Én szeretlek, te szeretsz engem, és egymás nélkül nem élhetünk: s azért

Líza, isten és a természet előtt már feleségem vagy, — s feleségem léssz a világ előtt is, minden értelemben; ha élek — minden esetre tehát, szeretett, tisztelt, imádott feleségem! — És imily hangban is legyenek írva ennekutána leveleid; minden közönséges forma, szabás, tartózkodás, idegenség ki legyen tiltva leveleinkből; ha különben cselekszel, azt fogom vélni, hogy — gúnyolod szívemet!

Jól mondod: „*hogy méltán mondhassuk hogy élünk, szükséges hogy munkálkodjunk.*“ Én is munkálkodom, de még sem élek, egész kiterjedő értelemben; vagy legfeljebb úgy élek, amint lovam él, aki mindent megtesz, amit akarok, és mindent elhord, amit rá tétetek. Igaz, hogy a közjóra nézve szükségesek az olyan emberek is, kik így élnek; de talán volna tehetségem több és nagyobb lehetnem, mintsem vagyok. Azonban így vagyok, így volt, s mindig így fog maradni az emberek között. De ez legkissebb bajom; csak te szeress engem kegyes! Úgy vagyok édes barátném! csak szerelmed az, ami engem egészen szerencséssé, vagy szerencsétlenné tehet. Imádott szíved a mindenható sors, ki életemet határozza.

Az én könnyeim sem folynak többé, —

túl vagyok már minden fájdalom határán. Nem találok szót, mely szívem állapotját kifejezné; — meg vagyok dermedve; csak néha bősziülök el, és szilajul dühödöm minden ellen, ami van, s ami nincs. Tulajdona az erősebb és szilajabb férfiuságnak, melynek felháborodott ereje néha önmagát is feldúlja.

Boszontanak, búsítanak, háborgatnak, üldöznek téged tehát kegyes szép lélek? s pedig tennen atyádfiai? — Fel se vedd őket — vess meg mindent, ami nem méltó, nem érdemes reád. Hadd meg a világnak szokott folyását. Az én sorsom is olyan, de már megszoktam. — *Élj, és szeress engem; amint én élek, míg lehet, és szeretlek, míg élek.* — Ó ha karjaimba ragadhatnálak, és a földnek valamely titkos rejtekébe bujdoshatnám véled, hol a szerelem, barátság, bölcsesség és természet jámbor szövetségben, egyességben laknának velünk! — Hadd álmodjam ki boldog álmomat!

„*Ils sont cruels les chagrins de l'amour, mais le calme d'un coeur indifférent l'est d'avantage.*“ Aki ezt szívéből vette, az igazán szeretett, — mint én; mert szívemben is éppen ez vagyon írva. Boldog vagyok hogy te is mélyen érzed ezt. Az igazán sze-

rető szívnek fájdalmaiban még is kimondhatatlan édesség vagyon, melyet a csendes, kemény, délceg szív nem ismer.

*„L'indifférence est pour les coeurs
Ce que l'hiver est pour la terre.“*

dit madame Deshoulières, et c'est bien vrai. Hogy te ezt három esztendő előtt nem érezted?! — vagy ha érezted, hogy még is elnyomtad?!

*„En tout temps l'amour nous dompte,
On règle en vain ses désirs;
Vous aurez à votre honte
Ses peines sans ses plaisirs“*

dit la même Deshoulières. — Szíved, a te jó, szép, nagy, felséges, isteni szíved, mért halasztá ennyire szerencsémeket? — De mit használnak a szemrehányások? ami megtörtént, nem lehet másképpen. De szívem mélyen sohajt, valamikor róla gondolkodom. Hej, édes Lízám! még sem kellett volna néked azt művelned! — mik lehetnének mi most már? — századokat élhattünk volna már szívünk boldogságában; midőn most még az is bizonytalan, ha látjuk-e valaha egymást! — Félben kell szakasztanom az írást, mert szívem bús, háborgó hullámokat vet.

19-dik máj. Estve.

Tegnapelőttől fogva nem írhattam, mert mindég esett, és sohase' valék magam a sátorban. Most, vasárnap estve, midőn pajtásaim szerte úgy mulatják magokat, amint lehet, most van ismét alkalmatosságom az írásra.

Ezen szempillantatban vevém Harmaty levelét. Írja, hogy te kérted volna őt, hogy írna meg néked mindent, amit felőlem tud. Köszönöm, kedves rólamvaló gondoskodásodat. De légy bizonyos abban, hogy minden időben te vagy az első, kit magam felől tudósítok. Másoknak, legjobb barátimnak is csak igen ritkán írok: tied magadé minden időm; csupán néked élvén, másoknak csak alig tudok valamit írni; holott minden, ami ismér, hadi újságokat kívánna tőlem.

Még mindég itt állunk a táborban, de mindég készen az ugrásra. Szép győzedelmek, nem kétlem, tudva lesznek előtted is. Én valóban nem vagyok alkalmas azoknak leírásokra.

Annyi ezer embernek közepette én mindég egyedül vagyok. Valamint egy kis időt lophatok magamnak, legottan leveleidet olvasgatom. Elolvastam azokat már százszor is; és még annyiszor el fogom olvasni azo-

kat. Mind eddig még rendje szerént jártak leveleink. Írj nékem valamikor csak lehet; engedd ezen egyetlenegy örömét életemnek mennél többször élnem. Csupán leveleidben élek. Te oly szépen írsz -- oly igen szívemre és lelkemre tudsz beszélni — Én ezt nem viszontagolhatom szívemnek ily borzasztó állapotjában, — az öldöklő fegyvereknek szüntelen háborgató zajában.

Tavaszi éneked, melyetszemérmed gyermekségnek hív, igen szép, mint a tavasz az ő gyönyörködtető öltözetében, egy Sapphóhoz, Deshoulièreshez illő — de minek hozom ezeket itt elő --- magadhoz illő. Ha Homér idejében éltél volna, a Músák száma egy-gyel megszaporodik vala általad.

Köszöntetem hív Kláridat; sajnálom megsértett kezét; kérem ötét mindazonáltal, hogy a másik kezével sok leveleidet hordja a postára számomra.

Tábor Singennél, 21-dik máj.

Hotze Helvéciában (hazájában) jól megverte az ellenséget, s ez megverettetése után messze vonta magát vissza. Nauendorf legottan általment a Rajnán és ezen részről is üldözi a futókat. Ez tegnap történt; és ma

Károly is egész hadával előre, utánnok nyomul. A főkvártély Singenben vagyon, s mi körülötte táborozunk *Hohenville és Hohenstaufen* alatt. Híres helyek voltak ezek az ősz német előidőben. Holnap tovább megyünk. A helvetáknak egy része nem szereti a franciákat. Győzedelmeinknek talán (adja isten) még az idén békesség lesz a vége.

Tábor Schaffhausennél 24. máj.

Tegnap az egész haddal általmenénk a Rajnán két hajóhídon melyek *Paradies* apácaklastromnál verődtek. Éppen úrnapja volt. Sok ezer helveta volt nézőnk a Rajnának mind a két partján. Károly főkvártélya *Paradies*somban vagyon az apácáknál; mi Schaffhausen körül táborozunk. Ma, mihelyt hajnalodott, többed magammal a Rajna esetét lovagoltunk nézni, mely Schaffhausenhez egy fertály órányira vagyon: leírhatatlan scéna: — nagy, szilaj, csudálatos, borzasztó, bámító. — — Láttam, bámultam, és éreztem, — képe a megkérdelhetetlen örök sorsnak, ki mindent elragad magával ami a porral rokon. Csak ide utasítsad leveleidet — Az ágyúk morognak előttünk.

HUSZADIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Meződ 27-dik máj.

Egy kis időt loptam, s firkálok; az úton el fogom végezni. Mit is tehetnék ennél jobbat? — A szomorú távollétben csak így vigasztalhatjuk egymást. Te pedig kívánod, hogy gyakorta, és sokat írjak? — Írok tehát valamikor lehet, és a papirosra öntöm minden érzeményemet — Mind? ne hidd! ezer részét sem lehet.

Azt gondolád tehát, kedves sophistám, *hogy csak barátságomra volna előbb szükséged a végett hogy utóbb szerelmemet is megnyerjed?* — Én is elegendő sophista valék egykor annak általlátására: hogy mi közép úton nem járhatunk; szerelmedet nem viszontagolhattam, és nem is tudtam akkor, ha fogom-e azt valaha tehetni; csakhamar hideg és büszke álarcát vevék tehát fel; de a szerető ifjúnak sólyom tekintete keresztül nézett álképemen. S hogy te azután engem Marconfán, a mindennapi leányok számába aláztál, még is nagyon fájt nekem.

Jól emlékezem még arra, midőn Erkeden

Csomborynál legelőször láttuk egymást. Midőn az ebédnél ülénk, s Csombory így szólla hozzám: Líza! oda tekints — ki jön ott? — s én Sziklayt megpillantván, örültem: és még valakit véle — és magamat alig tart-hattam: mert a szív ezer hangokkal kiáltá kebelemben: „Ő az!” — midőn háborodásom-ban Sziklay kezét tüzesen megszorítám, hogy ő szinte elbámult — midőn, az alatt hogy Csombory titeket üdvezlett, ismét ma-gamhoz tértem, és hamar jó kedvembe öltöz-tem, hogy érzeményim' elfedhessem — Mi-dőn a többit szüntelen unszoltam s magam-ban azt gondolám: ha mind elmaradnak is, csak ő jöjjön el — Midőn Hajnalodra érkez-vén, szorongatva reméltem; — midőn az idő nékem ott oly kimondhatatlan hosszú vala, valámíg meg nem jelentél — Midőn jó atyámnak szinte mindenre visszárol feleltem, hogy már nem tudta, mit csináljon velem; — míg utóbb éles tekintete, mások nyelvétől segítettén, a dologba nem hatott — Ne átkozd rágalmazóidat, ha szeretsz; bo-csáss meg nekik, mint én megbocsátottam, és felejtsd el. Ne kémlelődj utánnok: Az örök éjbe legyen minden temetve. Mit használna? — A megtörténtet isten se' teheti meg nem történtté soha.

Szerelmet, az ő tiszta, széles, valóságos értelmében, kimondánk egymás eránt; s ezzel elfelejtve légyen a múlt idő. De mire valók, kedves barátom, a te esküvéseid? — Csak, ha nem is mondottaknak veszed, csak úgy tudom megbocsátani, hogy indulatodnak tüzeiben elfelejtvén magadat, a mindennapi szeretőknek ily közönséges szokásokat szükségesnek lenni ítélted közöttünk. Azért tehát kedves barátom! se nem esküvések, se nem ígéretek és fogadások — hanem a szerelemnek ereje, hatalma láncoljon téged hozzám, — engem te hozzád. Jobban vélekedem én felőled, s némely próbák által magam állhatatosságáról is jobban meg vagyok győződve, mintsem hogy változhatásunkról gondolkodhassak. — Egy szíves csók, egy meghitt, bizodalmas kézzszorítás, mint a jó barát barátjának ellenében (minthogy az asszonyi szív és annak hűsége ingónak tartatik) szorosan öszvekötvén a sympathiának bájköteleivel — lelkeiknek öszvehangzó érzeménnyeik által — egyek a szívnek minden kívánsága, elmének minden gondolatja, s a szerelemnek minden gerjedelme által — eltökélve minden jó és bal esetre — híven mind halálig — megváltozhatatlanul: — így gondolám én elejétől fogva két szeretőnek állapotját! —

így szívem szerént való a szerelem — s ilyen legyen a mienk is.

Be keveset ismér engem a jó Jegenyey! — nevethetem, mennyi ezerféle vélekedéssel vannak felőlem az emberek!

„*Maga sem fog mindég álmodozni,*“ mert közelről többnyire másképp szoktunk mindent látni mintsem a távollétben. Te is, édes Andalgóm, talán sokkal fényesebben képzeled magadnak Lizádat, mintsem kellene, és ő megérdemli. Néki pedig igen fájna, ha téged utóbb megcsalt remények gyötrenének. Ilyformán gondolám én ezt, s talán Sziklay is ezt vélte ott, ahol gúnyolódni láttatott.

Köszönet kedvesem, hozzám való bizodalmadért! Hidd el, hogy azt érdeme szerént becsülni tudom, és részemről viszontagolni fogom.

Mainzi történetedet még Bécsben tudtam, Harmaty által. Jól cselekedte, hogy leveleidet vélem közlötte. — *Linois* kisasszonyt ismérem; vélem nevelkedett a klastromban Dunavárott: szép, csintalan leány; atyja generális, úgy-e? — Bajos, midőn az ember így csalatkozik; de az ilyen történetek önönisméretre vezetnek.

Nyugtasd meg magadat kedvesem! hi-

szen nem kételkedem többé. *Hiszem én az igaz szerelmet!* különben inkább szívem lángjában akartam volna elenyészni, mintsem egy férfiúnak szerelmet valljak. Én tehát elhiszem még azt is (nem mint húgod) hogy vannak jó férfiak a világon, noha — könnyen megolvashatók.

Ha mondom néked, hogy én is mindig, szünet nélkül rólad gondolkodom — nálad vagyok — benned élek — tehát nem újság — természetes dolog. Az én legfőbb kívánságom is öszvejöhetésünk; de ha e megtörténik is, megint többet kívánunk. Az ember telhetetlen állat. Sokszor gondolom: Csak egy esztendőt engedj, ó sors, kívánságom szerént élnem! — azután ha meghalok is! — De az esztendő rövid; ennek elfolyta után megint egyet — meg többet — tovább egy egész örökkévalóságot ohajtanék, hogy azt karjaid között élhetném. De haj! mit emlegetem a jövőndőt az ily kétséges jelenlétben? — Az örök gondviselés oltalmazza életedet. El nem ejtem kedvemet, valameddig legkisebb sugárját látom a reménynek.

„*Nem tartom én füstnek a virtust.*“ S ezt bizony, még oly hanggal mondja, mintha — valami igen nagyot mondott volna! — Minden becsületes embernek azt kell a vir-

tusról tartani, hogy nála nélkül semmi meg nem állhat a világon. A virtus az ember boldogsága! religió a vigasztalása. Jól mondja Kotzebue:

*„Es giebt noch Menschen: du in deiner Tonne
Lösch aus dein Licht: weg mit dem frostigen Scherz;
Es giebt noch Tugend, unter jeder Zone
Schlägt hin und wieder noch ein fühlend Herz. —
Die Tugend selbst ist Lohn! wird also nicht be-
lohnet; —
Sie giebt den Himmel dem, in dessen Brust sie
wohnet.“*

Tudom, hogy van a virtusnak határa, melynél ha ez tovább megy, virtus lenni megszűnik. De igaznak kell lenni annak is, hogy minden félrecesapás a virtus ösvényéről bánatot okoz. — Júlia is elkerülte volna legmérgelesebb kínjait, ha — meg nem esett volna. Nem vagyok én azon büszke pávák közül való, kik a szegény elcsábítottakat minden kivétel nélkül fennen kárhoztatják; szánom szegényeket! csak a bujálkodó fajtalan érdemli méltán a megvetést és utálatot. St. Preux valóban szeretetre méltó férfiú: de ott mégis legérdeklőbb története, midőn magát meggyőzővén, szerelmét és szerencsáját feláldozza, s még is holtig híve marad Júliának.

Júlia minden tündöklő tulajdonsági mellett, csak mint Wolmárné, mint feleség és anya tetszik nékem leginkább. De én még csak egyszer olvasám a Heloízt. Valóban szükséges eme könyvet többszer olvasni, hogy minden szépségeire rá akadjunk. Rousseau-nak tiszta morálissa, ideáinak fellengező járása, kifejezéseinek könnyűsége, felséges, eleven, érdeklő rajzolatok mind annyi szépségek ezen remek munkában.

Szegény öreg! mit kell valyon még utóbb felőled hallanom? — imént csonka — most már vén — ezek valóban szomorú kilátások. De várjuk el azonban, ha a vén, csonka még tetszeni fog-e. Édes barátom! mondd meg igazán, miként vélekedel te énfelőlem, hogy annyi ellenvetéseket hordasz elő? — De te hiszen nem ismérhetted ezen részről gondolkozásom módját, s pedig én teljes bizodalmat kívántam tőled. De most már, reménylem, ismersz — legyen tehát vége ellenvetéseidnek. Ha jeremiási keserveidben követni akarnálak, én is mondhatnám hogy mióta nem láttuk egymást, én is három esztendővel idősb lettem, s napról napra idősb leszek. — *C'est en effet un malheur terrible!* — A bán és kedvetlenség engem is időnek előtte megvénített; — de ime! keserveid elragadának

engem is! — S még sem akarom elhallgatni : te is édes-barátom, akkor ismerkedtél meg vélem, mikor mélyen rejtett, szinte esztendőig táplált bűm noha kora ifjúságomban az egészség virágít már elhervasztá. Azt mondják ugyan a hizelkedők, hogy akkori nagy betegségem által inkább nyertem, mintsem vesztettem volt: — hogy betegségem édesen epedő tekintetet, s a csendes melancholiának érdeklő vonását hagyta volna hátra képemben; de, ha úgy volna is, beörmöst oda adnám e szomorú nyereséget előbbi erős nyers egészségemért és szerencsés vidámságomért.

Még egyet! s azután legyen elég mára. Imre! én jobban vélekedem felőled, mintsem magad láttatol vélekedni magad felől: nem hihetem el, hogy, ha bár rosszra fordult volna is sorsom, te az önnöngyilkosságnak bolondságára vetemedhettél; hanem hogy mint St. Preux fájdalmát meggyőzván, te is indulatodnak ura lettél, s barátom maradtál volna. Egymást elfelejtenünk minden esetre lehetetlen volt volna:

*„Edle Seelen tragen
Ruhig ihre Pein,
Und nur Buben schlagen
Mit dem Schwerte drein.“*

*„Gute Mädchen schliessen
Ihrer Liebe Schmerz,
Ob auch Thränen fliessen,
In ihr blutend Herz.“*

Vedd jó néven rút írkálásomat. Ha sokáig írok, kezeim elgyengülnek, s annyira fáradnak, hogy reszketnek. — Jó éjtszakát!

28-dik máj.

Jó reggelt kedves barátom! Semmi sem annyira rossz a világon, hogy valami jó ne háramlana abból vagy magunkra vagy másokra: Tegnap bosszús valék, hogy ma útnak nem indulhattam, s most szívemből örülök — mert az örhegyi alkalmatosság ma két leveledet meghozta számomra; s ha elmentem volna, ezek egy héttel utóbb jönnek vala kezeibe.

Szerencsémre együtt vevém mind a két leveledet; mert ha az elsőt magát vettem volna, szomorú lett volna egész útazásom: a másik csakugyan vidítóbb hangból szól. Édes Imrém! ne ejtsd el kedvedet: környüllásaink úgy is oly szomorúak, amilyenek csak lehetnek; ne tegyük azokat még nehezebbké. Bízzál, és reméllj! — én többet nem mondhatok. A fergeteget napfény, a bűt öröm váltja fel — annyival inkább, ha,

amint mondd, még soha sem valál szerencsés: — Én is mondhatom, hogy kevés képzelt boldog óráim százezere részét sem teszik életemnek, szenvedek amióta érzek s gondolkodom; s minden úgynevezett földi boldogság búforrás vala nékem. Remélljük tehát, kedvesem, hogy még most leszünk szerencsések.

A télen tehát meglátjuk egymást ha élünk? — ó! már ezerszer gondoltam — miként lesz majd az! Adja isten, hogy megtörténjék, — én reménylem. Teremtőm! ki ezen tüzet szívemmel alkotád, nem lehet ez bántságodra; megvigasztalva és remélve emelem fel hozzád szemeimet Mindenható!

Sokszor gondolom azt is: mi lett volna belőlem ha hajlandóságom és akaratom ellen kellett volna férjhez mennem? — s alázatomra azt találom, hogy azon esetre sok közönséges asszonynál, ki legalább színleni tudja szerelmét, kisebb szívű lettem volna. Hála az egeknek! hogy ez úgy nem történt. Áldja isten jó atyámat! hogy sokaktól kísértetvén, unszoltatván, engem soha sem kényszerített.

Isten veled, édes Imrém! reszketek éretted, mert ütközetről írtál. Vajha már ismét volnának leveleim! — Az úton többet írok.

Még egyet: örülök, hogy még is van egy meghitt barátod. Sokkal bátrabban írok. De bizonyos vagy-e benne, hogy leveleim semmi esetre rossz kezekbe nem jutnak! (mert amint látod, egész szívemet kiöntöm kebeledbe), ha nem, hát inkább égesd el leveleimet. De ne cselekedj, mert tudom sajnálnád; valaminthogy én sem adnám leveleidet a világ minden kincséért. Isten veled.

Rábony, 29-dik máj. Estve.

Ma korán indultam el hazúl s fél órája már, hogy itt vagyok. Klári, és egy hív inas egész úti kíséretem. Azt gondolod talán, hogy unalmas lehet útazásom? — ó nem: mert leveleidet mindenütt vélem hordozván edesebb társaságban már nem útazhatok. Az egész nap kocsiban ülven, a szép estve sétálásra ingerel ugyan a szabadban, de még is jobb szeretem véled ezen levélke által mulatozni. — Ó édes barátom! mely mélyen, mely fájdalmassan érzem, s napról napra jobban, hogy nálad nélkül ebben a szép világban mindenütt csak gyászt látok, — hogy nálad nélkül, hamindjárt az egész világ tömjenezve hódolna is nékem, soha se lehetnék szerencsés, hogy te mindenkor hibáznál sze-

rencsémnek; — vajha ezen levelem, és az előbbeni mennél hamarább hozzád juthatná-
nak; legalább kétségeid eloszlanának. Édes
Imrém! írd mindjárt leveleim vétele után;
de kétségekkel ne jöjj ám. Mi szeretjük egy-
mást — s pedig nem mindennapi módon; az
idő megmutatta. Várjunk tehát türedelem-
mel. Mindenben van határ — a szenvedés-
ben is.

*„Le ciel qui nous forma, qui porta dans notre âme
Des élans mutuels du feu, qui nous enflamme,
Veille encore sur nos jours; nos liens sont sacrés,
Pourquoi, s'ils l'offensaient, les aurait il serrés?“*

Így szoktam én okoskodni. — Jó éjt-
szakát!

Dunavár 29-dik máj. Estve későn.

Testvérjeim egészségessek. Hetfén visz-
szamegyek a bátyámmal Örhegyre; — de
onnan nem sokára ismét Meződre. Leve-
leidet tehát csak Meződre utasítsad; ott
bátrabban és hamarább veszem azokat. Isten
veled! szeresd Lízádat.

HUSZONEGYEDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Bálintfa 6-dik jún.

Tegnap előtt estve Dunavárról Meződre érkeztem, s ma már útban vagyok Örhegyre; a bátyámmal utazom; a homályos fergeteges idő kellemetlenné tévé utazásunkat. Szinte nyolc napja immár hogy nem írtam néked, édes barátom, azért meg se várván Örhegyre jutásomat, még itt útban tollat ragadtam.

Én is tudnék néked némely hadi környűl-állásokat írni; de gyűlölk leveleimben mindent ami egyenesen minket nem illet. Röviden mondom tehát: tegnap ment ezen tájon keresztül az olaszországi hadhoz menő moszka seregnek egy csapatja. Tegnap Ludányban táboroztak; a vidékbéli uraságok mind megnézték őket; engem is elvive a bátyám nézésökre. Erős, bátor nép, — jó katona lehet; de durva emberek.

Azt kívánod édes barátom, hogy valamikor szívem szólani akar hozzád, mindég írjak? — ó édesem, meg kellene akkor kezimnek merevedni, — szemeimnek homályosodni, mert soha se szünnék meg, — s még se tudnám magamat soha kibeszélleni.

Azon kívül is a betűket, szavakat, oly hidegeknek találom; s még is áldom mind az írás mesterségének, mind a posták járásának feltalálóját; mert kétségbe kellene esnünk mindég kedveseinknek távollétében. Emlékezel te is gyakran felőlem? — Én mindég rólad gondolkodom. Már néhány nap óta nem alhattam jól ki magamat; s most is fáradt vagyok, azért jó éjszakát!

Órhegy 8-dik jun.

Kedves barátom! már ismét kívánom leveledet — búsúlok rajtad. Én ugyan reménylek még; de még is vannak óráim, melyekben feketén forog előttem minden. Világossan csak egyedül az áll előttem, hogy látnunk kell egymást, hacsak örökre szerencsétlennek lennem nem kell. Valóban nem hihetem, hogy valaha már boldog lehessenek. A kötelek, melyek engem még egy örömtelen élethez kötnének, elszakadnak — s én magánossan, elhagyatva fogok állani a világban, mint az eltévedt vándor a pusztában, kínok, gyötrelmek, siralmak közt fog folyni életem: — s pedig, ha elvesztenélek is, nem volna szabad halálomat kívánnom, szent kötelességekkel tartozván még nevelet-

len két testvéremnek, kiknek még boldogúlt atyám élteben anyjok helyett voltam, noha gyermek magam is, de náloknál idősebb. „Míg te élsz, édes leányom (imígy szólott szegény atyám egy pár nappal halála előtt) addig tudom, hogy jó gondviselőjök lesz gyermekeimnek. Légy olyan hozzájok mint eddig valál, és én megnyugodva húnym be szemeimet.“ — Én szentül fogadám néki, és meg akarom tartani amit ígertem.

Eddig valék levelemben, midőn a tiedet vettem. Jókor jöve éppen; mert bús lévén, alkalmasint egész leveletem a bűnnek hangjaival töltöttem volna, ami téged azután nyughatatlanná fogott volna tenni. — Most felvidúltam. — Te is vehetted eddig két leveletem. Hála istennek! a te leveleid is szerencsésen kezemhez jöttek eddig, s most még bátrabban írok. Írj te is, kérlek, leginkább az ütközetek után — ó ez a szomorú távollét! amely pillantat örömemet szüli leveledet vévén, ugyanaz meg is öli, ha meg-gondolom, mennyi történhetett az alatt, míg leveled útban volt.

„*Ha igaz mind az, amit eddig nékem írtál.*“ Istenem! ha leírhatnám minden érzeményimet! — S mit nyernék hát véle, ha tégedet velem együtt meg akarnálak csalni? — Hi-

szen éltem boldogsága forog fenn, — hiszen nem tegnapi dolog — nem a képzelődésnek részegsége — nem egyikét órának szelessége hanem teljes meggyőződésem tökélett el engem! — Ha dicsekedni akarnék, elmondhatnám mennyit szenvedtem hozzád való szerelmem miatt; — de legyen elég szavam.

Győzedelmeink hiszen tetszenek nékem is; de csak a békességnek örülök meg egészen. Csak ha megláthatlak megint, és minden veszedelmen kívül tudlak, akkor mondok én Te-Deumot.

Úgy vagyon, édes Imrém! én egészen a tied vagyok — örökre — minden kifogás nélkül, egészen a tied; jobban szeretlek, mintsem életemet, vagy jobban mondva, semmit se szeretek kívüled: mert minden, amit még szeretek, nem is érdeklene többé, ha téged elvesztenélek. Szívem egészen a tied, egyedül a virtus szeretete uralkodik benne feletted. A virtus által értem minden kötelességeknek hív bételjesítését. De óvd magadat a további kételkedésnek vétkétől! — Te vagy az első férfiu, kinek szerelmet vallottam. Ha valaki imádóim közül megtetszett is mulólag, hamar elfelejtém; Téged egyedül nem tudalak elfelejteni; és így azt kell gondolnom, hogy az egek akaratja,

hogy egymást szeressük. Mind eddig nékem a szerelem még csak bút és fájdalmat okozott! s mégis ezen búmat a világ minden egyéb boldogságával sem cserélném fel. Bomladozott egészségem miatt borvízzel élek; ez az oka, hogy Meződre sietek. Isten veled; szeresd Lízádat.

HUSZONKETTEDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Órhegy 12-dik jún.

Innen írok még, mint látod. Rendessen jártam utolsó leveleddel: a bátyám kezébe adatott az; ő véle ajtóhoz jöven azt mondja: „Bezzeg adok valamit, aminek megörül valaki!“ — Én azt velvén hogy egy kis kosár gyümölcs fogna az lenni, kértem, hogy mutassa meg. Ekkor megnyitja az ajtót — megcsókolja leveledet, és nékem adja. Én megháborodtam, és ijedtemben egy nagyot hazudtam, mondván, hogy egy kis kosár cseresnyének jobban megörültem volna. Bátyám elneveté magát természetesen s azt felelé: Eb higye! — s elment. — Vajha befogná a száját! — ha már sejt is valamit.

Holnap után visszamegyek Meződre; alig várom már, hogy ott legyek, mert ott senki sem háborgat: bátyámhoz még is sok ember jár. Úgy tetszik, mintha gyűlölni kezdeném az embereket, és az ő társaságokat. — Ez nem volna szép. De ha az ember egyszer ismérni kezdi őket, az ő álnokságokat, keménységöket, fortélyokat, valóban a legérzékenyebb szívnek is meg kell telleni keserűséggel, és akkor legjobb önmagába vonulni.

13-dik jún. Reggel.

Mintha valamennyien öszvebeszélletek volna boszontásomra; egyik a másiknak adá az ajtót kezébe — és minduntalan félbeszakasztották írásomat látogatásaikkal. Ki ezt, ki amazt kémlelte tőlem — patvar vigye az ily vizslákat; utóbb minden időmet elbitangoltatnák vélem. Alig várom hogy Meződön legyek csendes magánosságomban. Amint látod, édes Imrém, mindent öszvefirkálok jó s rossz kedvemben; de hiszen magad kívántad úgy, végy tehát jó néven mindent.

A napokban testvéremnek és Ninának kellett írnom. Alig tudám már öszvetoldozni a két levelet, hogy már neheztelni

kezdék magamra is; holott szeretem mind testvéreimet mind barátnémat. De isten tudja! oly hidegnek erőltetettnek találok mindent, amit másoknak írnom kell, hogy — egész bosszúság.

Imre! szerencsés vagyok, ha azt találod hogy érzésed és gondolkozásod módja valóban megegyez az enyimmel! ha mind azt, amire kívánatid áhítnak, felleled bennem, — amint én benned mindent fellelni reménylek, amit óhajtok. Boldog vagyok én! — boldog te is! Ritka szerencse hogy két egymásnak teremtettt lélek milliomok közül fellelje egymást. Meglőn nekünk ezen boldogság; és így tehát nem vagyunk szerencsétlenek mostani állapotunkban, — külön nyögven kínja és fájdalmai alatt talán örökös különlétünknek, most se vagyunk szerencsétlenek. Viseljük el tehát, amit a mindenható reánk mér, de reméllünk minden jót, és e világ minden törvényei, formáinak, szokásainak, fortélyainak, áskálásainak, bolondságainak ellenére tisztán, híven, és állandóul szeressükegymást. Ilyen szövetség mint a mienk az istenségnek is tetszésére lehet, mert az embert ő nem inségre, hanem boldogságra teremté: — hogy az ember, felváltva boldogítson, és boldoguljon. Így tehát még jól

fog mehetni dolgunk, csak — várakozzunk, és tűrjünk.

Meződ, 14-dik jún.

Fél óra előtt érkeztem meg. Útamban mindig rólad gondolkodtam. Itt magánosságomban, hol csak ritkán háborgat valaki, te és apró foglalatosságaim között osztom fel minden időmet, édes szerettem! — Vajha sebesebben mehetnének leveleink; de haszontalan. — Fáradt vagyok: a nyugalmat ohajtom. Adieu!

15-dik jún. Estve.

Itt akarván mulatni egy pár hónapig, lakhelyemet, amennyire lehetett, alkalmatossá kelle tennem. Most bezárom leveleimet. Holnapra Bánlakynéhoz igyekszem, ott postára adom leveletem.

A csendességet, magánosságot, nyugalmat a természet kebelében mindig jobban szerettem minden gyönyörűségeknél; legfőbb kívánságom vala mindig így tölthetni életemet. De most semminek se tudok örülni, — hidegen veszek mindent, egyforma únalomban foly életem. A jövődőbe tekintvén zűrza-

vart látok; a jelenlét ezer bút, gondot, fáj-
dalmat ad; a múlt szomorú emlékezetek-
kel teljes. — ilyen az életem! örömtelen,
búval teljes. Isten! csak te tudod, mi lesz a
vége!

Bocsáss meg Imrém! hogy akaratom el-
len is panaszokba merülök; elég gondod le-
het magadnak is, nem volna szükség azokat
még panaszaimmal szaporítanom — De
senkim sincsen kívül érzeményimet megosz-
szam — kinek szívemet megnyissam — kebe-
ledbe kell magamat kiöntenem; — hiszen azt
se tudjuk meddig írhatunk még egymásnak.
— Sok jót nem reménylhetek, mert a szeren-
cse mindig mostoha volt erántam; legsze-
rencsésb napjaimat alkalmasint már megél-
tem — Szükséges az is, hogy készen tart-
sam magamat minden balesetre, és így ter-
mészetesen napról napra fogy vidámságom.
Nehéz, kínos, így önmagába záródva lenni!

Gyakran kívánom hogy a mindennapi
leányokhoz (kik a gondatlan zajban sze-
rencsésen oda táncolják napjaikat, ha-
sonló és érzéketlen legyek; de csakha-
mar megbánom kívánságomat, és szívem in-
ségének közepette hálákat adok a teremtő-
nek, hogy ezen érzékeny szívvel teremtett.
Igaz hogy ezerféle gyötrelmeknek van az

ilyen kitéve, melyeket a könnyen gondolkodó nem ismér; de meg vannak örömek is, melyek csak az érzékeny szíveknek tulajdoni. S azért minden legjobban van úgy amint van. S így a mindent vezérlő gondviselés mindent bölcsen intézett a nagy célra: elménk ugyan nem hat a homályba, de a hit vezéreljen bennünket. Nyugodjál meg tehát szegény szív, ha itt nincs — ott béke van.

Miként is tudnánk örömeinket megbecsülni, ha sokféle szenvedéseink azokra el nem készítenének bennünket. Tartós boldogság nem illeti a port, következendőképpen sorsunk is változás alá van vetve.

Bosszonkodom rossz kedvemre, és örömet más hangból írnék, de — nem megy. S így inkább elhallgatok. — Írj mennél hamarább. Nagyon aggódok miattad. Isten veled!

HUSZONHARMADIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Az elővártán, 27-dik máj. Éjjel.

Megtámadánk az ellenséget, és megvertük. Isteni Líza! Egyedül szerettem! Lelke életemnek! — én még élek, és — szeretlek.

Fáradtan, bágyadtan, és éhessen (mert egész nap verekedtünk, és másztuk Helvetia havassait, a nélkül, hogy valamit eheténk) a vérengző Mársnak szerte még temettetlen heverő áldozatitól környülvéve — egy magas hegy lábánál, a Thúrnak partján, a vár-tatúznak magassan lobogó lángjánál, ellenben által az ellenségnek, ki ezen éjjel alkalmasint vissza fog vonulni, — itt írok én neked, szerettem.

Tegnap előtt, — (midőn éppen utolsó levelemet postára adám) indultunk meg Schaffhausenből éjjel, s reggelig mindég mentünk. Tegnap nappal az erdőkben és völgyekben rejtőztünk, s a múlt éjjel ismét addig mentünk, míg végtére ma hajnalkor az ellenséget megtaláltuk. — Megtámadtuk őt; néhány órákig lövöldöztünk egymásra, a nélkül, hogy megmozdultunk volna helyünk-ből, míg Hotze oldalt csapván az ellenség jobb szárnyára, őt visszanyomta. — Ekkor el-lene indulván mi is a közép haddal, megsza-lasztottuk és mindenfelől győzedelmi dob, síp és trombita szóval, lobogó zászlókkal üldöztük őket hegyen, völgyön, falun, városon keresztül Winterthúron túl, Zürichhez három órányira. — Tökéletesen győztünk; de sokat veszítettünk: a mi regimentünk,

mely csak délután jött a melegébe, 4 főtisztet és 137 köz embert vesztett. Én élek, s épen maradtam!

Zürichen innen hosszan besáncolták magokat a franciák: sok munkába, sok fáradtságba, sok halálba fog ennek ostromlása telni. Most rajta vagyunk.

Líza! már több 40 napjánál, hogy az orsingeni táborban írott leveletem postára adtam s még nincs reá feleletem. — Ha úgy szeretsz engem, amint írád? — Líza! ne hagyj kétségbe esni. Feltételemet isméred. — Szerelmed nélkül nem tudok, nem akarok ezentúl élni — minekutánna szerelmed idveségét ismérem. Okossan katonáskodom; de a kétségbeesés vakmerővé fogna tenni. Kérlek mindenre, írd! — Ha talán beteg volnál? — Kérlek, íráss Klári által. Isten veled.

Tábor Luffingennél 31-dik máj.

Az előljáró seregnél, s így a főkvártélytól messze lévén, ezen leveletem még nem adhatám a postára. Ma sok levelek érkezvén a regementhez, tüzessen szaladtam a zászlókhoz, ahol a levelek ki szoktak osztódni, bizonyos reménységben, hogy leveledet veendém. Vettem két levelet, de — szinte ma-

gamnak is megesett szívem magamon, midőn fájdalomban merülve, megcsalódott reményemben ott búsan állottam — egyik se jöve tőled.

Líza! életem egészen kezeden vagyon; kényed szerint játszatsz vele. — Kövesd szíved szózatját! de nem esem még kétségbe, mert a világon hiszen minden száz meg száz környülállásoktól függ. — Holnap alkalmasint ostromolni kezdjük a zürichi sáncokat. Kivánom, hogy egy ágyúgolyóbis ezer darabokra szaggasson, ha te is — imádot! csak egy közönséges leány volnál, ki engem orromnál fogva — a bolondság pórázán akar-na hurcolni. — Sziklay sem ír.

Még egyet! Meglehet, hogy ellenségeim vannak, kik szívedet tőlem el akarják fordítani. — Se jót, se rosszat ne higgy felőlem; míg tökéletesen meg nem vagy győződve.

HUSZONNEGYPEDIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Zürich 6-dik jún. a postán

Megvettük a zürchi sáncokat. Élek és szeretek! — Sok ágyúkat nyertünk. Most

megy a császári had győzedelmi trombitaszóval keresztül a városon. — Öt levelemre nincs feleletem tőled. Líza! térdeimen kérek: Írj.

HUSZONÖTÖDIK LEVÉL.

LÍZA IMRÉNEK.

Meződ 20. jún.

Ha a héten nem írnék is, azzal mentgethetném magamat, hogy a billini borvízzel élván, félbeteg vagyok, és az orvos nyilván meghagyta, hogy szorgalmazatosan kerüljek minden fejtörő, szívérdeklő foglalatoságot, mindent, ami bűt, kedvetlenséget okoz. De ki tudná nékem azt megtiltani, hogy Imrémnek ne írjak, hamindjárt fekvő beteg volnék is?

Szombat óta mindég egyedül voltam. Az idő oly komor, kedvetlen, mint novemberben; sétálásaim tehát elmúlnak. S meg kell valanom, hogy a napokban elég időm vala az írásra, de kedvetlen, bús lévén, jobb kedvet akartam bevárni, és nem írtam. Bús vagyok egyre most is, de — már még is írnom kell.

Elbeszéllem, miként élem napjaimat? —

Elég szomorúan. Hihetnéd-e, hogy a természet gyönyörűségeit, kellemeit hidegen kezdem már nézni? — hogy a legszebb vidékekben érzéketlen bolygok? — hogy a fülemiléknek szerelmet zengő, melódiás éneke meg sem indít engemet? — Ne gondold, hogy a magánosság vesztegetett légyen ennyire meg: különösen kedvellém én mindég a csendes falusi életet; és mostani környürlásaimban éppen szenvedhetetlen nékem minden társaság; hanem a sok visszás eset, mely minden időben, de kivált szegény atyám halála óta, egymás után ért, lehet oka elkomorodásomnak, elfásulásomnak. Ne gondold, hogy teljességgel embergyűlölő legyek; megment attól szívem. Szeretem az embereket, noha nem érdemlik meg; irigyeim megbántóim eránt nem táplálok bosszút, haragot kebelemben — megbocsátok — minden jókat kívánok nékik. De ha sokáig így tart, nem felelek magamról. — Felette érzékeny szívem dupla mértékben érez mindent.

Délután.

Úgy vagyon: visszavonom magamat az emberektől, egészen vissza a magánosságba

és bizonyos vagyok benne, hogy ott kevesebb bosszúság ér — nem érdemelnek egyebet, mint hogy kerüljük, és szánjuk őket. „Nem érdemli meg ez a silány világ, hogy egy könnycsepp folyjon érette!“ Jó isten! ha nem volnának emberek, kik kivételt érdemlenek; kiknek nemes szívök még a virtusért ver, mit keresnénk többé a földön? mivel vigasztalhatnánk magunkat? — De a virtus maga is megnyugtatja és megvigasztalja az ő tisztelőit — A virtus legyen, ha minden reményeim elszakadnak is, ha egészen szerencsétlen leszek is, az én vigasztalásom.

Édes Imrém! vajha tudósításaid már érkeztek volna. Harmaty jól biztat levelében — Adja isten! — Én oly bús, oly nyughatatlan, oly kedvetlen, oly komor vagyok, hogy érzeményemnek nevet nem adhatok. Egek! ha el kellene téged vesztennem! — Gyakorta gondolom ezt, hogy minden eset elkészülve találjon — de a gondolat még is szüntelen úgy áll előttem, mint egy létem rémítő szörnyeteg.

Nem panaszkodom a szerelemre; fájdalmai sincsenek édesség nélkül: — és, ha soha se lennék is szerencsés, ha soha se látnánk is egymást, még is hálát adnék az isten-

nek, hogy egy szív találkozott a földön, aki engem igazán tudott szeretni, és szerelmemre méltó volt. — De szomorú állapotom, ez még sok kedvetlen órát fog nékem szerezni. Valamikor írni akarok néked, felteszem magamban, hogy nem panaszkodom, különben nem is szokásom, de isten tudja, hogyan — csak bele szakadok a panaszokba; s amit egyszer leírtam, írva marad: mert meszterkelt leveleket soha sem fogsz tőlem venni; mindég lelkemnek hív tűkrei, és érzeményeimnek kiömlései legyenek leveleim. Sokszor gondolom, hogy panaszaim talán téged is elbúsíttanak, s hogy talán jobb volna magamat tettetnem; de — lehetetlen. Legyenek azok tehát hozzád való teljes bizodalmanak bizonytsági.

21-dik jún.

Csak a tél volna már itt! Sokszor szám-lálgatom, meddig tarthat még a háború; és elijedve találom azután, hogy még csak alig kezdődött. Az idő oly lassan, oly tunyán mász, hogy örömet szárnyakat aggatnék reá. De nem vagyok-e balgatag, aki maga se tudja, mit akar; s még kérdés, ha akkor jobb lesz-e mint most? — Ó, szörnyű biz ez!

— De a remény, ez a szerencsétlenek legutolsó vigasztalása, még nem hágy el teljességgel. Még minden jóra fordulhat; reméllj édes Imrém! — az isten mindenható.

Szíveinknek története hasonló egy románhoz: a vége még hátra vagyon. Kár volna, ha csak töredék maradna! — Amint látod, még tréfálni is tudok! Ne búsulj rajtam édesem, míg te élsz, el nem veszek. — Szerencsétlenségünk elgondolásánál *Marquis de Pezzai*-nek ezen versei jutnak eszembe:

*„Quand l'arbitre suprême enfante le génie,
De son propre ouvrage étonné,
Il l'élançait à régrèt sur la mer de la vie,
Et sur son noble front de flamme environné
Il s'écrit: sois illustre, et sois infortuné! —
Gloire, amour, amitié, vous êtes des mensonges,
Tous vos tourmens sont vrais, — vos faveurs sont
des songes.“*

Ha a vége is igaz volna, nem igen köszöném meg nékie. S még is volt egy idő, hogy már hinni kezdém; mert tapasztaltam, hogy a sok próbákat kiállott barátság is csalárd lett. Az emberekről volt magas ideáim igen alá szállottak.

24-dik jun.

Jegeney Juliska vala tegnap nálam. Régen nem láttuk egymást; sokáig papoltunk. Sokat beszéllett felőled is — az egyszeri marconfai mulatságról; — igen vitézte hogy te még mindig hozzám gondolkodol; — alig tudám már kivenni fejből. Juliska szép, jó leányka; de fennhéjázó. S pedig így, amint most van az ő sphaerájában, nehezen lesz valaha szerencsés. Sajnálom, mert szenvedhetem őtet; szeretnék többszer véle lehetni, hogy fellengező ideáit kiverhetném fejből. Valóban, ha leányom volna, soha sem engedném néki a románok olvasását: mert valamint a válogatott könyvek hasznossak, sőt szükségesek a szív s lélek formálására, úgy sok és számossabb könyv éppen ártalmas, veszedelmes — kész, megrovosolhatatlan méreg a fiatal szíveknek.

Sziklayról — nem tudom mit gondoljak. Se levelemre nem felel, se hírére nem hallom. Egészen el van merülve hivataljában. Örömet írtam volna néki, de — általlottam. Néki írott egynehány levelem úgy is sok mendemondára ad vala alkalmatosságot — egész historiákra, melyekről a fő személyek nem is álmodtak. Mert szerelemnél egyéb nem is lehet az, amiről egy ifjú legény egy

leánynak, s ez viszont annak írhat. A megvilágosodott, romlott világ el se hinné, ha mondanák: nem igaz.

Megbocsáss, édes Imrém, ha talán kevesebbet írok, mintsem szeretnéd, s magam is kívánnám: de a billini vízzel lelkiismeret szerént kell élnem, ha akarom, hogy használjon: hanyatló egészségem pedig szükségessé tevő. Tavaly is forró epehideggel fizettem meg a savanyú víznek elmúlatását.

— Egyik napom hasonló a másikhöz. — —

Eddig valék levelemben, midőn véletlen utolsó írományodat vettem. Szilaj örömmel szaggattam fel azt, alig várván hogy általolvashassam; de bizodalmatlanságod és kétségeid csakhamar leforrázták örökömet, s szinte könnyeket facsartak szemeimből — nem a megindulásnak édes, hanem a bosszúságnak keserű könnyeit. Szinte erőltetésembe tellett, hogy ismét tovább írjak. Mond meg miként állhatta szíved, hogy így megsértsed szívemet? — Fáj — de megbocsátok. Mit tehetek róla, ha oda nem varázsolhatom leveleimet, — hogy a világ nem engedelmeskedik nékem. Valóban neheztelem. Nem is írhatok ma többet.

25-dik jun.

Egész reggeletem szomorú képzeletekkel töltém. Imre! még egyszer mondom néked: mélyen megsértetted szívemet. Azt véljem-e, hogy idétlen kételkedeseid hidegebb meggondolásaidnak következései? — de nem — mostani kellemetlen állapotodba akarom magamat én is helyhezni, és úgy itélni. „*Ha te is csak egy közönséges leány volnál, aki engem orromnál fogva — a bolondság pórázán akarna hurcolni!*“ — Valóban felséges vélekedés, mely nagy becsületedre válik. Nem mondám-e hát, hogy minden esetre nyugodt elmével légy, hamindjárt nem vennéd is minden leveleimet? — hogy én mindég fogok írni? — S hát csak annyit nyomnak nálad szavaim? — Nem mondám-e hát, „ha akármilyen történik is, soha se kételkedjél igaz hív szerelmemről?“ Magam mutattam meg néked a legbizonyosabb utat szívemhez; a teljes bizodalom által. Ne térj ki ebből kételkedéseiddel, — tanácslom, mint igaz barátnéd! — valaha igen megbánhatnád. Tudjad meg, hogy a bizodalom feneke szerelmemnek, és barátságomnak. Nem kellene ugyan ennyit mondanom; mert ha leveleim (melyeket eddig már fogtál venni) el nem oszlatják minden kétségeidet —

örökre, tehát nincs többé mit szólanom. Úgy tetszik magamnak is: *hogy még kevéssé ismérjük egymást.* — Én nem vagyok oka. Eljön az idő, hogy jobban meg fogsz ismerni — csak késő ne legyen. Könnyező szemekkel, szorúlt szívvel kérlek: „*Minden megtörténhető esetekben teljes bizodalommal légy erántam, és ne gyötörj többé kételkedéseiddel!*“ — Ne szerezz magadnak szántsándékkal új bajokat, — ne légy háládatlan az isteni gondviselés eránt, ki téged eddig oly csudálatosan megtartott. Hadd meg nékem egyetlen egy vigasztalásomat, egyetlen egy nyugtatásomat szenvedésemben: arról való meggyőződésemet, hogy szívemet és szerelmemet érdeme szerént tudod becsülni. — Ne szövetekezzél te is öszve kínozóimmal, életem megkeserítésére! ne forgasd fel fonákul nyugalمامat.

Valóban soha se hittem volna, hogy valaha arra kelljen kelnem — hogy magamat előtted mentegessem! — Egy leány, aki (hálá istennek, és okos nevelésének!) méltóságát minden esetekben, mindenütt — a nagy világ zajában, mint a magánosságban, szerencsében, mint ellenkező esetekben, nemes büszkeséggel fenn tudá tartani — az alacsonságokon feljül állhat. Egy leány, aki

inkább magába zárkozott, és magát a világ által kevélynek szidatta, mintsemhogya oly dolgokból játékot űzzön, amelyek tiszteletre méltók, megérdemli, hogy könnyen gondolkozónak, hivalkodónak ne tartassék. — Egy leány, aki a mindennapi, orroknál tovább nem látó, értetlen balgatagoknak rágalmazásait esztendőig békével tűrte, és soha arra nem vétethetett, hogy principiumitól eltántorodjék, még is meg fogja gondolni, mit cselekszik. — Egy leány végre, aki meg tudá magát győzni, és forró szerelmét (noha vérző szívvel) kötelességeinek fel tudá áldozni, ellenkező esetben ezen szerelmet legédesebb kötelességévé fogja tenni, és tudja, mivel tartozik magának, és adott szavának, — és ennél fogva semmi által a világon nem fog kényszeríttethetni, hogy feltétele, szíve ellen tegyen — azon egy esetet kivéve, ha szerelmének tárgya megváltozván, magát szerelmére érdemlenné tenné. — Ime vallástételem, s ha még valaha kétségeid borzogatnak — olvasd el ezt: reménylem le fogja azokat csillapítani. És kérlek téged, ne írd nékem többet imily hangból; mert mindennek, türelemmemnek is van határa. Légy férfit, légy állhatatos annak tűrésében, amit megváltoztatni nem lehet. Re-

méllj minden jót — bízzál az istenben; — és ne gyötörd magadat önnön szerzett bajokkal. S ha úgy szeretsz, amint mondod, tehát vigasztald magadat azon hiedelemmel, hogy valameddig a szív ver kebelemben, soha meg nem szünök téged szeretni. Támaszkodjál szavaimra: ha a félvilág ellenünk esküszik is — én el nem tántorodom.

Estve.

Köszönöm, édes Imrém, leginkább utólsó levelkédet; valamennyire még is megnyugtat, mert látom, hogy még se maradtál meg teljességgel kétségeid és gyanuid mellett. Jó, hogy a másikkal együtt vettem ezt is. Még egyszer kérek: légy jó, és ne szorongass szilaj hevességgel. — Ha akármilyen történik is, minket semmi el nem választhat — csak a halál. — Reményem mindég öregbedik, valamikor valamely veszedelmen szerencsésen általkelsz; — végtére minden veszedelmen túl léssz — és akkor meglátjuk egymást.

Holnap Lovándra rándulok Bánlakynéhez; leveletem magam adom a postára. Tíz nap múlva vége lesz orvoslásomnak; és akkor húzamossabban fogok írni. Csak ne heveskedjél; hiszen nem tehetek róla, sőt magam

is eleget bosszonkodom, hogy a posták oly rendetlenül járnak.

*„Trennung kennt die wahre Liebe nicht;
Ihre Losung ist die Ewigkeit;
Wer ist 's der den Bund der Seelen bricht,
Von der Allmacht Seegen benedeyt?“ —*

HUSZONHATODIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Tábor Zürichnél 11-dik jún.

Most már valóban nem tudom, mit gondoljak, mit érezzek? Ily hosszas hallgatásod? — Tizenkét levelet írtam én néked — te nékem csak hatot! Hah! én igen igen szerencsétlen vagyok: mert vagy nehéz beteg vagy, hogy nem is írhatasz; vagy a sors, mint az öldöklő angyal, kegyetlenül, ellenségesen állotta el útunkat egymáshoz, és leveleinket valaki, aki ellenségünk, és szövetségünket kivislatta, elfogja. Átkozott legyen ez! aki minden elfogott leveleddel életemet kínoosan gyilkolja. Ha ez az ellenség bátyád volna? — Lehetetlen. Közel vagyok a kétségbeeséshez; noha éppen nem hiszem, hogy te megszűntél volna — hogy valaha megszűnhetnél engem szeretni —

— engem, valóságodnak másik felét? Líza, engem, Imrédet? — lelkednek legbelsőbb barátját! ó Líza! engem, aki szívednek minden remegő sejtéseit, minden habzó érzéseit, minden hullámozó indulatjait, oly igen érteni, elnyelni, és viszontagolni képes? — — Sziklay sem ír: a szerelem, barátság, minden elhagy, és a kétségek borzasztó örvényébe taszít. Minden nélkül még is könnyen ellennék, csak te, lelke életemnek, csak te maradnál meg nékem — Te mindenem! „*As-tu pu, dis Julie*“ mondá St. Preux, *as-tu pu, dis Elise*! mondom én „*as-tu pu rénoncer pour jamais?* — *Non, non, ce tendre coeur m'aime; je le sais bien: malgré le sort, malgré lui-même, il m'aimera jusqu'au tombeau* — — *quoi, tu pourrais oublier* — *quoi, je t'aurais mal connue?* — *Ah! songe à toi, songe à moi* — *écoute!* — *O amitié! O amour! est-ce là votre accord?*“ *sont-ce là vos bienfaits?*

Örömet ezt és amazt írnám néked utolsó fontos győzedelmünkről, Zürich városáról, Helvétiaról; — de szívem teli van fájdalmas érzeményekkel, — fejemben nincs más gondolat, mint az az egy gyötrő kínzó: „*Líza nem ír nékem!*

Lovásznak mindennap bé kell lovagolni a főkvártélyba, a tábori postára leveleket

nézni; most, midőn néked ezt írom, is ott vagy — már meg is jöhetett volna — ezer gond, gyötrelem, fájdalom közt várom őtet; de — — fakóm nyerítését hallom! lovászom jön — hah! mint dobog szívem — —

Köszönöm egyedül szerettem! — Lovászom csakugyan hozott tőled egy levelet, s Harmatytól is egyet. Jó éjtszakát mára, ma csak olvasni, — írni nem tudok. Lelkem, testem reszket örömében. Tündér te! ki hegyeken völgyeken, nemzeteken országokon által, ennyi mérföldnyire, ily hathatóssan munkálsz reám; — szinte megőrülök örömben. Jó éjtszakát mára! —

Szerettem, édes, édes, Lízám! ó hogy milliomszor meg nem csókolhatlak kegyesem! — vagy, hogy egy hosszú, örök csókban rózsaajkidon csüggve — szerelmet pihegő kebleden fekvé, lelkemet ki nem lehellhetem — s boldogabbúl nem halhatok, mint sem a legszerencsésebb halandók valaha éltek! — — Boldog a rózsza, vagy a viola, mely menyeyei kebled tiszta tüztől hervad! — Boldog a fűszál, melyet szép lábaid tapodnak! — jobb szeretnék imily fűszál lenni, mint ura egy világnak. Mint kereng velem minden, — mint forr minden csepp vér, — mint vonagol minden ideg, minden in bennem. Ó

Liza; szeretsz-e te is engem úgy, mint én téged? így minden emberi értelem felett — ennen értelmem felett is — így, amint még semmi szépen szóló nyelv ki nem mondhatta, semmi szépen író toll le nem írhatta, s én éppen nem vagyok képes magamtól adni; — így — magam se tudom, miként — hogy mindég azt gondolom, hogy jobban már nem szerethetlek, minthogy mindég a leghívebb, legerősebb, legszentebb, legfenjebb szerelmnek határán vélem magamat; s még is minden szempillantattal érzem, hogy mindég jobban — még jobban szeretlek — hogy már azt kell gondolnom, hogy szívemnek meg kell hasadni, ha imígy nő mindég szerelmem, — de ó édes szerettem, ne kívánj tőlem szavakat:

*Ein volles Herz gibt wenig Klang,
Das leere klingt aus allen Tönen.*

Jó éjtszakát mára!

O me beato sopra gli altri amanti!

12-dik jun.

Most hajnalodik; minden alszik és horgyog még a táborban; csak én az én szerető szívemmel, és a fel s alá járó tábori strázsa az ő hideg kötelességével — csak mi vagyunk ébren. — Ide szöktem, a már majd felzen-

dülő tábori zaj elől: itt, a hegynek aljában
melyen túl Zürich városa és tava fekszik,
egy setét fenyvesnek szélében, itt írok én
néked. Mély csend uralkodik körülöttem a
földön; csak a pacsirta csicsereg a levegőben.
Semmi sem mozog — csak író tollam —
szenderegnek még a Zephyrek is. Az ember-
szív oly örömet megnyílik ilyenkor; de, ó
Líza, az én szívem szinte elfúl: hogy inkább
itt kívánnék ülni a kelő nap felé fordított
arcával, amerre Te lakozol — a nélkül, hogy
egyebet tegyek, mint érezni, gondolni, és
sohajtani!

Alszik ő még most! — és talán — híz-
kedjél magadnak te szerencsés nyomorúlt,
talán rólad álmodoz. — Varázsolj hoz-
zája engem, te a szerencséseknek örömadó-
ja, kínzója a szerencsétleneknek, képzelő
erő!: — ott, ott fekszik ő a kegyes, a jó, a
gyönyörű! — *az ő epedő édes tekintetével — a
csendes melancholiának bájos vonásával — Ó*
mint szeretlek téged kegyes, jó, gyönyörű!
— Szívem és lelkem lábaidhoz borúlnak —
imádlak téged isteni!

De félre az irígy paplannal — tisztán
és szűzen szeretem én őtet, de — emberien.
Enyim ő, én az övé — nem lehet máskép-
pen — különben a természet hiú, csapodár,

bolondságnak játéka; — feleségem ő, én férje — félre az irígy paplannal! — Látom az imádottat:

*Mezítelen szüzességben
Pompáskodik teteme,
S tárva nyugszik dicsőségben
Valamennyi kelleme.*

Menny és föld! s ez — ez a dicső, feleséges — ezen kimondhatatlan boldogság enyim?

*Szerelmemmel hervaszthatni
Virágait testének! —
Szerelmemmel nyugtathatni
Hullámaít vérének! —
Szerelmemmel bétölthetni
Kiváнатit szívének! —
Szerelmemmel megtehetni
Boldogságát létének! —
Élni halni vele s benne —
Hogy kettőnkből csak egy lenne —*

Hah! szívem elcsordúl — Líza! öld meg kérlek, öld meg ezen álmodozó szívet, e kicsapongó phantasiát, e tüzes képzelőerőt, — mert megemésztenek ezek engem.

Elevenülni kezd már a föld. Én szinte megőrülök gyönyörűségemben: oly régen ohajtott s végre megjött leveled az oka. Egyegy Messiás szívemnek minden leveled. Ez itt oly szerelemmel teljes — oly boldogító

— írj, kérlek, szerettem, sok ilyeneket! — De haj! édes Lízám! ezen boldogságomat, ezen egy vigasztalásomat is irigyelni láttatik a sors nékem: mert tudjad meg, hogy egy leveled elveszett, vagy utóbb érkezik, amint a leveled számából kitetszik.

Ne bosszonkodjál többet marconfai vi-seletemen — héj! eléggé bűnhödtem már dühömről. Be bolond valék én akkor! — De mondd meg, kegyetlen szerettem! ki volt még is annak oka? — Valóban csak magad, aki kegyetlen büszkeséggel megveté szerel-memet, mely oly igaz, oly hív, oly méltó vala az azt fellobbantó tárgyra. Felejtsük el Marconfát.

De annál örömeztőbb emlékezem Erkedre, ahol legelőször láttalak jól; mert tudd meg, hogy ez előtt is láttalak már egyszer, de csak futólag. — Különösen történt! Csaknem vitaní merném, hogy szerettelek, még mi-nekelőtte láttalak; annyival inkább hiszem, hogy — egymásnak vagyunk mi teremtvé. Halljad csak: Nagyvárról, ahol engem csuda talentomnak tartottak, minthogy hat osko-lákban, mindennémű tudományokban mindég legelső valék, Dunavárra mentem a philoso-phiára. Mindedig atyámnak kemény és szo-ros fenyték alatt való nevelésében se szívem,

se elmém, mely már első gyermekségem óta érzett és gondolkodott, ki nem nyílhatott; most a felső iskolákban, valamennyire szabadabb lévén, ismérni kezdém magamat. A száraz iskolai tudományok, a histórián kívül, nem igen valának tetszésemre, mert se szívem, se lelkem szomjúságát nem olthaták. Könyveket kezdék olvasni, és az iskolákban már nem voltam az első. Az atyám neheztelt reám, mert azt vélte, hogy meg vagyok vesztegetve — és fenyegetett. Románokat olvasgatott akkor az egész világ, s nékem is azok jöttek először kezeimbe. Voltak köztök amelyek tetszének, de voltak olyanok is, melyekben a felesleg való, erőltetett, lágy érzékenykedéstől szívem megcsömörölt, de egyszersmind meggyúladván, szerelem és barátság után sovárgott; mintegy előre érzém már akkor, hogy a szerelem fogna valaha életem legfontosabb története lenni. Szerettem a theátromot, ahol némely tragédiák úgy felbizgatták érzéseimet, hogy szinte magamon kívül ragadtattam. A szerelem és barátság felséges ideáljai voltak szívemnek és elmémnek legkedvesebb tárgyai. — Sziklayt még nem ismértem. Közel valék már mindent, amiket olvastam, hiú fecsegésnek, gőznek tartani, és kételkedtem, hogy

ama titkon, bizonytalanúl, de szívszakadva kívánt Valamit valaha a földön fellelhessem; és hogy szívemet még is édes érzeményekkel táplálhassam, a muzsikának adám magamat; s a hegedűn, melyet még otthon kezdék tanulni, valóban annyira is vittem, hogy akárki megindúlva hallhatta játékomat: — így jöttem haza atyámhoz, kinek fennyen járó reményei belőlem, néhai oskolacsudából, legalább ország bíróját vártak, és igen elégtelen vala vélem: „Hallod-e gyermek, (szóllott gyakran hozzám) nagyon megcsalokoztam benned; mit nem vártam belőled, ismervén talentomodat; — de látom elástad te azt, vagy legalább rosszra fordítottad, mint ama rossz szolga. Semmi se lesz belőled. Soha sem is kívánom többé gyermekeimtől, hogy oly igen jól tanuljanak, mert ők is így elromlanak utóbb.“ — Én nem hogy elromlottam, sőt szívre, lélekre, viseletre nézve nemesültebbnek, formáltabbnak tartottam magamat. Én is elégtelen valék atyámmal, kivált minnekutánna „*korhely, gazember, semmirevaló*“ voltak a szokott nevezetek, melyekkel illete többnyire. Szegény jó anyám halála után atyám még csudálatosabb, keményebb kezdte erántam lenni; s ez az oka hogy különben mindenektől becsült, s valóban jólelkű, és

bölc s atyámat soha meghittemnek, barátomnak nem kívánhattam. De mit mívelek én? Véled kezdém, s életem leírásával végzem! — Csak hogy itt léssz te mindjárt megint; és jó, sőt szükséges, hogy jól ismérj engemet.

Második esztendőben, hogy Dunavárott valék, egészen más lettem. Tizenhat esztendő voltam; s akkor jövének kezembe *Schiller*, *Lessing*, *Shakespeare*, *Osszián*, s több ily lelkek munkái. Itt embereket találván, amilyeneket szerettem, szerelmet, milyent homályosan éreztem és gondoltam — hah! mint égett a velő agyomban — hullámozott a szív kebelemben — mint forrott a vér ereimben — nem tudtam, miképpen vagyok; de éreztem, hogy nem olyan vagyok, mint többnyire minden ember. Kíváratim, mint az éhes farkasok, szinte ordítottak bennem; lóttam futottam, jártam keltem, iregtem forogtam, kerültem fordúltam, kémleltem vislattam, mintha a szeretettet, imádottat, kit még magam sem esmertem, de már rég szivemben hordoztam, bizonyosan fel kellene lelnem. Fájt hogy ideálom meg nem valósodott, és boldogtalan voltam. Ekkor lehetetlen vala a szüntelen buzgó ifjúnak az oskolában ülni, és — gyakran elmaradtam, és inkább a szomszéd erdőkben, szige-

tekben, kertekben bolyongtam. Ekkor el-
árúltattam atyámnak; azt sűgák néki, hogy
teljességgel el vagyok romolva. Elbúsúltam
atyám haragján, de — nem tudtam megvál-
tozni. — Ekkor vala az is, hogy a magyar
litteratúra emelkedni kezdvén, a dunavári
nevendék papok közül némely jobb és elmés-
sebb hazafiak részént hivatalból, részént
kedvtöltésből a tudományok s leginkább a
hazai nyelv művelésében foglalatoskodtak.
Egy néhai tanítottóm által, ki közöttök volt,
társaságokba vonattam én is. — Ezen fér-
fiaknak példája, lángoló szerelemmel, és
igaz hazafiúsággal teli szívem, természetes
hajlandóságom a szép tudományokhoz és
mesterségekhez, amennyire azok a szívnek
és léleknek élelmére szolgálnak, úgy vélem
a nemzeti büszkeség és egy kevés dicsőségre
vágyás is — mind ez megkedveltette vélem
a magyar litteratúrát, mint ennekelőtte a
muzsikát. — Nyugottabb óráimban (mert
kívánó, álmodozó, hullámozó szívem külöm-
ben igen elfoglalt) én is anyanyelvemet ta-
nultam és műveltem, ami több, egy tragédiát
is írtam: *Ulysses és Penelope*. Foglalatja igaz,
hív, meghajthatatlan szerelem volt. Besse-
nyei Györgynek olvasása tüzelt engem erre.
— Most vala az is, hogy a sokáig nyomatott

magyar nemesség felkele, és vérével szerzett, vitézsége által megérdemlett, sok száz esztendő's hajdani szabadságát és állapotját, nem pártot ütve ugyan, de bátran és fenyegetően visszakéré és nyere fejedelmétől. — Meg kell mondanom még azt is, hogy Dunavárott egy bizonyos Bányai Lili kisasszonnyal vala ekkor ismeretségem: Egy epedő, szőke, éppen nem kiáltó szépség; de arcájában egy vonást véltem látni, mely megegyezett ideálommal. Szeretni is véltem őtet — örömet valék véle; de soha se szóllottam néki szerelemről, mert csakhamar éreztem, hogy megcsalt képzelődésem. Nem is volt ő több egy közönséges leánynál.

Ilyen valék, hogy másodszor haza jöttem Dunavárról. Az atyám, aki most már bizonyos volt benne, hogy felőlem táplált nagy reményiben megcsalatkozott, éppen elégtelen vala vélem. Az atyám több esztendő's olta nagy idegenségben élt öreganyámmal, napával: most hetven esztendő'n már felyűl lévő öreganyám, ki két testvérhúgomat magánál nevelte, és kiket én nem is ismértem, csak tudtam, hogy vannak; — talán közelgetni érezvén végét, engem első onokáját, kedveltjét, atyámtól magához kívánt Lovádra. Én oda mentem. Lovádon, e szép,

felséges, romántos vidékben, ahol születtem, és életemnek első néhány esztendeit töltém, most, éltem virágában, tizenhét esztendőös koromban boldog voltam annyiból, hogy nem voltam szerencsétlen; míg némely vén, rancos, töpörödött nénéknek, kiknek unalmas társaságokat kerültem, haragjokba esvén, általak jó, de gyenge öreganyámnak kegyelmét is elvesztém, — — de mind ez már nem ide való; sokat is szóllék már magamról.

Mindeddig idegen voltam a vármegyében; senkihez sem mentem, mert az udvarlás soha se volt dolgom. Minden ismeretségim csak történetből estek. Társam, és mintegy barátom, s régi oskolapajtásom Bakonyi Vince volt, egy szegény, nemes, becsületes, jó ifjú. Helyén volt szíve és esze. — Utóbb pappá lett, eddig valahol plébános. Ővele jártam bolyongtam Lovánd szép környékében, az erdőkben, hegyekben. — Ekkor volt, hogy némely alkalmatosságokban a vármegyebéli kisasszonyokról volt a szó, és így Meződy Lízáról is. „Hát nem ismeri?“ — Nem. — „S pedig atyafiak?“ — Nem tehetek róla. — „Szép, és igen okos leány, de igen nagy dáma; szegény legény ne forgo-lódjék körülötte, mert nagyra van nevelve.“ — E volt az embereknek közönséges ítélete

felőled. — Ha oly igen okos leány ő, mon-
dám én, hát lehetetlen, hogy minden nagy-
ságos úr szerencsével, és minden szegény
legény hiába forgolódjék körülötte: mert
vannak nagyságos tökfilkók, és igen derék
szegény legények. — Jó Lízám! az akkor
körülötted forgódó férfiak valóban nem le-
hettek egyebek filkóknál, ha emez ítéletet
terjeszthetik vala felőled. Én azonban igen
kivántalak látni, és megismérni; ami még is
meg nem történhetett, minthogy Meződről,
csak ritkán mentél valahová. De ime bizony-
sága annak, hogy *szerettelek, minekelőtte lát-
talak*: Buzgott bennem valami, ami szünet
nélkül isméretségedre ingerlett: megkeres-
tem minden helyet, sőt minden vásárt, ahol
látni reménylettelek; — hiába. Egyszer
hallám, hogy a ludányi vásárban bizonyos-
san meg szoktál jelenni. Elmentem oda én
is, de — későn; te már megfordultál ott. Én
mérgelődtem. — Egyszer Cserenyén lévén
jóságunkon, mintegy korbácsolt engem va-
lami, hogy Meződre fussak, és nyakadba
ugorjak. Puskát ragadtam, és kutyámmal
útnak indultam, Meződre, hogy ott mint egy
eltévedt vadász, beszóljak, útba igazíttassam,
és ezen alkalmatossággal talán láthassalak.
De valóban el is tévedtem, mert Meződ he-

lyett Bodonba juték, — én mérgelődtem, káromkodtam. Máskor Bakonyit hívtam velem; már útban valánk: de, nem tudom mért elszégyenlém magamat, és a félútról visszatértem. — Végtére egyszer Magad jövel Lovándra. Egy vasárnap reggel volt. Én még szobámban időztem, midőn az öreg Valányiné békiált hozzám: „Imre, szaporán! — kár, hogy nem vagy még felöltözve — Meződi Líza a templomban vagy a barátoknál, — gyónt, — most megláthattad volna?“ Én felugrottam, felöltöztem, és midőn a házból kiléptem, döbörögve jött már egy hintó előmbe; s midőn már mellettem volt, bamba én, nem mertem szemed közé nézni, hanem úgy tetszik, mélyen meghajtam magamat. Setétkéék magyar ruhában voltam. — De te talán mind ezekre nem is emlékezel; azt gondolván akkor, hogy ez is egy azon filkók közül. — Vagy talán nem is te valál, hanem valamelyik testvéred. Nem sokára egy éneket csináltam rólad; ezek voltak az első versek életemben; elég rosszak is voltak: ugyanazok, melyekről Sziklaynak egykor utóbb harapóssan azt mondád: „*amit egy bolond felkap, száz hordja.*“ — Bosszonkodtam én ezért. Így gyötörtél te engemet, minekelőtte ismertük egymást. — Szívem s lelkem kifej-

lését, Sziklayval történt ismeretségemet, máskorra hagyom. Itt kezdett életem a sors játéka lenni. Környülállásossan el fogok beszélni mindent, mihelyt nyugottabb napjaink lesznek. Reménylem, hogy te is követni fogod példámat, mert nekünk, szükség egymást közelebből ismERNÜNK.

Sziklay mindég magasztalva és dicsőködve beszéllett felőled. — — Mindég vágyódtam véled ismerkedhetni; míg végtére négy esztendő múlva, már katona, hadnagy, és a világgal jobban ismeretes lévén, szabadsággal haza jöttem. Akkor a világ környülállásait jól által, és a zűrzavaros jövőbe mélyen belátó atyám, azt javallá, hogy házasság által tenném, ha lehetne, szerencsémét. — Bezzeg volt sok tanácsosom; bezzeg gágogtok vén néném, bezzeg szereztek — hogy kacagnom és bosszonkodnom kellett. — Húgom, egy leányka, kinek szíve esze vagon, noha gyermek, legjobban eltalálta: „Fel mernék fogadni életembe (azt vítatta) hogy Imre ha esztendőkig keres is, még se talál egy kedve szerént való leányt: mert ne csak tyúkokat ültetni, kötni, pipeskedni tudjon ám az. Az egyetlenegy Meződy Lízát merném nékie szerezni; de itt hiába, ha csak hamar nagy úrrá nem lesz.“ — Ő egy-

szer Meződön volt az atyád házánál, és onnan ismér. — Serdülésemtől fogva a volt egyetlenegy kívánságom, hogy egy szerető és szeretett asszonynyal töltssem földi életemet magyar nemes szabadságomban, de fel volt téve az is, hogy vagy szeretetből vagy soha nem házasodom. — Elindultam tehát tétova lakó atyámfiait látogatni, és imitt amott úri házakkal, mint mondám, ismerkedni; de — nem sokat tétováztam: mert eszemben se volt kívánságom tárgyát így keresni, hanem egyenesen Ferdenyőbe mentem Sziklay barátomhoz, kinél eddig még soha se voltam. Onnan Erkedre rándultam barátommal; — Te ott valál — ó Líza; s valamint láttalak, azt érzém, azt gondolám, hogy szerethetnélek, ha szíved kívánságomnak, és reményimnek meg tudna felelni; — sőt már szerettelek, minekelőtte okoskodni és vizsgálódni kezdtem: azért valék oly ámúlt, oly gyáva, oly szemérmes, oly néma, míg ott valál; — azért nem voltam se sülve, se főlve, hogy egyszer elmentél. A lelkeknek sympathiája tagadhatatlan valóság. — Hogy ismét Ferdenyőben valánk, Sziklay egynehány leveledet mutatta, melyeket a tőle vett és olvasott könyvekről, és némely más körülállásokról, úgymint koronánk

visszajöveteléről, szabadságaink felemelkedéséről, a francia király megöletéséről stb néki írtál — és akkor már meg vala. Szívem kiáltását: *Ez az, vagy senki a világon*: minden viszhangozni láttatott a természetben. Mikor Hajnalodra mentem, már közepében ültél szívemnek, mintha benne születnél volna; nem is tartóztathattam magamat, legottan elmenni atyádhoz; — a többit tudod. Midőn elválásunkkor Lovándon, kezeidet megcsókolván, kezeimet megszorítottád — és a hintó véled eltűne — mintha a világból szakasztottak volna ki engem, úgy állottam ott — fájt nékem az élet. Emlékezel-e még mindenekről?

De nézd! dél már elmúla, és én egy lélekzetben annyit írok; nem veszem észre, hogy az órák folynak; se nem ettem, se nem ittam még ma; se nem éhezem, se nem szomjúzom még is. Ennyit írtam már, s még se kezdettem el még leveledre felelni! — Holnap tovább írok. Líza! elhiszed-e, hogy szeretlek? — Tőled távol oly örömet papolok; ha melletted ülnék, tudom hogy hallgatnék! — Adieu, o Toi que j'adore!

HUSZONHETEDIK LEVÉL.

IMRE LÍZÁNAK.

Tábor Zürichnél, 13-dik jún.

Emlékezel-e még arról, midőn Marcon-
fán egyszer a legutólsó szobába vontam
és az ágyba vetém magamat, s ott dohá-
nyoztam? — „Eredj szerencsétlen! (gondolám
magamban) eredj a világnak másik végére,
itt már nincs boldogság számodra!” Törté-
netből te is azon szobába vetemedtél, engem
észre vettél, és hirtelen visszafordultál! —
Ha csak egy szempillantatig késtél volna, a
nyakadba kellett volna ugranom, — mesévé
lettünk volna. Midőn reggel korán kocsira
ültél — nékem szerencsét kívántál! — A
föld gyomrába kívántam sülyedni. Elmentél,
s én is visszavonultam a társaságtól. Haboz-
tam mindaddig, ha katonáskodjam-e még
tovább is, vagy otthon maradjak; de ott el-
szántam magamat: „el, el a világnak másik
végére!” — Hogy ki ne tanulják szívem ke-
serves állapotját, jó kedvet kelle színlenem;
és dühösségemben szilaj vidámságra fakad-
tam. Alkonyi Cencivel játszottam, és dobál-
tam mint a lapdát. Én, ki a táncot soha se

kedvellém, muzsika nélkül is szinte az öldülé-
lésig táncoltam véle. Szemébe mondtam neki:
„Legyen feleségem.“ A gyermek valóságnak
vévén szilaj játékomat, anyjához igazított.
„Bizony remekje vagy, öcsém, a mulatság-
nak“ mondá az öreg Jegenyey, és pocokja
szinte megpattana a nevetésben. Kegyetlen
valál-te akkor. *As-tu pu, dis moi, as-tu pu?* —
Ah oui! — De most hiszen már enyim vagy
Líza? Enyim! — Lelket, lelket! hogy meg
ne füljak boldogságomban! — „*Puissances
du ciel! j'avais une ame pour la douleur, don-
nerez m'en une pour la felicité!*“

Neheztelsz fogadásaimra, úgy mint kö-
zönséges szeretőknek szokására? — Valóban
szükségteleneknek tartám azokat magam is.
De valjon ki alázott engem ily mindennapi
emberré? hogy kénytelen voltam azt tenni,
amit minden közönséges szerető, gyakran
csábító is tenni szokott, amaz, hogy hitelt
nyerjen, emez, hogy csalhasson? — Nem
kétségeid voltak-e oka? — bocsánandóbbak
fogadásaim, mintsem kétségeid felőlem. Ha-
mindjárt szívemnek elbeszéllett tévelygései
adtak volna is ezekre alkalmatosságot. Ezek-
nek is ki volt oka egyéb? a kegyetlen, en-
gem megvető Líza, kit minden móddal, el-
lenméreggel kívánván élni, de haszontalan,

felejtteni akartam. Még egyszer mondom néked: ha csábító korhely lett volna belőlem, egyedül te tartoznál rólam számot adni a virtus ítélőszéke előtt.

Mondd meg nékem: Feltéve azt, hogy olyan vagyok, amilyen vagyok; te is olyan, vagy, amilyen vagy, mondd meg: tudnálak-e én téged nem szeretni, ha akarnám is? — Szeretnem kelle téged még minekelőtte jól ismértelek; most, minekutána beljebb ismeretséged által annyit nyertél, — nem is írom ide a kérdést, minthogy a feleletet mindenütt írva látom — mondva hallom az egész természetben, mindenben ami él, és nem él. Annak, hogy nekünk szeretnünk kell egymást, ismét új bizonyága azon cikely leveledben, hol két szerelmesnek állapotját kedved szerént lefested. A te szíved, és az én szívem öszve, együtt mondják ezt, oly megegyező hangokban, mint egy melodiának hangjai, énekelve a harmoniától. Előbb hiszem, hogy a sphaerák harmoniájában egy selyp hang eshetne, mint szívünkben.

Neveted és gúnyolodfélelmeimet? — Haj édessem! Csak ne volna minden a nap alatt úgy körülvonva, tekerve, kötve ezer meg ezer környúlállásokkal! — S mégis öszvejö-

vetelünk szempillantatja fogja életemet, vagy haláloamat, mennyemet vagy poklomat meghatározni. Ki tudja, ha látni fogod Imrédet, aki képes ugyan bétölteni mindent, amit egy leánynak szíve, esze, és vére, érezhet, gondolhat, és kívánhat; — ki tudja, ha látni fogod azt, kinek külsejét a sokféle balsors, a sok szenvedés, nyomorúság megtörte, kinek képét a nap megégette; — kinek szeméből már nem a tüzes ifjúnak nevető, nyájas tüze szikrázik, — kinek szilaj, komoly tekintetei a szenvedő szerelem kínjait jelentik; — ki gyakran órákig, némán, és szemmeredve nézte a nagy teremtet, melyben semmi öröm se virágzott szívének — ki szívének fájdalmában ordítva mint a megsebesített orosz lány, néha a sorssal kíván megküzdeni; ha látni fogod azt, kinek szemei most mélyen magokba vonúlva ülnek, mintha a világot egy tekintetre se tartanák méltónak, minthogy Lízát látniok szabad nem vala; — kinek zavaros arcvonásiban nyilván olvashatni, hogy soha sem élt, hanem mindég szenvedett; — kinek termete, noka izmos még, minthogy a bujaság puha párnáin soha sem hentergett, de a sok fáradtság és viszontagság által megtörve lévén, már nem egy Adonnak (mint egykor ama szép

asszony monda) hanem egy vérengző bajnoknak termete; — ha látni fogod őtet, szép Líza, ki tudja, ha mondani fogod-e még akkor is: *Ő az?* — Igaz, hogy mind ennek inkább szószóllómnak kellene lenni, mert *a te mived*; de ki tudja? az asszonyszívek, mondják, megfoghatatlanok; az asszonyelmék, mondják, változók? — S még is érzem; *hogy én vagyok az, és senki más e földön.* Ami rólad való ideáimat illeti, azok nem egyebek, mint, hogy a tárgyak ez: *Te, úgy amint valál, vagy, és léssz, az enyim!* — vagy ezer nyíl a szívemben, — valamint élek, és szeretlek!

Náladnál szebben talán még senki se recenseálta a *Nouvelle-Héloïse-t*; maga a jó János Jakab is megörülhetne dicséretednek. Valamint tudtam, hogy ezen könyvet elolvastad, legottan megvevém ezt Zürichben magamnak, csak hogy én is azt tehessem, amit te nem rég tevé. Minden különös helyen megállapodom, és így elmélkedem: itt ezt — amott azt gondolhatta, érezhette ő! — Líza! még egyszer mondom néked; bármi szépen tudott légyen is St. Preux magán diadalmaskodni: Ha te másnak felesége lettél volna, hát én vagy megbolondúltam, vagy gazember, vagy — magam meg-

váltója lettem volna. Könnyen meg van győzve az indulat a papiroson — nem úgy a szívben.

*„Dich sehn, und das Gefühl
An Dich verstrickt, in Dich verwebt zu seyn,
War eins — bleibt eins; — von Dir getrennt
Zu leben, ist mir ganz undenkbar; wär'
Mein Tod, — und wo wir immer nach dem Tode
Noch sind, auch da mein Tod.“*

14-dik jún. Estve.

Te másé? — bőröm borzad — kígyókká tekerednek hajam szálai — jéggé dermed a vér ereimben, a velő csontjaimban — minden in csikorog ezen szörnyű gondolatnak zúzó nyomása alatt. Ó szerelem! segítsd ezt elúzni!

Ninádat nem ismérem; de tetszik nékem. Nem lehet közönséges asszony, minthogy barátnéd; s ha így mind e mellett magamra gondolkodom, ó Liza! méltó kevélységem magassan hordoz az égben; — halandónál többnek tetszem magamnak, mert — vajha a világ egyik részéről a másikig kikürtölhetném — Libya sivatagján keresztül, hogy ott is a szerelem rózsái és myrtusi teremnének:

— az észak jégtengerén keresztül, hogy az szerelemlánggá olvadna: — *Líza! a kimondhatatlan szeret engem!!* — Bényét sem ismérem, de fel fogom keresni a táborban, ha itt vagyon.

(Vége nem találtatott.)

IV.

MAGYAR THALIA.

Le Paradis est fait pour un coeur tendre,
Et les damnés sont ceux, qui n'aiment rien.

Voltaire.

I.

VÉNUS TEMPLOMA GNIDOSBAN.

ELSŐ ÉNEK.

Venus inkább szeret mulatni Gnidosban, mint Páphosban, és Amathuntban. Soha se száll le az Olympusból a nélkül, hogy a gnidosiak közé ne jönné. Úgy hozzá szoktatá ő ezt a szerencsés népet a maga látásához, hogy nem érzik többé a szent borzadást, melyet az istenek jelenléte gerjeszteni szokott az halandókban. Néha felhővel borítja el magát, megismerni őt mindazáltal az isteni illatról, mely ambrósiával hintett hajából széjjel terjed.

A város a közepén van azon tartománynak, melyre az istenek teli kezekkel szórták kegyelmeket: örök tavasz uralkodik ottan, a szerencsésen termékeny föld megelőz minden kívánságokat, a nyájak szám nélkül legelnek a mezőkön, a szelek nem egyebért láttatnak ott fúdogálni, hanem hogy széjjel hordják a virágok illatjait; a madarak szü-

net nélkül énekelnek; azt mondanád, hogy az erdők harmóniaiak; patakok csörögnek a réteken; az édes meleg mindent kihajt; és az egész levegő gyönyörűséget lehell.

A város háta megett fekszik Venus palotája. Vulcán maga építé ennek alapjait; hitetlenéért dolgozott ő akkor, midőn el akará vele felejtetni a kegyetlen gyalázatot, melylyel az istenek előtt illetté őtet.

Lehetetlen volna nékem ezen palotának kellemeit lefestenem; egyedül a Gráciák képesek leírni azt, amit ők csináltak. Az arany, azur, rubintok és gyémántok ragyognak mindenfelől: de én is ennek gazdagságait kezdem festeni, nem pedig szépségeit.

Kertjei meg vannak bájolva: Flóra és Pomóna magokra vállalák ezeknek gondviselését; és ezeknek nympháik mívelik azokat. A gyümölcsök újra teremnek annak kezei alatt, aki azokat szedi; a gyümölcsöt virág követi.

Ha Venus a gnidosiaktól környülvéve ezekben sétál, azt gondolnád hogy ezek tobzódó örömben elrontják ezeket a gyönyörű kerteket: de egy ritka hatalom által egy percenetben minden ismét helyre áll.

Venus szereti nézni a gnidosi leánykának csinos táncaikat. Nymphái közibek ele-

gyednek. Az istenné részt vesz játékokban; letévén felségét közibek ül, és látja mint uralkodik szívekben az öröm és ártatlanság.

Messzebből egy nagy mezőség terjed a szem elejbe, egészen felékülve a virágok hí-mével. A pásztor ide jön pásztornéjával virágot szedegetni; de az, melyet a pásztorné talált, mindég a legszebbik; és a pásztor azt hiszi, hogy ez valóban Flórának ültet-ménye.

A Cepheus vize öntözi ezt a mezőséget, ezerfelé csavarogván benne. Megtartóztatja a szaladó pásztornékat: — meg kell nékiek adni a szerelmes csókokat, melyeket igé-rének.

Midőn a Nymphák partjaihoz közelítenek, megáll; és habjai, melyek szaladának, oly habokba akadnak, melyek már nem szaladnak. De amidőn valamelyik ezek közül ferdik, akkor ám még szerelmes: vizei környülfoly-ják őt; néha felemelik magát, hogy jobban megölelhesse; felemeli őtet is, elszalad, és elviszi őt magával. A Nymphát félénk társ-néi siratni kezdik: a víz habjain tartja őtet; és örülvén az ily édes terhnek, sétálni viszi folyó síkján, míg végtére, elszomorodván hogy meg kell tőlle válnia, lassan a partra vi-szi, és megvigasztalja búsongó társnéit.

A mezzőségnek egyik felén egy myrtus-erdő vagyon, melyben ezerfelé csavargók az utak. A szerelmesek ide szoktak jőni panaszkodni közölni; a Szerelem, aki őket mulatja, mindég titkosabb ösvényekre vezeti őket.

Nem messze innen egy vén szent erdő látszik, ahová a nap csak nehezen hat: a tölgyek, melyek halhatatlanoknak tetszenek, az egekig viszik fejeket, és elveszik a szem elől. Szent borzadás foglalja itt el az embert: azt hihetné, hogy ez vala az isteneknek mulatások, minekelőtte az emberek a földből előjövének.

Ha ezen keresztül menvén, a nap világra talál az ember, egy kis dombra jut, melyen Venus temploma épült. Ezen helynél szentebb, isteniebb semmi sincs az egész Mindenben.

Ezen templomban vala az, hogy Venus legelőször látá Adont: A méreg az istenné szívébe futott. Hogy hogy! mondá, én tehát egy halandót fogok szeretni? — Ah már érzem, hogy imádom őt. Nem kell többé hozzá intézni a kérelmeket: Adonnál egyéb isten már nincs Gnidosban.

Ezen helyt vala az, hogy az istenné összegyűjté a Szerelmeket, midőn, feltévén magában egy vakmerőséget elkövetni, azoktól

tanácsot kért. Kétségben vala, ha meztelen jelenjék-e meg a trójai pásztornak tekintete előtt. Haja alá rejté övét; Nymphái meghinték ambrósiával; felüle hattyúk által vonott kocsijába, és Phrygiába érkezett. A pásztor kétségeskedett Júnó és Pallas között; meglátta Venust, és tekintetei tétovázának és elhalának: az istennének lábaihoz esett az arany alma — a pásztor szóllani akart és háborodása megtevé az ítéletet.

Ezen templomba jöve a fiatal Psyche is anyjával, ahol Ámor, aki az aranyos patak körül repdesett, maga meglepetett tekintetei által. Érzeni kezdé mind a fájdalokat, melyeket ő okozni szokott: — úgy vagyon — mondá — én sebezek! nem bírom tovább se íve-met se tegzemet: Psyche kebelére esett. Ah! érzeni kezdem, úgymond, hogy a gyönyörúségeknek istene vagyok.

Ha ezen templomba megy az ember, a szív titkos gyönyörúséget érez, melyet lehetlen (*sic*) kifejezni: a lélek el vagyon foglalva mind azon örömekkel, melyeket magok az istenek is csak mennyei lakásokban éreznek.

Mindaz, ami gyönyörűvel bír a természet, öszve van itten kötve mind azzal, ami szépet és istenit a mesterség ki tudá gondolni.

Egy kétségkívül halhatatlan kéz ennek minden részét oly rajzolatokkal ékesítette fel, amelyek lehellni látszanak. Látható itten Vénus születése, az isteneknek örvendezése, akik őt látják; az istennének háborodása, hogy magát egészen meztelen látja; és az a szemérem, mely az első kellem.

Látni itten Marsnak, és az istennének szerelmeit. A festő, szekere felé írja az istent, szilaj és rettenetes képpel: a hír körülötte repdes; e félelem és halál paizsszal fedett futói előtt lépdegelnek; a sereg közé megyen, és egy vastag porfelleg elragadja őt a szem elől.

Egy más oldalról lankadva egy rózsa-ágyon láttatik feküdni; Venusra mosolyog: csak némely isteni vonásairól ismérhetni még meg őtet. Az Örömek virágköteleket fonnak, melyekkel megkötik a két szerelme: szemeik tévelyegni láttatnak; sohajtanak; és egyik a másokra figyelmezvén, nem tekintenek a körülöttök játszadozó Szerelmekre.

Egy különös palota is vagyon ott, ahol a képíró az istennének Vulcánnal való öszveköttetését állítja elő: az egész isteni kar együtt van itt: az isten nem láttatik oly komornak, de még is oly gondolkodónak, mint

közönségesen. Az istenné hideg ábrázattal nézi a közönséges örömet; tunyán néki nyújtja egyik kezét, mely magát visszavonni láttatik inkább mintsem oda adni; elveszi rólla keveset mondó tekinteteit, és a Gráciákhoz visszatér.

Egy más rajzolatban láthatni miként adja őket öszve Júnó. Venus előveszi a kelyhet, hogy Vulcánnak örök hűséget esküdjön: Az istenek mosolyognak, s Vulcán örvendve hallgatja őtet.

A másik felén látni, mint nyughatatlanodik Vulcán és mint iparkodik magával vinni isteni hitvesét: Venus úgy ellenzi azt, hogy azt hinné az ember, hogy a Ceres leánya ő, akit Pluto el akar ragadni, ha még is a szem, mely Venust látja, megcsalhatná magát.

Innen messzebb látni, miként emeli fel őt hogy menyasszonyi nyoszolyájába vigye. Seregesen követik őket az istenek; Venus védelmezi magát, és ki akarja magát rontani a karok közül, amelyek őt tartják. Ruhája lefejlik térdeiről, leple repül: de Vulcán helyre hozza e szép rendetlenségeket, inkább igyekeztvén elrejteni, mintsem égvén elragadni őtet.

Végtére látni miként fekteti őt le a nyokisfaludy s. hátra. Munkái. III.

szolyába, melyet Hymen készített: bezárja őt a kárpitokkal; és azt gondolja, hogy örökre ott tartja őt. Az alkalmatlan vendégek visszavonják magokat; és Vulcán örül, hogy távozni látja őket. Az istennék játszanak magok között, de az istenek szomorkodni láttatnak; és Marsnak szomorkodásában valami oly komor vagyon, mint a fekete féltés amilyen.

Tetszvéen magának temploma felségében, Venus maga intézi el az ő tiszteletét; maga rendelé el az innepeket; és ő egyszersmind istensége is, és papnéja is templomának.

A tiszteletek, melyek nékie tétetni szoktak, szinte fertéztetés inkább mindenütt, mintsem tisztelet: hanem ő azt akará, hogy Gnidos népe őt tisztábban szolgálná, és istenségére méltóbb tisztelettel illetné. Itt az áldozások sohajtások, az áldozat pedig — a szerelmes szív. Mindegyik szerető kedveséhez intézi kívánatit, és Venus elfogadja helyette.

Mindenütt ahol a szépség megtaláltatik, úgy imádtatik az mint Venus maga: mert a szépség oly isteni, mint ő.

A szerelmes szívek a templomba jönnek, és megölelik a hívségnek és állandóságnak oltárjaikat.

Azok, akik valamely kemény szívnek kegyetlenségei által nyomattatnak, sohajtózni jönnek ide; és enyhülni érzik fájdalmokat: a hízékedő remény szállá meg szívüket.

Az istenné, aki megígéré, hogy szerencsésé teszi az igazán szeretőket, mindég a szenvedett kínok szerint méri a szerencsét.

A féltés oly indulat, mely bele férkezhetik ugyan a szívbe, de amelyet kerülni kell. Titokban engedni kell a kedvesek makacságának, mint az istenek parancsolatjának.

Itt az isteni kegyelmek közé számláltatnak a szerelemnek tüze, elragadtatása, és néha maga a dühe is. Mert az ember nem annyira kényszerítője a szívnek, mint az istenné.

Azoknak, akik még el nem ajándékozáék szívüket, nincs megengedve a templomba való bemenetel: azok csak messzéről küldik az istennéhez kérelmeket, hogy szabadítsa meg őket ezen szabadságtól, mely nem egyéb, hanem oly tehetetlenség, mely miatt nem lehet formálni kívánságokat.

Az istenné szeméremmel áldja meg a leánykákat: ez a kellemes tulajdonság új érdemeket ad a kincseknek, melyeket magában rejt.

De ezen szerencsés helyeken soha sem okoznak pirulást az igaz indulat, fiatal érzemény, és szerelemvallás.

A szív maga kijegyzi magának mindig a szempillantatot, melyben meg kell magát adnia: hanem szerelem nélkül megadni magát valamely szívnek — fertelem.

Ámor különös figyelemmel tartja a gni-dosiak szerencsáját; megválogatja a nyilakat, melyekkel őket sebzi. Ha egy gyötrött szeretőt lát, akit kedvese keménysége kínozt, megmártja elébb nyilát a feledékenység vizében. Ha olyanokra talál, akik még csak kezdik magokat szeretni, szünet nélkül nyilazza őket: — Ha pedig olyanra akad, akinek szerelmét gyengülni látja, legottan vagy újra születtetni azt, vagy halni kényszeríti: megmenti őket mindig a lankadó indulatnak utolsó napjaitól: nem kedvetlenségek által szűnik meg a szerelem; hanem a nagyobb örömek felejtetik el a kissebbeket.

Ámor elveté tegzéből a kegyetlen nyilakat melyekkel Phaedrát és Ariadnét megsebzé, melyekkel gyűlölséggel elegy szerelmet szokott a szívbe lövelgetni: ezek csak hatalmának megmutatására szolgálnak, mint a mennykő, mi megismerteti Jupiter uralkodását.

Amely mértékben Ámor a szerelemnek örömét adja, olyban adja Venus a tetszésnek szerencsáját.

A leánykák mindennap bemennek a szent helyre könyörgéseket megtenni Venusnak. Ártatlanul fejezik ki érzeményeket, mint a szív amint szüli azokat. Amathunt királynéja! monda egyik ezek közül, Thyrsis-ért lobogott lángom már elaluvék: nem könyörgök azért, hogy ismét visszaadd szerelmemet; csak azt cselekedjed hogy Mylon szeressen engem.

Egy másik csendesesen így szólla: Hatalmas istenné, adj nékem erőt arra, hogy egy ideig még elrejtthessem szerelmemet pásztoromnak, édesbbé tehetni ez által a vallást, melyet néki tenni szándékozom.

Cytherének istennéje! monda egy még másik, én a magánosságot keresem; társnéimnak játéki nem tetszenek nékem többé; meglehet, hogy szeretek. Ah! ha szeretek valakit, az egyéb nem lehet, mint Daphnis.

Innepnapokon megjelennek az ifjak és leánykák Venus tiszteletére hymnusokat énekelni: gyakran dicsőségét énekelik, szerelmeket énekelvén.

Egy fiatal gnid, aki kezénél fogva tartá

kedvesét, így énekelt: Ámor, midőn Psychét meglátád, kétség kívül ugyanazon nyíllal sebezéd meg magadat, melylyel az én szívemet: A te gyönyörűséged nem különböző az enyimtől; mert te az én tüzetet érzed, és én érzem a te örömidet.

Láttam én mind ezeket amiket írtam, Voltam én Gnidosban; ott látám én Phyllist, és szeretém őt; tovább látám őtet, és mennél tovább látám, annál jobban szeretém őt. Amíg élek, Gnidosban maradok én véle; és én leszek legszerencsésebb a halandók között.

A templomba fogunk menni; és soha sem fogott bémenni oly hív szerető mint én: bé fogunk menni Venus palotájába, és én azt fogom gondolni, hogy ez Phyllis palotája. El fogok menni a rétre, virágokat szedni, és mellére fogom tűzni azokat. Moglehet az is, hogy eljön velem az erdőbe, ahol annyi ösvények csavarognak, és ha majd ő is eltéved — — Ámor, aki éleszt, ellenzi kínýilatkoztatni titkait.

MÁSODIK ÉNEK.

Egy estve elmentem a ligetbe, és egy hársnak árnyékában andalogva ott találtam a fiatal Dámont: gyenge szerelmimről beszéllettem véle, és ő fohászkodott; enyhíteni láttattam szívét, kérvén őtet, hogy beszélle el nékem szerelmeit. Ezt beszéllé: soha sem felejttem el, amit mondott, mert a szerelem, aki engem is éleszt, önté bele azt amit beszélt.

Együgyűnél egyebet, így szóla, nem fogsz tanulni, barátom, beszédemben: történeteim nem egyebek, csak egy szerelmes szívnek érzeményei, gyönyörűségei és gyötrelmei; és valamint Camilláért égő szerelmem teszi szerencsémét, úgy abbani (*sic*) életemnek leírása is.

Camilla egy Gnidos fő lakójának leánya. Szép ő, és oly ábrázattal bír, mely minden szívet érdekel; a leányok, akik kívánságokat terjesztenek az istenek elejbe, Camilla kellemeiért esedeznek nállak; a férfiak, akik őt látják, mindég látni kívánnák, vagy — félnek őt másodszor ismét látni.

Termete deli, képe nemes, de szerméres, szemei vidámak, és készek szerelmes-

kedni, tagjai — egyik éppen a másikért csínálva; kellemei a szívek kíntására adattak nékie.

Camilla soha sem iparkodik magát ékesgetni, s még is mindég ékesebb a többi leányoknál.

Lelke olyan, amilyent a természet szinte mindég megtagad a szépektől. Egyformán illik néki a komolyság és az öröm. Néha búsongva andalog; néha nyájaskodik mint a Gráciák.

✓ Mennél nagyobb lelkű az ember, annál nagyobbak találja az övét. Valami oly édes van beszédében, hogy azt gondolnád, hogy a szívek nyelvén beszél. Az együgyűségnek kellemével van fűszerszámozva mind az amit mond, mind az, amit tesz. A legkellemesebb pásztorné ő. Ezen kellemei oly könnyűek, oly finomak, oly édesek: észre vétetik, de még inkább érzetik magokat.

S mind ezekkel Camilla engem szeret: örül amidőn engem lát, és haragszik ha elhagyom őt; és mintha élhetnék nálla nélkül, meg kell ígérnem nékie hogy visszajövök. Minden nap mondom nékie azt, hogy szeretem őt, és hisz nékem: mondom, hogy imádom őt, és tudja ő azt, de örül nékie, mintha

nem tudná. Ha én azt mondom, hogy ő teszi életemnek szerencsáját, hát ő azt mondja, hogy én teszem az övének boldogságát. Szóval ő annyira szeret engem, hogy szinte elhiteti velem, hogy méltó vagyok szerelmére.

Egy hónap eltele, hogy láttam Camillát a nélkül, hogy bátorkodtam volna nékie megvallani hogy szeretem, a nélkül, hogy mertem volna magamnak is mondani: mennél inkább méltónak találám a szeretetre, annál kevésbbé reménylém, hogy én leszek az, aki őt érzékenynyé teszi. Camilla! kellemeid érdeklenek engem, de egyszersmind azt is sugallják, hogy nem érdemellek meg.

Minden úton módon iparkodtam téged elfelejteni, ki akarván törlni szívemből imádandó képedet. Be szerencsés vagyok! véghez nem vihetém; benne marada az a gyönyörű kép, és benne élend örökké.

Azt mondtam Camillának: Én egykor szeretém a világnak pompáját, és most a magánosságot keresem; nagyságra sovárogtam, és most egyebet nem kívánok a te jelenlétednél; messze tartományokba akartam utazni, és most szívem csak azon helyeknek polgárja, melyekben te lélekazesz; minden ami nem a tied, eltűnt szemeim elől.

Ha Camilla szerelméről beszéll vélem, mindig van mit mondania nékem; azt gondolta hogy elfelejté azt, amit már ezerszer is mondott. Úgy gyönyörködöm őt hallgatni, hogy sokszor tettetem magamat nem hinni amit monda, csak hogy ismét érdekelje szívemet. Néha huzamossan uralkodik közöttünk az a kellemes hallgatás, mely legédesebb nyelve a szerelemnek.

Ha sokaig valék nálla nélkül, és számot akarok adni néki arról amit láttam és hallottam: „mivel mulatsz te engem? azt mondja, beszéllj nékem szerelmünkről: vagy ha semmit se gondoltál vagy nincs néked mit mondanod, kegyetlen, hát hagyj engem beszélleni.“

Néha megölelvén engemet azt mondja: te szomorú vagy. Úgy vagyon, felelem én nékie: de a szerelmesek szomorúsága édes: könnyeimet érzem szívárogni, és nem tudom mért, mert te engem szeretsz; nincs okom sírni s még is sírok: ne háboríts kérlek lankadozásaimban; hadd sohajtsam ugyanazon időben gyötrelmimet és örömmimet.

Néha kérdi tőlem Camilla: szeretsz-e engem? Úgy vagyon, szeretlek. De miként szeretsz te engem? Hah! felelek én, úgy szeretlek, amint szerettelek: mert volt szerel-

memet mostani szerelmemnél egyébhez nem hasonlíthatom.

Dicsérni hallok én Camillát mindenek által akik őt ismerik: ezen dicséretnek úgy érdeklenek engem, mintha magamat illetnének; és jobban kecsegtet engem, mint őt magát.

Ha valaki velünk van, oly nagy lelket árúlel beszédjében, hogy egészen meg vagyok bájolván általa; de jobb szeretném, ha semmit se szólna.

Ha valaki eránt barátságot mutat, az szeretnék lenni, akinek mutatja barátságát, ha, gondolom magamban, éppen nem szeretne engemet.

Vigyázz magadra Camillám, őrizd magadat a csábítóktól: azt fogják mondani néked, hogy szeretnek, és igazat mondanak; azt fogják mondani, hogy éppen oly erőssen szeretnek, mint én, de esküszöm néked valamennyi istenre, hogy én jobban szeretlek valamenynyinél.

Még messzéről, ha észre veszem őtet, elveszti magát lelkem: közelít hozzám, és szívem repdes: és ha én is hozzá érek, mintha el akarna lelkem hagyni, mintha ez Camilla lelke volna, és most, őtet éleszteni általfolyna.

Néha valamely kegyelmet akarok tőlle ragadni: ő ellenzi ezt, és ugyanazon szempillantásban egy más kegyelemmel boldogít. Ez pedig nem mesterség: mert szerelme küszködven szerelmével, ő mindent megadna ha tehetné, és ismét mindent megengedne — ha lehetne.

Tehát nem elég, úgy mond, néked, hogy szeretlek? mit kívánhatsz még szívemtől? Azt kívánom, felelem én nékie, hogy egy vétket követnél el velem, melyre a szerelem unszol, és amelyet a nagy szerelem nem kárhoztat.

Camilla! ha valaha megszűnök téged szeretni, szabad legyen a Párkának megcsalni magát, és ezen napot életem utolsó napjává tenni! törölje maradványát életemnek, mely oly boldogtalan volna — melyben a szerelem örömeinek emlékezete engem úgy kinozna!

Itten egy nagyot sóhajtott Dámon, és jól láttam, hogy csak azért szűnt meg Camillával beszélni, hogy egész lélekkel felőle gondolkodhassék.

II.

D Y A É S L Y A.

Napkeleti költemény.

Bagdad kies környékében lakott egy gyönyörű leánya a természetnek — Lya vala neve. Szép volt mint a tavasz, és elméje szelid mint az ezüst pataknak könnyű habja. Méz folyt rózsaaajakiról ha beszéllett, és ha énekelt, a fülemile kíváncsan hallgatá énekét a bokorban — a Zephyrek megszűntek lengedezni, és őt hallgáták — a Szerelmek serege, mely körülötte nyájaskodott, megszűnt pajkoskodni, és gyönyörködve hallgatá őt. Gyönyörű vala, de — szegény.

Tőlle nem messze lakott egy szép gyermeke a természetnek — Dya vala neve. Szép vala mint a hajnal, deli mint a fiatal pálma, de szegény ő is. Kisded koroktól fogva láták ők egymást; szívek öszvehangzott — megszokák s szereték egymást. Gyönyörködött a természet a szép legény Dyában, valamint a szép leány Lyában, örülni is akart volna

e szép fiatal párnak, de — a szegénységnek súlyos keze nehezen feküvék rajtok.

Dya egykor kivezeté leánykáját a zöld ligetbe, azon a dombon ahol Bagdadnak kevély falai pompában láttatnak állani; leülének itt mind a ketten egy pálma alá. „Énekelj egyet, így szólla Dya kedveséhez, te isteni!“ — „De mit énekeljek neked, te kedves?“ „Énekelj valamit szerelmünkről!“ és Lya így kezdé énekelni: „Hála legyen a természet urának! — mindig azért esedezem előtte, adjon nékem egy nemes szívű barátot, akit szerethessek. — Méltóság üljön homlokán, lelke nagy legyen, szíve érzékeny — égjen benne a dicsőség lángja. — A tüzes viadalban fiatal orosz lány — innen megtérvén azután vetkezze le szilajságát, nyugodjék ölemben, és szerelmes, hív gerlicém legyen. — A szerelem által ajakimra adott enyelgő énekemet férfiúi nyers szavával kísérje, mely azután valamint szinte lelkünk egy hangba olvadván, úgy folyjon oda, mint a rét patakjának kristálvize.“

Hála legyen neked mindenható ura a természetnek! mert meghallgatád könyörgésemet. Boldog vagyok most, mert oly nemes szívű barátot engedél lelnem, akit szerethettek, akinek lelke nagy, szíve érzékeny, ter-

mészete szelid, akiben ég a dicsőség lángja — a viadalban erős orosz lány, ölemben szerelmes gerlice. Akinek férfiúi szava szépen hangzik öszve szerelmes énekemmel, akiben az emberi virtusok oly számosak, mint a kertben a virágok kikeletkor.

Hála néked! véghetetlen nagy alkotó! mert boldog vagyok. Boldog vagyok! mert amit kértem megadád — boldog vagyok, mert Dya te enyim vagy! — Így énekle az édes érzemények közt ömledező Lya, és Dyának melléből egy nagy sohajtás tolódott fel, mely kedvesének barna haját szinte mozgásba hozá, és tüzes szemeiből egy nagy csepp töré ki magát, mely Lya teli melljére esett. Az elragadtatott legény tüzesen szorítá dobogó melljéhez leánykáját. — Az egész természet néma örömmel nézte a két szerelmest, és eltökéllé magában levonni róllok a szegénységnek nehéz kezét, mely őket eddig nyomá.

Egy tiszteletre méltó szelid öreg lépe elő a bokorból. Omár vala neve, és így szólítá meg az elandalodott kétszerelmest: Gyönyörű leány, szép legény, a bokorban lestelek meg benneteket. Olyan a te éneked Lya, mint az ambrafolyam. — Jertek velem Bagdadba; nincsenek gyermekeim, és nagyok

kincseim. Gyermekeim vagytok — és megáldván őket, öszveadá itt őket, és véle elballagának. Örült a természet szerencséjeken; — a madarak, melyek némán hallgatták őket, legottan énekeltek, és a Zephyrek, melyek csendes figyelemmel valának, legottan repdesni kezdenek.

III.

MADAGASCARI ÉNEK.

Nahandove, ó szép Nahandove! az éjjeli bagoly már huhog, a teli hold már világítja fejemet, és a hulló harmat már nedvezi hajamat. Itt a boldogságnak órája immár, Nahandove, ó szép Nahandove!

A levélágy már készen vár; meghintém én azt virágokkal, és illatos füvekkel; méltó szépségidnek elfogadására, Nahandove, ó szép Nahandove! —

Jön ő immár, megismérem őt szakadozó lélekzetéről, melyet a sebes futás okoz; halom a levélkarincának suhogását, mely testét fedezi; ő az, Nahandove, a szép Nahandove!

Vegyél lélekzetet, fiatal szépem, nyugodd ki magadat térdeimen. Be bájoló tekinteted! mellyednek hullámja mely eleven, és édes a kéznek, mely azt nyomja! Te mosolyogsz Nahandove? ó szép Nahandove!

Csókjaid lelkemig hatnak; ölelgetéseid

lángba hozzák minden érzésimet, szűnjél meg, vagy meg kell halnom; halált okoz tehát a gyönyörűség Nahandove, ó szép Nahandove!

Az örömek sebesen tűnnek el, mint a villám. Édes lehelleted gyengülni kezd, nedves szemeid húnyni kezdenek, fejed csüggedez, és tüzed elalszik a lankadásban. Még soha se voltál ily szép Nahandove, ó szép Nahandove!

Be édes az álom a kedvesnek karjai közt! de még sem oly édes, mint az ébredés. — Te elmégy, és én majd elolvadok bánatomban, és kívánságomban — olvadozni fogok egész estvélig. Te eljössz ismét Nahandove, ó szép Nahandove.

IV.

EGLE ÉS CYÁNE.

A görög lelemények között legszebb vala a theátrum, ahol a régi hérosok virtusaikkal, indulataikkal és szokásokkal együtt fel-fel szoktak élesztetni; minden világosodott nemzet követni igyekezett ebben a görögöket. A theátrum valóban jobban is tanít, mint akármely testes könyv. Örök átok azon hamis lelkekre, akiknek káros makacssága kárhoztatja közöttünk Melpomene érzékeny játékait. — Annak a természet elfelejtte szívet adni. Az athénai theatromok egyik főbb gyönyörűségei közül való vala a jobb polgárokat, herosokat, és a nagy lelkeket megkoronázni ezen pompás játékok alkalmatosságával. — Aeschyl theatromában, minekelőtte Melpomene az ő cothurnjában megjelent, a szeretőknek érdeme íteltetett el: az aki azon esztendőben kedvesének legnagyobb áldozatokat tett, és legnagyobb próbáit adá nemes indulatjának, az egész öszve

gyűlt nép előtt koszorút nyert. Minden szép elővevé ekkor szívének történeteit, és előbeszélé szeretett szeretőjének érdemeit, megesküdvén előbb, hogy a dolgot igazán, minden hejazás nélkül fogja előadni. — Nagy kívánság ez egy szeretőtől.

A többi között egyszer, az öszvegyülekezett görög közönség előtt fellépe a fiatal Egle, és a bús Cyáne. Ott valának Athenának valamennyi szép lelkei, és fél körben ülve hallgatának. Ott vala Vénus is az ő fiával, egy arany felhőben rejtve, és figyelemmel hallgatá a szerelmes versengést. A fiatal, együgyű szép Egle, akinek szava a fülek és szemek által édesen érdeklé a szívet, imígy kezdé:

Arates, az én atyám, a Músáknak, és az elme azon ajándékinak áldozá fel életét, melyek hajdan az emberi nemzetnek erkölcsseit megnemesítik, s megszelidítik vala. Egészen a szép mesterségeknek szentelvén magát, került a tisztségeket, és nagyravágyás nélkül, háza népének ölében rejtve, leányának nem más halandót akara rendelni, hanem olyant, aki mint ő, kedveltetvén az istenektől, valamennyi kérők között legszebben tudna rajzolni, énekelni és a lantot játszani; aki legigazabban le tudná festeni, és legszebben

tudná énekelni a lant mellett csekély szépségimet, melyeket nékem az egek adának. Mylon engem szeretett, engem imádott; formálatlan lelke, megvallom, sokkal tartozott a természetnek; elmés, nemes, érzékeny, igaz vala; igaz, de talentoma nem volt; bölcs nem volt, hanem mindenre alkalmas. Ámor formálá szívét, és lelkét a Gráciák. Nem tudott egyebet hanem szeretni — de ó mely nagy mester volt ezen legnagyobb mesterségben! — Ő taníta meg engem is szeretni.

Midőn az atyám elvégezé magában, hogy szerelmemnek tárgyát kiszakasztja szíveimből, és engem annak ad aki legszerencsésebb lészen a rajzolásban, versszerzésben, és muzsikában, ó mint folyának akkor könnyeim! Szüleinknek határozatlan a hatalmok felettünk, mert minthogy ők adák életünket, isten gyanánt kell nékiek engedelmeskednünk. Én meghaltam volna akkor, igaz, de halálomban is engedelmes maradtam volna szülőimnek.

Mylon ezen megháborodván, és kétségbe esvén, töllem eltávozott, és éntöllem messze keresé magának menedékhelyet. Ha a hold hatszor megújúl: ez vala kezem odaadásának rendelt ideje, és valamennyi kérő reá álla — és valamennyi neki feküvék a

kivánt munkának. Haj! valamennyinek az unalom vala társa a dologban. Az időnek közelgetése duplázta könnyeimet; és a szeretett Mylon örökre elhagya engem. — Az idő már elérkeze, és én reszketve vártam soromat.

Végtére megjelene húszer kérő az ő munkájával! ezer vizsgálatok tartattak ezek felett. Én nem ítélném, mert semmit se láttam. Az atyám a kemény és szilaj Lykasnak adá mindenek előtt az elsőséget. Hitem néki ígértetett, és mármár karjaiba kelle magamat vetnem, amidőn egy szolgálkendezve, nagy lépésekkel ide siet, és magát keresztül vágja a kérők seregén, egy rajzolatot, egy ismételten kéznek munkáját hozván és ide nyújtván. A vászonra szegezé legottan kiki kíváncsi szemeit. Én valék lefestve ezen a vásznon, élni és beszélni láttattam, szívem hosszú sohajtások között láttatott haldoklani; ábrázatom, szemeim és egész lételem azt jelenté hogy szerelek. A mesterség nem mutatá magát; maga a természet, a szebbített természet vala itten; és a kellemes öszveszerkeztetés és édes öszvehangzás által a lélek szinte úgy a vásznon vala, mint a test. A setét homályt oszlató világosságban, mint

amidőn a felkelő napnak sugárai sűrű erdeinknek mélyébe hatnak, és réteinket meg-aranyozzák. Lykas meglepetett ez által, de fitymálni kezdé, a többi hallgatott és bámult. Melyik halandó, vagy melyik isten, úgy mond Arates, rajzoló ezt? minő talentomnak felséges munkája ez a híven követett természet? — Ki az akinek hitével és kezével tartozik leányom? — Kié tehát már Egle? — Az enyim ő, így kiálta fel Mylon, aki a sokaságon általveré magát. Ámor maga az ő rajzolója, s ime az ő munkája, ő az aki szívembe nyomá e képet, ő az, aki kezemet a vásznon vezeté. Melyik mesterség nem volna alávetve isteni hatalmának? Ő éleszti valamennyit. — Ekkorazutánelőveszi Mylon az ő lantját és énekelni kezd. A szerelmes melodíának, az édes harmoniának vegyülete olyan volt, hogy valamennyien az istenek közé láttattak ragadtatva lenni. Úgy rajzolt ő mint Apelles, és úgy énekelt mint Orpheus. Lykasban forrott a méreg; megfúlt dühe homlokán párolgott, és szemeiben szikrázott. Kardot ránt bosszús keze, megfutamodik, és már döfni akar: jelen voltam e szörnyű scenánál ahol az áruló dühének áldozatjává kelle lenni szeretőmnek, ahol a halál egy csapással két valóságot akara kivégezni.

De Mylon észre veszi őt, és éppen meg nem ijed; megküzdik vetélkedőjével; és ugyanazon kezével, mely imént lantján oly isteni hangokat pengetett, a földre teríti őt — győzedelmeskedik, és — megbocsát nékie. Bírák, ítéljete, ha megérdemlé-e a szerelem árát, és engedjéte meg legalább nékem, hogy néki adjam azt.

Így szóla Egle. Ámor és a görögök tapolának nékie, és a szép elpirúlt; és érzé magában, hogy Mylonját most még jobban szereti.

Cyáne lépett itt elő, könnyek a szemeiben; kellemek valának siralmai, és őt még szebbé tevék. A görög ábrázatja neki komolyodott, és ameddig a szép beszéllett, szíveket néki adák. Imígy kezdé Cyáne:

A kegyetlen sors Amathuntba rendélé születésemet, ebbe a szerencsés helybe, ahová amint Görögország beszélli, a Szerelmek anyjának bölcsője a habokon az Örömek és Kellemek által vitetett! Azért született ő, hogy a világnak szerencsáját tegye amint mondják, de ah az enyimet nem tévé. Édes és tiszta törvénye, valamint szintén kellemes tisztelete szerencséssé tévé a lakosokat, valameddig az ő törvényei megegyeztek a természetével. De a kegyetlenség megfertézteté

oltárjait. Jók az istenek, de rosszak és kegyetlenek az ő papjaik. Az újítók (novator) azt a törvényt hozzák: hogy azon leány aki történet által hitetlen lesz szeretője eránt, a tengerben végezze életét, ahol az istennének bölcsője vala, hacsak valamely szerető utáná nem úszik őtet megszabadítani. Lehetett-e ennél kegyetlenebb törvényt ki-gondolni? — Ah valljon kell-e az érzékeny szíveket kényszeríteni az állandó szeretetre; és ha valamely leány oly gyengeséget követ el, hogy szeretőjét változtatja, nincs-e az eléggé már megbüntetve gyengesége által, kell-e még öregbíteni szerencsétlenségét?

Szerelmes Venus! aki szerzője valál minden örömimnek, valamint oka szerencsétlenségemnek, te akinek a szép Bathyllal oly édes örömet és oly igaz szorgalommal szolgáltam, oly igaz szívvel, oly teli lélekkel — te tudod, bizonyságomúl hívlak, miként szerettem, és volt-e szükségem arra hogy szerelmem a félelem által tápláltassék? A szerelemnek legédesebb kötése kettőnk szívéből egy szerető szívet csinált.

Ugyanazon tűz lángolt bennünk is, mely hajdan az istennét táplálta. A Nap, aki valamikor futását kezdé, valamikor végezé,

mindég látta szerelmünket, tudja micsodás volt az. — Tudja az Éj minő volt gyenge szerelmem.

Atenorax, az undok, akinek tekintete setét, homloka komor, és szíve áruló, talán szeretett, és hozzám való szerelme inkább forró méregnek láttatott, mint gyenge indulatnak; s hogy igaz volt, az idő mutatta. Vetélkedvén Bathyllal érettem, irigységet gerjesztett előbb ellenem, azután hamissan bevádolt. Ó árulók! hazámnak szörnyetegi, pokolnak fajzati, szállatok magatokba — A lélekgyilkoló Harpax az igazság színével úgy öszveszőtte vádolását, hogy szeretőm maga is kénytelen vala hitelt adni ocsmány nyelvének — végtére az ártatlanság lenyomatott.

Ne kívánjátok hogy felfedezzem itt néktek gonoszságának fekete szövevényét; érzékeny szívem el nem szenvedheti, mely még igen teli van szeretett szeretőjével, akiért búsong. Hiába könyörögtem az istenné oltalmaért, minden vádolni láttatott engem, senki se hitt tiszta ártatlanságomnak, és én végtére el valék kárhozva ugyanazon habokban végezni szerencsétlenségemet és szép napjaimat, melyek Vénus testét legelőször mosdozák.

Kivitettem veszemnek szomorú helyére. Zokogva késért az egész nép, és nyomaimat könnyekkel áztatta. Ekkor egy levelecskét nyújtanak kezembe Bathyltól, — kedves írás, kegyetlenebb a halálnál, veszedelmes írás, mely egész sorsomat megváltoztatod! — Azt gondolám hogy az örök éjbe dőlök, midőn felnyitván azt, ezt találám benne írva: Én éretted noha hitetlenért meghalok. Úgy történt; szeretőm a habokba veté magát, életemet megszabadítani. Zokogva csudálá őtet a nép. Én téged hívtalak akkor ó Halál, egyetlen mentőm, és ekkor kötelességem! — Szeretőm után akartam én ekkor rohanni, de az irgalmatlan nép meggátolá szándékomat, és azolta is mindég szemmel tartattam, és így oly szerencsétlen vagyok hogy még most is élek. Az árulónak fekete tette, gonoszsága napfényre került ugyan, de már későn. Őtet azután a reám mért büntetés érte. De az ő halála helyre hozza-e az én veszteségemet? — A szép Bathyl meghala — és érettem hala meg!

Ide jöttem hozzátok, igaz bírák! vajha sohajtásaim érdeklenék szíveiteket, hogy gyógyíthatatlan sebeimnek egy kis enyhülést szereznétek. Az én szeretőmnek adjátok az érdemkoszorút, aki az örök éjbe nállam

nélkül mene el; hogy ez ötet a Cocyt partján vigasztalja, minthogy én őt nem vigasztalhatom; hogy reszkető kezemmel sírkövére írhassem: „Athena, és én megkoronázzuk szeretőmet.“ Ezeket mondván szavai ajakán elhalának — elnémúla, de könnyei sokat mondának.

Kiki megindúla a nézők közül — Egle őket érzékenynyé tevő, de Cyáne könnyekre fakasztá őket. Az ítélet e volt:

„Szép és nagy az, amit Mylon véghez vive kedveséért — de ő él és éli a szerelemnek gyönyörűségét, és éli szép téteményének jutalmát; — legyen övé a boldogság — Szép volt Bathyl halála — nincs jutalma — legyen övé a szép szerelem dicsősége. S Bathyl sírja megkoronáztatott. A szép Egle nem irígylé néki a dicsőséget, s Cyáne elájúlt fájó örömében; s a görögök szívei ömledeztek.

V.

A SZERELEM ÉS A BARÁTSÁG.

Cytheréből indulni akarván Ámor, hogy Irishez menjen, kételkedett benne hogy maga végezhet. Jer velem kérlek, édes bátyám, így szólítá meg a Barátságot, légy társa és kalauza testvérednek, mert nem akarom hogy ma a Bolondság legyen kísérője a Szerelemnek. Mind a kettőnk önnön kellemeivel bír, és oda adom neked fegyvereimet, s te kedves testvérem kölcsönözd nékem bölcs ábrázatot, édességedet, és tartós nyájasságot (tendresse), szerelmességedet, melynek állandósága gyakran épen oly kellemes, mint az én vídámságom. Ezt mondván a két kis isten kocsijára ült, útnak indúlt és repülnek. Mentekben minden gyuladozni látatott az egész természetben, ami eddig szeretni nem akart. Sok vala mindenfelé a kegyetlen pásztorné, sok a szerencsétlen pásztor, s ekkor azok meglágyultak, s ezek boldogultak, aki változni akart, új szerelmet

talált, aki hív maradott, kedvesében új kelleme-
ket veve észre és ujonnan ragadtatott el
indulatjában; a barátok megmelegültek és
minden szív lángolni kezdett. Még az ud-
yarnál is szeretni kezdének; és a komoly hi-
deg vér melegülni kezde a Szerelem közele-
désével. Az alatt hogy a két istenke a leve-
gőben utazott, az Éj leereszté homályos és
csillagokkal sűrűen ékült kellemes leplét,
és bétakará vele az egész természetet. Iris
ez alatt elszenderedvén, a könnyű álmok
enyhíték szép lelkét és gyönyörű testét, és
orcája már az Auróra rózsájához hason-
lított, midőn egyszerre a lármára, mely ajta-
ján támadott, felserken: Ki bátorodik éj-
jel, úgymond, hozzám jönni és háborí-
tani engem nyugalomban? „Egy szegény
gyermek, felel Ámor, az isteneknek istene,
kesernyés hanggal, aki nállad menedékhe-
lyet keres nyomorúsága ellen — Az anyám
ezerszer köszönt téged — ah engem minde-
nütt kergetnek, számkivetnek, alig találhat-
tam egy kis rejtekhelyet, úgy bánnak velem
mint egy kegyetlennel, hitszegővel, nincs az
a vétek, az a gonoszság, melyet reám ne hal-
moznának a nélkül, hogy megérdemlettem
volna ezt; azt mondák hogy én az egész
természetnek rendjét felforgattam volna, pe-

dig minő igazságtalanság, mely hamis vádolás! Nállam nélkül az emberek lankadásban élnének: én vagyok szerzője kívánságaiknak, örömeiknek, gyönyörúségeiknek, melyek lelkeiket elragadják; nállam nélkül mind ezeket nem ismernék és most igazságtalanságok elfelejteti velek jótéteményeimet, sőt büntetni akarnak érettek. Szánj meg, nagy szívű Iris, tudom hogy szánakodol rajtam, mert mindig tapasztaltam, hogy a szépségnek mindig társa a jóság is.“ — Egy üldözött gyermek! ilyen édes nyelvvel, ily kellemes hanggal, ily gyönyörű ábrázattal? Ah ismerlek én téged, monda Iris. Ámor vagy te! — „Az vagyok, igen is — tudom hogy én vagyok oka számtalan rossznak, tudom hogy a féltés megháborítja irgalmatlanul nyugalmatokat; de aki szerencsétlenségteknek oka, az most is boldogítani jön benneteket. Egy szívvel akarlak téged is megajándékozni, Iris, mely méltó szerelmedre. Ezer gyönyörúségek fogják édesíteni lángodat, és kötésteknek minden percenete, életeteknek gyönyörű tavaszi napja lesz.“ — Hogyhogy higgyek én néked te repdeső, mond Iris, te valál, aki ily szép reményekkel kecsegtetéd szívemet eddig is, de megcsalál, és könnyenhivőségemért most keményen lakolom (bűnhődöm).

„Megvallom, hogy én vagyok mindég, igaz, de most vélem van a tanum aki szívedet bizonyossá teszi ígéretemről. A Barátság, testvérem, velem van, aki jól áll érettem.“ Ha így van, felel Iris, én fogadom ajándékozt, elveszem a szívet, melyet hozol, de a Barátság nélkül nékem nem kell szív. Ha tehát te, ó Barátság megígéred, hogy igazságot, hűségedet és állandóságot összekötöd Ámor vidámságával, nyájasságával és gyönyörűségeivel, örömmel elfogadom a szívet, melyet Venus nékem küld és haladás nélkül aláírom az alkut. — *Mert ez a legfőbb jó, legfőbb öröm, forrása minden gyönyörűségeknek, ez az idvesség a földön, ha a szerelemmel szüntelen együtt van a barátság. Így találja a két szerető életének végét szerelmének végében.*

VI.

ROZI A KERTBEN.

A kerteknek ékei, szép virágok! mily kevés ideig tart szépségtek. Gyakran amely nap kezdetetek, ugyanazon nap végetek is. Vagy ha a sors kedvezni akar, hát két három reggelt enged, hogy kérkedjete. Ah vigasztaljátok magatokat, szép rózsák szegfűk és violák! röviden éltek igaz, de szerencsésen. Se rágalmazók, se vetélkedők nem gátolják ártatlan szerelmeteket, melyet a tavasz gerjeszt közöttetek és Zephyrek között. Az öröm soha sem elegyedik édes örömetek közzé. Ha mások körül sohajtozik is kedvesetek, ha mások körül repdes is; ti nem érzitek a halálos bűt, mely az érzékeny szíveket rágja, midőn lángolván azok valamely szeretett tárgyért, látni kell a háládatlant, mint hitetlenkedik s mint iparkodik másutt is tetszeni. Hogy ti tessetek, csak meg kell jelennetek. Szerencsésebbek mint mí, a tí kelmeiteket csak akkor vesztitek el, midőn

elmúltok, szerencsésebbek mint mi, ti azért haltok meg hogy ismét szülessetek. — — Haszontalan sohajtás, ha mi egyszer megszününk lenni, szép virágok, örökre megszűntünk, és sírunkon túl egy homályos és bizonytalan jövődnél egyebet nem látunk életünkben. És alig marad egy kis emlékezet felőlünk az emberek között, örökre bemelegyünk mi a mély nyugalomba, ahonnan a természet kihoza bennünket, s a jó és a rossz, a hős, valamint az alacsony lelkű egyformán születik, egyformán hal — szerencsésebbek vagyok ti mint mi, szép virágok!

VII.

LYKAS ÉS GALATHÉA.

Szürkületkor öszvetalálkozván Lykas Galathéával: Ah Galathéa, így szóla hozzá, ha te úgy ismernéd mint én azt a bizonyos nyavalyát, mely nekünk tetszik, és minket gyönyörködtet, az ég alatt semmi se volna ennél nagyobb jó. Ó hadd mondjam meg azt néked: ne félj, el nem ámítlak téged, akiért szívemben a legédesebb érzeményeket nevelem. — Minő nyavalya lehet ez, kérdezé őtet Galathéa? mi a neve? — Szerelem, felele Lykas. — Be szép nevezet ez, így sohajta a tapasztalatlan Galathéa! — magyarázd meg azt nékem, mi ez, minő jelről ismerhetni meg ezt a nyavalyát — mi bajokat okoz? Ennek fájdalmi édesebbek mint a legérettebb tavaszi gyümölcs. Az ember magát elfelejti, és szeret maga lenni, és andalogni az erdőben. És ha a patakban tükrözi magát, nem magát látja benne, hanem egy más képet, aki mindenütt úgy követi az embert mint

az árnyék, midőn a nap süt. Mást nem is látnak szemei. Ha ez egy pásztornak a képe, annak nevére, szava hallatára pirúlnak az orcák; a szív sohajt, és sokszor az ember maga se tudja mért. Gyakran az ember látni kívánja, és fél őtet látni — — Ó ó hát ez az a nyavalya, melyről te nékem beszéllesz? Ez nem új előttem, mert úgy tetszik hogy már ismérem. — Lykasnak az öröm csillogott szemeiben, de csakhamar elkedvetlenedett, midőn Galathéa azt is hozzá tevén: Biz én ezt ismérem! épen ez az — amit Myrtillért érzek.

KISFALUDY SÁNDOR

HÁTRAHAGYOTT

MUNKÁI.

IV.

KISFALUDY SÁNDOR

HÁTRAHAGYOTT MUNKÁI.

KIADTA

TOLDY FERENC.

NEGYEDIK KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁV TULAJDONA.

—
1871.

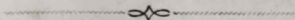
KISFALUDY SÁNDOR
ÖNÉLETRAJZA,
LEVELEI HITVESÉHEZ

S KOSSUTH LAJOSHOZ AZ 1809-ki INSURRECTIÓT
ILLETŐK, S EGY EMLÉKIRATA A NÁDORHOZ
MAGYARORSZAG ÁLLAPOTÁRÓL.

AZ EREDETI KÉZIRATOKBÓL

TOLDY FERENC.

PEST.

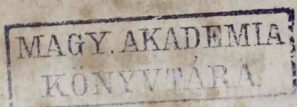
HECKENAST GUSZTÁV TULAJDONA.

1871.

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

Pest, 1871. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

ELŐSZÓ.

A jelen kötetet Kisfaludy Sándor *Önéletrajza* nyitja meg, saját kéziratából híven adva. Írásai közt egy második, csonka, példány is van, gr. Teleki Józsefhez intézve, hihetőleg azon felszólításra, melyet akademiánk elnöke önéletrajzi adatok közlése végett a tagokhoz bocsátott. Egy jókora részt belőle már elébb, 1833-ban, Döbrentei a „Közhasznú Esmeretek Tára“ VII. kötetében álló életrajzba bele szőtt, s ezt iktattam be magam is Kisfaludy Sándor Minden Munkái 1848-ki kiadásába. Annak külső adatai a harmincas években készültére mutatnak, midőn ő az akadémiai rendes tagságot még viseli vala. Ezeken kívül e vallomásokból a költő életének több fontos mozzanatairól értesülünk, még pedig leginkább

olyakról, melyek művelődése menetelére, irodalmi fejlődésére, nemzetiségi és politikai működésére, általában önjellemzésére vonatkoznak. Ez életrajz, valamint a Hattyúdal, 1809 és 10. hitveséhez írt s e kötetben foglalt levelei, az e kiadásból kiszorúlt egyéb levelei és naplóinak segedelmével — ha ezek még megjelenhetnek —, hozzá véve munkáit, s ezek közt értekezéseit is, ma-holnap részletes s az *egész embert* előállító életirat fog készülhetni.

A „*Levelek hitveséhez*“ 1809—10-ben irattak, midőn Kisfaludy Sándor, követve a király hívását, a nemesi felkelésben, az ország főkapitánya József nádor oldala mellett mint hadsegéd, részt vevén, esztendő t házi tűzhelyétől távol töltött. Mindenek előtt fel fog a mai olvasónak tűnni e levelek két nyelvűsége. Ugyanis az ötvenöt levél közül öt vegyest magyarul és németül, tíz németül íratott, s épen a legbizodalmasbak és bensőbbek, emlékeül azon időnek — melyen egyébiránt most sem

vagyunk még egészen túl — midőn a dunántúli, sőt más vidéki, nemesség házaiban is egymás mellett a két nyelv még igen barátságosan megfért; midőn asszonyaink, s épen műveltségre nézvé a színök, nevelés és olvasás folytán annyira megszokták vala a német szót, hogy mind a csínosabb társalkodás nyelve a német volt, mind az intézetekben és idegen nevelőnőktől írni csak németül tanulván, levelezésök is rendszerint e nyelven folyt. Kezembem van egy csomó eredeti levele Szegedy Rózának, férjéhez írva, mely csak helyenként és ritkán, s épen csak gazdasági dolgok körül fordítja magyarra beszédét. Avagy Kisfaludy Károly levelei is Teréz nővéréhez, melyek a Kisfaludy-Társaság gyűjteményében őriztetnek, nincsenek-e jó részben szinte németül írva; sőt a két híres testvér, Sándor és Károly, a nemzeties és hazafias írók közt bizony első sorban állók, egymás közt nem németül társalogtak-e? — De nem csak mi voltunk így: A művelt len-

gyekek, belgák stb fő nyelve sokáig a francia volt, sőt a múlt, s részben a jelen századbeli német — nem csak főemberek, hanem nemzeti írók — levelezéseiben is nem a francia foglalt-e tekintélyes tért? Nem magunk leledztünk tehát e bal szokásban; s nem tartottam sem tanácsosnak a más nyelvű leveleket vagy helyeket elhagyni — valódi élet- és korrajzi kincstől fosztottam volna meg magunkat ez által, — sem magamat jogosúlnak azokat lefordítani. Ne akarjunk egyebeknek láttatni mint amik voltunk; de akarjunk legalább ezentúl egészen és teljesen azok lenni, amiknek láttatni kívánunk. Különben vigasztalva magunkat egyelőre a Wielandok, Joh. Müllerek, Humboldtok stb példájával, élvezzük e kedélyes őszinte privatissimákat a levelezés magyar zöme mellett, melynek valóban historiai becse van. Adtam pedig valamennyit egész teljességében, még az indiscretióról vádoltásomat is kockáztatva, *minden törlés*

nélkül. T. i. meg voltam győződve, hogy nemzetünk jobbjai, kik, valamint a művelt nagy nemzetek fiai, melyek életének egyik legfőbb tényezője az irodalom, irodalmunk bajnokait ép úgy tisztelik és szeretik, mint a harc és politika nagyságait: e nagy költőket is, ki tollával kétség kívül nagyobb hódításokat tett a magyar nemzetnek, mint sok vezér tett a harcmezőn, örömmel fogják őt mint férjet, mint rokont, mint gazdát is megfigyelni pongyolájában, legbelsőbb viszonyai, érzései, gondjaiban, hogy ne mondjam elkísérni egész a — hálószerobáig. Azonkívül a komoly olvasó el fogja ismerni, hogy e Levelek az 1809. év, s különösen az akkori nemesi felkelés történetére nézve a kútforrások színvonalára emelkednek. Nem nyújtanak ugyan kész történetet — az nem lehetett; és nem pótolják azon okmányozott történeti munkát, melyet Kisfaludy a nádor felszólítására, Ferenc cs. számára németül írt, s melyet mind eddig sem láthattam;

de mely ha valaha fényre jőne is, megtartandják a percnék e sugallatai is becsöket, nem csak egyes adataikkal az insurrectió bel állapotairól s a háboru folyamatáról, a nádor viseletéről és eljárásáról, hanem, és főleg, a sereg hiányait, bajait, hangulatát, a történetőkről való közvéleményt, a nádor s az udvar és udvari párt viszonyát néha egy-egy vonással felvilágosító helyeikkel, s az előadás azon friseségével, mely az események kellő közepébe helyezett férfiúnak ez események alatt keletkezett híradásain és nyilatkozatain megérzik.

Ezekhez, tárgyi rokonságánál fogva, hozzá csatlakozik írónk *Nyílt Levele Kossuth Lajoshoz* 1843-ból, melyben a sokkép vádolt, gúnyolt, sőt épen a haza, és különösen a Pesti Hírlap híres szerkesztője által is méltatlanul elítélt 1809-ki nemesi felkelésnek védelmére kél.

Végül hozom egy *emlékíratát a nádorhoz*. A kézirat nem visel keletet. De a

239. lapon azt írja Kisfaludy, hogy „életpályáját már hat és fél kereszt jegyzi”: ez *teljes* hatvanöt évet jelent: az 1772. született férfiú tehát 1837 sept. 22-kén töltvén be 65-dik évét, az emlékiratot 1837 sept. 22. és **1838** sept. 22-ke közt írta. A 237. lap Kopácsy József veszprémi püspöknek esztergami érsekké kineveztetéséről mint már megtörténtről szól, mely pedig **1838** dec. 20-kán történt. A 220. lapon viszont a főherceg közigazgatási pályája negyvennégy évre tétetik: ez adat, 1795-ben neveztetvén József helytartóvá, 1839-re mutatna. S lehet, hogy Kisfaludy 1839-ben nyújtotta be emlékiratát; de hihetőbb, hogy a negyvennégy év nem épen teljesnek véte-tett általa, s akkor ez adat is **1838**-at erősítené. De döntő ez utóbbi évre a Kopácsyt illető hely *első fogalmazata*, melyben Kopácsy még csak indítványoztatik, s így az emlékirat szükségkép e főpapnak **1838** történt kineveztetése *előtt* íratott, de nem 1837-ben, mely

évvel a helytartó 44 éves pályája semmikép sem egyeztethető. — A keletnek e megállapítása szükséges volt, hogy tudjuk mely időpontban fogta fel szerző „Magyarország állapotát“ úgy, amikép azt feltünteti. — Ami magát az emlékiratot illeti, az Kisfaludy őconservatívnek tünteti fel, még pedig e felekezet *akkori* (sőt 1764-ki) álláspontján, ki a „Privilegium inhaeret personae“ elvet az ősrégi m. alkotmány alaposzlopának tartva, az „Onus inhaeret fundo“ elv szentesíttetésén kesereg. Mi tudomásul vesszük ez érzületet, s az emlékiratot méltán e felekezet valódi nyilatkozatának, mely még 1838-ban is sokkal elterjedettebb volt, mint Széchenyi hosszas igyekvései után azon időre ma már feltenni hajlandók vagyunk: de azért Kisfaludy Sándor hazafiságát nem politikai elfogúltsága szerint fogjuk megítélni. Ő írásai, személyisége s tettei által nagy és maradó hatású szolgálatokat tett a magyar nemzeti és cultúrai ügynek: s

így megérdemli, hogy emlékezetét azért tiszteljük amit tett, s engedélyek legyünk tévedései iránt, melyekkel a jó ügy győzelmét, hála az új kor nagy eszméi hatalmának, egypercig sem akadályozhatta.

E negyedik kötettel egyelőre bezárom Kisfaludy Sándor Hátrahagyott Munkáit. A közönség lelkeségétől függ, jöjön-e még két kötet, hogy teljesen bírjuk Kisfaludy maradványait, vagy legalább azokat, mik jelenleg birto-
kban vannak.

Pávasziget, Pest mellett, május 30-án 1871.

TOLDY FERENC.

OLDY REFERENCE

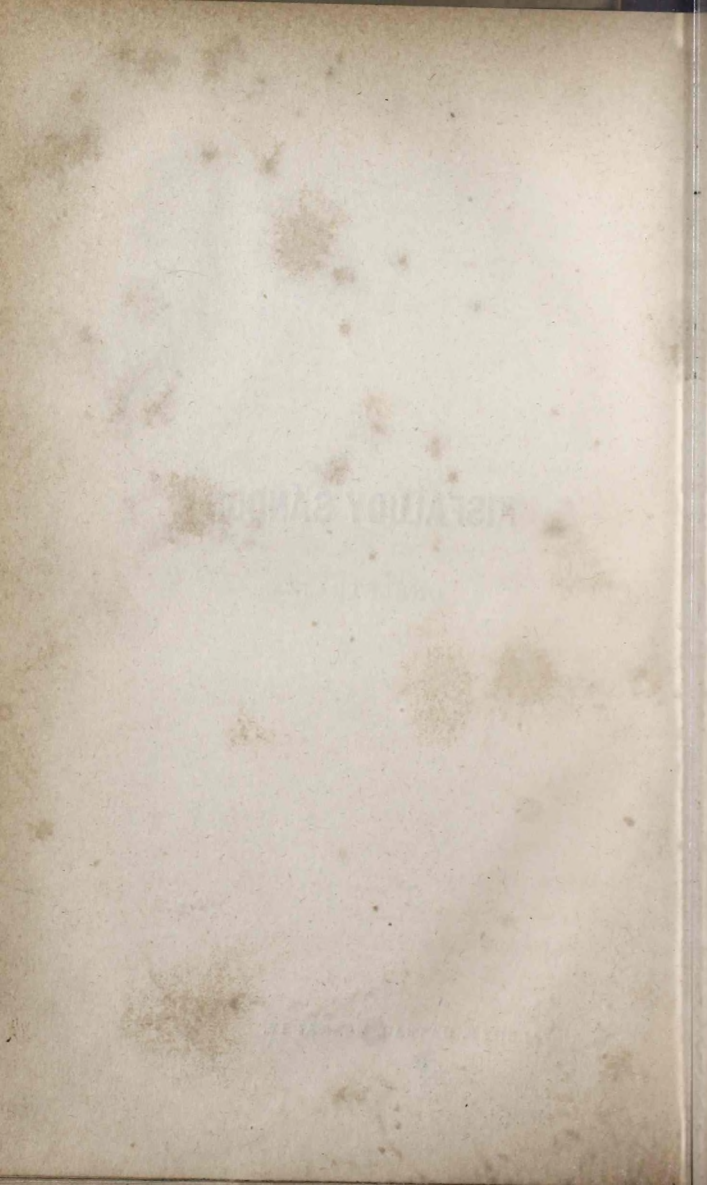
TARTALOM.

	Lap
Kiadó előszava	V
I. Kisfaludy Sándor Önéletrajza	3
II. Levelei hitveséhez az 1809 évi insurrectió korából (1—55-szám)	39
III. Nyílt levél Kossuth Lajoshoz az 1809-ki insurrectió ügyében(1843)	189
IV. Emlékirat József nádorhoz Magyarország mostani állapotáról, s egy jövő nádorválasztásról (1838)	213

I.

KISFALUDY SÁNDOR

ÖNÉLETRAJZA.

KISFALUDY SÁNDOR ÉLETÉBŐL.

Ami a magyar poézisnek Toldy Ferenc által kiadott kézikönyvében Kisfaludyról írva van, az mind megállhat a következő módosításokkal, közbevetésekkel, és hozzáadásokkal.

VONÁSOK GYERMEKKORÁBÓL.

Amit a gyermek még éretlen észszel, majdnem állati ösztönből tesz, vagy ha nem tehet, tenni vágy, gyakran erős vonásokkal bélyegzi a jövőendő embert: azért a biographok, ha lehet, soha se mulasztják el a közönséget érdeklő férfiaknak gyermekkorait is figyelemre és vizsgálatra méltatni.

Kisfaludy, mihelyt járni és beszélni tu-

dott, a madaraknak a repülő tehetséget irigyelvén, szüntelen azon töré eszét, miként tanulhatna meg ő is repülni. Mintegy hat esztendő korában egykor két kan pulykának szárnyait kitépven, azokat két, faséndelylyel kifeszített, kikötözött nagy szárnynyá alkotta, és egy vasárnapon, mikor a nyomtatók cséplők távol valának, a menetelesen rakott szalmakazalra felmenvén, onnan mintegy három ölnyi magasságról lerepülést próbált. Szerencséjére, hogy a próbának bizonytalan kimeneteléről mégis gyanakodván, előbb szalmaágyat vetett magának, melyre lepuffanván, kezét lábát nem törte. A pulykáknak megfosztásáért a majorné őt bevádolván, anyjától keményen megbüntettetett.

Az első normális oskolától fogva a philosophiáig Győrött végezvén tanulását, mindenkor első eminens volt. A második normális oskolában egyik professora, sz. Ferenc szerzetéből, egyik hónapi examen után ötöt nyolcadik eminensnek hirdetvén, noha az egész iskola legjobban felelőnek ötöt állította, annyira fel volt ingerelve, hogy lázadást indított, és az egész oskolával a professort hamis classificálónak kiáltotta ki. Ebből nagy lárma lett. A director, ki előtt a panasz megfordult, a gyermeket atyjánál

bevádolta. Atyja kemény ember, akkor n. Győr vármegye főbírája volt. A director az oskolában kihirdetvén a laesae majestatis vétket, a gyermeket az oskolából haza küldötte atyjához, büntetését elfogadni. Az igazságtalanságnak mély érzése, és kemény atyjától rettegése majdhogy el nem vették a gyermeket: az oskolából kijövén, egy ideig a győri piacon állott, és azon töprenkedett, ha ne ugorjon-e inkább a bástyáról a Dunába, mintsem igazságtalanúl büntetést szenvedjen, és reá háborodott professorától soha jó classificációt ne reméllhessen. Már a bástya felé indult, mikor egyszerre neki keményedett, és atyjához vette útját, azt gondolván, hogy akkor is lesz ideje akármit tenni, ha büntetni akarják. A Dunába ugrás helyett akkor már elszökésről gondolkodott öreg anyjához Sümegre. Bámult, midőn atya először szeliden, azután lépcsőnként keményebben, de csak szóval dorgálá cselekedetéért, mondván, hogy az előljáróknak engedni kell, ha igazságtalanok is, és minden büntetése csak az lőn, hogy az oskolába nyomba visszamenjen, és a professort kövesse meg. Előre összebeszéllt dolog volt: mert a director és a professor ott várták őtet az oskolában, és a nehezen és akadozva

ejtett megkövetés után örömet megbocsátottak neki. Az iskola végével tanulóársainak nagyobb része mintegy triumphusban kíséré szállásáig; amit atyja minden keménységének színlése mellett nagy megilletődéssel nézett. Utóbb atyja beszéllé, hogy a professor maga is megvallotta a directornak a gyermek érdemét az első eminentiára, s csak azért tevő hátrább, hogy igen nagyon el ne bízza magát. Igazság-sértés; de nem épen helytelen okoskodás ezen világban, hol az érdem csak ritkán veszi illendő jutalmát, a gyermeket már korán elkészíteni és rászoktatni az emberek gyarlóságinak, fonákságinak békés tűrésére.

Pozsonyban a philosophiai iskolákat járván, és idejét, figyelmét, kedvét elvonván egy részről Schillernek munkái, és az akkor szebben feltűnt magyar poézis, Kisfaludy már csak annyira tett eleget iskolai kötelességeinek, hogy neve már csak az első classisnak közepén találtatott, amit előbbi első eminentiájához szokott atyja gyakorta dorgáltatott. Pozsonyban, ezen akkor általában német és tót városban, csak az

ottani várban tanuló és lakó nevendék papság lévén magyar, érzésére és nyelvére nézve, többnyire annak társaságában, a várban tölté iskolai szünnapjait. Onnan szeretett dél felé nézni, s gondolataival azon tájakban merengni, melyekben magyarok laknak. Lángoló phantasiája őtet általában korán ábrándozóvá tevée.

Történt akkor Pozsonyban, hogy a krajcáros deszkatheátrum, ezen erkölcsöt rontó akkori intézet mellett, a József császár által felállított politia-hajdúk közül egyik, egy nemes tanuló ifjat, ki többekkel együtt a deszkahasadékon benézett, pálcájával, garázda német szidalmak között, erősen hátba ütött. A deák Kisfaludynak tanulótársa, és Győr vármegyei földije volt. Ezen történet az ott tanuló egész magyar nemes ifjúságot annyira felrendíté, hogymás napon, délelőtti tíz órakor, az oskolának végével, mintegy négy százan, mind bottal felfegyverkezve, egyenesen a város házához tódultak az ott összegyűlt magistrátustól elégtételt, és a vétkes hajdúnak megbüntetését kívánni Kisfaludy ezen esetet csak az oskolában tudta meg; és sajnálván földijének meggyaláztatását, könnyen hajlott a velek-tartásra. Az akkori német magistrátus bezáratván a vá-

rosház kapuját, az ablakról csak nevette a zajgó ifjúságot. Ez a sértő gúnyra fellobbbanván, az ott hamarjában felvált, felszaggatott kövekkel, és, nem tudatott honnan, ott termett néhány fejszével a városházat ostromolni kezdé. Az egész város talpon volt, és amennyire titkon tehetette, a deákok részén állott. A lármára oda sietett a prodirector: eleinte fenyegetve parancsolta, végre sírva könyörgött az ifjúságnak, álljon el vétkes szándékától, ő majd elégtételt szerez. A zajgó ifjúság minden oskolából kettőt választott melléje, kik felmennének, a magistrátussal végezni. Egyik választott Kisfaludy volt. Ezen választmány beeresztetvén a városházba, minekutánna ott sokáig haszontalan vitézte volna az elégtételt, újra sürően repülni kezdenék a kövek az ablakokra, úgy, hogy a piacra néző tanácspalotában levő választottak is veszedelemben voltak. Végre nagyobb következtől féltében, minthogy katonaság helyben kevés vala, a magistrátus ráállott az elégtétel-adásra. Ezt a választott követek az ablakokból hirdették le az ifjúságnak, és legottan csendesség lőn. A vétkes hajdú a piacon deresre tétetett; de a nemes ifjúság szónokinak kérésére néhány csapás után megelégedvén a büntetés-

sel, a többitől nagylelkűleg feloldozta és eloszlott.

1790-nek tavaszán, midőn egy reggel iskolába menne, egy nagy, nemzeti m. ruhába öltözött, s hangosan magyarul szóló úri sereget láta kardcsörtetve maga előtt menni. Ez azon évtizedben, mikor a magyar nyelv alig volt hallható, a magyar öltözet alig látható, szembeötlő tünemény volt. Kisfaludyt ez annyira magához vonzá, hogy az iskola helyett a magyar seregnek lőn kísérője, mely a Pálffy nemzetségnek cúriájába ment, a vármegyének sok esztendeig tiltva volt gyűlését tartani. Midőn a palotának ajtaján a fél német öltözetű ifjú be akarna menni, hátul megragadá őt egy kisdéd, kardos magyar, s kabátját hátán ketté hasítván, tótos magyarsággal így kiálta: „*Vissza gyermek! ez is egy jövendő proditor patriae!*” Kisfaludy tüzesen erre azt felelé néki: „*Én igaz magyar vagyok, s azért, ha magyar ruhám nincs is, jobban ide való vagyok, mint az úr.*” Ezzel magát kirántván, besuramlott a palota ajtaján, és az ott váró sokaság közé keveredett. Az őtet megszólító egy tót prókátor volt Nagyszombat vidékéről, egyéberánt azon

gyűlésben legvakmerőbb szónok, ki a múlt évtizednek történeteit, és a constitútiót törölő kormányt az ablakban állva kárhoztatta. Azon gyűlésből tétettek az első felírások a constitúciónak tökéletes helyreállításáért, a koronának nyomban Budára küldetéséért stb. A felbuzdult ifjú nehányad magával most már inkább hazafi volt, mint tanuló, és a vármegyének sűrűen tartott gyűléseit járta inkább, mintsem az oskolát.

Mikor ezután nem sokára a magyar korona Bécsből hazájába hozatott, egy nagy úri sereg lovag, és annál még nagyobb gyalog a határig annak elejbe ment, azt fogadni. Kisfaludy is közötté volt, és a koronát Köpcsényig kísérte. Ott a szomszéd vármegyéből néhány atyafi követre esmervén, ezek ötöt magok közé vevék és a vacsoránál magok közé ültették. Sokan a buzgóbbak közül az egész éjszakát azon palotában töltötték, melyben a korona volt, és azt mintegy őrizték. Más nap reggel az ott összesereglett egész közönség a koronát látni akarván, az akkori koronaőr a ládának megnyitására és a koronának megmutatására kényszerítettetett.

1791-ben Pozsonyban első esztendőbéli törvénytanuló lévén, minekutánna II. Leo-

pold királynak megkoronáztatása után az országgyűlés ott folytattatott, az iskola helyett Kisfaludy többnyire az országgyűlési ülésekbe járt, az ott azon időben gyakorta előforduló hazafiúi jelenések, nyilatkozások, beszédek, viták inkább érdekelvén őt, mint a száraz tudományoknak még szárazabb előadása. Pozsonyban három iskolai évet töltvén, az országgyűlési üléseken kívül a muzsika és játékszín volt legszenvedelmesebb időtöltése és mulatsága. Gyakorlott hangszerai a hegedű és a magyar tárogatónak kimíveltebb mássa, a *hautbois* volt. Ezt azonban nem sokára elhagyta, és csak a hegedű mellett maradt, melyet mindaddig gyakorlott, míg a háborúban a kard azt fel nem váltotta.

VONÁSOK SERDÜLTEBB KORÁBÓL.

Legfőbb vágya volt most a magyar nemes királyi testőri karba juthatni; azonban az akkor nyakra főre egészen kipótolt sereghez nem juthatott, mivel atyja őtet még gyengének tartván, a lépéseket ezért megtenni szántszándékkal elmúlasztotta.

Tapasztalván atyja, már 1786 oltá öz-

vegy, egyéberánt nyolc élő gyermeknek atyja és nevelője, első gyermekének indulatjait nem az úgy nevezett kenyér-, hivatal-, rang- és haszonszerző tudományok felé hajlani, hanem szenvedelmeit egészen a haza-szeretet, literatúra és muzsika által elfoglaltatni, hogy ezeknek gyakorlására magára hagyatva ne legyen, kényszerítve akarát természetét a törvénytudomány megkedvelésére hajtani, s ezen okból őtet 1792-ben otthonn fogta, hogy egy szakasz időt nála, mintegy patvariában töltvén, a törvénytudományt tanulja és gyakorolja, szóval hogy őtet prókátornak készítse. Husztyt és Verbőcit adván elejbe, keményen követelte rajta ezeknek megtanulását. Az ifjú nappal Verbőcit tartván előtte, éjjel magyar könyveket olvasott, és azon télben két szomorújátékot írt, többnyire éjjel: *Ulysses*t és *Penelopét*, és *Seneca halálát*; amit könnyen tehetett, minthogy egy udvarban ugyan, de egy egészen külön házban lakott egyedül. Neheztelvén a szabadlelkű ifjú ezen kényszerített életet, azon telt követő tavaszban bátran kijelenté atyjának, hogy a prókátorsághoz semmi kedve, hajlandósága, hanem katona kíván lenni, annyival is inkább, minthogy a sok ülést egészségének ártani érzi. Atyja örömet en-

gedett ezen kívánságnak, és Kisfaludy még azon esztendőben, mint kadét, a most József, akkor Leopold huszárezredbe lépett. Ezt azért választotta, mivel ez Erdélyben tartá szállását, melyet látni mindenkor vágyott. Ezen vágyat a magyar nemzet történetei támaszták benne, melyeknek az ifjúra oly erős hatásuk volt.

Elment tehát a szárnyára kelt ifjú, egyedül, magyar nyugatról magyar keletre, Erdélybe, — hol az ezred-kormánytól és tisztikartól, testi lelki tulajdoni szép reményekkel biztatván, szívesen fogadtatott, annyival is inkább, minthogy hazúl annyi pótlék rendeltetett neki, amennyit az alhadnagyi fizetés téssen.

A hazájától akkor legelőször megváló magyar nemes ifjú hazafiúi érzésének egy scénája, melyet ő barátjának s néhai tanuló társának, a most már elhalt Skublics Imrének, több esztendőig Zala vármegye főjegyzőjének s több ízben országgyűlési követének akkor nyomban megírt, érdekesebb, mint sem hogy azt itt előadni elmúlászthatnánk: mert ez mintegy kulcsa jövődő magyar írói pályájának. Imígy szól Kisfaludy azon levelében: „A jószívű s igaz magyarlelkű nagyváradiaktól, kiknek barátságos, és ro-

kon magyar érzelmű társaságokban néhány nyugalomnapot tölték, tegnap előtt délben váltam meg; és estve napnyugot felé értem fel a magas hegytetőre, hol Magyarország és Erdély határzik egymással. Ott megállottam: mert előttem és utánnam egy meglepő, pompás, de szívemet elzúzó scéna nyílik vala: nyugot felé hazámnak, melytől válnom kelle, sok mértföldnyire, majdnem Világosvárig terjedő szép rónaföldje a szép napestnek tiszta fényében; kelet felé Erdély, az ő setét erdőkkel bodrozott hegyeivel, völgyeivel, mint egy kavargó, nagy setétkék hullámokat hányó tenger fekvé alattam, itt ott a hegyoldalakban rakott falukból fejjér, s a bucsúzó napfényben ragyogó csúcsos tornyok csak gyéren tarkítván a setét s a hazáját hagyó szívnek borzadalmas erdőhullámokat. Szívem is hullámozni kezdett erőszakos érzelmeiben, és szorongásomban a határon lefeküdtem, szívem s fejem még túl a határon. Sűrűn omlottak megindult könnyeim hazám szélső földdarabjára. Míg végre fuvarosom elúnván a várakozást, felkiáltott: „Úrfi! menjünk, mert elkésünk. Setét lesz. Az oláhok hamisak“. — *Nyíres* nevezetű faluban kelle meghálnom: s gondold el, mint kellett elszomorodnom: Erdélynek,

hol magyarokat véltem lelni, mindjárt első helységében egy lelket sem találtam, ki magyarul értett volna. Mind oláhok lakják. Búmban nem is tudtam aludni. Általjában, végig utazván most Magyarországot, és összehasonlításom után több tótot, svábot, oláhot, németet találván, mint tiszta magyart, — s ugyan azt találván Erdélyben is, eljajdúltam: vége, gondolám, a magyar nemzetnek, mely már csak úgy áll fenn, mint egy hajdan erős, felséges várnak most az idővész által naponként fogyton-fogyva dőledező, hulló, s végre egészen eltűnő romladéka! — S ezen szívemet szaggató órámban, itt Kolosvárott, hol még rokon magyar szíveket leltem, eltökéllettem magamban: hogy én, szegény magyar nemes ifjú, de azon régi igaz magyarok ivadéka, kik a magyarnak itt hazát szereztek, és egy nagy, dicső nemzetet állapítottak, homályomba rejtezve, akár mint katona, akár mint egyszerű polgár, szívem véréből, hazafiúi érzelmimből, mint a selyembogár gyomrából, egy fonalat fonok, melynél fogva veszni indult magyar nemzetiségünket, magyar nyelv, érzés és írás által, ha csak kevés idővel is tovább életben tartsam. Magyarul fogok írni, és csak a szívekhez szólani; — mit? miként?

— magam sem tudom még. Hogy talán céloamat elérem, azért gondolom, mivel az én szívemre is nagy hatással munkáltak eddig írt jobb magyar elmemíveink.“

Erdélyben töltött nyolc hónap után 1793-ban januárus 5-kén hadnagynak neveztetett, egyszerre mind az ezrednél, mind a magyar nemes testőrseregnél n. Zalavármegye részéről. Kisfaludy magának jobb kimíveltethetése végett az utolsót választotta.

A testőrseregnél negyedfél esztendőt töltvén, erkölcsi műveltetését nyomban a francia és olasz nyelv serény tanulása által kezdé. A külföldi literatúrában csekély jártasságát ott annyira terjeszté, amennyire ideje és fogékonysága csak engedte. A napnak délelőtti részét, a szolgálaton kívül, többnyire szobájában tölté, és tanulásra vagy olvasásra fordítá, gyakran elzárván magát élet s örömléhellő társainak zajos társasága elől. A pedántság azonban, melyet maga is gyűlölt, soha nem bírt legkisebb árnyékozatot is vonni külsejére és viseletére. Egykor egy délelőtti órájában, midőn éppen azon nap délben udvari szolgálatba kell vala mennie, addig pongyolán *Torquato Tassó*-nak magyarrá fordításával foglalatoskodott, amit a nyelvtanulás végett tenni szokott, midőn az

akkor Bécsben lévő két rendkívüli angol követ, lord Spencer és Granville, Eszterházy Miklós herceg, akkori ezredes, és a testőr seregnél főhadnagy által szobájába vezettettek. A két angol ezen intézetnek külsejével belsejével kívánt megismérkedni. Igen meg voltak lepetve, midőn a testőr hadnagyot Tassónak magyarra fordításában, pipájából füstölve, pongyolán lelték. Tetszett nekik ezen tapasztalás, és Kisfaludyt megdicsérték, csudálván, hogy egy magyar ifjú a nagy világ zajában is műveli azt, ami az angoloknál nem újság. Általjában igen kedvellé a szép művészetekkel mélyebben megismérkedni: a rajzolás, festés, muzsika és színművészet eránt táplálván, mint a poézis rokonival, legerősebb szenvedelmet. Öröké kár! és ezt maga is mindig bánta, hogy a muzsika elveit, a generálbasszust meg nem tanulta, mert nagy hajlandóságot és tehetséget érzett magában a hangköltésre, melyben, avatottak állítása szerint, igen eredeti ideái voltak: mint p. o. az, hogy ő historiai rajzolatokat, katastrophákat, költői phantasiákat, regéket stb szeretett volna muzsika által kifejezve előadni. Az ott élő jeles írókkal és művészekkel esmeretségben volt, és többekkel közülök társalkodott. Esmerte Alxingert,

Retzert, Mayert, (Dya-na-Sore szerzőjét), Ezen utolsónak eredeti geniussát igen kedvelte. Esmerte Salierit, Weigl, Beethovent. Esmerte Brockmannt, Langet, Viganót. és nőjét. Ezen utolsónak szenvedelmes kedvellője és pártossa volt, mind kellemes személyére, mind művészi ügyességére nézve: mert ennek mimikája bámulásra méltó, sőt elragadó volt. Valósággá lön általa Kisfaludynak, amit éppen akkor Dánaéről Wieland Agathonjában olvasott. — *Noverre*, a szebb s nagyobb nemű ballétnek teremője meghalván, a ballét lassanként csak lelketlen gymnastikává és groteszk ugrálásokká aljasodott. Viganó volt az első, ki a ballétnek mimikája által ismét lelket, értelmet, kellemet, érdeket és hatóságot adván, a színjátéknak ezen nemét újra teremté.

Leginkább szeretett ő társalkodni Som-sich Lázár kir. tanácsossal, geniális ősz atyjafiával, ki akkor Bécsben lakott; Görög Demeterrel, akkor Eszterházy Pál ifjú hercegnek nevelőjével; Kerekessel, a Magyar Hirmondónak írójával; Sándor Istvánnal; Takács Józseffel, Festetics László gróf nevelőjével; Batsányi Jánossal is, ki akkor, de csak rövid ideig, Bécsben tartózkodott. He-lyén fog itt állni a következő geniális

anekdota: Egy délután, nyáron, Kisfaludy nyílt ajtónál, szobája közepén állva, Viganó képe alatt, mely a falon függött, azon lengyelt játszott a hegedűjén, melylyel a jeles táncosné, az úgy nevezett rózsaszínű *Pas de deux*-ben, Bécsben legelőször fellépe. A muzsikába elmerült nem vevé mindjárt észre az ajtóban álló és ötet figyelemmel hallgató vendéget. Somsich Lázár volt ez, ötet kedvelő rokona, egyik a legnagyobb géniusok, tudósok, és római nyelven szóló poéták közül, kiket Hunnia valaha szült. Ezen jelenetre ő nyomban, villámsebességgel a következendő epigrammát mondotta, és ott le is írta:

„*Cernis ut entheo rapitur mirabilis oestro!*

Cor misero et mentem sic rapit illa tibi.

A sors azon időben nagy veszedelemtől mentette meg Kisfaludyt: Martinovics apát, kinek utóbb mint felségsértőnek feje vétezt, Bécsben akkor nagy házat tartott, és kényelmes vendégségeket, mulatságokat adott, melyekbe a tehetős vagy elmés ifjakat édesgetni szemlátomást erőlködött. Sokáig incselkedett Kisfaludy után, hogy ötet is társaságába vonhassa, és talán veszélyes titkaiba avassa, melyeket akkor csak tudni is életveszedelem volt. Ez azonban a feslett

életű papot gyűlölvén, mindig vonogatta magát. Végre, sokszori kérésnek engedvén, egy estvéli mulatságra, melynek foglalatja muzsika és ének volt, csakugyan oda igérkezett. De Martinovics azon estvét előző déli órákban befogattatott, sok magyar ifjúnak, kiket szenvedelmeiknél fogva magához csábítani vágyott, szerencséjére.

Eszterházy Antal hercegnek halála után a magyar testőrkarnak kormányja a második kapitányra maradt, egy olyan emberre, ki talán az egész magyar nemzetből arra legkevésbé vala alkalmas; mert ő nem volt egyéb, mint egy a katonai kötelességet és érdemet csupán a keménységben, kevélységben, fenyítésben helyző zordon katonai előljáró, kinek az ifjúságot minden csekélységért p.o.lovának egy nagyobb ugrásáért, büntetni, vala legfőbb gyönyörűsége; midőn ellenben a titkos hírhordóknak és árulkodóknak legcégéresebb vétkeiket is elnézte. Az ő eszközése által az egész tiszti kar, embert alacsonyító, tiszti karaktert sértő, valóságos fenyítékházi szabásokra szoríttatott: a tisztek kénytelenek voltak otthon enni egy beállított fraiternél, ki rossz étket italt adott, hónaponként levonatván ezért a zsoldnak egy harmada. Engedelem nélkül, délutáni

négy óráig, senkinek a házból kimenni szabad nem volt. A házakhoz ebédre hivatalosnak be kelle magát jelenteni, mi által a jobb házakban, társaságokban művelődhetés mintegy el vala zárva. A délelőtti órákat iskolában kellett tölteni, olyanoknak hallgatásával, miket mindenegyik már iskoláiban megtanult, egy oly főbb tisztnek felvigyázása alatt, ki valamennyinél neveletlenebb, tudatlanabb, durvább volt; ki első iskolából közkatonává lévén, utóbb csak azért tétetett tisztté, mivel jó házból született. Ily sérelmes rendelkezések által leforrázva lévén az egész tiszti kar, sokan, kik függetlenek voltak, kiléptek; azok pedig, kik sorsaik által oda kötve valának, szemléletet, vizsgálatot kívántak, hogy panaszaikat előadhatván, az intézetben változást eszközöljenek. Kisfaludy volt egyik a leghevesebb, legbátrabb panaszlók közül. A vizsgálatnak következő szokás szerint az lön: hogy mind a zsarló előljáró (de ez titkon), mind az egész tiszti kar (ez mindazáltal nyilván, és nagy lármával) megfenyítették, négy legöregebb, és négy legfiatalabb tiszt nyolc napra zárba tétetvén. Kisfaludy ekkor fenytetés nélkül maradott. Azonban nem sokára, egy főudvarmesteri parancsolat mellett, Kisfaludy is

hatod magával, *ellenkezés és lázasztás* miatt, (így neveztettek a vádak) a testőri karból a két garnizon regementhez tétetett által. A méltatlan bánással elégtelenségöket kijelenteni, és az igazat kimondani bátorkodók makacsoknak, lázasztóknak kiáltattak ki; holott éppen Kisfaludy volt egyik azon tisztek közül, kit nem csak megfenyíteni, de csak szóval legkisebbért is feddeni, keresve sem találtak az előjárók soha semmi okot. — A garnizon regementhez általtétetés minden esetre büntetés volt, mely mindegyikre nézve mindazáltal csak addig tartott volna, ameddig a testőrkarnál kitöltendő öt esztendő kikerülvén, ismét rangjokkal együtt más ezredekbe soroztattak volna. Legnehezebben esett az, hogy mindenegyiknek szabadságában álla ugyan szolgálatjáról lemondani; de ezen lépéstől mindeniket a becsületféltség tartóztatta, nehogy a világ által a testőrkarból elűzötteknek gyaníttathassanak! Elment tehát a hat hadnagy a két garnizon regementhez Olaszországba. Egyik Cremónában, másik a milánói fellegrvárban feküvék. Szokatlan tekintet volt a csinos, életlehellő, nagy világban jártos, a fentebb társalkodás hangjával beszéllő, cselekvő fiatal tiszteket az életöket megúnt, komor, minden további

előmeneteltől elzárt éltes tiszték között szolgáltni látni. „Az önkénynek embert gyalázó, lelketlen gépelylyé alázó nevetséges, egyzsersmind szomorú játékává tett sorsom! — Ha független volnék, haza mennék; de így — túrnöm kell. Meddig fogom győzhetni?“ — A többi közt így szóla Kisfaludy akkor barátjához írt levelében.

Néhány nap múlva a több ízben megvert ausztriai had egészen visszatolatván, Milánóban termett Bonaparte, és fellegvára körülvétetett, — hét hét múlva ostromoltatott, — és a három napi ostrom után magát megadó várőrizet, vele Kisfaludy is, mint hadi fogoly Franciaországba költözött, melynek déli részében, a nem termékeny, de regényes *Provence*-ban néhány hónapot töltvén, becsületszavára, még kiváltatása előtt, visszabocsátatott. *St. Raffeau*-tól fogva, *Fréjus* (néhai Forum Julium) mellett, Genuáig a földközi tengeren utazott, hol egy rettenetes fergeteg és szélvész az ötet társaival együtt vivő gályát majdnem elveszté. Erről Himfyjében van is emlékezet.

Franciaországból visszajövele után, mint még ki nem váltott hadi fogoly, Klagenfurtban állíttatott meg, hol először az ottani fő katona-ispotálynak inspectiója, azu-

tán, a franciák oda is előnyomúlván, sok száz, katonaoöltözettel tömött, hordóknak az ellenségtől megmentése és bátorságba szállítása bizattatván reá, szolgálatának oly jelesen megfelelt, hogy a fő hadi tanács által dicsérő parancsolat mellett Wallis Olivér gyalog serezedéhez tétetett által, mely akkor a már beállott, de csak rövid békekességben a német birodalomban, a württembergi hercegségben kvártélyozott, hová 1797-ben megérkezhén, oda vitt rangja szerint az utánna következő esztendőben főhadnaggyá lón. Ott mintegy kiszakasztva nemzetéből, az egész ezrednél egyedül maga lévén magyar, lehetetlen volt helyzetével barátkoznia, a gyalogságnál szolgálat egyéberánt sem lévén kedvére.

Az 1799-diki háborúban a rajnai hadtestnek, az *osterachi*, *stokachi*, *winterthúri* és *zürchi* nagy és véres, de szerencsés ütközetekben, harczoló tagja volt.

1800-ban bucsút vón a katonaságtól, és haza jövéen megházasodott, feleségül vévén *Mezőszegedi Szegedy Rozália* kisasszonyt, néhai *Szegedy Ignác*, királyi tanácsosnak és Zala vármegye egykori nevezetes vice ispánjának, leányát. — Eleinte Vas vármegyében Kámban lakott, felesége jószágán,

míg 1805-ben az akkori mások által haszonbérben bírt anyai jószágát általvehetvén, Sümegre vette lakását, azon házban, melyben született, és ahol, mint osztályrészében, most is lakik.

1809-ben a magyar nemes insurrectionának felállításával Zala vármegye őt az ő lovaságához főstrázsamesternek választotta. Himfyjének és Regéinek kinyomtatása után akkor már a hazában esmerve lévén, József királyi főherceg, Magyarország nádora, és a felkelő magyar nemes seregnek törvényes fővezére őtet maga mellé vette szárnysegédnek. — A magyar literátorok ezen időig nem csak különös tekintetre, tiszteletre nem méltattak, hanem némely buta nagyoktól meg is vették, mintha kevesebb észszel és tudománynyal bírni, mint egy literátor, s nevezetesen csak magyarul író literátor, csak a nagy birtokossághoz illő fény és érdem volna. A nádor, kinek a magyar nemzet, kultúrájára nézve oly sokat köszönhet, első volt, ki érdem szerint becsülni tudván és tanítván a magyar literátorokat, a regis ad exemplum rohanó magyar nagyokban is figyelmet gerjesztett erántok. — Napoleon császárnak a magyar nemzethez bocsátott proclamációjára Kisfaludynak kellett volna válaszolni; már

meg vala néki parancsolva; de a környülmények ellenkezőt tanácsolván, a szándék is megváltozott, annyival inkább, minthogy azon proclamációk a hív törvényhatóságok által többnyire elsikkasztattak. Az insurrectiót követő békességben ő felsége jövő haszonvétele végett, az insurrectiónak, mely 1740 óta ellenséggel nem harcolt, oklevelekkel bizonyított történeteit kívánta a nádortól; ennek megírása Kisfaludyra bízattatott. Ezen német nyelven írt, s majdnem egy esztendő folytaig készült munkájának következtetése az aranyérnek sok ülés által okozott bajai és fájdalmai levének. A szabadon (freimüthig) íratni parancsolt munka azonban még csak említésre sem méltatott.

1828-ban egyik tagja volt azon, a nádor főherceg által kinevezett tudományos választmánynak, mely a magyar tudós társaságnak alaprajzát, rendszabásait Teleki József grófnak előlülése alatt kidolgozta.

1830-ban Kisfaludy a magyar tudós társaság vidéki rendes tagjának választatott a nyelvtudomány osztályában.

Ugyanazon esztendőben, már mint tagja azon társaságnak, minden a hazai nyelvmívelésre és magyar nemzetiség terjesztésre

• ható intézetet előmozdítani, eszközteni kötelességének tartván, szüntelen buzgó hazafiságától elragadtatva, Balaton-Füreden, hazafiúi adakozásokból egy csinos, hat öl szélességű és tizenhat öl hosszaságú játékszínt építtetett, mely n. Zala vármegyének végzése szerint egyedül a magyar színművészségnek van szentelve. Ezen épület annyival célerányosabb, * minthogy két szárnyában egy huszonnégyszemélyből álló társaságnak is elegendő nyári szállása vagyon. A színeszeknek könnyebb élelmökre konyha is épült a színházban.

Kisfaludynak élete folyamát igen megakasztotta, sőt irányából elcsavarta, a testőri karból rosszakarója vádlásai miatt okozott általtétele a garnizon regementhez. A hazafiságnak és nemzetiségnek mély érzése lévén kifejtett valójának legerősőbb vonása, Bécsben, magakimíveltetésében kitöltendő öt esztendeje után polgári hivatalra vágyott, meglévén arról győződve, hogy ott jobban és bizonyosabban szolgálhat hazájának és nemzetének, mint sem a katonaságnál, hol, ha vérét ontja is, ha meghal is, a kevert

monarchiának csak egy tagja, minden hazai érdem s dicsőség nélkül vész el benne. Most, ha csak a világ által elűzöttek nem akart tartatni, tovább kellett ennek békabizonyítására szolgálnia. — Még egy nagy ok lökte ki őt a zavaros világba: az, hogy azon telet előző őszben szabadsággal otthonn lévén, s Badacsonyon szüretkor Szegedy Rozália kisasszonynyal megismerkedvén, ennek mind akkori testi kellemei, mind a többi felett ragyogó erkölcsi s elmebeli szép s ritka tulajdoni, a nagy világ zajában lelke rokonát fel nem lelven, őtet annyira meghaták, hogy bizonyosnak hitte, csak övéle boldogúlhatni földi pályájában; annyival inkább, mint-hogy viszonthajlandóságot és érdeket is véle sejteni a rokon érzelmeket s különösen haza-szeretetet tápláló szívben; — azonban Szegedy Rozália, midőn Kisfaludy a garnizon regimenthez áttétele után, Olaszországba indulása előtt, Zalában ismét megfordúlva, a magát egyéberánt is sértette érző ifjú eránt némü hidegséget mutatott viseletében; úgy, hogy ez a néhány hónap előtti szíveséget az előtte legbecsesebb leányszívben egészen kihaltak, vagy talán helyzete által kitiltottnak gyanítá. Ezen változásnak okát ő a testőri kartól, megérdemlettnak vélt el-

mozdítottatásában kereste. Most fájt néki leginkább az őt talált baltörténet; most dúlt fúlt ő az embereknek eddig nem tapasztalt rosszlelkűségök miatt; és eltökéllé magában: elveszni a világ zavarjában, a véres harcokban. Szívének ezen helyzete, valójának ezen felingerültsége, hozzá járulván rég táplált hazafiúi vágya és feltétele, magyar nyelv s írás által terjeszteni a veszni indult magyar nemzetiséget, tévék őtet indulatos és termékeny költővé, ami Himfy Szerelmeiben sok helyen kitetszik. — Két esztendeig Kisfaludy annyira elszakadott hazájától, nemzetétől, rokonitól, barátitól, mint aki más világra költözött. Egyedül Himfyben élt egész magyar valója. Dalait többnyire magános sétálás és lovaglás közben költötte. Amerre járt, minden váromladékot meglátogatott, kivált az ezekkel bővelkedő német birodalomban. Akkor fogantattak képzetében jövő Regéi, melyeknek első zavaros ideáit azonban csakugyan a születése helyét környező Sümeg, Tátika, Rezi, Csobánc, Szigliget, Somló váromladékok támaszták elméjében, még csak alig serdülő korában. Végre Takács József barátjához intézvén hosszú elszakadása után első szózatját, hírt vett azokról, kik őtet érdeklék, hírt vettek felőle

azok, kiket ő érdeklített, és ezek között az is, kit ő nem felejtetett, és 1799-nek elején erőszakkal szakadt kebeléből egy szózat a nem felejtetetthez. Ezt sűrű viszont-levelezés követte, melyet azután a katonaságtól bucsúvétel, s végre házasság fejezte be.

Házasságának boldogságát hamar megzavarta szeretett nőjének eleinte ritkábban, azután sűrűbben, végre majdnem folyvást tartó betegeskedése.

Házájába visszatérése után mezei gazdagság lőn foglalatossága, és közben a magyar literatúra. S minthogy erre ötlet egyedül a hazafiságnak és nemzetiségnek lángoló, kifogyhatatlan érzése, ezt ébresztteni s terjesztetni vágyása bírta, ő oly literátori pályát veve célba, melyen járva nem annyira a formákhoz ragaszkodó tudósokat és kritikát törekedett kielégíteni, mint inkább a magyar ifjúságnak, s főképpen a nőnemnek kebelében s agyában magyar hazai és nemzeti érzést és gondolkozást, szívre és elmére hatva, s mellette képekkel festve, és regélve gerjesztetni, — a nőnemet tartván a nemzet jelen vagy jövő nevelő és képzőanyjának. Ezen okból választá ő miveiben a legegyszerűbb, legtermészetesebb, s ugyan azért legkönnyebb versezetet. S ha egy magyar

hölgyben a haza és nemzet szeretetét művei által gyúladni és anyja példája után azt gyermekeiben is gyökeret verni tapasztalta, abból származó örömét mindennél édesebbnek érezte. S hogy célját, különösen hazafiságot és nemzetiséget lehellő Regéi által, el is érte, az köz hazai vélemény. Elmemíveit termesztő magányai többnyire sümegi szép, és badacsonyi tündéres kilátású szöllei. Éppen azért, mivel hazafiságának érzése az ő uralkodó indulatja, mint tagja a karoknak és rendeknek, minden tartalék nélkül bátran és erősen szokott nyilatkozni az igazság, törvény és constitúció mellett a vármegye gyűléseiben. A természet megtagadta tőle a rögtön szónoki tehetséget: ennek oka természeti hevessége és agyát elborító phantasiája lehet, mely a szónoki folyamatot, rögtön megítélését a soknak vagy kevésnek, és mellék kiömlések nélkül egyedül a tárgyat követő emlékezetet megtartani nem képes. De írásba tett beszédei még soha sem hibázták el hatásukat. A lengyel nemzet ügyében szószólása n. Zala vármegye gyűlését arra buzdította, hogy ez a dicső, de szerencsétlen nemzetnek védelmére nem csak felírás által kérte meg ő felségét constitútiójának visszaszerzésére, habár a magyar hadak

erejével is, hanem követjeinek is útasításúl adta, hogy mind magok, mind más egyértelmű törvényhatóságok erőlködése által az országgyűlésben azt végrehajtani igyekezzenek.

A sok és sűrű szerencsétlenség, melylyel őteta sors — jégverés, árvíz, tűzveszély, marhavész és más esetek által — látogatta, kedvét a gazdálkodáshoz, mint szabad emberhez leginkább illő foglalatossághoz, szintűgy nem tudá megcsökkenteni, mint kedvét a hazafiságot és nemzetiséget lehellő magyar literatúrához. Azonban a sok csapás, mely őtet folyvást éri, és ezek által okozott gondjai és aggodalmai elméjének több szüleményeit már előre elölték, és némely kezdett dolgozatait is félbe szakasztották.

Egyéberánt Kisfaludy testalkotására nézve a közép természetnél valamivel magasabb; széles vállú mellű, erős, izmos, véres férjfiú, nagy, széles, boltos homlokú. Haját már 24-dik esztendőskorában elveszté, Milánóban, midőn a franciák által hét hétig bekerítve lévén, a nagy melegben megfogyatkozott rossz víz a várőrizetben ragadályos

hasmenést okozván, sokat megölt, és Kisfaludyt is megragadta: ennek következése haja vesztesége lön, ami néki sok alkalmatlanságot szokott okozni, és a feszes társaságoktól visszatartóztatja. Az erős, véres férjfiúnak erős testmozgásra lévén szüksége, a délelőttet többnyire otthonn, a délutánt szabadban szokta tölteni. Éjfél előtt ritkán'megy ágyba, csendességben szeretvén dolgozni vagy olvasni; ellenben későn is szeret felkelni. Téli mulatsága a vadászat kopókkal; a legnagyobb hózivatarokban szeret leginkább, reggeltől estig, mintegy küzdve a fergeteggel vadászni az egyéberánt is fáradságos hegyes, völgyes, szirtes, erdős vidékben; délben tábori tűz mellett pihenvén, és falatozván. Ellenben tavasztól fogva őszig ritkán vesz puskát kezébe. A táncot, játékot soha sem kedvellé.

Erkölesi és lelki tulajdonira nézve Kisfaludy érzékeny, szíves, minden megkedvelt tárgyért buzgó, indulatos, szemérmes, egyeneslelkű; s ugyan azért gyűlölője a ravasznak, és erkölcstelennek. Embersége sokszor kárára volt életében. Szoros barátságban igen kevés emberrel élt; de barátiért mindenre kész. Meggyőződése után véleményeiben állandó; színleni semmitsem képes;

válogatás nélkül könnyen nyilatkozó; érzelmeit és gondolatait rejteni nem tudó; az igazságot élesen kimondó. — Kisfaludy Sándornak és Károlynak természetök, írói és költői tekintetben, csodálatos ellentétben állának egymással: Károly a köz életben, társaságban kedvetlen, komor volt; írásaiban ellenben többnyire oly vidám, sőt a kiszökésig víg, hogy aki nem esmerete személyesen, azt teheté fel felőle, hogy talán szünet nélkül nevet, tréfál és táncol. Sándor a köz életben vidám, jókedvű; költségeiben pedig minden a tragédiának bús fátyolával van beborítva.

Kisfaludy Sándornak egy rajzolt képe találtatik magánál, melyet akkor midőn rajzoltatott egész Buda Pest igen hasonlónak találta. *Neugast* berlini képírónak munkája, ki egy ideig Pesten tartózkodott. A rajzolás 1810-diki februáriusban történt, insurrectionális formaruhában, melyet akkor viselt. Kisfaludy akkor 37 esztendő volt. Felesége gyermektelen halt el, és így Kisfaludy Sándornak magva nincsen.

Életleírását két levéltöredékkel fejezzük be, melyek mind magát, mind nőjét híven karakterizálják. Kisfaludy a zala-eger-szegei közgyűlésben volt, midőn az ujonnan hozott, a magyar nyelvet kormánynyelvvé tevő törvény kihirdettetett. Akkor felesége többek között ezt írja férjének: „Vidékünk felett tegnapelőtt egy borzasztó fergeteg ment keresztül jégzáporral. A sümegi és rendeki mezőnek egy részét jól megverte; a szőlőt gyengébben csapta meg. Minket mind a két helyen talált ismét. Ne búsulj! mert hagyott is még. Ne bosszonkodj: mert már megszokhattuk. Tarts inkább velem, gondolván: Isten adta, Isten elvette, légyen áldott.“ — Kisfaludy akkor nyomban ezt válaszolá: „Jegedet most fel sem veszem. Kenyerünk, borunk lesz talán míg élünk: mert önérzésem mondja, hogy megérdemlem veled együtt, és megszolgálom, habár nem fizetett, és nem tisztviselő is, a kenyeret, bort, melyet a magyar föld terem. — Én téneked jobb hírt mondok: A jég, mely hazánkat és nemzetünket sok száz esztendő óta folyvást verte, megszűnt. A magyar hazafiságnak és nemzetiségnek magva, melyet én a magam módja szerint, és mások is, de nem sokan, ismét a magok módjok szerint, a

magyar keblekbe vetettünk, harminc esztendő folyta alatt kelvén, bokrosodván, nővén, most megérett, és az arany gyümölcsnek aratása, noha sok akadályokkal küszködve, megtörtént. Halljad és örülj : *a magyar nyelv törvény által kormány-nyelvvé lett.* Ennek következése egy fertály század múlva tizenkét milliom magyar lesz. Mink azt nem érjük. Ezen szép s nagy termésből, önérzésből mondhatom, legalább egy kéve az én munkám. Ezenkévére örömtelven ülök le, és hogy én is a bibliából szóljak, mint te, azt mondom : most már örömet meghalok : *mert látják szemeim a jövőndő nagy és erős magyar nemzetet.* — Ferenc király megérdemli, hogy a Kárpátoknak legmagasabb tetején egy emlékoszlop emeltessék néki, melybe én egyszerűen, és futtában, mint szoktam, most, örömöm első hevében, ezt vésem :

Élni fogsz te, Ferenc király

Szívében a hazának :

Mert a magyart nyelve által

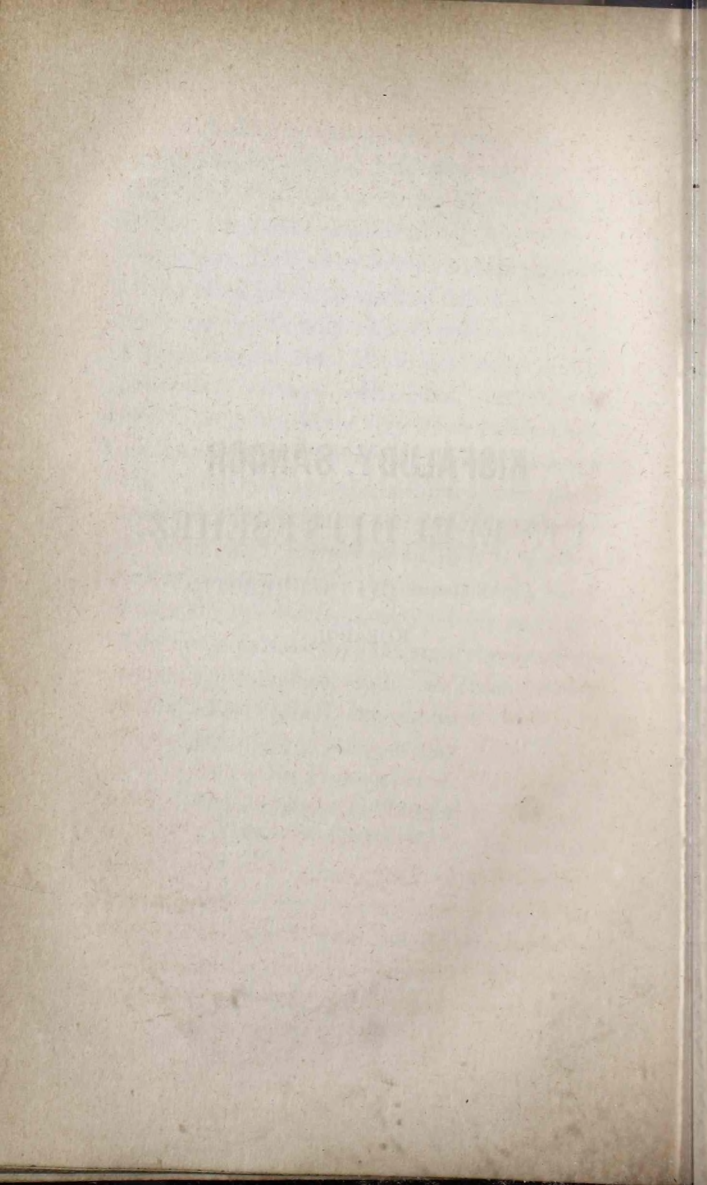
Vissz'adtad önmagának.

II.

KISFALUDY SÁNDOR
LEVELEI HITVESÉHEZ,

AZ 1809—10. ÉVI INSURRECTIÓ

KORÁBÓL.

1.

Veszprém, Sándor napján, 1809.

Geliebtes Weib! Ich bin hier theils mit Vorspann, theils mit der Post glücklich angekommen. De búsúlj velem! A prior sem adhat pénzt; már írta Takácsnak. Holnap bejön maga is Veszprémbe, fogok véle szólni. — Talán utóbb mégis segíthet rajtam, ha a gyapját eladhatja. A kanonokok magok is kölcsön keresnek pénzt, az egész világ pénzt hajház. — Budáról az első napokban mindjárt írni fogok. — A Mayernek mondd meg, hogy csókolom, és azon lóra, melyet paripának nekem ígért, számot tartok. Csak vegyen a másiknak társát az én contómra, minthogy én utánna nem járhatok. Csókolom a húgaimat, és a Gábort. — Ich umarme und küsse dich. — Ich küsse die Katin-ka und die liebe gute Kati; sage ihr ich hätte sie heute gerne gesprochen, ich habe aber keine Spur ihres Wachseyns gefun-

den. — Szóljatok az öreg úrral a kámi erdő-
pásztorok eránt. — A Takács tisztel, és a
palatinus beszédjét küldi meg. — Adieu!

SÁNDOR.

2.

Budán Mátyás várában 23. márc. 1809.

Kedves édes lelkem! Szerencsésen meg-
érkeztem Budára, hol póstán, hol főrspan-
ton. A palatinust nem találtam már itthon,
— elment az alsó vármegyékbe azt végezni,
amit nálunk végzett De Beckers itt vagyon;
nagyobb részt miattam maradott itthonn.
*Hazafiúi Szózat*om igen nagy approbációt ka-
pott; — a Schédius fordította németre. A
főherceg addig el sem ment, míg egészen el
nem olvasta, de a javát — siralmas okokra
nézve, amiért Józsefet még jobban szere-
tem és becsülöm, — ki kell hagynom, vagy
legalább, amint mondják: *gyengítenem, miti-
gálnom*. — — Nem hittem volna, hogy
oly országos ember legyek, amint itt tapaszt-
talom. A magyar tudósok, könyvtárosok szin-
te udvart csinálnak nékem. — A Gomez, az
insurrectionális generalquartiermeister erővel
a Generálistábhöz kíván engem, noha nem is
esmér személyesen; a palatinus maga mel-

lett akar tartani magyar adjutánsnak, és én mellette is maradok. — De bezzeg! a prior egy lovat ígért ugyan, de pénzt addig nem adhat, míg a gyapját el nem adja. Nem tudom, mit csináljak? — Szörnyű drága minden: a magam pénze, bár személyes equipirungomra lenne elég; — írok innen az öreg úrnak. — Most még meg nem írhatom, meddig kelljen itt múlatnom: husvét innepei előtt vagy utánna haza megyek; de alkalmasint nem sokára megint vissza kell jönnöm. — B-nek épen most írják Bécsből, hogy a császár bagázsiája már elment az ármádához. A hauptquartier a jövő vasárnap megy el — a generalissimus pedig hetfén. A palatinus a jövő szerdán jön vissza Budára.

Rosty Tóninak a Bodor secretárius azt izeni, hogy a projectum innen még nem ment fel Bécsbe a kőszegi pósta-praefectúra eránt. Ő megtett mindent, amit kellett, és meg fogja néki írni, ha a projectum felmegy, hogy ő lépéseit megtehesse Bécsben. Egerszersmind azt is izeni néki, hogy a varasdi fő póstahivatal is üres, ha nem volna-e néki inkább kedve oda? — A Lajosnak mondd meg, hogy aligha a pensionátus tiszteket az insurrectióhoz nem szólítják.

Az Ág Ferkónak parancsold meg, hogy

mihelyt lehet, a tavaszi vetéshez hozzá lásson. — A konyhakocsis fát hordjon, a Józsi trágyát. A sümegi szőlő metszéséhez is hozzá kell látni. — A kopókra jól vigyáztass, kérlek, hogy ne éhezzenek, vagy el ne veszsenek. Csókolom a Katinkát, — csókolom a Katit, — azt izenem néki, készítsen piros tojást a számomra. Én most is oly nagyokat köhögök, hogy a budai vár is megrendül köhögésemre. Adieu lelkem! je vous embrasse, et baise mille et mille fois — alig várom, hogy — — lehessek ismét — ott ahol gondolom —

K. SÁNDOR.

A Nagy Sándorné csókol — az ura már sok időtőlfogva mindég haldoklik a podagrában. A magyar főkötőből aligha lehet most valami.

Bódinak, ha otthon van, mondd meg, csókolom és kéretem, tetessen el 50 köből zabot számomra.

A gondatlan Pali az óráját Sümegen az ágya fejében felejtette; izent ugyan vissza a forspontosok által Katinkának, hogy tenné el, de minthogy ez bizonytalan, kérlek édesem! legyen gondod reá: kérd elő és vedd magadhoz.

3.

Zala-Egerszeg, 27. April 1809.

Kedvesem ! Ma 27-dik apríl estvére Zala-Apátiba megyünk az insurrectionnak felosztására, és holnap estvélig ott maradunk.

28-dikán estvére Sz. Grótra megyünk, és 29-dikén, 30-dikán ott maradunk.

30-dikán estvére Keszthelyre megyünk és 1-ső májusig ott maradunk.

1-ső máji estvére Tapolcára megyünk, és 2-dikán ott maradunk. — Mind ezt azért adom tudtadra, hogy, ha Budáról levelem érkezik, akár stafétán, akár expressus által, akár pandúr által utánnam küldhesd, és tudjad, hol vagyok minden időben. — Tapolcáról talán majd haza rándúlhatok. Lovaimat haza küldöm, mert forsponton járunk. — Adasd ki nekik szokás szerint az 1 köből zabot minden fél hétre; a kocsis, ha egyéb dolga nincsen, a várkertet sáncolja a Lőrincel. — Szapáry a pénzemet visszaküldötte. — Bódit csókolom, és kéretem, hogy 20 köből zabot még vagy adasson, vagy a tiszttar-

tónak commissiót hagyjon. Adieu! Csókolak ezerszer. — Csókolom a Katinkát, Katit. — A Ferkó Sz. Gróton lesz a svadronjával. Adieu.

SÁNDOROD.

Mondd meg a Bódinak, hogy a Battyányival szólottam. A csikait befogadja a ménésébe. — Szólottam Deák Antallal is: a ló nem kell néki, mert a hátulját hibásnak találta.

4.

Zala-Egerszeg. 4. Máj. 1809.

Kedvesem! — Ezen levelet mutató által egy pej kanca, és egy fekete kanca lovat küldök Sümegre. Itt vettem őket Egerszegen; jól jutottam hozzájuk. Add őket a Jankó lovásznak keze alá; de minthogy öt ló sok volna egy embernek, tehát az egyiket a Józsi kocsis tisztogassa. Ha az istálló éjtszakára nagyon szűk, vagy meleg volna, tehát ketteje lovat mindég a színbe kössék, hogy a fekvésre elegendő helyek legyen; reggel abrakolásra megint beköthetik, mert állva 7 ló elfér az istállóban. Az Ág Ferkó csináljon

a színben egy jászolt, ahonnan a szénát ehesék a lovak. A karók mélyen a földbe veretessenek, hogy a lovak ki ne ránthassák. — Ezen két új lovat a lovász mindjárt patkoltassa meg egészen. — A lovakat minden nap megjártassa. Ezt a két új lovat minden nap a maga nyergével nyergelje meg, és csendesen járja őket. — Három vagy négy nap még itt kell maradnom, és az ezred-kormányt vezetnem, míg az óbester visszajön. Eleget bánom. Ha Budáról estafétám vagy levelem érkezik, mindjárt utánnam küldjed biztos alkalmatosság által. A stáb, és egy divisiónk Sümegre, egy divisió Keszthelyre, egy divisió Tapolcára fog jönni. És így én akkor sem fogok Sümegen lehetni. — Monddmeg lelkem a lovásznak, hogy kereszen még egy lovászt számomra azon legények közül, kik valaha szolgáltak, és capituláció mellett itthon vannak, mert a vármegyétől későn fogunk embereket kapni. Ármádánk egész a szélekig visszahúzta magát, de oly jó rendben, hogy alig veszítettünk el egy ágyút. Oly véres ütközetek voltak, hogy 100 ezer embernél több elesett mind a két részről; a magyar regimentek mind oda vannak. — A király 50 ezer rekrutát kér. Hála istennek, hogy Sümegen lakol. — Nem

sokára kiállunk mi is. A dunántúli insurrecció Győr és Keszthely között állítja fel magát. — Ezerszer csókollak — csókolom a Katinkát, Katit. — Ha leveleim érkeznek, a commissárius küldje ide. Adieu!

SÁNDOR.

A lovakon új kötőfékek vannak, aki viszi, ki ne cserélje. — Quietáld a lovakról, ittkifizettem fáradságát. Ha a zab fogyni kezd — kérj a tiszttartótól 10 köblöt.

5.

Tapolca, 12-dik Máj. 1809.

Édes lelkem! Tapolcára érkezvén, már itt találtam a parancsolatot, hogy 15-dikén az egész lovas sereg Keszthelyen együtt legyen, ahol azután 17-dikén a mustra és a zászlószentelés Mecséry generálisnak jelenlétében meg fog történni. Én még 14-dikén, azaz vasárnap Keszthelyre megyek innen. Ide már tehát ne jőj; hanem, ha módját ejtheted, jőj valakivel hetfén Keszthelyre. Onnan nem tudom hová fogunk rendeltetni. Keszthelyen egy úttal a Ferkót is meg fogod láthatni. Eljöhetne egyszersmind a Katinka is, minthogy a Ferkót úgy kívánja látni. Igen kívánnám, hogy eljönnél Keszthelyre, hogy ott egy-két nap együtt lehet-

nénk. Vagy a Bódi, vagy a Lajos, vagy az Antal elhoz. Ha jössz, reggel indulj, hogy későn ne járj. Kvártélyomat még magam sem tudom, de hiszen meg fogsz találni.

Kérd Lajost, hogy a Martintól a kocsit alkudja ki, és vegye meg számomra, holnap reggel mindjárt. Mert ha a palatinushoz nem megyek, bagázsias szekér nélkül teljességgel nem lehetek. A kovács nézze meg mindenütt, és ha valamit kell igazítani rajta, tehát igazítson. Ha a kocsit megveheted, hát a konyhakocsis hetfén fogjon bele, és hozza Keszthelyre. Ponyvát hozzá adni el ne felejtsd. — 17-dikig már tehát tudod, hol leszek; ha Budáról stafétám, vagy levelem érkezik, nyisd fel és oda küldjed. — A verschlagban visszaküldök négy üres, négy teli boutelliát a konyhakocsis által. — Keszthelyről a Palit és kocsimat visszaküldöm. — A sattlernál Sümegen egy pár kengyel-szíjam és két üres terhelőm van csinálni való; a Józsi kocsis sűrresse, hogy Keszthelyre eljöhessen. A lovaglő nadrágom is el ne maradjon.

A Gaal Pepinek ezen ide zárt, anyjához szóló levelét még ma általadd Pesty Jánosnak. A bodorfai béresek a jövő hétre Sümegre jönnek, és fát hordanak; ha Keszthelyre

jössz is, úgy tedd otthon erántok rendelkezéset. — Ha Martintól a kocsit megveheted, tehát a palláson lévő szerszámokból két lóra valót csináltass össze Józsi kocsis által, és azokat is hozza el a konyhakocsis; mert két kocsislovat, akárhol, vennem kell. — Csókollak ezerszer édes kedvesem!! — Ha törik szakad is, látnunk kell még egymást! — Csókolom a Katinkát és a Katit is. — Isten áldjon, őrizzen benneteket.

K. SÁNDOR.

6.

Győr, 17. Máj. 1809.

Kedves édes lelkem! Szerencsésen ide értem lovaimmal együtt. Az öreg urat nem találtam Téten; Dömölkön vagyon a Mayernál. Bár ide ne jöttem volna, hanem Sümegről egyenesen Budára. — Az ellenséget ma várják Óvárra. Semmi sincs előtte, egyéb a készületlen Győr, Soprony, Vas, Veszprém, Zala, Fejér, Komárom vármegyei lovas és gyalog insurrectió a Rába mentében. Győr előtt nagy sáncok vannak, Győr erősítettik; de sem a várban, sem a sáncokban, sem az insurrectiónál nincs semmi ágyú, nincs pattantyús, nincs reguláris katona. Holnap már itt lehet az ellenség. Ármádi-

ánkról semmit sem tudnak. Némelyek azt mondják, hogy Chasteler Münchenben, Bellegarde Chamban, sőt Ulmában vagyon, Ferdinánd pedig szekereken siet Győr felé seregeivel az ellenségnek elejbe. — Az bizonyos, hogy 11-dik máj. Bécsbe érkezett, bombákat hányt, a Trattnerhof, és egynehány ház elégett, és másnapra a város capitulált. Károly herceg is Bécsben vagyon, de a Dunán túl seregeivel. Bécsen innen Magyarország felé nincsenek egyebek, hanem apró ellenséges csapatok Győr felé is, Soprony felé is. — Ami legnagyobb és legveszedelmesebb újság, az, hogy az ellenség lovasokat kér és szed, minden készülettel, minden helytől 9 esztendei capitulációra. Prucktól 50 lovast kér. El lehet gondolni a proportiót. Ez ex officio vagyon a Mosony vármegyei permanens deputáció által jelentve ide; Mosonyba pedig maga jelentette az ezt manipuláló francia generális. Andreossy a francia commendáns Bécsben. Baró Wöber a Wrbna helyett vagyon.

Én holnap indulok el innen lóháton, és addig megyek, míg a palatinust meg nem találom. A Palit innen haza küldöm a fedeles kocsival. Visszaküldöm innen a drap kabátomat, és a két avított pistolyomat. — Sü-

meget most meglátogatja az ellenség. Te csak ott maradj békességben; jobb mennél előbb általesni rajta. Semmit se félj, mert amint hallom, jó fenyítéket tartanak. Lovakat addig ne végy, míg az ellenségtől tartani kell, mert úgy is elvenné. A szegény Jankovics Pali Landshutnál öszvevagdalattott. — Rajtam ne búsulj. Mihelyt bizonyos helyen megállapodom, ismét írok. Ha az ellenség hozzátok vagy hozzám egyszer közel lenne, veszedelmes volna írni. Ezt azért jelentem, hogy tudjad magadat mihez tartani. — Jancsi öcsém él, és semmi baja; de Károlyról még semmit sem tudok, se senki nem hallott felőle, mióta elkezdődött a háború. Mecséry generális ma érkezett ide. — A Bezerédy Gyuri tegnapelőtt várattatott Pá pára minden butyorostúl; Veszprémbe megy. — Édes kedvesem, ne búsulj. Ezerszer ölelek és csókollak. Csókolom a Katinkát, és Katit. Mondd meg a Katinak, hogy ő se búsuljon. A veszedelem csak ott nagy a háborúban, ahol a hadak öszveütköznek. Nálátok csendesen megy által az ellenség. Isten veled lelkem, és szerelmem! Vigyázz egészségedre, és szeresd

SÁNDORODAT.

Estve 11 órákor.

A ma erre jött útasok beszélnek, hogy a múlt éjjel és ma egész nap nagy ágyúzás hallatott Bécsből. Aligha szerencsések nem voltunk, mert ezen szempillantásban az a jelentés tétetett a Győr vármegyei végőrök által, hogy a franciák visszahúzták magokat Bécs felé és a Lajthán innen semmi ellenség sem volna már. — A palatinusnak új rendelete szerint Szapáry Vince megmarad Vas vármegyénél, és egy Zala vármegyei század Vashoz megy által. Zala vármegyéhez pedig a Győr vármegyei divisió adatik. — Adieu!

7.

Ács, 21 Máj. 1809.

Édes kedvesem!

Már harmadnapról fogva itt vagyok. A palatinust várom, a kvartélyok már megvannak csinálva számára, de nem jön. Holnap innen Budára indulok. Némelykörnyüllásokból sejthetem, hogy a gyanu ismét uralkodik a testvérek között. Veszedelemes lesz ez mind az országnak, mind némely egyes embereknek. — — Az ellenségnek ereje most is Bécs körül vagyon, hanem őriárai egész Sopronyig és Mosonyig szágul-

doznak. A múlt csötörtökön g. Zichy Ferenc egyik Győr vármegyei századjával az eljenséget vizsgálván, Mosonyig ment: ott 60 grenadier a cheval elfutott előlük, hármat pedig megfogtak: és nagy triumphussal Győrré hozták. Minden egyes franciának salva gvardia van zsebében: hogy a magyar ötet ne bántsa, ő sem bántja a magyart. Mosony vármegyében 6000 portió szénát és zabot requiráltak. Bonaparte egy magyar proclamációt eresztett a magyarokhoz, melyben azt mondja, hogy becsüli és szereti ezt a nemes és nagyszívű nemzetet, ugyanazért úgy jön hozzájuk, mint barátja. Reményli is, hogy az insurrectió nem öellene fogott fegyvert, hanem hogy őseik szokása szerint Rákos mezején királyt válaszszon kebeléből magának. Mind eddig még mind szerencsésen confiscáltattak. Az isten mentse meg hazánkat a pártosoktól! — Győrött és Győr körül mintegy 12000 insurrectionális sereg áll. Ott van már Pest vármegye is, egész készülettel, ágyúival együtt. A Nagy Pali a sopronyi gyalogságnak majora. Tegnap innen Győrré rándultam, és ott találtam a Farkas Gábort is. A Zala vármegyeiek még Pápán és annak vidékén vannak. — Az egész ország insurrectiója már nyakra főre tódul erre. —

— Ma Komáromban voltam. Láttam mi lesz belőle. Valóban egész csuda lesz, ha elkészülhet. Nem lesz a világon ennél nagyobb erősség. Ma pünkösöd napján is 20000 ember dolgozott rajta; éjjel nappal foly a munka. Két hét múlva védelmezhető állapotba fog helyeztetni.

Ma láttam itt egy 10000 forintos originalis spanyol kost. Küldök a szőréből. Mutasd meg Bódinak. Ha békesség lesz, nekem is lesz egy pár a fajából.

Mit csinálsz édes Rózim? — Se ne félj, se ne búsulj! Vigyázz egészségedre. Addig ne írj, míg bizonyos helyem nem lesz, és a palatinus főkvartélyja együtt nem lesz. Budáról ismét írok. Isten veled édes lelkem! ezerszer öllelek és csókollak. — Csókolom a Katinkát és Katit. Mondd meg önekik is, hogy se ne féljenek, se ne búsuljanak. Ma különösen eszemben voltatok, — láttalak benneteket sétálni, és a Katinál az ajtó előtt ülni. Adieu! Szeresd

SÁNDORODAT.

11 órakor éjjel:

Éppen most érkezik ide a hír, hogy Károly általjövén a Dunán, Chastelerrel összekapcsolta magát, kinek hadához sok hel-

veták is csatlódtak, és a franciákat egészen megverte — Vajha igaz volna! de nem merem elhinni.

8.

Budán, 26. Máj. 1809.

Édes kedvesem!

Szerdán éjfélkor szerencsésen megérkeztem Budára. Jól fogadtattam. Szállásom, minthogy a vár tömve vagyon az udvarral, a Rácvárosban esett, ami nékem igen alkalmatlan és költséges, mert hogy tisztán jelenhessek meg az udvarnál, többnyire kosiznom kell. Mihelyt a környülállások kívánni fogják, legottan elmegyünk innen. Édes Rózim! mi leve belőlem falusi embertől! — Mindennap a legnagyobb kalánnal kell ebédelnem a monarchiában, valamennyi császári hercegekkel, és néha a császárnéval magával is. Tegnap ebédeltem vele legelőször, tegnap láttam is legelőször: szeretetre méltó szép egy menyecske, kegyes és oly elmés, amilyent ily nagy születésűek között még soha sem láttam. Módja bájoló. Olaszúl, franciáúl és németül egyformán, szép és válogatott kifejezésekkel beszél. Nem hiszem, hogy a világnak akármelyik trónusán ennél szeretetre méltóbb fejedelem-asszony ülne. Általjában valamennyi cs. her-

ceg különös talentommal, jósággal és szelídséggel bír; de az én principálisom az ő mély, álltató elméjével, állhatatos, erős karakterével, egyenes lelkével, fejedelmi nagyságával valamennyit felyül haladja, — egyetlenegy a maga nemében. Én szeretem és tisztellem. Ő különös bizodalját jelenté hozzám ezen rövid ittlétemben is. Én kész vagyok mindent tenni érte. Beckersen és Csohány in kívül senki sincsen mellette, egyéb én major, Kolonics Laci kapitány ranggal. — — Ezen utolsó szerencsés ütközet után, melyben Bonaparte legelőször verettetett meg, nagy öröm vagyon az udvarnál. Még egy ilyen ütközet a monarchiát nem csak megtartja, hanem új, és igen nagy fényre hozhatja. Ezen ütközetben a Nyitra és Esztergom vármegyei lovasság már tűzben voltak. A nyitraiak rosszul, de az esztergomiak igen vitézül viselték magokat. Egy zászlótartó ezek közül zászlójával együtt az ellenség közé rugtatott, és egy francia óbester levágott. Érdemlégió keresztjét letépte és a maga mellére akasztotta — a palatinus arany érdemjelt rendelt néki.

Mire ide értem, már itt találtam leveledet. Megesmértem, és megtaláltam benne régi kedves Róziát. Kedvesem! Csak a

hazának veszedelme volt képes engem tőled elszakasztani. Esmérvén szép és nagy lelkedet, nem mertem volna számot tartani arra, hogy szerethess és becsülhess, nem mertem volna számot tartani arra, hogy a jó lelkű, nagy szívű hazafiak becsülhessenek, ha ott-hon maradtam volna egy időben, mely minden embertől megkívánja, hogy tegyen, ami tőle kitellik. Életünk szerencséje nincs felforgatva, mert reménylem, hogy nem sokára meglátjuk egymást. A háború akár jól, akár rosszúl üt ki, nem tarthat sokáig. Nem sokára meglátjuk egymást, és ha az isten szerencsét ad, becsületet hozok magamra, reád és egész nemzetségemre. — Ne búsulj édesem! Engem ne félts, — bátorságos helyen vagyok. — Írj nékem gyakran. Én is írok, néked írni mindég lesz időm. Vigyázz egészségedre. Ha itt maradnánk, mindjárt magamhoz ragadnálak; de minden órán ugróban vagyunk. Ha tovább itt maradunk, lerajzoltatom magamat, hogy kívánságodnak eleget tegyek. — Küldök holmi aprólékos silány magyar verseket. A palatinus proclamációját nem tudom még ki csinálta; még legjobb a többi között. Az én német Hazafiúi Szózatom Bécsben nagy lármával fogadtatott. Ezerszer öllelek és csókollak.

— Csókolom a Katinkát és a jó Katit.
Köszöntetem a Rostyakat. Az isten őrizzen!
Szeresd

SÁNDORODAT.

Ma egy kurir jött a moszka császártól a palatinushoz — éppen éjfél vagyon. Adieu!!

9.

Budán, 26. Máj. 1809.

Napóleon maga szörnyen megverettetvén Károly herceg által, és az útja Bécestől Németország felé alkalmasint elvágva lévén, az újabb tudósítások szerint Magyarországnak határain megy keresztül — merre tart, nem tudatik. Talán megkeres titeket is. Édes lelkem! ha félsz, tehát összeszedvén legszükségesebb írásainkat, és legjobb holminkat, menj Veszprémbe a Tónihoz — mintegy látogatóképpen. — Kérem a Bódi öcsémet, hogy nyújtson neked alkalmatosságot. A Pali a háznál maradjon ispányképpen. De ha nem félsz, bátran maradj otthon. Adieu! igen sietve írtam — holnap bővebben.

NB. Lármát nem kell tenni.

SÁNDOR.

10.

Budán, 28. Máj. 1809.

Édes kedvesem!

Ezen éppen most Sümegre induló kurirunk által megküldöm az ide zárt hadi tudósítást, úgy mint most legnagyobb újságot. Ha egyszer mindnyájan elolvastátok Sümegen (minthogy a kurirnak sietsége miatt most nincsen több kezemnél) kérlek, mind a két darabot, ezen ide rekesztett levélkével együtt borítékba pecsételve (a Rosty meg fogja tenni) küldjed el mindjárt Sz. Grótra Batthyánnak. — Az öreg úr leghamarább elküldhetné. Úgy szintén a Festetics Györgynek szóló levelet Keszthelyre. Édesem! ha hallod, hogy a francia had tifelétek megy, tehát minden lárma nélkül — mintegy a Tónit látogatni akarván, és legfontosabb írásainkat, úgymint a quietántiákat, gazdaságbéli könyveket, ezüstöt etc. összeszedvén, menj el Veszprémbe a Tónihoz. De a Pali mint ispány a háznál maradjon. A java fejérruhát is el kellene jó helyre tenni. De csak azon esetre cselekedd ezt, ha a környülállások úgy hoznák magokkal, hogy Sümeg táján ütközet lenne. Borzadok, ha elgondolom, hogy életed legkisebb veszed-

lemben foroghatna. Adieu! Isten veled sé örök szerelmem.

SÁNDOR.

Csókolom a Katinkát és Katit. Itt azt suttogják, hogy néhány nap múlva innen elmegyünk előre.

11.

Budán, 31. Máj 1809.

Édes kedvesem!

Tegnap előtt szívdobogva írtam már a levélnek végét, melyben tudósítottalak, hogy a főherceggel együtt Pápára megyünk, és ott leszen főhadiszállásunk; ismét kérlek, hogy mihelyt oda érünk, meglátogass — már örültem, hogy ölelhetni foglak, és hogy — — de csakhamar füstbe ment örömöm, mert ellenkező parancsoltatott. Elmegyünk csakugyan mégis: mi holnap délben 12 órakor, a herceg délután 3 órakor, de nem Pápára, hanem Győrré, ahol az insurrectiónak legnagyobb része concentráltatni fog. Paripáink már ma elindultak. Győrrött majd meg fogom látni, milyenek a környülállások. Ha János herceg felől tartani nem kell, tehát kérni foglak, hogy meglátogass. Győrrött meddig maradunk, el nem lehet gondolni.

Sopronyon 600 francia lovas ment keresztül; nem tudatik ha Kőszegnek, Szombathelynek tartanak-e, vagy Sárvárnak, vagy hogy Győrnek. Ha még egy olyan ütközet lesz, mint az esslingeni volt, hát — nem kell félnünk. A megholt, sebbe esett és elfogott francia generálisoknak száma 17-re megy. Lannes, D'Espagne, bizonyosan, s amint mondják, Savary is, elestek; két divisionnaire megfogattatott; Massena, Duroc, Oudinot, St. Hilaire nehéz sebbe estek: Bessières és többen kisebb sebbe. — Massenának mind a két lábafejét elvitte az ágyúgolyóbis. Mitőlünk is éppen 17 generális esett sebbe. Az egész ármádiánk, mely ezen híres ütközetben volt, egy harmadrész zsoldjával többet kap. — A franciáknak vesztesége többre megy 30,000-nél. Bécs tömve vagyon sebesekkel. Az ütközet után Napóleon a következő proclamációt adta katonáihoz: „Katonák! Végtére egyszer olyan bajnokokra akadtatok, akik méltók arra, hogy veletek megmérkezhetnek, s méltók arra, hogy jövődőben jobbagyaim lehessenek.“ — Büllétinjében azt mondja: „A francia had Essingennél eleget tett kötelességének. Csak Lobau szigetének elfoglalása volt a cél, — ezt elértük. Az austriai ármáda könnyen

semmivé tétethetett volna, de látván, hogy Károly herceg a régi vad és durva idei szokás szerint dühösködik és ontja a vért, — hogy az embervért kíméljem, visszahúztam seregeimet“. — A többit olvassátok az újságokban.

Már kiadta az urunk minden adjutánsának kötelességét. Sok és nagy, kivált az enyim, úgymint: a politia a főhadiszállásban, — az idegeneknek és kémeknek megvizsgálása; a mészárosoknak, kenyérsütőknek, markotányosoknak igaz vagy hamis mértéke; — a grandprofosz, és minden executiók az én inspectióm alatt vannak. — A napkönyvnek vezetése, — az insurrectió históriájának leírása; — minden magyar proclamációk, hadi parancsolatok és levelezések; — az egész insurrectionális gyalogságnak expediciója. — Én, Kolonics és Csohányi, csak hárman lévén a szárnysegédek, és kamarások nem lévén a herceg mellett, minden harmadik nap egyikünk egész 24 óráig mindig készen lévő paripával a herceg mellett tesszük a szolgálatot. — Azon kívül mind a hárman egyszersmind, és Beckers a herceg udvarát formáljuk. A Szápáry velünk nem lévén, Kolonics teszi helyette az udvarmesteri szolgálatot. — A casszák Csohányit

illetik. — Beckers az egészet kormányozza. — Mi lett belőlem paraszt gazdából! — Sok dolgaim mellett lehetetlen, hogy valamit jelesen vihessek véghez.

Hát te mint vagy lelkem? — Mondd meg a Katinak és Katinkának: imádkozzanak, hogy fejem mellé még kettő nőjjön, hogy eleget tehessek a rám mért dolgoknak, — szívem pedig jéggé váljon. Ezerszer öllelek, csókolak. — Csókolom a Katinkát, Katit. — Ír gyakran és szeresd

SÁNDORODAT.

12.

Győr, 9-dik Juni. 1809.

Édes kedvesem! Amint sokan előre láttuk, úgy történt: Győr felé várattattak a franciák, és egy hosszú sáncrend készített elejbek, azomban ők megkerülvén bennünket, Sárvárnál jöttek által a Rábán, és Karakónak, Vásárhelynek tartanak. Most már bizonyosnak tartom, hogy minden órán meglátogatnak benneteket, semmi sem tartóztatván őket ott fel, hacsak vagy János főherceg ott útjokat nem állhatja, vagy Károly Bécs és Pozsony között valamely nem

vélt csapással nem illeti őket. Azért, kedvesem! a legrosszabb esetre készen tartsd magadat. Közel látván a veszedelmet, most már habozni kezdek, ha Veszprémbe volna-e jobb menned, vagy otthonn maradnod, és azon esetre, ha kvártélyozókat kapnál, a Katihoz vonnod magadat. Cselekedj tetszésed és legjobb általlátásod szerint, — csak okosan, ami tőled bőven kitellik. Az ott forgó körülállásokat én itt voltaképpen nem tudhatván, egyenes tanácsot nem adhatok. Örömet elvesztem mindenemet, csak téged tartson meg az isten, akinek oltalmába ajánllak. Egyedül azon búsúlok, hogy a levelezés által való közösülés természet szerint félbeszakad közöttünk a jövődjé jobb időikig, mert talán ez az utolsó levelem, melyet még vehetsz — Ez ennyi esztendei együttlétünk után, midőn egy szív, egy lélek, egy test, egy élet valánk — igen fáj!! — fáj, tudom, néked is. De vigasztaljuk magunkat azon bizonyos reménnyel, hogy, ha talán sok kárvallások után is — meglátjuk és megöleljük egymást. Akkor újra fogunk élnikezdeni. Te engem éppen ne félts: azt kivévén hogy tőled, édes kedvesem, távol vagyok, semmi bajom. — — Szükséges, hogy érzékeny szívedet ezen háborús körülállásokban, amennyire lehet,

megkeményítsd, hogy egészséged meg ne romoljon. Akármit mér az isten az országokra, az egyes familiák mégis boldogok lehetnek, — sminket szerelmünk boldogokká fog tenni.

Mondd meg a Palinak nevemben, hogy jól és híven viselje magát, és bizonyos legyen benne, hogy holtig való becsületes kenyeret adok néki abból, ami az enyim marad a háború után. — Mondd meg az Ág Ferkónak is, hogy hívsége nem marad jutalom nélkül. Ha az ellenség Bodorfa és Hany körül tartózkodik, tehát a birkák az erdön háljanak, mert a marha és bor legkapóssabb nálók.

A Tónit és a Katinkát csókolom szívemből. Tartsatok öszve a szerencsétlenségben — Csókolom barátságos és atyafiságos szívemből a jó Katit is: mondd meg néki, ne búsuljon. Eljön az idő megint, melyben valamennyen együtt élhetünk barátságos társalkodásban. Csókolom Bódi öcsémet, és kérem, hogy testvéri kötelessége szerint gondja legyen reád. Köszöntetem a Rostyákat. — A Lajosnak pénzét letedd mennél hamarább, hamindjárt a Bódi ad is kölcsön pénzt: mert a dupla interes nagy terh.

Tegnap vettem két leveledet, melyek

már Budát megjárták. Kimondhatatlanul örültem nékik. — Írj amíg lehet, mert leveleid szintén oly édes eledelei szívemnek most is, mint valaha voltak. Ha több leveleim hozzád nem jutnának, édesem, tehát élj boldogul és szerencsésen! — ne búsulj. — Vigyázz egészségedre; az ellenségtől téged nem féltvén, magadtól kérlek elő magadat. Légy boldog, míg ismét egész valóságunkkal újra és örökre egyek lehetünk. Öllelek és csókollak ezerszer, minden órában — Isten veled és szerelme örökké

HÍVEDNEK.

A Nagy Pali major, nincs semmi vármegyénél, valamint én, hanem némely fortélyos expeditiókra fog alkalmaztatni.

Budáról hirtelen el kellvén jönnünk, ismét nem rajzoltathattam le magamat.

Igen sietve írtam — Isten veled!!

13.

Győr, 9-dik Juny. 1809.

Édes kedvesem!

Ma írtam a póstával, s most estve megint írok. Ma történetből itt a zirci priorral és a Gyurival találkoztam öszve szerencsémre. — Mai reggeli levelemben azt írtam, hogy azon esetre, ha az ellenség Sümegre jönne is, csak ott maradj; de ma hallván, hogy azoknak a házáat, kik az insurrecciónál vannak, dúlni szokták, tehát mégis csak azt tanácslom, hogy mihelyt közelget az ellenség, sőt jóval előbb — vagy mindjárt menj Veszprémbe a Tónihoz, és maradj ott, míg bátorságossabb idők nem lesznek. Nem akarnám, hogy legkisebb veszedelemnek, vagy csak gorombaságnak is ki légy téve, — inkább veszszen el mindenem. A Pali kísérjen el, s mindjárt menjen vissza. Vagy a zirci prior, vagy a Gyuri elküldenek éretted. — Az Ág Ferkó, ha az ellenség közelget, a birkáimat hajtassa a Dobosba, és maradjanak ott, míg az ármáda keresztülmegy. — Lärmát ne csinálj. — Mi is aligha ma éjjel vissza nem megyünk. Édes szeretett feleségem — Isten veled! vi-

gyázz magadra, — hogy — akár mikor lesz
is — épen szoríthasson szívéhez

SÁNDOROD.

A Tónit és gyermekeit csókolom.

A kocsisnak, aki visz, adhatsz 10 forintot is.

14.

Böös, 21. Juny. 1809.

Édes kedvesem! Nem tudom ugyan, ha ezen levelemet veheted-e már, de én — mégis írok, hogy szívem tüzes vágyainak eleget tegyek. A hír tudom már elvitte hozzatok, hogy János főherceg az ellenséget nyakán Gyórré hozván, ott megütköztünk. 13-dikán közönséges kis csata volt, melyben mindenik megtartá a helyét. 14-dikben oly tüzes csata volt, hogy ha a két ellenkező had számossabb lett volna, tehát 25,000 ember kimúlt volna a világból. Festetics Jancsit agyon lötték. — Ferkó öcsénknek nagy szerencséje volt a szerencsétlenségben: az ágyúgolyóbis a csákót vitte ki a fejéből, és a csákó fejéhez lévén kötve, igen megrántotta. Nem tudjuk, hová lett. Úgy hallom, hogy Fejérvárrá ment, feje kábúlását gyógyít-

tatni. Mindenütt kerestem, de nem találhattam meg. — Sok nemesember elveszett már. Az én uram, nem tudom, természetes vitézségből-e, vagy dicsőségre sovárgásból igen kiteszi magát a veszedelembe. A 13-diki csatában valami 10 ágyúgolyóbis csapkodván körülöttünk, csak akkor ment el helyéről, midőn a mellettünk lévő kapitánynak a genie-corpstól agyon vágta lovát. Ugyanakkor engem csaknem meg is fogtak a franciák. Nem vagyok tehát veszedelmen kívül, de reménylem, hogy megtart az isten. — Édes, édes Rózim! Szerelmes, szeretett kedvesem! tudom, hogy mindenünket elvesztjük, annyira, hogy csak igen csikorogva fogunk élni egy ideig, de ha ismét ölelhetlek, hát fogadom, hogy sem a dicsőség, sem a hazafiság, semmi virtus, — sőt még a mennyország sem ragad ki többet karjaidból. Ki nem mondhatom, miként vágyok hozzád. Írj kérlek, ha még nincs nállatok az ellenség. Leveledet Pesten által, Komáromba útasítsd a palatinusnak főkvártélyába. Mi már útban vagyunk Pozsony felé, de holnap ismét visszamegyünk Komáromba. Isten tudja mi lesz belőlünk Európának ily csudálatos zűrzavarjában! Ezen levelemet a kurir által küldöm Pestre, hogy ott a póstára

adja. A franciák Téten is voltak; nem tudom, mi történt a szegény öreg úrral. A Farkas Gábornak, Szapáry Vincének az ágyúgolyóbis megölte alattuk lovaikat. Foky is úgy járt. — Csókolom a Tónit, Kattinkát, Gyurit, Bódit. — Téged ezerszer öllelek és szívemhez szorítlak, s vagyok utolsó lehelletemig híved

SÁNDOROD.

Annyi és oly fáradságos a tisztem, hogy — nem tudom, miként végzem. Isten veled, és örök szerelmem. Kámban, Bodorfán, Sümegen mindenütt voltak franciák — tudom megadták. Hat lovam közül már csak kettőnek vehetem hasznát a sok kínlódás miatt.

15.

Böös, Junius 26-dikán 1809.

Édes kedvesem!

A napokban egy kurírunk Pestre menvén, egy levelet adtam számodra kezébe, hogy ottadná a póstára; — nem tudom, vehetted-e vagy sem. Nem tudom, ezt is veszed-e vagy sem; de én írok: mert a főherceg Po-

zsonyba rándulván testvéreihez conferentiára, egy kis üres időre tudtam szert tenni. A te utolsó leveled, melyet még vettem, az volt, melyet mindjárt Veszprémbe érkezésed után írtál. Édes lelkem! búsulok hazámon! búsulok rajtad! — mert hazám végső veszedelemben forog, — mert téged, isten tudja, mikor láthatlak! Ezen háborúnak végét lehetetlen előre látni. A Dunán túl való kerület már úgy szólván birtokában vagyon az ellenségnek; minden órán Budán lesz, és országgyűlést hirdet. Pest, mintsem hogy össze hagyja magát lövetni, maga fogja a hidat a Dunán megcsinálni. Az isten elhagyta a magyar nemzetet. — Sajnálom uralkodó házunkat, melynek minden tagja emberséges, jó lelkű ember. Egyedül abban bízom, hogy a sorsnak ura igazságos, és habár egy ideig ostromozza is, utóbb mégis megsegíti a jámborokat. Egy szerencsés óra mindent jóra fordíthat; azért ezen részről nem esem egészen kétségbe. De hogy tetőled, édesem, akivel szívvel, lélekkel, testtel egészen egy valóság valék, annyi időre el kell szakadnom, — sőt hogy köztünk minden közösülés is el vagyon vágva, ezért érzett, és naponként növő búmat el nem tudom verni. Hazafiúságom ideig óráig el tudta

ugyan altatni szerelmemet, míg egy valósággá forradván veled, egészen bírtalak és öleltelek, de kilenc esztendei házi boldogságunk, szerelmünk emlékezete gyakran elfoglalván lelkemet, szerelmem most már feljül haladja hazafiságomat annyira, hogy szép és nagy lelkedet esmérvén, szinte szégyenlem magamat előtted, — szégyenlem magamat magam előtt is. — — Elgondolom, hogy az ellenségnek útjában lévén jószágaink, mindenünk prédává lett, — tudom, hogy talán míg élünk sem állunk egészen helyre; de mindezt, közös lévén ezen szerencsétlenség minden más emberrel is, fel sem veszem, csak idővel ismét épen és egészségesen ölelhesselek — és félbeszakadt szerelmes boldogságunkat újra kezdhessem veled. — Búsúlok szegény atyámon, aki úgy is beteges lévén, ezen veszedelmes, szerencsétlen időket nehezen éli által.

Tisztem igen nehéz, — sok fáradságba és fejtörésbe, alkalmatlanságba és sanyarúságba kerül, de egyszersmind szép és becsületet szerző. A főherceg szenvedhet és becsül. Egyéberánt jó dolgom vagyon. Asztalom mindennap a herceggel, — még cselédjeim is az ő cselédjeivel esznek. Költségem igen csekély. Fizetésem hónaponként vala-

mivel többre megy 200 forintnál. Úgy, hogy hacsak vagy magamra vagy lovaimra nézve valamely szerencsétlenség nem ér, nem hogy hazúlról kellene költségemet pótolnom, hanem még gyűjthetek is valamit.

Egy Komárom vármegyei szolgabíró, kit az urunk Meskó generális után kémlelődni Keszthelyre küldött, Sümegen megfordult Bódinál s Katinál is, de oly barátságatlanok voltak, hogy senki se nem izent, se nem írt általa, sem Pali által nem íratlak.

A győri ütközettől fogva semmi újság sem történt a hadaknál. Győr a napokban adja meg magát. — Az insurrectió Komáromtól fogva Pozsonyig a Dunát őrzi. Ferkó öcsétek Pesten minden veszedelmen kívül vagyon. Azt tartom, hogy már kikatonászkodta magát. — Mikor szüretelünk ismét Badacsonyon? — Mikor vadászok ismét a sümegi harasztban? — Mikor sétálunk a Katival, nénikével a sümegi szőlőkben? Csak igaz az: *az ember házi állat*. Ha mindazonáltal hazánknak veszni kell, édes kedvesem, akkor haljunk meg mi is! — Az Amadé Ferencnek böösi kertjében már néhányszor sirattam hazámat! —

A Tónit, Katinkát, Gyurit, gyermekeket csókolom. Téged ezerszer öllelek és csó-

kollak. Isten veletek! Írj, ha lehet. Egy ideig csak Komáromba útasítsd leveledet, míg nem hallod, hogy az ellenség általjött a Dunán. Ha pedig nem írhatasz, emlékezzél meg rólam és szeresd holtig

HÍVEDET.

16.

Böös, 27-dik Junius. 1809.

Édes kedvesem!

Régen nem örültem úgy meg, mint ma, midőn bús-komorán dolgozván az insurrectionnak napkönyvében, tudtomra adatik, hogy Somsich Miklós érkezett légyen ide Somogyból a nádorispányhoz. Őáltala, habár későn is, talán kezedhez fog jönni levelem. A póstákon írni már nem lehet. Ha Veszprém vármegye valakit küldeni fogna a főherceghez, kérlek, el ne mulasd, általa írni. Gyuri ebben könnyen kezedre járhat. Az ellenségnek hollétéről röviden lehet írni, de ellene nem tanácsos, azon esetre, ha a levél elfogattatnék. Gróf Zichy, a veszprémi óbester azt mondá nékem, hogy az ő vármegyebéli katonáihoz minduntalan jönnek atyafiak látogatóba. Ilyen alkalmatosságok által is le-

hetne egy két rendet írni; de a levelet a Gyurinak a Zichy óbesterhez kellene adresézni, mert tőle, ha távol volna is tőlünk, könnyen megkapnám.

Eddig már tudom, szemben voltatok a franciákkal. Bátorsággal és becsülettel legkönnyebben végez velek az ember. Az eredeti francia jó magában. — Győr 24-dikben adta meg magát. Társzekerem Hollósy prépostnál maradott, ahol szállva voltam; nem tudom, mi történt vele. — A Nagy Pali 14-dikén velem jött ki Győrből. Azolta senki sem tudja, hová lett. — Ezen háború a legnagyobb probléma mind taktikájára, mind politikájára, mind kimenetelére nézve: a franciák Buda felé járnak. Mi Drezdát elfoglaltuk — Beyreuthnak nagy részét bírjuk, és száguldóink Bambergig portáznak, — Tyrolt bírjuk, és ott lévő seregünkből az őrzárók Veronáig száguldanak. — Mi lesz ebből? — A nádorispány tegnap Pozsonyban volt János testvérjénél; jó kedvvel jött haza. Catalóniában egy elfogott kurirnak levelei szerint rosszul vannak a franciák. A moszkákat mindenütt verik a törökök. — De mit használ, ha hazánk elpusztúl, és mi koldúsokká leszünk. Csak az isten tégedet! hazámnak constitútióját és dicsőségét! — és

becsületes jó uralkodó házunkat tartsa meg épen! Ez a mindennapi imádságom! —

Aminap megírtam prior barátunknak, hogy az ellenség, amerre jár, minden lovat elszed és elhajt. Megírtam, hogy tudja magát mihez tartani; de nem tudom, vette-e leveletem. Add tudtára, ha már nem késő. Köszöntetem és csókolom ötet Takácscsal együtt. — Ezen szempillantásban érkezett hozzánk véletlen a császár.

Délután 5 órakor.

A császár ide érkezése után mindjárt kiállította az egész felkelt n. sereget, meg nézte, dicsérte, evett velünk és sietve visszavert Pozsonyba. Midőn a rendben álló lovaság előtt járt volna, osztály számra ordították néki katonáink a vivátot. A szenvedő ember annyira megöregült, hogy alig esmertem meg. — Pozsonyt tegnap estve felé lövöldöztén a franciák, mintegy 40 ház hamuvá égett benne.

A császár látogatásának az a következése lett, hogy holnap innen elmegyünk vissza Komárom felé s onnan azt tartom beljebb. Az ellenség is nagy erővel Komárom felé húzza magát. Édes kedvesem! na-

ponként tovább esem tőled. De ha még egyszer hazajövök, úgy összeragadok veled, hogy semmi történet el nem választ. — Vigyázz egészségedre. — Míg az ellenség országunkban kereng, maradj Veszprémben. A püspököt tiszteld nevemmel. — Isten veled és örök szerelmem. Szeresd

SÁNDORODAT.

17.

Pápa, 1-ső Július. 1809.

Édes kedvesem!

A Babosnéval itt találkozáván, el nem eresztettem a nélkül, hogy néked egykét rendet ne írjak. — A főherceg még most sem érkezett ide. Komáromban tanácskozik a császárral. — Semmi bizonyos újságot még nem írhatok, egyebet hogy Győrött congresus lesz a békesség eránt, és hogy Metternich az ifjú herceg Eszterházyval már valóban Győrré is ment alkudozni. Minden nagy hadi készülétek mellett bizonyosnak tartjuk a békességet, csakhogy megkészülése sokáig vonódhatik, mert úgy látszik, hogy most mind a két rész állandó békességen akar dolgozni. A moszkák nincsenek elle-

nünk a legújabb környülállások szerint. Károly herceg már összekapcsolta magát Ferdinánddal, és Pozsony, Nyitra és Komárom vármegyébe vonódnak hadaikkal. Seregeink öszveséggel még többre mennek 200,000-nél. — Trézsi húgom Takácsiban vagyon Gábornál; tegnap meglátogattam őket. A húgom csókol Katival együtt. Te is, édes Rózim, meglátogass, mihelyt lehet, egynéhány napra, de úgy, hogy jövet menet okos kísérod legyen. Lajos talán megcselekszi. Csak arra kérlek, hogy bőrládát ne hozz magaddal, hanem mindenedet részszerént a kocsiladába, részszerént ruhába szorítsd, mert a bőrláddal nagy vesződség van az úton. — A Rohoncyné tegnap szült; fia lett, ma már erővel fel akart kelni. — Tegnap az öreg úr nálam volt. Kárát többre becsüli 50,000-nél. Jó kedve vagyon; fel sem veszi kárát, csak szerencsések lehetnénk. Mayernek még semmi hírért sem hallom. — A Katit, Juliskát csókolom. — Lajost, Tónit köszöntetem; — téged ezerszer öllellek és csókollak — és elvárlak — addig Adieu!

SÁNDOROD.

A Ferkó ma ment ezen keresztül Eötvösre.

18.

Komárom, 1-a July. 1809.

Édes kedvesem!

Böösből Komáromba ismét visszajöven tegnap előtt, gondold el, mely nagy volt légyen örömöm, midőn alig szállván le a lóról, több levél adatott a kezembe, egy tőled, 25-dik Jun.-ról, — kettő Bóditól, — egy Károly öcsémtől. Én néked a múlt héten Böösről két levelet küldöttem. Egyet Pestig kurir által, onnan póstán; a másikat Somsich Miklós által, ki Somogyból a nádorispányhoz küldtetett. Amint veszem észre, egynehány leveletem nem vetted; holott többnyire minden héten írtam még. — Bódinak leveleit két hét múlva vettem. Azt írja, hogy Sümegen a kár még nem igen nagy. Hanyt kirabolta az ellenség. Kámban, tudom minden oda van! — Bódinak is ma írtam, és a Rozsos püspöknek újságokat. Kérd el tőle leveletem, hogy tudjátok ti is.

Károly öcsém, aki már főhadnagy, Stíriában könnyen megsebesítettén, elfogattott; hanem rossz tartatása miatt mindenétől megfosztatván, elszökött és a hegyeken

keresztül-kasúl Pestre vergődött; most ott vagyon a rezervánál. — Jancsi öcsém Lengyelországban vagyon; még eddig semmi baja. Ferkó öcsétek tegnap előtt jött vissza Pestről a regementhez; már semmi baja sincs. Olyan katona, valamint kell. — Nem igaz, hogy a nádorispány kétségbeesésből tette ki magát a veszedelemnek. A leghidegebb vérrel áll a tűzben, úgy hogy gyakran meg kell intenünk, de — nem használ. Már megírtam, hogy egy tiszt a genie-corpstól volt az, akinek a lovát a nádorispány suitjében megölte az ágyúgolyóbis. — A napokban b. Orcy oberstlieutenant a hevesiektől is nagyon megsebesítettett Komárom alatt.

Mint szolgál nékem még utóbb a szerencse, nem tudom; de hogy addig, amíg élek, mindég rólad gondolkodom, — téged szeretlek, — hozzád sovárgok, — rajtad búsúlok, hogy szinte alig tudok néha dolgozni is, az bizonyos. Legfőbb kívánságom most az, hogy a pósták járása szabad legyen; mihelyt egyszer bizonyosan és bátorságossan járnak leveleink, mindjárt jobban fogja győzniszívem.

Minekelőtte Böösről ide jövének, a császár meglátogatott bennünket; és különös meglelégedését jelenté. Be megöregült a jó

ember viszontagságaiban! — Szívet érdeklő tekintet volt, midőn az egész had — az egy-néhány ezerből álló magyar nemes lovasság kiállván, s a király őket szemlélgetvén, valóságos szíves érzésből oly hangos vivátokat kiáltott néki, — hogy szinte harsogott a levegő.

Velünk ebédelt a császár és mindjárt visszasietett Pozsonyba. Két insurgentsnek ezüst érdempénzt adott.

Egészségem jó, — dolgom temérdek. — Csak te is egészséges légy. Vigyázz magadra. Töltössy hadnagy uram ma strázsán volt a főhercegnél. Örültem, hogy láttam azt, aki a te társaságodban gyakran velem volt. Jawohl denke ich an dich geliebtes Weib! — jawohl gehst du mir ab, und wofern ich wieder in unser Eheglück, und Bett, — in deine Arme zurückkehren kann, so mag Himmel und Erde aus ihren Angeln gedreht, geschoben, gehoben werden, — ich bleibe bey dir, und wollen uns umfassen im Leben und Sterben. Adieu! Es ist Mitternacht. — Mein Kuss und Gruss an Tóni, Katinka, Gyuri und die Kinder. Dich umarme und küsse ich millionenmal. Denk an deinen

19.

Komárom, 4-dik July. 1809.

Édes kedvesem! Tegnap előtt vettem 26-án és 29-dikén írt egybe zárt leveleidet, épen midőn a főherceg velem egyről másról beszélgetett volna. „Haben Sie Nachrichten von Haus?“ Von Weszprim. — „Ah! also von ihrer Frau?“ — Igen beszédes ember lévén, midőn magam vagyok vele, sokszor kérdezősködött házi környülállásaim felül és így már azt is tudta tőlem, hogy Veszprém-ben vagy. „Sie müssen mir alle Nachrichten erzählen, bis auf das, was nur Sie Beyde angeht“. El is beszéllettem néki mindent. A mihályfai plébános felől már tudta, ami történt; sőt azt monda, hogy azt is hallá felőle, hogy azon gazembernek Napóleon püspökséget ígért volna, ha jól kémlelődik. Tudom, hogy meg fog lakolni tettéért. Sokat beszélget felőletek a főherceg. Mondá, hogy a Tóni szép menyecske; — hogy a Gyuri derék fi; — hogy a szegény Stanzit is esmérte; — hogy a Ferkóval igen megelégszik. A Gyurit, valamikor csak lehet, előhozom néki és magasztalom; meg is

érdemli éretted s magáért is. Ha Veszprém-ben mindég úgy marad a világ, mint eddig, tehát szerencsés gondolat volt oda vonnod magadat. El se menj onnan, valameddig az ellenség egészen ki nem takarodik Magyarországból. Veszszén el inkább mindenem, csak te légy bátorságban. Tudom, hogy most drága világ van mindenütt; de Gyurinak nem maradok adóssa, hamindjárt életem veszedelmével keresem is.

Valóban úgy, vagy még jobban megörültem levelednek, mint egykor Helvéciában. Bús, igen bús voltam miattad; sem enni, sem alunni nem tudtam egy ideig, míg a bizonytalanság gyötrött sorsod eránt. Elejtém minden kedvemet, elhagyám magamat, mint egy ember, aki halni készül. Most már helyre és talpra állottam, miolta levelezhetünk és tudom miként vagy. — Hogy jobban szeretnélek, mint sem elejétől fogva szerettelek, azt nem mondhatom, noha az ember egymásnak bátorságos, bizonyos, nyúgodalmas birtokában ritkábban adja szerelmének jeleit; de hogy első szerelmemnek erős indulatjával, sőt mondhatom, dühével szeretlek most is, azt tőled távollétemben igen is mélyen, kínnal és fájdalommal érzem. Mikor foglak ismét ölelhetni, édes lel-

kem! — Ha temérdek foglalatosságom anynyira el nem venné minden időmet, hogy három négy órám is alig marad az álomra, tehát, érzem, hogy szívemnek annyi különféle, égő gerjedelmeiben Himfynek ismét egy új része születne.

Úgy látszik, hogy te felét sem vetted az én leveleimnek, ámbár ha többet nem is, annyit legalább írtam néked, amennyit te nekem. Utóbb talán kézhez jutnak, minekutánna sem én az erántam való megnyugtásban, sem te a megnyugvásban célunkat el nem értük. — Ja, du mein liebes, gutes, einziges Weib! du wirst, bist, und bleibst mein, — bleibst die Seele, der Odem meines Lebens, so lange es leibt und webt; und wenn mein Schicksal noch immer seinen vorigen Gang fortschreitet, wo ich in Kleinigkeiten unglücklich, im allerwesentlichsten aber immer glücklich war, was mir das Glück deines vollkommenen Besitzes am meisten beweiset, — so sey dir nicht bange um mich. Ich hoffe, dass ich glücklich wiederkehren werde, in dem stolzen Selbstgefühl meinem Vaterlande, um das ich lebe und sterbe, in dem zweifelhaftesten Augenblick seiner Existenz, nicht die geringsten Dienste geleistet zu haben. Und diess ist für einen

ehrliehen Patrioten Selbstzufriedenheit genug auf das ganze Leben. — Gewohnt die Seeligkeit der Liebe und Ehe in deinen zarten Armen mit fortstürmender Kraft, ohne Aussetzen zu geniessen, kommt mein voriges Glück in meiner jetzigen Entbehrung wie ein süsser Traum vor. Wir wollen diess Glück von neuem anfangen, — und nie aufhören, bis wir nicht hinsinken — in den Tod des Leibes, und seiner Kräfte. So oft ich eine leere Stunde erhasche, so wird sie in den Gedanken und Träumereyen zugebracht: wie wird 's seyn, wenn ich wieder heimkehrend, Bodorfa — Rendek zu eile, — jetzt die Ruinen vom Sümeger Schloss erblicke, — jetzt mich die Gasse verschlingt, dann mich in deine Arme werfe, dann — — nein, ein verheyratheter Mann, der sein Weib liebt, ist doch nur ein halber Soldat. Gut, dass wenig Weiber dir gleichen; sonst müsste und würde die Liebe alle übrigen, auch die schönsten und besten Gefühle verschlingen.

Az öcsém íródeákjának históriáját magától hallottam. Szeretném a Zala vármegyei vitézeket a rendeki zsidókra eresztetni.

20.

Komárom, Júl. 6-dikán. 1809.

Édes kedvesem! Szerencsés napom volt a tegnapi, mert utolsó s egy régi leveledet együtt vettem. A régi 18-dik Júniusról való, és póstánjött. Most már szabadon járnak a pósták. A második 2-dik Júliusról való. Most már akár póstán, akár kurirok által írhatasz. A kurirok által bizonyosabban és hamarább járnak a levelek, csakhogymindég reá ird: *Im Hauptquartier des E. H. Palatins.*

Minden leveledben egyformán szólván hozzám jó szíved, — forrón, édesen, szerelmesen, — minden leveledet úgy tekintem, mint szívednek, boldogságom forrásának ereit. Teljes meggyőződésemből mondom, édes Rózim: olyan asszonyszív, olyan asszonylélek, mint te, nem él az eleven természetben. Szeretlek és tisztellek is míg élek. Fájd, ha eszembe jut, hogy néha vagy rossz kedvemben, vagy hevességemben megbántottalak; de esmervén jó szívemet, bárha annak göröngyös, kerges külsejében néha kényes és gyenge érzésed megsértődött is,

tudom, hogy megbocsátottál. Az isten áldjon meg engem boldogító szerelmedért, és ejtsen mennél hamarább ismét öszve bennünket!!

Én akár egyebet sem tennék, hanem csak néked írnék és veled beszéllek — félbeszakadt édes örömeinkről, szerelmünk titkos óráiról, melyekben örömet lelkemet is beléd lehelltem volna, hogy csak egészen egy lehessen veled; de sok és különféle, egész napomat és néha éjtszakáimat elfoglaló dolgaim nem engedik. Valamikor néked írok, tehetetlen vagyok minden egyébre nézve: kevés, amit írok, egy kis levél hamar meg van írva, de ilyenkor egész nap sem tudok belőled kifejtőzni, — egész nap téged érezlek téged gondolkodok, téged képzelek.

A jövő menőktől hallom, hogy szegény atyámmal szörnyen bántak az istentelen, nem katonák, hanem zsidók: azt mondják, hogy azonkívül, hogy mindenét elprédálták, ami a háznál volt, minden pénzét is, sőt testéről a ruhát is elvették; pedig volt valami 10,000 forint a házábanál. Én és nemzetségem ugyan szörnyű áldozatokat tettünk a hazának! — S hát még mennyi lehet hátra? — Nyomorúlt jövőnk áll előttünk. Már csak te és hazám maradhattok meg épség-

ben! A szerencse javaival nem törődöm annyira.

Az ellenség, Gyórt kivén, ki látszik ugyan takarodni Magyarországból, de csak azért, hogy Károlyt a nagy haddal annál nagyobb erővel támadhassa meg. A nagy ütközet, mely Károly és Bonaparte között leszen, most alkalmasint el fogja választani a monarchiának sorsát. Te addig Veszprémet el ne hagyjad, míg én nem írom. Ha Károly szerencsés lenne is, Stíriából még egy más ellenséges sereg fenyeget, és az egyenesen mihozzánk jönne.

A magyar n. seregek apróbb osztályokban mennek előre. A Vas vármegyeiek Veszprémnek mentek. A Farkas eddig talán már megfordult nálad. Mi addig alkalmasint itt maradunk, míg Károly meg nem ütközik. — A nádorispány igen szép és szabad lélekkel kormányozza a nemes hadat. Sok tormát reszelnek az orrunk alá. Én csudálom ezen tekintetben gazdámat. — Én folyvást egészséges vagyok; a sok lovaglás jót tesz. Böösön az aranyér egyszer megijesztett; sok vér ment tőlem, de úgy vélem, hogy talán inkább egészségemre szolgált.

Édes kedvesem! írd te nékem mennél többször; de tőlem ne várd, hogy minden

leveledre egyenként feleljek, mert nem lehet. Írok én is mindég, amint látod, csak-hogy több leveleidre, együtt véve, válaszolhatok.

A Tónit, Katinkát, Gyurit és gyermekeket csókolom. — Köszönts a priort, Takácsot és a többi jó barátimat nevemmel. A Ferkó éppen ma fog nálunk ebédelni. A Zala vármegyeiek még itt táboroznak. A nádorispány temérdek munkája mellett igen egészséges és jó kedvű örömünkre. — Csókollak és öllelek ezerszer édes lelkem és vagyonok élve halva hív

S — OD.

A Tóninak azt ízenem, hogy míg a háború tart, gyermeket ne szerelmeskedjék magának. Te pedig most úgy kinyugodd magadat, hogy amit elmúlatunk, helyre hozzassuk. Csak szerelmünk tartson, ha kenyerünk nem lesz is. Én minden tekintetben jól gazdálkodom számodra.

21.

Komárom, Julius 8-dikán. 1809.

Éjjel.

Édes kedvesem!

A János főhercegtől érkezett kurir ma azt a hírt hozta, hogy Napóleon öt napig verekedett Károlylyal; ő a Marchecknél állott seregével; és az ágyúzásból azt lehet gyanítani, hogy Károly visszahúzza magát. Bizonyosat ex offio tehát még nem tudunk. A hírek azt beszéllik, hogy a mi jobb szárnyunk megverte az ellenséget, de bal szárnyunk, melyet a szerencsétlen Rosenberg vezérlet, megverettetett és elvágattatott a nagy hadtól. De a francia győri commendáns ezen hirdetményt bocsátá ki nyomtatásban:

„Der Divisions-General, und Gouverneur des Theils von Ungarn, welcher denen französischen Waffen unterworfen ist, eilet denen Ungarn bekannt zu machen, dass unser unüberwindlicher Kaiser einen vollkommenen Sieg über die österreichische Armee erfochten hat, deren Überreste er nach Böhmen und Mähren verfolgt“.

„Jedermanns Privatinteresse, Vorurtheile, und Leidenschaften müssen bey dieser Nachricht, welche das Schicksal der Welt entscheidet, dahin einstimmen, dass sie entweder das grösste Glück, oder den süssesten Trost enthalte, — nämlich Freyheit — und Friede. Es lebe Napoleon!“

Ezt sietve tudtodra adom, de köztetek maradjon mindaddig, míg közönségesen nem tudatik. — Ha igaz ez, isten tudja mi lesz belőlünk! — Én az uramat semmi esetben el nem hagyom. Hazám sorsa öszve van kötve az övével. Ha veszni kell hazámnak, ha az isten annyira elhagyta ezt a becsületes uralkodó házat, ezt a jó nemzetet, hát már csak azt a keserű boldogságot kérem az egetől, a kegyetlen sorstól, hogy — szegény hazámat karjaidban sirathassam! — —

Márkus tegnap érkezett ide. Leveledet vettem általa. Ferkó is vette írástokat. Nem tudom meddig maradunk itt; de leveleidet csak ide s nevezetesen a nádorispány főhadiszállásába útasítsd. Írj gyakran; leveleid egyetlenegy örömöm még. Ezerszer öllelek és csókollak. Csókolom a Tónit, Katinkát, Gyurit. Az isten őrizzen benneteket. Isten veled és szerelme

SÁNDORODNAK

22.

Komárom, Július 12-dikén. 1809.

Édes kedvesem! Éppen kamaraszolgálatom volt tegnap, midőn egyszerre Sztopka megjelenik nálam. Oly teli voltam foglaltsággal, hogy a fejem is szédelgett. Kimondhatatlanul megörültem levelednek, — de még a Sztopkának is. Igen bántam, hogy szolgálatban lévén, Sztopkával csak alig volt időm egy-két szót szólani, mert ő is sietett Ferkóhoz a táborba, kit akkor még nem is látott. A Zala vármegyei lovasság még tegnap elment a Veszprém, Vas és Pest vármegyei gyalogsággal együtt Érsekújvár és Szered felé a Vág vizét figyelemmel tartani, minthogy az ellenség már innen vagyon a Dunán, és így Ferkó ismét elszakadt tőlem. Isten tudja, hol jövünk ismét össze. Sztopkát sem tudom, hová lett. Ferkóval ment-e el, haza ment-e? — elég az, hogy még azolta nem jelent meg nálam, noha igen szépen kértem.

A napokban póstán írtam néked. Sietve tudtadra adtam akkor még csak gyanított szerencsétlenségünket. Ide mellékelve*), de

hogy más meghitt barátimmal is közölhesd, külön papíroson, megküldöm az utolsó nagy ütközetről és hadainknak mostani fekvéséről és állapotjáról való rövid tudósításomat. Közöljed ezt különösen a püspökkel, priorral, Takácscsal. — Ha ezen ütközetet megnyertük volna, tehát nem sokára talán ölelhetjük volna egymást. A monarchiának sorsa ez által ugyan nincs még elválasztva; de fele szerencsénk és a békességnek fele reménysége oda vagyon, — sőt ha a szerencse ismét el kezd bennünket üldözni, tehát — éppen rosszúl lesz.

Hogy leveleid mostani állapotomban és öledbe vágyó özvegységemben legnagyobb örömöm, azt érezheted; azért csak írv gyakorta. Somsich Miklós, amint veszem észre, még nem küldé meg leveletem. Ha Veszprém vármegye Somogynak valamit ír, Gyuri kérje elő collegájától leveletem számodra. Most kurir már nem igen jár Veszprém felé, azért ha különös alkalmatosság nincsen, csak póstán írv. Mi ugyan alkalmassint minden órán megmozdúlunk innen, de a nádorispány főhadiszállását mindenütt megtalálja a pósta, csak Pesten által útasítsd mindég leveleidet.

Te Veszprémből el ne menj, valameddig

az ellenség egészen ki nem tisztúl Magyarországból. Asszonyoknak veszedelmes utazni ily háborgó, zavaros időkben a rendből kicsapó parasztok miatt is. Legfőbb gondod legyen, hogy R. Lajosnak az 1000 forintot mennél hamarább lefizesd kamatjával együtt. Vagy a prior vagy a Bódi nyújtson segídet. Ha közelebb volnék, én letehetném ezen pénzt, mert pénzem vagyon, csak kedvem, örömöm, nyugalomam és reménységem nincsen. — Arról, hogy engem meglátogass, már ne is álmodozz, míg a környülállások meg nem változnak.

Chasteler generális tegnap ide rándult a jövő hadi operációk eránt a nádorispánnal tanácskozni. Engem legottan megkérésset, hogy megismerkedhessem velem. Az egész Himfyt és a Regéket annyira tudja, hogy könyv nélkül recitálja. Sőt oly stúdiummal forgatta, hogy ahol feladják néki, folyvást akár németül, akár franciául elmondja. Tőle, aki maga is nagy poéta, igen nagy dicséret volt azt mondani, hogy oly originalitást és annyi új gondolatot semmi nemzetbeli újabb poétában nem ismér. Igen nagy talentom, — igen szerelmes ember, — Csejteiné a menyecskéje, — kár, hogy igen tobákol. Édes Rózim! a tobákolást

meg ne szokjad újra, mert — újra meg-
útáltam.

Éppen most dobolják itt a városban, hogy a városbéliek, kik innen távozni akarnak, elmenjenek, mert a hidak le fognak szedettetni. Sírnak rínak a lakosok. A mi vidékünk egy ideig talán ment lesz az ellenségtől. Édes lelkem! ennekutánna talán ritkábban találhatjuk egymást leveleinkkel; de légy elhitetve örök hív szerelmemről. — Ezerszer öllelek és csókollak. Csókolom a Tónit, Katinkát, Gyurit és gyermekeket. Isten veled és valamennyitekkel. — A Töltössy csókolja kezeiteket. Adieu!

SÁNDOR.

*) *A melléklet.*

Napóleon az olaszországi vicekirály és Macdonald seregeit Magyarországból, Marmont és Brüssières seregeit Stíriából mind magához vonván Bécs alá, 160,000-ből álló nagy hadával, részserint Lobau szigetnél, részerint Fischament és Schwechat között, több hidakon általment a Dunán. Több volt 300 ágyújánál, melyek között sok faltörő és bomba vala, ami eddig hallatlan dolog a szabad mezőn. Károlynak serege 130 ezerig való volt; ágyúja szintén annyi. Az üt-

közet 5-dik Júliusban kezdődött és több napokig tartott. Ennél nagyobb és véresebb ütközet sok századok óta nem volt. 300 ezer ember és 600 ágyú dolgoztak egymás ellen. — Az ellenségnek dereka és bal szárnya ellen Károly mindég győzött, annyira, hogy mármár az ellenség hidjait égetni és az egész hadat semmivé tenni készült. De bal szárnyunk, melyet a szerencsétlen Rosenberg generális vezérelt, az ellenség által visszanyomattatott, megkerített és elszakasztatott. Ezen történet után, noha mi két harmadrészben győztünk; az ellenség pedig csak bal szárnyunkat verte meg, Károly mégis kénytelen volt magát visszavonni. Az ellenség nem merte üldözni. Károly visszavonta magát a prágai úton és Hollabrunnál ismét felállította seregét. Rosenberg a brünni úton vonúlt vissza. Úgy mondják, hogy már ismét öszve volna kapcsolva Károlylyal. János herceg is oda ment Pozsonyból segítségekre seregecskéjével; de későn. Ez tehát ismét visszatért Pozsonyba. A minapi asperni ütközet csak gyermekjáték volt ehhez képest. A franciák valamivel többet vesztek, mint mi, mind holtakra, mind foglyokra, mind ágyúkra nézve. A két rész többet veszített 60,000 embernél. — A császár

Znaimba ment. A reláció Károlytól még nem érkezett meg; mindezt tegnap az ifjú herceg Eszterházy beszéllette, aki a császártól jött és innen Budára ment. A mi részünkről elesett gen. Nordmann, Vécsey, d'Aspre, Hessen-Homburg és temérdek stabális és főtiszt. Egy bécsi levél szerint a franciákközül nagy sebbe estek: Messena, herceg Hessen-Darmstadt és a bádeni herceg.

Gyulay Német-Újhelynek, Chasteler Sopronynak Bécs felé operálnak. János főherceg tegnap előtt elhagyván a pozsonyi hídfejet és a hidat leszedetvén, útnak indult Komárom felé. Innen alkalmasint ő is Bécs felé operál a feljebb nevezett két vezérrel együtt. — A magyar nemes hadnak egy része most a Dunán túl jár apró csapatokban Csekonics és Gosztonyi vezérlése alatt, és a vidéket tisztogatja az ellenségtől; másik része tegnap indult el Andrásy generálisnak vezérlése alatt a Vág mellett felfelé Érsekújvárnak és Szerednek. A derék sereg és a főkvártély még itt vagyon; de minden órán mi is túl megyünk a Vág-Dunán, mert a franciák már közelgetnek Pozsony felé, általjövén a Marchon. Győrött még benn van a francia őrizet. Elővigyázatunk Győr alatt

áll. A győri püspöknek Te Deumot kellett tartani a franciák részére.

Tegnap egy kurir érkezett hozzánk a siciliai királytól. Innen a császárhoz ment. Húszerángoly a római birodalomban Civita-Vecchiánál szállott ki; Calábria hozzájuk kapcsolta magát. Ez a kurir beszéllé, hogy a spanyolok már innen vannak a Pytenaeusokon. Triestben vagyon, de Fiumében nincs ellenség. Zárát, Ancónát zárva tartják az ángolyok. — Gyulay jól megverte Marmontnak arriere gárdáját; elfogott egy francia generálist, 12 tisztet és 800 embert. 40,000 moszka Galiciát elfoglalta, úgy véljük, a mi részünkre.

23.

13. Júl ius. 1809.

Éppen most érkezett egy kurir Károlytól, ki azt beszéllé, hogy ő ugyan visszavonta magát, de 16,000 franciát és 35 ágyút fogott el. Hogy a két részről 90,000-ig való esett és sebesedett meg; s hogy valamint győzedelmünk két harmad rész, úgy az ellenség vesztesége is két harmad rész. Minden órán

megérkezik a kurir, akit magunk küldénk Károlyhoz, hogy bizonyosan tudjuk az ütközetnek történetét, és tudjuk magunkat mihez tartani, s még csak akkor foglak bizonyosan tudósíthatni.

János főherceg még tegnap estve, serege ma érkezett ide. Csakugyan Chastelerrel és Gyulayval Bécs felé fognak a Dunán túl operálni. Édes Rózim! Ha a szerencsének forgását a múltakból ítéljük, tehát könnyen meg lehet, hogy ezek az ellenséget hátokon ismét a mi vidékünkbe hozzák. Azért készülj el ismét az ellenségnek látására és tedd e szerint rendelkezéseidet gazdaságunkra nézve. Mondd meg ezt a Gyurinak, Takácsnak, priornak, Rozsosnak. Adja isten, hogy már legyen elég a mi vidékünknek!

Ma érkezett hozzánk hosszas kerengése után Meskó az ő 5000-ből álló seregével, aki Győrnél elvágatván tőlünk, magát az ellenségen szerencsésen keresztülvágta és nem hogy vesztett volna, hanem még kárt tett az ellenségben. A náporispány szívet érdeklő innaplással fogadta azokat, kik minden jelentéseikben azon esedeztek, hogy csak vonja őket magához, akármely sűrű ellenségen is keresztülvágják magokat szeretett vezérjekhez. A nádorispány öszveszedvén

minden generálist, elejbe ment a Dunán túl a feljebb nevezett seregnek. A sereg a legőgöt hasogató vivát kiáltással fogadta vezérét. És ő maga vezette félig elveszett és újra megtalált népét a táborba, ahol a többiek kiállva, hazafiúi szeretettel és barátsággal fogadták társaikat. Csudálandó dolog, amiként szerettetik ez az ember a magyaroktól; de meg is érdemli. Kész ebédre várattatott a főhercegnél minden tiszt és a táborban az egész sereg pajtásaiknál. Jelen volt velünk a primás is, aki az éjjel érkezett hozzánk.

Édes kedves feleségem! amint látod, én csak veled szeretem magamat múltatni, noha sok dolgomban és álomtalanságomban már szinte megöszülök. — Mikor fogom magamat oldalad mellett kialhatni! mikor szikrázásig gyült tüzemet elolthatni! — Isten veled!

A Sztopka csak elveszett innen. Miolta a leveledet általadta, nem láttam. Pedig örömost egyik hasznavehetetlen lovamat visszaküldöttem volna. A sárgát, melyet a prior adott. Szidd meg Tamás uramat, mihelyt meglátod.

24.

Komárom, 14-dik Július. 1809.

Édes kedvesem!

Ezen szempillantatban parancsolja a nádorispány, hogy készüljek fontos járatban a császárhoz. — Tudtodra adom, édesem, nehogy, sokáig nem vévén leveletem, meghökkenj. Útam talán bele tellik egy hétbe, mert nagyot kell kerülni. A császár Znaimban vagyon Morvában. Ezerszer csókollak, csókolom a Tónit, Katinkát, Gyurit. — Isten veletek!

SÁNDOR.

25.

Komárom, 14-dik Jul. 1809.

Éjjel.

Édes kedvesem!

Éppen midőn már indulóban voltam a császárhoz, szerencsémre akkor érkezett meg tőle a kurir azon hírrel, hogy a császár ma estvére Komáromban lesz. Útam tehát elma-

radott. Fontos bizományai által a nádorispány igen megbecsült.

János főherceg seregével együtt ma már Ácsra ment. Holnap hajnalban mi is elme-
gyünk Szőnynek, Sz. Mártonnak, Soprony-
nak, Bécsnek. A nádorispány a magyar fel-
kelőkkel, János, Chasteler és Gyulay mind
Bécs felé fognak operálni. Hol lesz maradá-
sunk, nem tudom. Leveleidet, míg mást nem
írok, Budán által a főhadiszállásba útasítsd.
Innen kurírok által megkapom, mert a csá-
szár alkalmasint egy ideig itt marad, mint-
hogy lovait Gyöngyösről ide rendelte. — Itt
az a hír vagyon, hogy 11-dikén Károly
egész Bécsig visszaverte a franciákat; s
hogy 14 napra fegyvernyugvás lenne kötve.
De ex offio még nem tudjuk. Az 5-diki ütkö-
zetben, melyben Károly ugyan visszavonta
magát, 50 ágyút nyertünk, 10,000-et fog-
tunk, 17 zászlót; 5000 szász hozzánk dezer-
tált. Mi 13 ágyút vesztenk, de ismét vissza-
vettük.

Csókollak benneteket, — isten veletek!

SÁNDOR.

Márkus által két levelet küldöttem szá-
modra Veszprémbe.

26.

Pápa, 2-dik Aug. 1809.

Édes kedvesem!

A békesség reménységében a gyapjúnak az ára igen hirtelen felment! azért gyapjunkt most senkinek áruba ne bocsásd 250 forint alatt. Az Eliás zsidó fogadta, hogy két gyapjús zsákot fog pénzért Sümegen adni, — kívánd tőle. A főherceg most sem jött még meg. Látogass meg nem sokára Lajossal, kinek úgy is pénze vagyon nálam. Jőj úgy, hogy a fegyvernyugvás idejéig, azaz 12-ig itt maradj. Adieu lelkem. Elvárlak, — addig is ezerszer csókollak

SÁNDOR.

27.

Pápa, 5-dik Aug. 1809.

Édes kedvesem! Tegnapra már vártalak. Helyetted Bódi és leveled érkezett. Csókollak a giléekért. — Márkus, kit az egész ország részéről főcommissáriusnak nevezett a

császár, tegnap estve érkezett Komáromból és holnap ismét visszamegy. Csudálatossan állanak a dolgok. A mi főhercegünk sem jött meg, Pribicert a praesidiális secretáriust magához hívatta Komáromba. Úgy látszik, hogy még nem — vagy talán éppen nem is jön többet Pápára. Ha a főkvártély itt marad is, mi személyéhez tartozandók lévén, nem tudom itt maradunk-e, vagy sem. A békeségnek reménysége enyészni látszik, mert az a hír, hogy Bonaparte mindent meg kíván tartani, amit most bír. — Lengyelország felé újra némely regementek rendeltettek. Így lévén a dolgok, édes Rózsim, holnap te mindjárt hozzám jőj. Kérd Lajost, hogy kísérjen el. Maradj itt, valameddig mi itt maradunk; ki tudja mi történik, és meddig láthatjuk egymást! — Palit ne várd meg. Úgy gondolom pedig, hogy útatad legtanácsosabb volna ily módon intézned: tudniillik, most hozd el magaddal a kocsiládában és ezüstös bőrládában a legszükségesebb ruhádat; de NB. ezen kis ládát ne a kocsi bakjára hátul, hanem a kocsi elejére a kocsis lábaihoz köttesd, mert kocsink bakja igen kicsiny lévén, hátul hamar elveszhet. — A másik nagyobb bőrládát pedig hagyd bepakolva Sümegen és hagyd

meg Palinak írásban, hogy egy bodorfai jobbágyunkat fuárba megfogadván 10-dik augustusban jöjjön azon ládával Pápára, hogy egyszersmind szólhassak vele és utóbbra rendeléseket tehessek. Addig talán többet fogunk tudni. Most már bánom, mint a kutya, hogy el nem hoztalak velem; de véttesz ellenem, ha hidegségnek veszed. Attól félttem, amint most állunk; ezen bizonytalanságtól, amit az Urunk odavetett beszédjeiből eleve gyanítottam. Márkus úgy gondolja, hogy 12-ig még itt maradunk; de azután aligha a császárral nem fogunk lenni, mert önéki minden kedve, reménysége és bizodalma az insurrectióban vagyon. — Az Urunk, amint hallom, positúrába állította magát ellenségeink ellen. Mondd meg Lajosnak, miként állunk, de hiszen jöjjön ide, itt többet is hallhat. — A gyapjút megmérve csak a Bódinak adjad által: amint az övét, úgy az enyimet is meg fogják venni. Adieu lelkem! Elvárlak, giléeimet hozd el magaddal. Köszönts a sümegieket, kivált a Katit. Adieu!

SÁNDOR.

Éppen most jövök gróf Szapárytól, kihez azért mentem tudakolódni, mert tudtam, hogy tegnap a palatinus levelét vette. Azt

mondá, hogy a herceg a jövő hetfén vagy kedden fog ide visszajönni és nem reményli, hogy innen elmennénk, míg az új operációt el nem kezdjük. Én ugyan szeretem, ha mennél hamarább eljössz, de ha Palit szükségesnek ítéled megvárni, vagy más okok is tartóztatnának, tehát jöjj hetfén, — amikor tetszik, csak mennél hamarább. Én már holnapra is várlak. Férjfi nélkül semmi esetre ne jöjj.

Az író almáriomban, a pipás fiókban vannak azon kis sinórok, melyeket pipáimhoz csináltál; kérlek édesem, hozd el ezeket magaddal. Adieu!

28.

Kis-Bér, 26. Aug. 1809.

Édes kedvesem!

Még tegnap előtt ide érkeztem, de félbetegem: mihelyt Pápáról elindultam, az úton a nagy kólikát és a most uralkodó dissenterriát teljes mértékben megkaptam. Itt a herceg hátrahagyta a parancsolatot, hogy ami hozzá közelebb való, 25-dikén Tatán a csá-

szárnénál megjelenjen (jó hogy nem késtem Pápán) és a g. Szapáry, én betegen és Csohányi tegnap Tatára mentünk a császárnéhoz. Dolgunk csupa gratuláció volt és még tegnap haza is jöttünk. — Károlyt kivéve ott volt az egész austriai ház és majd minden generális. A franciák részéről Düroc várattatott oda, de addig, míg én ott voltam, senki sem érkezett, holott Napóleon nevenapjára Bubna volt Bécsben a mi részünkről.

Én már jobban érzem magamat; de a te hazameneteleden ezen essős időben sokat töprenkedtem. Vigyázz édes Rózim, meg ne hűtsd magadat, mert a nervenfieber igen kezd uralkodni. A fegyvernynyugvás még áll, de az intézetekből nem lehet egyebet gyanítani, hanem hogy a háború bizonyosan kiüt ismét. Ezt megtudván, mindjárt Veszprémbe menj. — Leveleidet ideig óráig per Buda à Comorn, Kis-Bér, im *Hauptquartier des E. H. Palatins* küldjed. — Itt igen rossz kvártélyaink vannak; nem fog sokáig tartani. — A sümegieket köszöntetem, kivált a Katit. Lajost csókolom. Isten veled édesem! ezerszer öllelek és csókollak. — Szeresd

SÁNDORODAT.

29.

Kis-Bér, Aug. 30. 1809.

Édes kedvesem!

Mindjárt idejövetelem után írt levele-
met, reménylem, eddig vetted. Akkor emlí-
tett dissenteriómból negyed nap alatt szeren-
csésen kigyógyultam; de mások 8 — 14
napig is szenvednek benne. Általában a
dissenteria és nervenfieber annyira uralkod-
nak, hogy szerte halnak bele az emberek. A
dissenteriót rothasztó hideg szokta követni.
Vigyázz magadra édes Rózim! ójd magadat a
sok gyümölcsevéstől. A primás halálra beteg
Tatán a nervenfieberben. A tótoknak igen
nagy pártfogója; főudvarmestere a Révay is
eredeti tót. Főt. Kurbélyi is általa lett
veszprémi püspökké. A Nagy prépostnak a
napokban vettem levelét; talán meg fog lá-
togatni Veszprémbe teendő útjában. Veszpré-
mbe írtam néki én is. Hazameneteleden
ezen hosszas essős időkben igen búsultam;
reménylem, hogy szerencsésen haza értél.
Csak kérlek, vigyázz egészségedre, — meg
ne hűtsd magadat.

A gazdám Beckerssel tegnap előtt Bu-

dára ment s csak holnap után jön vissza. A kilátások még most is csak az előbbiek; az intézetek háborúra mutatnak, — nincs is reménységem a békességhez. A törökök egyre verik a moszkákat; és a legújabb kurirok beszédje szerint a franciák már csak defensive tarthatják magokat Spanyolországban, s mindég jobban nyomódnak Franciaország felé. Olaszországban zendülések vannak, és az olasz katonák naponként szöknek, s pedig számosan, hozzánk. — Mindez új reményekkel fog bennünket kecsegtetni és így — én az idén nehezen látom Badacsont! — Hallom, hogy a legújabb plánum szerint az insurrectionnak a reserva hadat kell formálni; ha ez igaz, tehát akkor meglehet, hogy a mi főhadiszállásunk vagy Veszprémbe, vagy Fejérvárra fog hátra tétetni. Én nem bánám, mert akkor te Veszprémbe rándulhatnál Tónihoz és ismét együtt lehetnénk egy kis ideig. Ha megtörténik, legottan tudósítani foglak.

Én most naphosszat napkönyvemnek írásában dolgozom; csak néha fordúlok egyet Batthyányi Antalnak itt lévő geniális, s valóban szép ángoly kertjében. — Szállásom a várban vagyon; az ablakom alatt lévő, s a búsan lecsüggő fűzektől nagyobb

részt elfedett tóban egynéhány hattyú uszkál; — előttem egy dombon egy gothicus várnak mesterséges omladékja meredez; — amott egy remeteház, — tovább a zúgó vízszakadás; — mind igen szép; de ezen háborgó, bizonytalan időben semmi sem gyönyörködteti az embert, amint kellene, vagy lehetne. Bécsben, Óvárott — mindenütt csak a háborút emlegetik ismét. Egy francia szökevény, Florenciából, jó házból származó fiu, ma kérdeztetvén, mért szökött legyen el, azt felelé: „*non voglio più guerreggiar senza motivo e senza ragione; — non combattiamo per la patria, ma per un uomo che vuol rivoltare tutto il mondo*“. A legény jól beszélt. — A tirolok nem eresztették be a franciákat; utolsó csepp vérig akarják magokat oltalmazni.

31-dik Aug.

Gyurinak ma vettem levelét Pápáról. A gyűlésen volt Kis-Cellben. Panaszolkodik Vajdának nyomásai, igazságtalanságai ellen. Pápán azt a hírt vették Győrből, hogy a fegyvernyugvás 50 nappal ismét tovább hosszabbított. Itt az a hír, hogy a fegyvernyugvás 29-dikén felmondattatott. Ex offo

semmit sem tudunk. Bizonyos csak az, hogy a gazdám egy-két nap még Budán marad; és Márkusnak ma a hadministertől az a parancsolatja érkezett, hogy Moorban az insurrectió számára egy fő életesház állíttassék; Kis-Bérben, Pápán, Cellben, Vásárhelyett fiók életesházak és ezek 14 napra töltesse-
nek meg. Ebből ezek következnek: hogy 14 napig még úgy maradunk, amint vagyunk, — s pedig a főhadiszállás éppen Kis-Bérben, — hogy az alkudozásokat húzzák vonják s azután még sem lesz békesség, s én Badacsontról elmaradok, — a seregek ezen tájt mindenből kieszik. — A szegény Katit, Lajost csókolom. Köszöntsd a többi esmerőseket is. — Adieu édes lelkem; ezerszer ölel és csókol

SÁNDOROD.

Leveleidet par *Veszprém, Stuhlweissenburg*

Comorn, }
à *Kis-Bér,* } im Hauptquartier útasítsd; né-

ha Mooron keresztül Fejérvárról a tábori póstával egyenesen ide juthatnak leveleid.

30.

1-ső Sept. Reggel.

Édes Rózim! Az óránként jövő rendelések, parancsolatok, intézetek csakugyan hitellessé kezdik tenni a hírt, hogy 29-ben a fegyvernyugvás felmondattatott. Ex offo semmit sem tudunk még. Nem tudom, mért tartatik a dolog titokban. Ha a főherceg megjön, többet fogok írhatni. A vicekirály, az éjjeli jelentések szerint, tegnap jött Győrré, mintegy 10,000 ember-, többnyire lovassággal. — Azért édesem, te csak szedd újra öszve magadat és készülj Veszprémbe. Tégy jó rendeléseket előre, hogy a háboru kiütvén, azonnal megindúlhass. Férjfi kíséző nélkül ne menj. Kérd Lajost, hogy ígérete szerint tegye meg azt a barátságot, és kísérjen el. —

Éppen most jelentik ex offo, hogy Napóleon maga is Győrré érkezett tegnap délután 3 órakor. Masséna és Lauriston generálisok vannak vele és 2 huszár regiment a városban.

Hertelendy generálisnak Bártfáról 21-dik aug. ezt írja Kéler óbester: A törökök egé-

szen megverték és kinyomták a moszkákat. A Galiciában lévő moszka sereg egymás után visszanyomúl a maga országának védelmére. Az ángolyok Cronstadtnál fenyegetik őket. Egy kitörni akaró zendülésről is beszélленek a moszkáknál. Hazánk északi szélei most egészen ki lesznek téve a lengyeleknek. — Cserny Gyurit is megverték a törökök, s már Belgrád alatt vannak. — Ezen történetek, ha igazak, újra felültetnek bennünket a háborúnak folytatására.

Délután.

Éppen most mentek el tőlem a zirci prior és Paintner prépost; a császárnál voltak, és erre vett útjukban meglátogattak. Igen megörültem volna nekik; hanem azt a hírt hozták, hogy szegény atyám halálos beteg s eddig talán meg is holt. — Én nem mehetek Tétre. Miska szerencsétlenségünkre ott van. Ezer kárt fogunk újra vallani! — Takács nem sokára Tétre megy és én ötöt tettem részemről plenipotentiáriusomnak. Ha a Bódi Sümegen van, kérlek, mondd meg neki nevemben, hogy menjen Tétre és tegyen rendeléseket. Sok ér egyszerre bennünket! — Adieu édes lelkem!

Ha valamely bajod lenne, szólítsd meg bátran a zirci priort. Igérte mindenben szolgáljat.

31.

Kis-Bér, 2-dik sept. 1809.

Éjjel 11 órakor.

Édes kedvesem!

Éppen most érkezett meg a főherceg. A primás ma Tatán meghalt. — A császárné részszerint bújában, részszerint nervenfieberben halálán vagyon; életéhez igen kevés reménység lehet. Sok éri egyszerre ezt a jó nemzetséget! — A háború bizonyos; Beckers azt mondja, hogy két három nap múlva már ki kell neki ütni. — Sőt hogy az éjjel gen. Gosztonyi talán már tűzben is vagyon a győri elővigyázatokon. Az insurrectió az avantgardát fogja csinálni és a palatinus az elősereget vezérli. Énekeljétek az én nótámat: „*Eljött zúgva és ordítva A sors véges órája*“ etc. — Édes lelkem! Ezen levelemnek vétele után te talán csak menj még jólkor Veszprémbe, minekelőtte a zenebona elkezdődik, és a vidék és az utak megtellenek

a jövő-menő katonasággal. Most kísérőt és lovakat is könnyebben kaphatsz. A házat és a Palit hagyd jó módban. Add tudtára ezt Lajosnak és Bódinak is. Elválásunk oltá már ez a harmadik levelem hozzád; tőled még egyet sem vettem. Elmeneteled felől mindjárt tudósíts, hogy megnyughassam erántad. Leveledet csak úgy útasítsd, amint íram, Kis-Bérbe: mert ha innen elmegyünk is, utánnam küldik. — Szegény haldokló atyámhoz el sem mehetek! — Ma örömmre azt hallottam, hogy már jobban vagy. Vigyázz egészségedre. — Csókolom a Katit, Lajost Sümegen; — köszöntetem az esmérőöket. Csókolom a Tónit, Katinkát, Gyurit Veszprémbe. Édes lelkem! Pápáról oly nehezen mentem el, amint még soha sem, mintha előre érzettem volna hosszas elválásunkat. Tudja isten, mikor látjuk egymást! — Az isten áldjon és oltalmazzon meg! — Ezerszer öllelek és csókollak. — Szeresd mindég

SÁNDORODAT.

Semmiben szükséget ne szenvedj. Pénzed most vagy. Akármilyen bajodban szólítsd meg a priort, fogadta, hogy mindenben örömet szolgál. — Édesem adieu! — még a

papíroson is nehezen válok el tőled! — —
Mindazonáltal ne búsulj! Az isten megse-
gíthet és szerencsésen öszvehozhat ismét
bennünket.

32.

Kis-Bér, 7-dik Sept. 1809.

Édes kedvesem! Tegnap jöttem meg
Tétről. A főherceg oly kegyes volt, hogy
előhozván néki atyámnak halálos betegségét,
maga küldött Tétre. Az atyámat jobban ta-
láltam; de alkalmasint utólszor láttam sze-
gényt! — Ez az ősz, amint maga is láttatik
érezni, el fogja ragadni: mert naponként
tovaj hidegje lévén, a rokkant öreg test a
sokat nem fogja meggyőzni. Legalább reá
beszéllettem, hogy ne nyomorkodják Téten;
hanem menjen valamelyik leányához. Meg-
mutatta, hová mit rejtett. Ha még egyne-
hány esztendeig élhetne, szép capitálist
hagyna gyermekeinek. Ő is a háborúnak ál-
dozatja. Visszajövet szóllottam Nagybarátin
a Ferkóval is, ki éppen akkor jött meg Eöt-
vösről.

Visszajövet itt találtam első leveledet. Megörültem néki, mert búsultam rajtad. Héj édes Rózim! nékem már csak te kellesz és a magános, szabad, csendes élet. Sem a fényen, sem a hivatalon nem tudok kapni. A békesség, és a házi élet, és te vagytok egyetlenegy örök kívánságom.

Ez már negyedik levelem. Az utolsóban azt írtam, hogy Veszprémbe menj, mert azt gondoltam, hogy minden órán kiüt a háború. Napóleonnak Győrött léte és a franciáknak némely mozgásai adtak erre alkalmatosságot: de csakugyan semmi sem lett. Ha ezen levelem még Sümegen talál, tehát csak maradj ott, míg bizonyosabbat nem tudunk. — A napokban Napóleonnak és a moszka császárnak adjutánsai együtt voltak Tatán a mi császárunknál. Semmi nem tudatik végzések felől. Most harmad napja ment Bubna Tatáról Schönbrunnba császárunknak végső eltökélésével. Most jobbra vagy balra a dolog el fog válni. Kevés reménységem vagyon a békességhez. — Ha már Veszprémbe volnál, tehát csak maradj ott. Ha békesség lenne, legalább meglátogatod testvéreidet, kiketszívesen csókolok. Ha a fegyvernyugvás bizonyos időre újra meghosszabbíttatik, akkor ismét haza mehetnél Sümegre. Most

mindenesetre maradj ott, ahol vagy, egy ideig.

Az urunk tegnap délben jött ide Tatáról. Egyéb változást nem hozott, hanem hogy a seregeknek szállásaik megváltoztattak, a palatinális és Lichtenstein huszároknak közinkbe jövétele miatt a Zala vármegyeiek Szönybe és vidékére szállanak. Mi itt maradunk. — A császárné már jobban vagyon, hálá istennek! Szívemből örülök, hogy ezt a jó és valóban Európában legbecsületesebb uralkodó házat ez a szerencsétlenség is nem érte. A primás halálának oka az mondatik lenni, hogy nyavalyáját az orvosok nem ismérték. Halála után felpuffadása sok hiába való beszédekre adott alkalmatosságot. Beckers azt beszéllé, hogy Tán a napokban a császár asztalánál nagy magasztalásokkal emlegették munkáimat; alig volt valaki még a német generálisok közül is, aki híremet nem hallotta volna; Beckers azt mondá nekik, hogy az insurrectiónak napkönyve is azon stílusban lesz írva. Mind ennek otthon jobban tudnék örülni. — A Haugwitz óbester és Demuth major eltették tőlünk örömiinkre.

8. sept.

Ferkó által küldött leveledet ma vettem Pápáról Barcza által. Örülök, hogy egészséges vagy. Én is tűrhetőképpen vagyok. Szeretném, ha ezen levelem még Sümegen találna. Tétről írtam Palinak, hogy amidőn familia leveleinket Sümegre viszik a Bódihoz, hogy ott a várban jó helyre tegye, — ugyanazon alkalmatosság által az öreg úrnak 8 boutellia auspruckot és Lajostól egy akó somlai bort küldjön az én költségemre. Megsajnáltam szegényt, midőn beteges állapotjában a korcsmai rossz borral élni láttam. A napokban ismét fogok írni. — Ha Sümegen vagy, csókolom a Katit, Lajost és a többit, — ha Veszprémben, a testvéreidet. Leveleidet a póstán *par Stuhlweissenburg Moor, à Kis-Bér* útasítsd. A Nagy prépostnak kár volt Veszprémből ide nem jönni a főherceghez. — Adieu édesem! ezerszer ölel és csókol

SÁNDOROD.

Gróf Sauraut tiszteld nevemmel. Csókolom a Bódit is, — mondd meg néki, írjon. Szeretném tudni, praefectus marad-e?

33.

Kis-Bér, 15. sept. 1809.

Édes kedvesem! Mintha csak álmodtam volna, hogy láttalak — öleltelek, és — beléd merülve azt vélém, hogy békesség van. Különös örömmel töltött meg geniális útam, részszerint azért, hogy reménységem ellen téged is ott találtalak, (noha ugyan mintha előéreztem volna) részszerint azért, hogy mindent együtt találtam, amit látni kívántam. Ha a fegyvernyugvás még tart és a főherceg ismét elútaz hosszabb időre, tehát meglehet, hogy egyszer ismét nálatok teremek. — A priort oly kedvébe hoztam a hercegnek, hogy meg kívánja őtet látogatni Zircen; de mikor fog ez történni, nem tudom. Hogy Veszprémből eljöttünk, Zircen ebédeltünk. Délután 4 órakor Rhédére értünk Eszterházy Imréhez, ahol, minthogy a grófné 4 óráig várakozott reánk, becsület okáért még egyszer kellett ebédelnünk. Későn, nagy essőben érkeztünk haza. De Veszprémbe voltomnak úgy örültem, hogy, ha a lábomat kitörtem volna, még sem tudtam volna bánni. A Katinkanak különösen örül-

tem, minthogy oly régen nem láttam, noha tudom, hogy nem szenvedhet. — Úgy a gyermekeknek is.

De bezzeg most már igazán fájni kezd katonaságom. Közelget a badacsonyi szüret, — közelget a vadászatoknak ideje, s még semmi kilátás nincsen a békességre. Bubna még nem jött meg az ultimátummal, mert Napóleon Bécsben, Brünnben, Kremsben kóborol, Bubna pedig utánna. Kremsnél a franciák, szászok, bajorok és württembergusok összeveszttek egymás között annyira, hogy tüzeltek egymásra, és mintegy 200-an halva maradtak. A Hollandiában kiszállott ángolyok nagy előmeneteleket tesznek. Ez a két történet új és igen nagy biztatás a háborúnak folytatására. A mi részünkről a készületek igen nagyok. Mindennap csak a fegyvernyugvásnak felmondását várhatjuk.

Bellegarde, Kolowrath és Lichtenstein János feldmarschallokká, Mayer és Bubna feldmarschallieutenantokká levének ujonnan. — A congressusról semmi legkissebbet sem hallunk.

Vettem mind sümegi utolsó, mind veszpéri első leveledet. A napokban írok Sümegre Lajosnak és Palinak is. Rendeléseket teszek a badacsonyi szüretről.

Kazinczy Ferencnek egy levelét vettem. Teli vagyon ezer complimentekkel.

Téten az öreg úr házában Vay Miklós generális van szállva.

A zirci prior minden órán apátúr lesz.

Ha a háború folytattatik, tehát egy igen nagy költség áll előttem: egy új lovat kell vennem és magamat a télre felruháznom. Minden pénzem reá fog menni. Vajha békeség lenne! — Leveleidet csak *par Stuhlweissenburg, Moor à Kis-Bér* útasítsd. Írj mennél gyakrabban.

Csókolom a Tónit, Katinkát, Gyurit és valamennyit. Téged ezerszer öllelek és csókollak. Isten veled!

K. SÁNDOR.

A Tóninak, Katinkának azt ízenem, hogy feleljenek leveleimre, mert különben nem idvezülnek. A Gyurinak török létét annyi asszony és leány között irigylem. Jó, hogy vak a jámbor, másként — — A sok asszony- és leánycsók, melyeket kaptam én szerencsés eljöttemkor, még most is bizsereg bennem, és nem hágy aludni. — Találjátok el, melyik volt légyen ezek közül a legcsipősebb? — Tartsatok ez eránt egy nagy asszonyta-

nácsot s azután írjátok meg — háború lesz-e, vagy békesség.

A Bódit csókolom. Jancsi öcsém nem messze quártélyoz tőlem, de még nem láthattam. Adieu!

Den 17-ten Sept.

In der grössten Eile muss ich Dir noch Folgendes mittheilen: Die Engelländer haben die holländische Flotte bey Antwerpen ganz erobert. Sie sollen schon gegen Brüssel streifen. Napoleon soll seit den Fortschritten der Engländer unsre Gesandten besser behandeln. Bubna ist mit dem Ultimatum noch nicht zurück.

Unsre junge Herrschaft kömmt von Erlau nach Ofen zurück, und die reconvalescirende Kaiserin geht auch nach Ofen. Geschieht diess wegen Aussichten zum Frieden, oder aus Furcht von den Russen, die jetzt eine Schlacht von den Türken gewonnen haben, das steht dahin.

Unsre Armee ist in 14 Armee-Corps eingetheilt. Unser Erzherzog commandirt die 2-te Reserve, und macht die Avantgarde. Der Davidovich commandirt die erste Reserve. Die Regimenter Pest, Szala, Somogy

sind beym Davidovich. Alle Corps hängen directe von des Kaisers Commando ab. Mit der Bestimmung unsers Herrn sind wir nicht zufrieden. Er hat nur 14,000 Mann unter sich.

Zwischen den Franzosen und den Truppen des Rheinischen Bundes war ein Aufstand, wo gefeuert wurde, und gegen 200 gefallen seyn sollen.

Wegen den Landsturm soll es richtig seyn. Da müsst ihr so weit gehen, als euch die Füße tragen, denn da wird Niemand des Lebens sicher seyn. — Gott gebe den Frieden! Adieu liebes Weib!

34.

Kis-Bér, 19. Sept. 1809.

Édes kedvesem!

Bubna megjött. Napóleon egy briliánt gyűrűvel és pixissel ajándékozta meg, úgy beszélltetik. Maga kezével írt Ferenc császárnak. Úgy vélik, hogy hajlik a békeségre. De ha igazak a hírek, melyeket itt közölök, tehát minden órán kiüt a háború. Következendő hírek járnak itten:

Az ángolyok szabad kereskedést a tengeren, Cap d'Esperancenak visszaadását, és örök frígyet ígértek a hollandusoknak, ha melléjek állanak. Úgy mondatik, hogy a hollandusok igen is kaptak ezeken, és Lajos Napóleont, az ő királyjokat, meg is fogták volna. A hollandus katonák széjjel mentek. A hollandus flotta az ángolyoktól elvétellett, és már Brüssel felé járnak. Az bizonyos, hogy Napoleon Massénát 30,000 emberrel sietve küldötte Hollandia felé. Soprony vidékéről a franciák mind Bécs felé takarodtak; legnagyobb erejük Znaym és Brünn között áll. A győri franciák igen kedveznek a mi tiszteinknek.

A tyrolok már Olaszország felé ki-kicsapnak.

A franciák által elfoglalt helyekben az újságok azt írják, hogy József Napoleon ismét Madridba ment nagy pompával. Különös tudósítások azt bizonyítják, hogy a spanyolok és ángolyok már egész Bayonneig jöttek.

Németországban mindenütt nyilván mutatja magát az elégtelenség. Olaszországban szintén úgy.

Talán megtellett Napoleon gonoszságainak mértéke? — Talán meg akar fordulni a

kocka? — Talán csak költött hírek ezek, hogy a kétségbeesettek új reményekkel teljenek meg? — Én csak közleni akartam veled. A napokban elválík, háború lesz-e vagy békesség.

Ha még ki nem üt a háború, tehát a herceg Zirere fog menni. Ha történetből a prior invitálni találna benneteket — el ne jöjjetek, ti asszonyok, leányok. Rosszúl esne a dolog. Fontos okokra nézve mondom ezt. Most a herceg ismét Komáromban vagyon; holnap jön vissza. Minálunk semmi újság sincsen. A badacsonyi szüret eránt írni fogok Palinak; megírom akaratomat.

Tónit, Katinkát, Gyurit csókolom. — Köszöntetem a Bezerédy kisasszonyokat. Isten veled! Téged ezerszer öllelek és csókolak.

SÁNDOR.

20-dikán, estve.

A főherceg most jött meg Tatáról. Jó kedve vagyon. Azt beszéllik, Bubna azt mondotta volna, hogy 50 procentóval jobbak volnának a békességnek pontjai. A congresus mintha nem is volna. Az udvar mindeztől Budára vette ismét magát. A kincset

is visszahozták oda ismét. A császárné holnap megy oda Tatáról. De a környüállások és készültek olyanok, sőt mindennemű rendelkezések is, hogy a háborút elkerülhetetlennek ítéltjük. A fegyvernynyugvást Napóleon láttatik húzni akarni. A franciák azt tartják, hogy a császár örömet megbékülne, de a magyar nemzet nem akar. — A mi szárnyainkat újra metéltni kezdik; nevetném, ha egyszerre csak Budára küldenének minket is. Ezen a tájon csaknem minden határ felsáncoltatik. Komárom tája annyira fel van árkolva, hogy egyszer csak elszakad és Budáig úszik a Dunán. — Hollandiában még a zsidók is mind az ángolyok részére állottak. — Megesik nekünk, ha a háború éppen a szüret idejében üt ki, midőn mind a Palinak, mind az Ág Ferkónak a háznál kellene maradni. — A hercegnek egy bizonyos házi rendeléséből is bizonyosnak tartom a háborút. Isten veletek!

35.

Kis-Bér, 21. Sept. 1809.

Édes kedvesem!

Éppen ma adtam egy levelet számodra a póstára. Azonban meglepett a Nagyprépost. Éppen itt találta a herceget is. Igen kegyessen fogadta. Semmi különös újság nincsen. Még most is minden bizonytalan. Bubna ismét Napóleonhoz ment. Amit tudunk, a prépost el fogja beszéllhetni. Elküldöm általa a minap említett énekeket. Küldök a kis Rózi kisasszonynak egy kis cukros süteményt is, hogy ne sírjon, midőn maga hál. Holnap a szomszéd faluban egy Veszprém vármegyei insurgens agyon fog lövettetni, s pedig Barcza a neve; Csöglére való. — A Tónit, Katinkát, Gyurit etc. csókolom. Veszprémbe létemtől fogva nem vettem leveledet. Írjatok. Adieu! ezerszer öllelek és csókollak

K. S—R.

36.

Kis-Bér, 4-ik oct. 1809.

Édes kedvesem!

Én tegnap estve későn szerencsésen ide érkeztem; de most az egyszer megjártam: egy óra múlva, hogy én szombaton Veszprémbe indultam, a főherceg ide jött és csak tegnap ment ismét Tatába. Míg én Veszprémben voltam, mindég itthon volt. Ez magában még nem volna olyan igen nagy szerencsétlenség; ebből ki fogom magamat mentetni; — de feltétele ellen idejövetele nék és nagyobb bűnknak bosszúságunknak oka az lehet, hogy valamely hirtelen támadott reménységünk a békességhez, szint oly hirtelen ismét elenyészett. Sept. 29-ikén éjjel egy kurír érkezett Lichtensteintől, ki az egész udvart nagy mozgásba hozta, és akinek tudósítására mindjárt sok új rendelések tétettek, pedig olyanok, melyek mind háborúra céloznak. Győrt a franciák bezárták: Zircen tegnap egy olyannal beszéltem, aki úgyszókött ki az elővigyázat között. Tar Pr. commissariusné Sopronyból Pápára jövé, csak

48 órára kapott passust, s azt is oly fenyegetés mellett, hogy ha addig vissza nem jön, tehát vagyonja elfoglaltatik. — A főherceg Tatán vagyon; de minket nem vitt vele a császárhoz, aki talán most sok dolgai között reá sem ér, hogy a köszöntéseket hallgassa. A Lichtenstein, Mayer, Bubna még ugyan nem jöttek vissza Bécsből, s addig még lehet is egy szikra reménységünk a békességhez; de ha egyszer ezek is visszajönnek, akkor azon órában kiüt a háború.

Te, édes lelkem, tehát meg ne mozdúlj Veszprémből, valameddig a békesség alá nem lesz írva. — A küldött holmit már itt találtam. — Inkey Jancsit már jobban hagytam Zircen. A badacsonyi szüret, valamint egyéberánt is a napokban még írni fogok. Kérlek, írd meg a békesség reménységének ily hirtelen elenyészését Rosty Lajosnak is mindjárt Sümegre, hogy tudja magát mihez tartani. Veszprémből hozzá küldött levelém néki is békességet hirdetett. A már menő alkalmatosság miatt igen kell sietnem. — Csókollak benneteket valamennyen. — Téged lelkem ezerszer szívemhez szoríttlak. Isten veled!

K. SÁNDOR.

Kérlek, köss még egy kis vörös sapkát számomra; de széle feketén legyen befoglalva, — az is csak kötve.

37.

Kis-Bér, 8. octob. 1809.

Édes kedvesem!

Ma vettem Jezerniczky commissárius által küldött leveledet. Sajnálkodva értem belőle, hogy búsúlsz; — de semmi jó hírrel nem vigasztalhatlak, sőt bosszonkodva és bánkódva a közönséges szerencsétlenségben azt írhatom, hogy minapi gyanúm szomorú teljesedésbe látszik általmenni: Bubna tegnap megérkezett Bécsből, s legottan mindenféle parancsolatok mentek szerte, hogy a sáncokon nyakra före, éjjel nappal, kettőzött erővel dolgozzanak. Ma az a parancsolatja érkezett hozzánk a császárnak, hogy — minthogy a *békességnek végrehajtása igen kétséges*, a nádorispány sietve menjen a magyar felkelő lovasságnak megtekintésére. A főherceg tehát holnap elindul, és három nap alatt elvégzi dolgát. Talán Veszprémben is megfordul. Én itt maradok. Napóleon tel-

jességgel itt akarja a telet egész hadával nálunk tölteni, s ez látszik az összeveszésnek oka lenni. A Lichtenstein ugyan Bécsben vagyon még, és így a háború még nem bizonyos, de a békességhez már mégis csak kevés reménység lehet. Ennél fogva ezen ide mellékelt levelemben azt parancsolom Palinak, hogy mindjárt Badacsonra menjen, és a szüretet mennél hamarább végezze el. A levelet mennél hamarább küldjed kezéhez. Ha a háború elkezdődik, sem a Pali, sem az Ágott nem hagyhatják a házat; sem embert a szüretre nem kapna. Bizonytalan az is, hogy a háború meg lévén izenve, megtartatik-e a fegyvernynyugvásnak két héttel előre való felmondása; — azt tartjuk, hogy mindjárt bele kell kapnunk. Mondd meg ezt a Gyurinak, hogy ő is tudja magát mihez tartani. Azt tanácslom néki, hogy ő is a feljebb említett okokra nézve mindjárt hozzá fogjon szüretjéhez, hogy a háború alatt mind ő maga, mind cselédjei otthon lehessenek.

A Palinak azt parancsoltam, hogy a Kait vigye Badacsonra főzni a cselédeknek, minthogy az már tudja a szokást. Ha különösen valamit parancsolni akarsz, tehát sietve írd te is Palinak.

A főherceg tegnap előtt jött haza. Első

szava a volt: „Was giebt's Neues in Wesp-
prém?“ „Nichts, — als neue Insurgenten“,
— s ezzel vége lön dolgunknak egymással.
Mindazonáltal nem merek már helyemről
félre csapni, nehogy neheztelését vonjam
magamra.

Most nem írhatok többet. Közel vagyok
éjfélnél és sok a dolgom. — Búsúlok a jö-
vendőn. — Lärmát ne tegyetek. — Csak a
Bódival közöld leveletemet.

A Tónit, Katinkát, Gyurit csókolom. —
Köszöntsél többi esmérőseimet is. Téged
ezerszer öllelek és csókollak.

SÁNDOROD.

Nagyon köhögök, egyéb bajom nincs.

S-án, estve.

Az Úrnak szájából hallottam ma, hogy a
fegyvernyugvás még áll, és a 14 nappal
előre való felmondás. Akármelyik órában
mondatik tehát fel a fegyvernyugvás, még
14 napig csendesség lesz. A napokban vagy
a békesség, vagy a fegyvernyugvásnak fel-
mondása meg fog történni Bubnának követ-
ségére. — Azt is tudtodra adom, hogy a

közönséges vélekedés és titkos kémlelődés, sőt készülétek szerint is, ha a háború kiüt, az ellenség Győrnél nyomul ugyan elő, de nagyobb erejével Pápa és Körmend között fog a Rábán általtörni akarni. Sümegnek és Devecsernek fog a legnagyobb sereg által-menni, Veszprémen által Buda felé. Ez ugyan nem szentírás, hanem combinált vélekedés. Azért adom előre értésekre, hogy a Gyurival tanácskozván, úgy cselekedjete, amint legjobb lesz. Jó készen lenni minden esetre.

Kurír által jelentett tudósítás szerint a tirolcok a Lefevre alatt volt francia, szász és bavarus sereget egészen kinyomták és annyira megverték, hogy az ellenség részéről az elestek, sebessek és elfogottak száma mintegy 13,000-re megyen. Csudálni lehet ezen maroknyi nemzetnek energiáját. Ez új ok és ösztön lesz a háborúnak folytatására. Isten veled!

38.

Kis-Bér, 11. octob. 1809.

Édes kedvesem!

Gróf Zichy Károly major itt lévén, el nem múlathatom, hogy legalább egynehány rendet is ne írjak. Tegnap is egy levelemet kellett vened, a Palinak szólóval együtt. A főherceg éppen most jött meg Komáromból. Holnap ntán elmegy a lovasságot megvizsgálni és gyakoroltatni; oda lesz 4 napig. Ha aminap úgy rajta nem kapott volna, most bizonyosan ismét hozzád szöktem volna, de — nem akarok visszaélni jóságával. A Ferkó most közel, csak 2 órányira fekszik hozzám, inkább őhöz lovaglok. Valamikor nálad lehetnék, mindég fáj, hogy ott nem vagyok. — Már csak válna el a sors vagy jobbra, vagy balra! Nehéz az embernek, vesztét hidegen, túnyán előérezni és fontolgatni, — nem magamat értem, hanem az egészet. A környülállások, intézetek még mind háborúra mutatnak. A konc, melyen meg nem tudnak egyezni, csak az, hogy Napóleon itt akarja seregeit teleltetni.

Egy kis reménység még van a békességhez.
— A főhercegnek folyvást jó kedve vagyon.
— Egynehány nap múlva talán elválík.

A Fábri generálisunk meghalt Moorban. Frimont — el ne szomorodjál — megházasodott. Pécssett a Mitterpacher Katit vette el. A püspöknek onokája, mintegy 30 esztendőös leány volt.

Sümegre megint ispotályt akarnak tenni. Mondd meg a Bódinak, hogy iparkodjék a dolgot elmellőzni. Talán Chasteler segíthetne. A sümegieknek már írtam eránta. Te édes Rózim, csak Veszprémben maradj mind addig, míg én mást nem javallok.

Sopronyból az a hír érkezett, hogy Napóleon ismét 6000 embert küldött szekerekkel Hollandiába. Bécsbe, Gyórré már ismét szabad a járás; csak két napig volt az út elzárva. A franciák szintén oly erősen sáncolnak magoknál, mint mi.

Én most is egyre köhögök. s haragomban egy parókat rendeltem magamnak Budáról. Mondottam a hercegnek is, midőn megszólított, hogy oly nagyon köhögök. Azt monda, hogy ő is azt tesz fejére, ha a télen folytattatik a háború. Majd szépek leszünk.

A Tónit, Katinkát, Gyurit, gyermekeket

csókolom. — Téged ezerszer öllelek és csókollak. Isten veled, és örök szerelmem.

SÁNDOR.

39.

Kis-Bér, 12. octob. 1809.

Édes kedvesem!

Vettem leveledet a sapkával együtt. Ez a sapka nem sült el jól, igen bő. Csókollak érte. — Veszprémből eljövetelem oltá ez már a negyedik levelem hozzád. Eddig már csakugyan vened kellett Badacson eránt írt leveletem a Paliéval együtt. Badacson eránt többnyire csak Palinak írtam. — Badacsonra rendeltem a Palit, Ág Ferkót, Józsi kocsist és a Kati szolgálót. A szakácsné, Juli és a Lőrinc maradjanak otthonn. — Szeretem, hogy Badacsonra mégy. Csak arra kérlek, hogy egészségedre vigyázz. — Ha kívánságom szerint akarsz ott gazdálkodni, tehát kérd el a Palinak írt utolsó leveletem, melyben mindent megírtam. — Ott ugyan azt írtam, hogy egy pár akó auspruchot is csináljanak; de csak maradjon el az idén,

minthogy úgy sem lesz töppedt szőlő, — és a bor sem lehet édes.

A Márkus holnap Veszprémbe megy. Csak alig tudom magamat megtartóztatni én is, hogy ismét meg ne látogassalak benne-tek, — szinte mindenem fáj bele; de a nagy urak mellett nem lehet éppen minden tekintetet farba rúgni; noha a herceg is elútaz holnap, és három napig oda marad. Most annyival inkább nem akarnám nehez-tesét magamra vonni, minthogy némely környüállásokra nézve ismét egy kis reménységem van a békességhez. A követség most várattatik vissza Bécsből; a napokban elvállik a dolog. Írd meg, ki marad a Gyuri házánál Veszprémbe, hogy a békességnek vagy a háborúnak hírért vivő levelemet út-sítani tudjam utánatok. — Te minden esetre csak a Gyurihoz tartsd magadat, míg békes-ség nem lesz. Badacsonról ismét csak Veszprémbe menj vissza. Ha békesség lesz, Pá-pán jön össze az egész insurrectionális lo-vasság.

A Tónit, Katinkát, Gyurit csókolom, — szóval valamennyit; neveiket nem győzőm leírni. — A Tóninak azt izenem: úgy le-gyen helyettem Badacsonyon, mintha én is ott volnék. Azt tudom, hogy octóber végéig

nékem egy jó óráam sem lesz. — A Gyurinak súgja meg, hogy a főherceg Badacsonyi öreg szomszédunknak resignációját kívánja, s nem sokára talán meg is történik. De amiket mondok, ki ne papoljátok. Azt se mondjátok meg senkinek, hogy ezen a világon én vagyok a legnagyobb *számár* — aki szabad lévén, magamat kalitkába hagytam zárni. Isten veled édes Rózim! ezerszer öllelek és csókollak —

K. SÁNDOR.

Ha igen jó édes ürmöst tudnátok csinálni, a főhercegnek örömet adnék egy pár akót, mert az édes ürmöst szereti.

A priort és Takácsot köszöntsé nevémmel. Van-e pénzed? — Szükséget ne szenvedj.

40.

Kis-Bér 16. octob. 1809.

Édes kedvesem!

Megvan a békesség! — — — 14-dikben lön meg. Győrrött már ki van hirdetve. Narbonne kurír által jelenté meg a főhercegnek

Kis-Cellben. A cikkelyekről még semmit sem tudunk. A franciákkal békében élven, természetes, hogy az ángolyoknak ellenségei leszünk, azért, amint mondtam, siess 20 font kávé, 25 [font] cukrot venni, vagy akár 50 fontot. — A főherceget már itt találtam. — A jövődre nézve még semmit sem határozhatok meg. A két akó ürmöst megcsináltasd a főherceg számára, de minthogy itt maradásunk bizonytalan, csak maradjon az enyimmel és a többivel együtt Badacsonyon. — Te a badacsonyi szüretet elvégezvén, menj vissza Veszprémbe. A Rósty Antalnak, vagy Oszterhuebernek írd, hogy házuk megmenekedvén a kvártélytól, legyenek annyi barátsággal, hogy üresen tartsák. Az Ág Ferkónak pedig parancsold meg, hogy mihelyt a ház üres, mindjárt jöjjön éretted a bagázsias szekérrel és kíséren haza Sümegre. Én mihelyt megmenekedhetem, mindjárt haza megyek, és ott fogom munkámat kidolgozni. — A stifliket hagyd Veszprémbe Gyurinál, mert ha jók nem lennének, visszaadom a vargának. — Ezerszer csókollak — Tónit, Gyurit is. — Isten veletek!

K. SÁNDOR.

41.

Kis-Bér, 18. octob. 1809.

Édes kedvesem!

A békességnek cikkelyei, melyek még későbbben fognak közönségesseé tétetni, és amelyeket csak renden kívül tudtam meg magam is, hátul vannak. Közöld azokat Gyurival s még egykét jó barátommal. Néktek a titkos cikkelyekből még ezt a kettőt súgom meg: Ferenc fizet Napóleonnak 85 milliom livert pengő pénzben; — és nem szabad néki ennekutánna 150,000-nél több katonát tartani. Ha őszvejövünk, még súgok valamit, amit papirosra bízni nem tanácsos.

Mi valami 10 nap múlva Pápára megyünk, ahol az egész felkelő lovasság, mintegy 17,000 ember, a császár előtt manœuvre-rozni fog. Ez mintegy 8 napig fog tartani. Azután az insurrectió széjjel megy; de egész felbomlása csak 3 esztendő múlva történik. Mi lesz énbelőlem, még nem tudom. Pápáról, ha lehet, haza megyek egy időre. Utolsó levelemben már megírtam, hogy a palatinus számára csinálendő ürmös csak maradjon az enyimmel együtt további rendelésemig. —

Te csak Veszprémbe menj vissza, míg sümegi házunk kiürül. A Palinak mondd meg, hogy egy jó kocsis legényt fogadjon két ló mellé, míg el nem szegődnek, számomra, mint már írtam nékie. Egy lovász is fog kelleni. Talán megtartom egyiket a mostaniak közül. — Kávét, cukrot venni, amint írák, nyakra före iparkodj, ha inni akarsz, mert ha a békesség pontjai egyszer kihirdettetnek, dupla árba lesz. — Örülök, hogy jó időtök van Badacsonyon. Tegnap meglátogattam a Ferkót; csókol benneteket. Némam annyi a dolgom, hogy fejemmel sem bírok. — Emlékezzetek meg rólam Badacsonyon. — Csókollak ezerszer, Tónival, Gyurival együtt.

SÁNDOR.

Közlj mindent Bódivál, ha ott vagyon.

Die Friedenspunkte.

1-o Österreich verliert das Litorale, Croatien, Krain, Kärnthen bis an die Saasechs Gränzregimenter fallen weg.

2-o Österreich verliert Salzburg.

3-o „ verliert das Innviertl.

4-o „ verliert Westgallizien,

und drey Kreise von Ostgallizien. Die Salinen von Wiedliczka werden mit dem Herzogthum von Warschau getheilt, und gemeinschaftlich administriert.

5-o Die Tyroler erhalten von Napoleon eine General-Amnestie; bleiben aber, wie bisher, dem Königreich Bayern einverleibt.

6-o Die Franzosen bleiben noch vom 14-ten Octob. gerechnet, 4 Wochen in Ungarn, 6 Wochen in Wien und Österreich, 8 Wochen in Mähren; — dann ziehen sie ab, NB. wenn die Kriegsunkosten bezahlt werden.

42.

Kis-Bér, 28. octob. 1809.

Édes kedvesem!

Badacsonról írt leveledet csak tegnap vettem. Bosszúsággal teltem el, hallván, hogy bodorfai cselédjeimet, marháimat erőszakossan hajtogatják az ott kvártélyozó katonák; és legottan írtam Rosty Antálnak, hogy adja tudtomra, kik feküsznek ottan, és parancsolja meg nevemben Ág Ferkónak, hogy írásban adja be, bizonyságok mellett, az

egész dolognak mivoltját. Kész vagyok a királyi trónushoz folyamodni, mintsem elszenvedni, hogy a magyar nemessel, ki ennyi áldozatokat tett értékével és maga személyével is, így bánhassanak, — ily törvénytelenül s ily ellenségesen. A főherceg, ha rá kél a dolog, maga fogja támogatni kérésemet.

Örülök, hogy folyvást jó időtök volt Badacsonyon. Elég nehezen esett, hogy én részt nem vehettem benne. Ellenben annyit dolgoztam ezen idő alatt, hogy szinte végén vagyok már munkámnak; de bezzeg e még csak a feneke — az egész munka még bele tellik 3 hónapba. — Még most sem tudjuk, mi történik velünk. Még az sem bizonyos teljességgel, ha Pápára megyünk-e, vagy sem. A főherceg tegnap jött vissza hozzánk, s két nap múlva ismét visszamegy Tatára. Ha csakugyan helye lesz a nagy manővernek, tehát 5-ik novemberben megyünk Pápára. A főherceg udvarának egy része már innen Budára megy. Mi történik vélem, még nem tudom; de akárhogy tegyem szerét, én előbb egy időre haza megyek. Te mindaddig Veszprémbe maradj, míg a ház ki nem ürül. Talán megmozdúlnak nem sokára a Zala vármegyében fekvő seregek is. —

Aminap Pápára hívtalak benneteket a nagy maneuverhez; de most, ha lenne is valami belőle, visszaveszem szavamat, mert bár magunknak legyen helyünk. Az én szállásomat Barczánál Mecséry foglalta el adjutánsaival együtt. — A nádorispánynak búcsúzó beszédjét már feltettem németül és magyarul. A főherceg igen megelégedett munkámmal. Már nyomtatják Budán. Kár, hogy úgy nem szólhattam benne, amint szerettem volna! — de igen kellett vigyáznom: se sokat, se keveset nem volt szabad mondanom; mindazonáltal elég meleg és szíves a kis beszéd.

Tegnap Jancsi öcsém nálam volt. Bevezettem a nádorispányhoz, ki őtet kegyesen fogadta és asztalához hívta. A regement Lengyelországba megy ismét vissza. Csókol tégedet és tisztelettel testvérjeidet.

Budán, Pesten, hallom, igen nyilván és szabadon jelengeti magát a békességgel való elégtelenség, leginkább azért, hogy a magyar korona ily szép részét elvesztette az országnak híre nélkül. Azt is suttogják már, hogy az udvar nem Budára, hanem Holicra menne jószágára.

Mayer általadta ugyan a pincét sümegi házában; de sem ajtó, sem grádics nem lévén rajta, haszna-vehetetlen. Írd meg inkább

a Palinak, hogy más pincét keressen valahol a városban. Parancsold meg néki nevemben azt is, hogy a kámi gazdának a hegyvámolást annak idejében adja tudtára, és előre izenje meg néki Sümegről, hogy a hordókat jól és tisztán készítse el; mert ha valamelyikben a bor elromlik, hát bizonyos legyen benne, hogy a nyakában csapom. Ha jó pincét nem kapunk Sümegen, hát, minthogy már békesség vagy, csak menjenek ismét Kámba a hegyvámorok.

Azt írod, hogy 6 darab sörtvést akarsz Mayertól kérni. Ha jók, tehát hárommal is bőven beérjük, ha eddig 6 rosszal beértük.

Tegnap előtt Hunkár Miska áital bekecsemet, frakkomat, egy új csótárt és több szíjnyeregszerszámot, egy abroszban varrva Veszprémbe küldöttem Katinkához. Reménylem vetted. — Azért küldöttem el, mert sem bőrládámban, sem párnazsákomban nem lett volna helye. Te a bagázsias szekéren könnyebben Sümegre szállíthatod annak idejében. A szíjszerszámot nem kell felbontani; és az elvitel alkalmával nem kell öszvenyomni, hogy reze öszve ne törjön.

Én még most is köhögök. Sem Häusler, sem Eckstein orvossága nem használ. — Ingekre való batisztot hozattam Pestről egy

réfet, — 24 font kávé, cukrot el ne felejts venni, míg meg nem drágúl. Én már alig várom, hogy haza mehessek. — Valami 1000 ftot hozok haza. Nem tudom, nálad mennyi lesz. Mindjárt két kocsis lovat kell majd vennünk. Adieu édesem! Csókolom a Tónit, Katinkát, Gyurit, — téged ezerszer öllelek és csókollak. Levelet többet a póstán ne küldj, hanem Pápára Márkus consiliáriusnak adressérozva — onnan hamarább megkapom.

SÁNDOR.

43.

Kis-Bér, 29. octob. 1809.

Édes kedvesem!

Tegnap írt leveledet Pápán által ma délbén már vettem. Márkus cons., ki már régen Pápán vagyon, küldötte kézhez. — Örülök hogy szerencsésen megjöttél Badacsonról. Örülök bő szüretünknek is. Meg kell vallanom, hogy derék gazdasszony vagy; alig várom, hogy megköszönhessem, — de tudja isten, mikor verődhetem még haza. A csá-

szár azon vagyon, hogy az insurrectiót még együtt tartsa, nem tudom mért; az én Uram eleget sürgeti elbocsáttását. Nem tudom, mi lesz a vége. Egyéberánt a szerencsétlenség jó iskola szokott lenni. — Itt visszáról vagyon. Kivánom, hogy a rossz tanácsosok igen rosszat ne szerezzenek. Még most sem bizonyos, ha Pápára megyünk-e vagy sem; — lesz-e manœuvre, vagy nem. — Holnap a főherceg Komáromba megy. Az insur. gyalogság falukra száll. — Én arról gondolkodom, ha ne mondjak-e le egészen karaktermről is. Ha általjában meg nem hagyják, én részemről egy szót sem teszek érette.

Csak tegnap írtam néked a póstán. — A napokban téli ruhámat, kék frakkomat, egy újdunúj csótáromat és nyeregbőr szerszámokat küldöttem Veszprémbe Katinkához Hunkár Miska vicebírónak katonája által. Te említettést sem téssz felőle leveledben, — rendes volna, ha oda sem ment volna? — Katinkának írtam mellette. Tudósíts kérlek első leveledben. Ha innen mehetek haza, tehát Veszprémnek veszem útamat. De még az is meglehet, hogy a főherceggel Budára kell mennem. Dolgom annyi, hogy alig bírok vele.

Ma Vay gyenerális itt lévén, örömmel ér-

tettem tőle, hogy az öreg úr Téten már ismét gazdálkodik. Vay még most is nála vagyon kvártélyban.

Ha Sümegre mégy, tehát, kérlek édes Rózim, legyen gondod reá, hogy a Pali valami jó legény kocsist fogadjon számunkra két ló mellé, ha még nincsen. Az egyik lovaszt meg akarom paripáim mellett tartani, ha megszégődhetem vele.

Ha Sümegen léssz, bizonyos vagyok benne, hogy Chasteler néked az udvart fogja csinálni, csak azért is, hogy veled többet beszélhet, mint mással. Ahol élt, mindig gyanús személyekkel lévén dolga és köze, az egész világ őtet igen k....s embernek tartja. Ezt azért adom tudtadra, hogy a vele társalkodásban tudjad magadat mihez tartani. Nem szeretném, ha a katona világ vele hordozna. Minden becsülettel bánj vele, mert ha elkezdi, goromba is; — ellenben a sokát okosan kerüljed. Mind ezzel, mind Colloredóval igen okosan kell bánni: mert vagy gorombaságnak, vagy rossz névnek teszi ki magát az asszony velek.

Ha Sümegen őszi nem lesz is vetve, noha kellene, az ott termett gabonát mégis el kellene csépletni, ha jó idők jarnának; mert

ha ott lepi a hó, tehát sem a teheneknek szalmájok — sem mag nem lesz.

A Pali a kopóimra vigyázzon; el ne lopják a jövők-menők. Adieu édes Rózim! ezerszer ölellek és csókollak. Csókolom Katinát is és a többit.

SÁNDOR.

44.

Kis-Bér, 30 octob. 1809.

Édes kedvesem!

Most vettem Veszprémből írt utolsó leveledet. Én tegnap is, tegnap előtt is írtam. Pittyegetve mondod, hogy a bútor mellett nem írtam? s én pittyegetve felelem, hogy miolta Badacsonra mentél, temérdek dolgom között, mely nem csak kapcakötésből áll, ez már ötödik levelem. — A posta Veszprémbe innen most már Budának jár, azért jár mindenlevél négy ötnapig. Ha Sümegen vagy, leveleidet ennekutánna csak Pápára útasítsd; majd megkérem vagy Márkust, vagy Barczát, hogy váltsák ki azokat, és ordonnáncok által úgy küldjék utánnam. Így két nap alatt mindég megkaphatom őket. — Tegnap levelemben, mely által szinte válaszoltam ma vett leveledre is, az íram, hogy a hegy-

vámborokat Kámba vitettesd. De ha a Mayer házánál, amint írod, a pincét kevés költséggel meg lehetne igazítani, vagy más pincét árendába kapni, tehát csakugyan jobban szeretném, ha boraink mind együtt lennének Sümegen. A boroknak az idén nagy árrok lesz. Vizsgáltasd meg a Palival. Az ajtónak legalább jónak kell lenni, dupla zárra, pléhre és lakatra. A badacsonyi ürmösök csak maradjanak még Badacsonyon, míg mást nem rendelek erántok; mindazonáltal, ha könnyen megeshetik Sümegre hoztattatások, tehát még inkább szeretném. A badacsonyi borok eránt majd szólok Barczával, és Gyurival is értekezem. De Pápára menetelünk még ez óráig is bizonytalan. Sőt azt rebesgetik, hogy még egy ideig együtt kívánja a császár az insurrectiót tartani, — a napokban elvállik.

Amit a sümegi vendégekre nézve tegnap írtam, ismét előhozom: tudniillik, vigyázzatok a velek való társalkodásban: okosan, a közép úton járjatok, nehogy vagy gorombaság, vagy rossz név legyen a vége. Ha vagy onthon *Hazafiúi Szózatomból* egy felesleg való exemplár, tehát előadandó alkalmatossággal adj egyet Chastelernek. — Szeretném tudni, miként tetszett néki Badacson?

Hogy fekete köpönyeget csináltatsz, nem hogy bánnám, hanem szeretem. Mindazonáltal rossz gondolat volt Sopronyban venni, ahol a bankóinkat bitangló franciák mindennek felverték az árrát. Jobb lett volna tafotát Veszprémbe venni, valamint én a posztót. Ajánlom, és kérlek, hogy posztómat nedves helyre ne tegyed, hogy meg ne romoljon.

A sümegieket köszöntetem. A Katinkát, Katit csókolom. Adieu! — Öllelek —

SÁNDOR

31. octob.

Itt ma az az ijesztő hír kezd járni, hogy az insurrectiót 3 esztendeig éppen nem akarja a császár elbocsáttani, — hogy az országnak alsó részébe szállíttatik; — hogy a főkvártély vagy Fejérvárott vagy Pécsett lesz. Én ugyan nehezen tudom elhinni. Mindazonáltal sok meg szokott minálunk történni. Az magamnak sem tetszik, hogy így halogatják a széjjeleresztést. Ha pedig úgy lesz, hát kívánom, hogy jó vége legyen.

Veszprémbe csináltatott 3 pár stifimmel nem tudom, mi történt. Úgy volt az

alkú, hogy, ha nem lennének jók, vissza tartozzék őket venni a varga.

Leveleidet Pápára Barcza Ádám adresse alatt küldjed. —

45.

Kis-Bér, 1-ő novemb. 1809.

Édes kedvesem!

A naponként történő szörnyű képtelenségeket már majd nem győzöm türedelemmel. Midőn már minden emberrel együtt én is örülni kezdtem a békességnek, — örültem, hogy apró bajokkal küszködő, de csakugyan mégis boldogabb életembe — öledbe ismét visszaléphetek, — most — le kell nyelnem mérgemet. Halljad és bosszonkodj velem együtt: a pápai nagy manőverből semmi sem lesz. Az insurrectió együtt marad, és új szállásokra megy. A mi főkvártélyunk itt marad Kis-Bérben, míg a császár Tatán múlat; azután Fejérvárra megy. Az insurrectionnak törvény szerint el kellene oszlani. Így akarta a nádorispány is; de semmire sem mehet. Hijába nyomtattatta le búcsúzó beszédjét. A ministerium erővel el

akarja rontani ezt a szerencsétlen házat. Majd a lesz a vége, hogy az insurrectionnak fele is elszökik, s utóbb soha így össze nem szedhetik. Mást nem gyaníthatok, hanem, hogy új háborúról gondolkodnak, melynek nem sokára ismét ki kellene ütni. Elég az, hogy a legújabb rendelés ez: az insurrectió új szállásokra megy, — még 20-dik novemberig együtt marad. Csak abban bízom, hogy mindennap más más plánum jöven elő, még ez is megváltozhatik. Mindazonáltal ha e mellett maradna a dolog, tehát te mindaddig maradj Sümegen, míg mi Kis-Bérben leszünk. Ha innen elmegyünk, tehát vagy haza kérdzem szabadsággal, vagy ha alkalmatossabb kvártélyokra jutunk, tehát egy időre hozzám jöhetnél. Utóbb majd tudósítani foglak. Sümeg nem esik az insurrectionnak területébe. A Szala vármegyeiek alkalmasint Veszprémben fognak kvártélyozni. — A hercegünk igen haragos, mert általlátja a rossz következéseket. Most ismét Tatán vagyon.

Ha a békességnek tartása bizonytalan, tehát ami eladó lesz gazdaságunkban, mindent pénzzé tegyünk, míg a bankóknak ily kevés becsek és a terményeknek nagy árrok lesz, úgymint a bornak, gabonának, — és

adósságainkat fizetgessük, s pedig legelőször is Amadénak.

Ha a herceget és becsületedet annyira nem szeretném, tehát mindent elkövetnék, hogy — megmenekedjek; de így még tűrnöm kell. Élj és gazdálkodj addig otthon, amint legjobbnak gondolod. Tanulj előre özvegy lenni; ezen bizonytalan világban az ember semmire sem tarthat számot. — Kedvetlenségünk leírhatatlan. Én, amint látod, eleget írok; írd te is. — Csókolom a Katinát, Katit. Téged öllelek és csókollak. — Isten veled!

SÁNDOR.

46.

Stuhlweissenburg, den 20. Novemb. 1809.

Geliebtes Weib! Der Oberste Márkus geht über Wetzprém, Sümeg zu seiner Schwägerinn; ich benutze diese Gelegenheit, und schreibe dir, und dem Louis, wegen unsrer Einquartierung. Wir erwarten täglich unser Entlassung. Des Kaisers Beurlaubung an die Insurrection übergab ich heute dem Druck. Mein Aufsatz ist sehr belobt

worden, wurde aber durch die Staatskanzley beynahe bis zur Unkenntlichkeit verändert, und nach dem gewöhnlichen Hofschlendrian eingerichtet. Die Herzlichkeit geht dadurch verloren, und wurde — ein Wust von schönen Worten daraus. Die ungarische Übersetzung ist meine Arbeit, da ich aber den Befehl hatte es wörtlich zu übersetzen, so musste sie natürlicherweise gezwungen und schlecht ausfallen. Der Palatin änderte nichts in dem, was ich für Ihn arbeitete.

Ich gehe, sobald es seyn kann, von hier nach Weszprém, und von da mit Euch nach Sümeg. Ich schrieb vorgestern an Chasteler selbst wegen unser Haus. Du kannst durch Márkus an Pali schreiben, und Anstalten treffen im Hause. Die Art wie wir fahren werden, will ich nach Zeit und Umständen in Weszprém bestimmen. — Der Kaiser ging gestern weg von hier. Lass dir durch Márkus erzählen, was hier geschah. Mich hat der Kaiser sehr ausgefragt. Ich sitze und gehe hier schon auf Dornen. — Man wispelt hier, dass man mich nicht entlassen — dass man mir eine angemessene Anstellung in Ofen oder Pest geben will. Ich protestire aber dawider, und sage, dass ich

wieder an mein Pflug gehe. Ich weiss nicht, ob es eine Ausforschung ist; der Erzherzog sprach mir nichts davon. — Ich gehe an mein Pflug. Ich bin mit Arbeiten so überhäuft, dass ich bald — Grida mache mit meiner Geduld. Hier giebt's Bälle, und Mädeln, — schade dass ich nichts rechtes davon haben kann. Ich sehe meine Hausfrau oft den ganzen Tag nicht. — Adieu liebes Weib! ich umarme und küsse Dich tausendmal.

SÁNDOR.

Der Katinka gratulire ich; hier giebt es so viele Catons, dass man — verzweifeln möchte. Ich küsse Tóni, Gyuri, und die Kinder. — Küsse Bódi etc.

47.

Stuhlweissenburg, den 24. Novemb. 1809.

Geliebtes Weib! Ich wollte den Tarr nicht über Weszprém gehen lassen, ohne dir einige Zeilen zu schreiben. — Wir sehen schon alle Tage dem gewünschten Augenblick entgegen, nach Hause zu kommen; so

oft ein Handbillet vom Kaiser ankommt, glauben wir — jetzt hat es ein Ende, und so wie es geschieht, bin ich bey dir in Weszprém. Ich hab es wirklich schon satt, obwohl es uns hier an Unterhaltungen gar nicht fehlet. Die Ürményi macht hier das erste Haus, sogar der Erzherzog kommt hin: sie ist eine grosse Verehrerin von mir, und möchte mich, vielleicht aus Geistes Affectation, immer in ihrer Nähe haben. Ihr begierigster Wunsch wäre dich zu kennen, wie sie es äussert. Auch die Nedeczky, die Schwester der seeligen Mayer, ist hier, und spricht viel von dir; sie lasst dich küssen. — Ich bin hier sehr übel daran, denn ich kann an meinem Journal fast nichts arbeiten, theils wegen den Kammerdienst, theils wegen meinem unruhigen Quartier, meistens aber darum, weil man sich von allen Seiten an mich drängt, und mir die Zeit raubt. Selten komme ich vor Mitternacht zu Bette; selbst jetzt, als ich diess schreibe, ist die Geisterstunde schon vorüber. Ich sehne mich heisshungrig in deine Arme. Ich erwarte täglich Nachrichten von Sümeg, bekomme aber keine; vielleicht hast du welche? — Auch suche ich hier Wagenpferde, und einen Bedienten, finde aber

weder eins, noch das andre. — Du, meine Liebe, warte mich auf alle Fälle in Wesp-
prém ab. Der Erzherzog glaubt bis übermorgen, den Entlassungs-Befehl sicher zu erhalten, darum geht er auch keinen Schritt von hier. Wir reiten mit ihm hier im Morast herum, dass wir kaum ein saubres Kleid mehr übrig haben. Unter andern berichte ich dir 's mit wahren Schmerz, dass ich drey Schlafhauben verloren habe, wenn du keine in Wesp-
prém zurückbehalten hast. Ich bin untröstlich darüber; ich hätte was immer lieber verloren. Man muss mir 's gestohlen haben. Schreibe mir 's in deinem nächsten Briefe, ob sie nicht in Wesp-
prém geblieben sind? — Adieu liebes Weib! Ich umarme und küsse dich tausendmal. Bald hoffe ich es, nicht mehr schriftlich thun zu müssen. Ich küsse die Tóni, Katinka und Gyuri. Adieu!

SÁNDOR.

48.

Stuhlweissenburg, den 7. Dezemb. 1809.

Geliebtes Weib!

Den 12-ten dieses geht der Erzherzog mit seinem Hauptquartier nach Ofen, — und ich an eben dem Tag, oder höchstens den 13-ten nach Weszprém, von daher nach Sümeg mit Sack und Pack. Sey so gut beyliegenden Brief an Louis Rosty auf die Post zu geben. Ich schreibe ihm, dass ich den 15-ten, oder längstens 16-ten in Sümeg eintreffen werde, und ersuche ihn, Anstalten zu treffen, dass unser Haus leer werde. Mache auch du, sammt Katinka, deine Reise-Anstalten. Bitte den Gyuri, dir behülflich zu seyn. Ich weiss nicht, was wir ohne Bedienten machen werden. Lasse mir Quartier auf 6 Pferde in Weszprém, in eurer Nähe bestellen, denn dort müssen sie Rasttag halten. Schreibe, wenn du es glaubst, auch an Pali, und mache Anstalten im Haus. Betreibe in Weszprém meine Stiefeln. In Rücksicht meines Dienstes, bleibt es beym Alten. Wenn der Bódi dort ist, so spreche ihn um

einen Herrschafts Hajducken an, der wenigstens unsern Bagage-Wagen begleiten soll. Adieu! bis auf baldiges Wiedersehen. Ich küsse dich sammt Tóni, Katinka und Gyuri.

SÁNDOR.

49.

Weszprém, den 28-ten Febr. 1810.

Geliebtes Weib! Montag sind wir nur bis Devecser gekommen. Gestern kamen wir hier an. Bey der Tóni ist alles gesund. Heute bleibe ich hier, Morgen reise ich weiter; werde daher den Palatin, wie man hier es sagt, schwerlich in Ofen mehr antreffen. — Vorgestern gab die Tóni einen Kinderball, wo alles recht lustig war. Oberster Márkus ist nacher Wien. Gyuri war in Steinamanger. Als er in seiner Rückreise nach Dömölk kam, ist Mayer mit meinen Schwestern gerade von Wien angekommen. Wegen der Heurath zwischen Napoleon und Ludovica ist alles richtig. Mayer war in Wien auf der Börse: unsre Banknoten sind so hoch gestiegen, dass man Dukaten zu

tausenden um 16 Gulden bekommt. Das Resultat von diesem wird seyn, dass die Preise von den Früchten, Weinen etc. fallen werden. Trachte daher alles, was nur zu verkaufen ist, noch bey dem itzt bestehenden hohen Preise der Dinge zu verkaufen; mit dem Einkauf alles Entbehrlichen aber einzuhalten. — Der Oberjäger von Devecser, dessen Doppelstutzen ich auch kaufte, ist Willens unsre Badacsonyer Weine zu kaufen, und zwar um 20 f. und will die Weine gleich in seine eigenen Fässer abziehen. So wie der Pali von Kám zurückkommt, solass durch den Bodorfaer Gazda dem Oberjäger nach Devecser berichten, dass er also kommen möge, die Badacsonyer Weine zu kosten, und gefallen sie ihm, so gehe den Contract nur ein; nämlich: den Eimer per 20 f. sammt Kleger, und die Weine gleich in loco abziehen, damit meine Fässer nicht weggerührt werden. Im Falle des Verkaufs sollen unsre Fässer dann gut gesäubert, und mit Einschlag vermacht, aufgehoben werden. — Der Kámer Gazda soll auch trachten, sowohl die Bodorfaer, wie auch die Kámer Früchte zu Geld zu machen. — Die Köchin, die in Pápa bey dem Barcza war, als unser Hauptquartier dort lag, die auch du

kennst, der Pali aber noch besser, ist jetzt beym Fiscalen Karácson. Sie hat sich bey mir gemeldet, zu uns kommen zu wollen; ich habe ihr aber nichts Gewisses zugesagt. Barcza, der eben auch in Devecser war, wollte sie nicht sehr loben; auch Tóni kennt sie, und will sie nicht anempfehlen. Sie soll nicht sehr rein, eine zu grosse Betschwester, und sehr apprehensiv seyn. Mache was dir beliebt. — Für den Pali werde ich einige Ellen Tuch hier lassen, welches der Erenyeer Schaffer bey nächster Gelegenheit nach Sümeg bringen, und dem Pali übergeben könnte. — Sage denen Stallleuten, dass sie weder meine Wagenpferde, noch die Reitpferde lange stehen lassen, sondern sie in steter Bewegung halten sollen. Pali soll darauf Acht haben, Gyuri soll das Follen nie reiten, sondern nur führen, da es seinem Wachsthum schaden könnte. Ich umarme und küsse dich. — Adieu! von Ofen Mehreres.

K. SÁNDOR.

50.

Ofen, den 8-ten März 1810.

Geliebtes Weib! Erst am 4-ten dieses kam ich hier an. Den Erzherzog traf ich nicht mehr hier; wir erwarten ihn erst auf den 15-ten. Übrigens empfing mich Graf Szapáry mit Wohlwollen. Ich habe in der Burg ein prächtiges Quartier, und wie gewöhnlich die erzherzogliche Tafel. G. Szapáry war so galant, sogar auf dich zu denken, wenn du allenfalls auf den Pester Josephi-Markt gekommen wärest. Auf den Fall hätte man mir statt 2 Zimmer viere eingeräumt. — Meine Arbeit wird ziemlich lange dauern; ich kann dir daher nicht bestimmen, wenn ich nach Hause komme. Ich will mir alle Mühe geben: denn mögest du mein Betragen gegen dich auslegen wie immer — bey dir bin ich am liebsten.

Nach Empfang dieses Briefes schicke alsogleich um den Sümeger Schnürmacher, der auf den Josephi-Markt nach Pest kommen, und die zwey Eimer Wermuth zu mir bringen soll. Ich habe ihm dafür, wie du weist, 25 f. versprochen. Trage ihm gut auf,

auf meine Fässer Acht zu geben. Pali soll sie gut vermachen, und petschieren. Es wäre ihm zu rathen, dass er sich an die Ratzen, die auch hieher kommen, anschliesse. Falls er wegbleiben möchte, könnte man den Wer-muth dem Gyurka anvertrauen. Ich wünschte dir etwas Ofner Wein zu schicken. Schreibe mir, ob und was du wünschest, dass ich dir im Markt kaufen soll?

Hier überschicke ich dir ein Kriegs-commissariatisches Certificat, und meine Quittung für die Fourage pro Februario $\frac{1}{2}$. Lass es durch den Pali gleich fassen. Sollte der Verpflegs-Officier Anstände haben, so lass es von Kovács Pál begehren; bey letzterm soll Pali auf die Maass gut Acht geben, denn er pflegt zu betrügen. — Dann überschicke ich dir meine Quittungen für die Fourage pro Martio $\frac{1}{2}$, welche mir auch noch gebührt. Lass es gleichfalls heraus fassen. — Wenn du diesen Artikel meines Briefes nicht ganz verstehen solltest, so theile es dem Bódi, oder Louis mit. Sie werden dir Auskunft geben.

In Rücksicht der Badacsonyer Weine, mache was dir beliebt. Nur muss man sie unter den Bedingnissen verkaufen: 1-o Sammt Kleger. 2-o Ohne ein Fass auszustossen.

(da Pali sagte, dass zweye davon einen Geruch angenommen haben.) 3-o Dass man es gleich dort abziehe, und mir meine Fässer lasse. Um allen Ungelegenheiten des fernern Bewahrens auszuweichen, könnte man sie vielleicht doch um 20 fl. dem Oberjäger geben. Mache, was Dir beliebt.

Betreibe den Verkauf unsrer Früchte, so lange die Preise nicht sehr fallen, um so mehr, als Gyuri Kám auf jeden Fall bald übernimmt.

Büki ist schon wieder gesund; brauchst mir den Jankó also nicht nachzuschicken, wie ich es dir schrieb, oder — vielleicht nur wollte.

Eure Cousine, die Komáromy, ist hier. Ich sah sie auf der Redoute, sprach sie aber nicht. Sie ist hübsch, einst muss sie sehr schön gewesen sein. Ein Weltweib voll Engagement soll sie sein. Ihr Mann ist einer der grössten Spieler. Sie ist ganz für eine bacchantische Liebe geschaffen.

Übermorgen lasse ich mich mahlen. Es that mir wehe 100 fl. dafür zahlen zu müssen. Aber dein Wille geschehe! — So wie du einmahl nach Weszprim kommst, musst du dich auch mahlen lassen, wenigstens nur den Kopf. Durch den hiesigen sehr geschickten

Künstler will ich dich dann historisch bearbeiten lassen.

Die Nagy Sándor ist noch hier, hat ihr Haus aber schon verkauft, und geht auf Georgi nach Raab. Von ihrer Heurath mit dem Hunkár will sie nichts wissen. Er ist bey ihr im Hause. — Meine Brüder Carl und Miska sind auch in Pest. Sie küssen dich Alle.

Deinen Brief vom 2-ten und 3-ten März erhielt ich eben jetzt. Schreibe mir bald wieder. — Auf den ersten Theil deines Briefes habe ich nichts anders zu antworten, als: — dass ich dich im Grund ewig dankbar, ehrlich und treu liebe; und wenn dich mein hartes, unbesonnenes Äussere zuweilen beleidigen sollte, dich bitte, mir liebevoll zu verzeihen. — Ich umarme und küsse dich tausendmahl. — Ich küsse die Katinka und Kati, und grüsse die übrigen. Adieu!

SÁNDOR.

51.

Ofen, den 14-ten März. 1810.

Geliebtes Weib!

Deinen Brief von 6-ten d. M. erhielt ich am Sonntage durch Wachter. Ich bin schon halbbblind vom Lesen, und bald bucklich vom Schreiben. Ich arbeite wie ein Vieh, um bald nach Haus zu kommen. — In Betreff der Weine mache was du für gut findest. In Badacson wird man bald schneiden müssen.

Den Erzherzog erwarten wir auf Übermorgen. Was die in Wien vorgangenen Feyerlichkeiten betrifft, wie auch die Orden-Austheilungen, die werdet ihr in den Zeitungen lesen können. Muckedl Eszterházy von der Insurrection hat das Theresien-Kreutz, und Márkus den Stephani-Orden bekommen.

Ich will dir die Bonmots, oder Anekdoten, oder was sie sind, erzählen, wozu die jetzige Heurath Gelegenheit gab, womit man sich herum trägt:

1-o Wird der ewige Continental-Friede

jetzt zu Stand gebracht? — Ja! denn die französische Klinge wird in eine österreichische Scheide gesteckt.

2-o Welcher Unterschied ist zwischen einer Kaiserhochzeit, und einer Bauernhochzeit? — Die Bauern prügeln sich nach der Hochzeit; die Kaiser haben sich vor der Hochzeit geschlagen.

3-o Napoleon und Franz spielen Karten. Napoleon spielt den Herzkönig aus, Franz die Herzdame. Ein Tyroler sieht zu, und sagt: Der Teufel! Bisher haben die Herren immer Zwicken gespielt, jetzt spielen sie Mariage.

4-o Ist die Heurath Napoleons mit Louisen eine Mesalliance? — Nein! der Schwiegersohn ist ein Schwerdfäger, der Schwiegervater ein Papiermacher.

Im May soll dem Gerücht nach ein Landtag in Presburg gehalten werden. Ich küsse dich tausendmahl.

SÁNDOR.

In einem Gedichte wird gesagt: Napoleon hat die Welt —, Louise den Napoleon, und Kaiser Franz sich selbst überwunden.

52.

Ofen, 20. März. 1810.

Geliebtes Weib! Der Erzherzog kam vorgestern Abends an. Beckers ist unterwegs krank geworden, und musste sich niederlegen. Der Erzherzog ist nicht traurig; äussert aber auch nicht viel Freude über das unverhofft Geschehene. Die Feyerlichkeiten waren prächtig und glänzend, war aber viel Unordnung dabey, weil Trautmansdorf der Directeur war. Napoleon ist ganz ausgewechselt: er ist zärtlich und verliebt wie Gessners Schäfer. Die neue Kaiserin soll aber auch bezaubernd schön, und ganz von dem einzigen hohen Gefühl durchdrungen seyn, dass sie der Welt den Frieden giebt. An der Gränze von Österreich erwarten sie 40,000 Mann. Seit der Zeit, als Louise dem Napoleon zugesagt ist, besucht er fast täglich die Frau von Metternich, die noch in Paris ist, nur damit er viel von ihr hören könne. Die Franzosen waren erstaunt über das geistvolle majestätische Wesen unserer Kaiserin, obwohl sie noch sehr schwach war. Unsern Palatin haben sie besonders

ausgezeichnet. Der fr. General Lauriston, Napoleons erster General-Adjutant, der bey Raab unser Gegner war, lobte die Insurrection sehr. Von Karakó aus hatte er meistens mit der Insurrection zu thun. Das bravste Chasseur-Regiment, wo auch sein Sohn eine Escadron hat, wurden durch die Insurrection beynahe aufgerieben. Der König von Bayern nahm die Heurath Napoleons mit Freuden auf. Der König von Würtemberg soll aber böse seyn. Mir fiel dabey die Fabel vom Löwen und der Fliege ein. Alles, was man bisher geschrieben und gesprochen hat, dass wir dies und jenes zurück bekommen, ist erlogen. Erst jetzt geht Metternich incognito nach Paris, unter dem Vorwand seine Frau daher abzuholen; Napoleon verlangte ihn selbst. Durch ihn könnte etwas geschehen. Unser Kaiser betrug sich sehr grossmüthig: als Berthier ihm sagte, dass Napoleon ihm gerne Gefälligkeiten erweisen wollte, wenn er nur wüsste, wodurch, (vielleicht sollte er ihn ausholen) sagte ihm Franz: „Ich wünsche nichts von Napoleon, als dass er meine Tochter ehre, und glücklich mache. Ich wünsche nur den Frieden. Bey jedem Friedensschluss verlangte Napoleon eine Garantie von mir, — wodurch kann

ich ihm eine grössere geben, als dadurch, dass ich ihm mein liebstes Kind hingebe.“

— Von den Erzherzogen geht keiner nach Paris. Ferdinand wird heute hieher erwartet. Der vom holländischen Thron abgerufene König Louis Napoleon soll König von Portugall werden.

Ich arbeite über Hals und Kopf, denn ich will in der schwarzen Wochenach Hause kommen, und doch möchte ich mit der Sammlung aller Acten fertig werden, so dass ich mit der fertigen Arbeit nach einigen Monaten nur noch einmahl kommen dürfte. Ich sehne mich stark nach Hause. Wenn der Erzherzog unter meinen Fenstern im Garten arbeitet, so möchte ich es auch in Sümeg thun. A Pali el ne felejtse szép három egyenes fiatal hársfát a két kapuozlophoz és a szegletbe a kőfalhoz ültetni; úgy szintén a fiatal meggyfákat is a kertben, sinór szerint, ott, ahol a kerthosszat én már kezdettem. Általában az Ág Bodorfán annyi nyárfát és fűzfát ültessen, amennyit lehet. Az épület-materiálék haza hordásával iparkodni kell. A kis szürkét a Pali iparkodják eladni oly drágán, amint lehet; 400 forintig oda lehet adni, minthogy úgy sem igen veszem többé hasznát. A

cigányok most már el kezdenek lovakat venni.

Hier ist alles zum Entsetzen theuer. Man hoffte, dass im pester Markt die Preise der Waaren fallen werden, es geschah aber das entgegengesetzte. Ich habe schon gegen 1000 fl. ausgegeben und habe nur noch zwei Drittel eingekauft von dem, was ich mir vornahm. Meine Insurrections-Gage, welche ich mit saurer Arbeit verdiente, will ich ganz aufopfern, aber das mitgenommene Geld möchte ich gern wieder nach Hause bringen. Sammle du indessen auch so viel Geld, als möglich, aus der Wirthschaft, damit wir dann den Bau betreiben können.
— *Es wird kein Landtag, wie man glaubte.*

So eben erhalte ich deinen Brief vom 10-ten; es ist dein 3-ter Brief; dieser von mir ist auch der dritte an dich. Deiner war 10 Tage auf der Reise. Einen von mir erhältst du auf der Post, den andern durch Bódi, der doch schon in Sümeg seyn muss. Durch ihn überschickte ich dir auch meine Quittungen für die Fourage, pro februario und martio.

Nachts um 10 Uhr.

Jetzt erfahre ich, dass der Wermuth, sammt einem Brief von dir angekommen ist.

Deinen Brief erhalte ich erst morgen; und da der Gyurka morgen schon nach Hause will, so will ich ihm diesen meinen Brief um so mehr übergeben, als die Posten sehr unordentlich und langsam gehen. Adieu mein liebes Weib! Ich umarme und küsse dich tausendmahl. Ich küsse die Katinka und Kati.

SÁNDOR.

Ich arbeite so über Hals und Kopf, dass ich noch nirgends Visiten machte.

Den 21-ten Früh.

Geliebtes Weib! Soeben ist mir dein Brief durch Gyurka zugekommen, sammt der Pelzschnur, die ich nicht mehr brauche, weil sie zu spät angekommen, und ich mir schon eine hier machen liess. – Den Wermuth lasse ich soeben herauf bringen, und abgeben. Gut, dass er in 2 Fässern angekommen ist; der Stompfax Pali glaubt, dass ich mich hier mit Weinabziehen abgeben könne, wie er in Sümeg es kann. Was die Stanzi anbetrifft, so nehme sie an allerdings; es freuet mich vielmehr der Tóni deinetwegen eine

Art Vergeltung geben zu können; obwohl die Kleine uns jetzt am ungelegensten seyn wird, da wir uns, wenn wir anfangen zu bauen, in zwey Zimmer zusammenziehen müssen. Aber die Katinka wird uns schon aushelfen können.

Bey dem jetzigen sehr veränderlichen Wetter mußt du auf deiner Huth seyn. Eine Erkältung könnte deine alten Krämpfe wieder in Bewegung setzen. — Ich meinerseits bin, meinen Catarrh abgerechnet, passabel gesund; nur will mir die anhaltende Arbeit nicht schmecken. In Pest war ich nur ein einzigmal noch. Heute bin ich willens wieder hinüber zu gehen. Wegen dem grossen Wasser ist der Übergang jetzt nicht ohne Gefahr, da das Wasser reissend schnell fliesst. — Das Kölner Wasser werde ich nicht vergessen.

Gestern haben wir einen Gast bekommen, den Erzherzog Ferdinand, welcher zu seiner Mutter nach Grosswardein geht, und sie nacher Wien abholt.

Bódi hat also mit dem Amade wieder nichts ausgerichtet, da er nicht in Egerszeg war.

Vergesse nicht die Gelder in Ditzel und Sz. Péter einzukassiren, für die Frucht

nämlich, welche Lőrinc und Kékkúti zu verkaufen hatten.

Ich muss eilen. Adieu geliebtes Weib! Ich küsse und umarme dich. Gieb auf deine Gesundheit Acht. Wage dich auf keine Reise, allenfalls die Stanzi abzuholen nach Weszprém. Die Wälder sind voll Deserteurs. Wir wollen bey Gelegenheit zusammen eine Reise nach Weszprém machen. Adieu!

SÁNDOR.

53.

Ofen, den 24. März 1810.

Geliebtes Weib! Meine Acten sind mir für heute ausgegangen; ich will mich also mit dir besprechen, obwohl ich nur vor drey Tagen einen Brief an dich abschickte. Ich will dich doch mit meinem jetzigen Leben bekannt machen. — Ich stehe um 7 Uhr auf; dann arbeite ich in meinem Zimmer, rauchend wie ein Wolkan, bis zwey Uhr Nachmittags, in einem fort, wie ein Vieh. Von 2 bis 4 wird gespeist bey dem Klang der schönsten Harmonie, die viel-

leicht in Europa ist, aber — in Uniform, mit dem Säbel, nicht wegen dem Herrn, der Niemanden genirt, sondern wegen der Convenienz. Von 4 bis 6 gehe ich an der Donau spazieren. Dann arbeite ich wieder in einem fort bis Mitternacht, und habe meistens auch immer wieder Musik, nämlich auf der Sternwarte, die unweit von mir ist — ein Musik von Nachteulen und Uhu's. So vergeht ein Tag wie der andre. Zuweilen geh' ich ins Theater, wenn ein besonders gutes Stück, und zwar meistens schlecht gespielt wird, und wöchentlich einmal in die Gesellschaft zum Erzherzog. Ich könnte es zwar leichter haben, wenn ich dasjenige in einem Monath richtete, was ich jetzt in einer Woche erzwingen. Es wäre alles eins. Ich sehne mich aber stark nach Hause. Es ist ganz anders im Kriegsgetümmel zu dienen. Bey ruhigen Zeiten will ich einmal nur zu Hause dem Vaterlande leisten, was ich kann. Es ist kein Amt, keine Pracht, und kein Glanz, so ich um mein vogelfreyes, unabhängiges Landleben, wenn es auch noch einmal so viel Sorgen gäbe, eintauschen möchte. Und gerade in diesem Punkte scheint deine und meine Denkungsart von einander verschieden zu seyn. Ich wünschte, dass du die

Last der Ehre, das Ungelegene und Unnatürliche der Etiquette und Convenienzen so, wie ich, empfinden könntest. Lieber Langeweile — nur Freyheit.

Da die Brücke zwischen Ofen und Pest noch immer nicht steht, so konnte ich nicht einmal meine Bekannten in Pest noch besuchen. Meine Brüder sah ich seit drey Wochen, als ich hier bin, erst zweymal: sie können nicht zu mir, ich nicht zu ihnen. Wehe dem Verliebten in Ofen, der seine Schöne in Pest hat! — Apropos! ich muss meine Treue zu dir im 11-ten Jahre unserer Ehe wahrlich bewundern; ich sah hier noch kein weibliches Geschöpf, mit dem ich nur ein zweytes Wort zu sprechen, herzlich gewünscht hätte; obwohl in den Gesellschaften beym Erzherzogalle weiblichen Gottheiten des Olymps beysammen zu seyn scheinen; und glauben Sie es nicht Madame, als geschähe diess darum, weil der Glatzkopf keinen Anwerth hätte? — oder, dass ein 10 jähriger Ehemann, der bey seinem Weib schon einige tausendmahl insurgirt ist, nicht noch drey mahl so oft insurgiren könnte? — Ad 1-um. Eine Dame sagte mir: meine Liebeslieder sähen einem Manne mit vielen Haaren gar nicht ähnlich. Dann macht Mr.

Neisak, mein Mahler, ein Berliner, aus meinem Kopf so viel Wesens, dass, wie ich höre, von Weibern und Mädchen, die mich persönlich nicht kennen, ordentlich Wallfahrten zu dem Mahler gemacht werden. — Ad 2-um Soll dir mein einsames Bett antworten, welches unter meinem Insurgenten, der sich oft bäumt, oft seufzt und dröhnt. — Madame, sie sind doch unbillig.

Meine Gage hörte den 15-ten März auf. In Allem habe ich 1242 f. bekommen, und — rein ausgegeben; denn ich hatte die Wuth, meinen Schweiss, und Mühe Lohn zu verzehren. Ich kaufte ein für dich, für mich, und für uns beyden. Es ist mir bange, wenn ich auf's Einpacken denke. Und doch ist Alles nur ein Quark — nicht 300 f. werth. Die Preise der Dinge sind erstaunlich. Zwey Perkalene Kleider für dich 100 f. — ein Säbel-Riem 60 f. — ein Paar Stifeln 30 f. — etc. Es ist erschrecklich. Und doch wollte ich uns etwas zu gut thun, weil ich schon in der Stadt bin. Ich habe dir noch etwas gekauft, worüber ich eine Freude hab, weil du es schon lange wünschtest. Frage die Katin-ka und Kati, ob sie nicht etwas haben wollen?

Wie steht es mit meiner Fourage-Fassung

in Sümeg? — Der Pali, und Jankó sollen sich bey der Fassung ja nicht betrügen lassen. A portió szénát jól a szájokba kell rágni. Dich, Liebe, aber bitte ich, ja Acht zu geben, dass keine meiner Quittungen, und das kriegscommissariatische Certificat verloren gehen, denn sonst käme ich um meine Fourage, da ich sie weder in natura, noch in Geld mehr fassen könnte. Ich küsse dich.

SÁNDOR.

54.

Ofen, den 31. März 1810.

Geliebtes Weib!

Ich will hoffen, dass du alle meine Briefe empfangen hast; der letzte, den ich von dir erhielt, war jener, den mir der Fuhrmann des Gyurka mit dem Wermuth überbrachte. Es ist schon ziemlich lange. Dieser ist seither mein dritter Brief an dich. Ich hoffe dass du gesund bist; ich bin es auch, — nur will mir der Geduldsfaden schon abreissen; die Sehnsucht zu dir, und nach Hause zu gehen hätte mich beynahe schon zu einem übereilten Schritt verleitet: ich wollte nämlich mit der halben Compilation der Insurrections-Acten nach Hause gehen, um

in einigen Monaten wieder hieher zu kommen, und die andre Hälfte vollenden. Ich überlegte aber, und dachte, dass eine zweyte Reise hieher mich wieder einige hundert Gulden, und einige Wochen kosten würde, und — strengte mich an, und — blieb. Ich arbeite übermässig Tag und Nacht. Von heute hoffe ich in 8 Tagen ganz fertig zu werden, und in 12 Tagen dich — umarmen, wenn Nichts dazwischen kommt. Ich will dann entweder gar nicht mehr, oder über Jahr und Tag, einmal wieder kommen. So ist es besser aus manchen Ursachen. Bis dahin wird auch mein Portrait fertig, so dass ich es nach Hause mitnehmen kann. Alles behauptet, ich sey gut getroffen; du wirst es am besten beurtheilen können. Nur ist es mir leid, dass auch du nicht zugleich gemahlt werden konntest. Bey unsrer nächsten Reise nach Weszprém will ich dich dort mahlen lassen.

Neues weiss man hier gar nichts. Bis jetzt ist auch die arme Louise — keine Jungfer mehr! — nem tudom rikoltott-e ő is olyan nagyot, hogy — egész Franciaország öszvefutott volna? — Metternich wird viel Neues mitbringen. Und wenn dem Napoleon die erste Brautnacht so gut geschmeckt hat, wie

mir die unsrige, so wird er uns wenigstens halb Europa schenken müssen.

„Durch Röcke und Hosen
Vereinigen sich Österreicher und
Franzosen“.

Diess soll die Inschrift am Hause eines Seilers bey der Illumination in Wien gewesen seyn. Für Ungarn hoffe ich nichts Gutes. Gott gebe es nicht, dass das itzt lebende Geschlecht verdammt sey zu sehen, wie alles Alte zu Grunde geht, und alles Neue entsteht!

Der Jankovics Pali ist hier; kommt gerade von Steinamanger her. Ich hörte es mit Unwillen von ihm, dass Vajda sammt seiner Frau glauben, ich wäre die grösste Schuld an seinem Sturz; ich hätte ihm bey dem Palatin verschwärzt. Gelobt habe ich ihn zwar just nicht, aber auch nichts besonders zu seinem Sturze (der noch nicht einmal gewiss ist) beygetragen. Die Leute glauben dass man Könige machen und wegblasen kann, wenn man mit dem Palatin paar Worte sprechen und täglich mit ihm speisen kann. Da doch gerade das Contraire geschieht; — da man sich gerade darum Verfolgungen preis giebt. — Am Ende werden es die Schurken noch praetendiren, dass ein

ehrlicher Kerl ihnen allen möglich Vorschub leiste. — So lange ich glaubte, dem Vaterland durch meine individuelle Wenigkeit in entscheidenden Momenten nützlich zu seyn, diene ich mit Blut und Leben, mit Entsagung und Entbehrung, mit einer Strofe aus Schillers Resignation; nun da Alles wieder den gewöhnlichen leidigen Schlendrian geht; — zurück in deine Arme, — in unser Badaeson, — auf meine Jagden. — — —

Die vorige Woche starb hier die Baronne Révay, geborne Semsey, im Kindebette, an der Folge einer Erkältung. Feldmarschall Alvincy ist quasi vergiftet worden durch ein Rebhuhn; er lebt zwar, ist aber zum Tode krank. Adieu! ich umarme und küsse dich tausendmal. Nach den 6-ten April schreibe mir nicht mehr. Ich küsse die Katinka und Kati.

SÁNDOR.

55.

Ofen, den 4-ten April 1809 (*1797*).

Geliebtes Weib! Meine Besorgnisse um dich, da du in deinem letzten Briefe von Krämpfen sprachst, und weil ich schon seit 14 Tagen keine Nachricht von dir erhielt, machten mir so enge, so bange, dass ich seit

einigen Tagen weder arbeiten, noch essen und schlafen konnte in meiner Unruhe. — Es wäre unrecht, wenn du je gedacht haben könntest, dass ich dich nicht liebe. Heute erhielt ich endlich deine zwei Briefe zugleich: einen vom 20-ten, den andern vom 27-ten März. Und nun bin ich beruhigt. Der Postenlauf ist doch sehr unrichtig: der erste Brief kam den 15-ten Tag in meine Hände. Von meinen Briefen ist dieser der 7-te an dich.

Meine Arbeit neigt sich schon gegen das Ende. Ich calculire den 12-ten oder 13-ten April dich — zu umarmen, wofern kein Hinderniss eintritt. Nach Empfang dieses meinen Briefes schreibe mir auch nichts mehr, denn dein Schreiben würde mich schwerlich mehr hier antreffen. Aber leider ist meine hier gethane Arbeit nur eine Materialien-Sammlung für das eigentliche, unendlich schwere und mühsame Gebäude, welches ich erst zu Hause aufzuführen habe. Und in Rücksicht meiner Arbeiten herrscht ein eigenes Fatum: Alles, was ich bisher noch für den Palatin und die Nation arbeitete, forderte auch der Kaiser für sich. — Vorgestern kam ein neues Handbillet des Kaisers an den Erzherzog, wo er von ihm eine

freymüthig geschriebene Geschichte der Insurrection fordert; und diese Arbeit hat der Palatin mir übertragen. Nun muss ich also auch diese grosse Arbeit doppelt, ungarisch und deutsch, liefern. Mein Protestiren half nichts. — Mir scheint, dass meine Verhältnisse unsum einen Theil unseres Vermögens bringen, und obendrein mich vielleicht noch unglücklich machen werden. Das Geld, welches mir mein Dienst eintrug, belief sich jetzt abermals über 1200 f. — und hievon habe ich nichts mehr: theils ging es für das Eingekaufte auf, theils haben es mein Hiersein und meine Verhältnisse verbracht. Seit dem neuen Patent ist hier alles doppelt im Preis gestiegen, — und die Producten-Preise fallen doch. Es ist zum Fluchen. Übrigens, wenn nur einmal unsre Schulden getilgt, und Kám übergeben ist — und dazu unsere Bauereyen fertig sind, so hoffe ich mit dir, besonders wenn du deinen grämlichen Humor änderst, und etwas leichtsinniger wirst, nebstbei aber doch immer du bleibst, weiblich, weich und doch männerfest — so hoffe ich mit dir gut im Leben fortzukommen. Es könnte auch seyn, dass meine Verhältnisse uns noch nützlich seyn werden.

Von Bódi erhielt ich auch eben heute Nachricht. Sein Brief ist auch vom 22-ten März. In Marcaltó war er später. Er beklagt sich auch, dass man unsre Wolle nicht um 300 f. kaufen will. Um unsre Badacsonyer Weine ist mir nicht bange, wenn sie nur nicht verderben. Da man aber wegen dem Csigere den Keller für den Weinzedl offen lassen muss, so muss man doch trachten vom Wein los zu werden. Wir wollen diess Arm in Arm, in Sümeg — im Bette — wohin ich schon lange mich schmachtend sehne — überlegen.

So eben ist auch der Prior von Zirc hier. Er ist für heute auch zur Tafel zum Erzherzog geladen. Er sagt, dass er die A — sche Schuld von 15000 f. schon übergeben habe an Bódi. Ich hoffe also, dass unser Wunsch erfüllt ist. Da ich jetzt sehr voll bepackt seyn werde, so kann ich dir keinen rothen Wein mitbringen. Man widerräth mir auch den Ofner für dich, weil er zu viel Kalk mitführt, und zehrt. Der Prior versprach mir einen Eimer sehr guten Villányer. Trinke bis dahin auch von unserm alten Somlauer, wenn du dich geschwächt fühlst.

Ich hätte dir gerne auch eine ungrische

Haube gekauft, ich versteh 's aber nicht recht; auch kommt eine nicht ganz schönste über 200 f. — Wir wollen lieber einmal zusammen mit der Tóni eine Reise hieher oder in eine andere Stadt machen, und dann eine kaufen; besonders wenn ein Landtag seyn sollte, wozu Gyuri auf jeden Fall ablegirt wird. — Ich mache hier auch vorläufige Anstalten zu manchen Rubriquen für unser neues Gebäude: z. Exemp. Fenstergitter, Schlösser, eiserne Öfen etc. Das Eisen ist hier nicht theurer als in Steinamanger, und die Arbeit wenigstens sauber. Auch werde ich mich von hier einrichten, da der Prior mir versprach den Transport besorgen zu wollen bis Weszprém, oder Polány, und Sághy ist ein sehr geschickter Commissionnaire. Nur muss ich erst sehen, ob unsre zwey Zimmer wirklich auch zu Stande kommen. Adieu liebes gutes Weib! Ich küsse dich vielmals. Grüsse die Bekannten. Ich küsse die Katin-ka und Kati. Gieb auf deine Gesundheit wohl Acht.

Ich bin heute voll Freude über deine Briefe.

SÁNDOR.

III.

NYÍLT LEVÉL

KOSSUTH LAJOSHOZ

az 1809-ki insurrectió ügyében.

NYÍLT LEVÉL KOSSUTH LAJOSHOZ

AZ 1809-KI INSURRECT Ó ÜGYÉBEN.

1843.

„Az állandó katonaság behozatalával hazánk védelmi rendszere változván, a lováról leszállott magyar nemesség harcias szellemben lassanként megfogytakozott; míglen elkövetkeznék a kor, melynek hadedzett apáink buzogányos múltjától eltért jellemről Kölcey dallá: hogy

*„Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg, ha néha felpillant“.*

És embért a pillanat szükségének ösztöne vezet. — E változást, e megfogytakozást kétszeresen érezték a nemzet jelesbjei azon időkben, midőn a század óriása, ki Prometheusként Sz. Helena sziklahegyéhez láncoltan adá ki mondhattlan kínérzelmektől marcangolt kebele végleheletét, midőn a század emez óriása hatalmas karjával a világot megrázkodtatá. — Ezen

időkben, melyek Európát-Manzanares partjaitól a jeges éjszakig vérben füröszték, ezen időkben vették meg apáink alapját a Ludovicea katonai intézetnek, ép azon 1808-ki országgyűlésen, melyen ama nemesi felkelést is elrendelék, mely nem sokára Gyórnél — — — De hagyjuk évkönyveinknek e koromfekete lapját érintetlenül, csak annyit jegyezzünk meg, hogy aminő igaz, miképen a győri szégyennapot nem egyedül a kovátlan puskák, nem egyedül a készületlenség, s a fegyvergyakorlat elhanyagolása, hanem az erőtlen asszonyt is hős óriássá magasztalható lelkesedés hiánya okozá, oly bizonyos az is, hogy a Ludovicea e szégyennapot nem volt volna képes elhárítani, stb.“

Ezt mondja Kossuth a Pesti Hírlap 270. számának („Ludovicea, Polytechnicum“ címet viselő) vezércikkében. Ez nagy sértése a magyar nemzetnek, melyet akkor és ott a fegyverre kelt magyar nemesség képviselt; és annyival nagyobb, minthogy ez oly embertől üttetik az illetőkre, ki, amiket eddig mondott, nem pusztá szóval, nem pusztá állítás után, hanem tapasztalások, mélyebb vizsgálatok után, hiteles forrásokból mérítve, s oklevelekkel bebizonyíthatva szokta s tudta mondani, s ugyanazért okszerű véle-

ményének többnyire meggyőző hitelességet is tudott szerezni; — annyival nagyobb sértése az illetőknek, minthogy ez Kossuth-tól jön, kinek hatalmas, költői színnel és ugyanazért érdekes tollal írt lapjai maholnap históriai anyagúl szolgálhatnának a nemzet évkönyveiben, hová ama győri, nem szégyen- hanem csupán szerencsétlen, és nem az insurrectió miatt szerencsétlen napot már is koromfeketén igtatta be jelen lapszáma által. Az utolsó insurrectiót gyávasággal, lelketlenséggel, aljasodással, sőt még az *erőtlen asszonyt is hős óriássá magasztalható lelkesedés hiányával vádolni*, ennyire lealázni, legyalázni, nem csak igazságtalanság, méltatlanság, vakmerőség, hanem oly vétek, oly nemzeti becsületsértés, melyet megbocsátani alig lehet; mert ez Zalától Biharig, Szepestől a török szélekig, minden egyverre kelt, életét vérét áldozatúl szánt nemesnek keblébe mély sebet vág. Az, hogy Kossuth úr jelen nem volt, a lábra kapott hír pedig úgy mondja, Kossuth urat még ki nem menti, sem az, hogy akár Kölcsey, akár én, Regéimben, a mostani magyart, azokhoz hasonlítva, kik hajdan most már pusztá várainkban laktak, költőileg leszóljuk, csak hogy lelkesedést gerjeszszünk keblében. A

költő határozatlanúl szólván, nem sért, hanem lelkesítheti azokat, kikben lélek van. De egy hírlapíró, ki pályatársai között az első helyet vívta ki magának, ha az meghatározottan ujjal mutatva, az utolsó insurrekció tagjait gyávasággal vádolja, és vádját csak az igazságtalanúl lábra kapott véleményen alapítja, az sérelem, melyet eltérni még nagyobb gyávaság volna, mint amilyen vakmerőség a sértés. S aztán mit gondol Kossuth úr? — a kovátlan puskák, a kantártalan lovak, a készületlenség, gyakorlatlanság, egy Európát hatalmas karjával meg-
rázó Napoleonnal, és harcba tanult, edzett, és szerencséjében bízó hadseregnek ellenében, nem ábrándozólag, nem theoretice, hanem emberileg, természetileg és hadi tekintetből véve, oly körülmények lehettek-e, melyek az eke mellől rögtön harcrendbe állított, fegyvertelen, vagy (mi egyre megy) haszonvehetlen fegyverrel ellátott magyart harc-óriássá varázsolhatták által? — oly időben, midőn a szívnek és léleknek minden felcsigázott lelkesedése mellett is, a testnek, a végre, hogy sikerrel támadólag, vagy védelmezőleg vívhasson a jól felfegyverkezett ellentesttel, mégis csakugyan fegyverre volt s lesz mindenkor szüksége: mert nem lelki,

hanem testi erők birkoznak a harcokban cselekvőleg egymással? — A lélek és ész csak vezérli, rendeli, intézi a cselekvést, és ez által a harcot — a század azon óriásának ellenében, mondom, ki eltiporni merte s tudta azon emberi lényt is, ki 17 századig a földet üstőkeinél (fejedelmeiknél) fogva tartván egyik markával, másikával az eget bírta és osztogatta, mint helytartója, kinek hajdan, ha lóra, vagy számárra ült, térdre esett, meggörbédtt királyok hátai szolgáltak zsámolyúl; — oly hadseregnek ellenében, mely a Manzanares partjaitól a jeges éjszakig minden nemzetet, s királyi széket ledöntött, lesújtott, és minden országot feldúlt; — vagy azt követelhetné Kossuth úr, hogy az eke mellől elvont magyaroknak rögtön mind oly Dávidokká kellett volna válniok, kik fegyver helyett parittyákkal dobálhatták volna agyon az előttök állott óriásokat? — vagy Sámsonként számár-állcsontokkal verhettek volna le a diadalt megszokott filisteusokat? — vagy Józsueként megállíthatták volna az időt addig, míg a kormány őket fegyverrel elláthatta volna? Miután a bibliai történetekben emlegetett csudáknak, fegyverül szolgált parittyáknak, számár-állcsontoknak, és nap-megállíthatásoknak,

és a vizeken száraz lábbal átjárhatásoknak, a bűvőknek ideje lejárt; miután most csak a jó fegyver fog, és így a kovátlan puska fegyvernek sem tekinthető; miután a kantártalan, zabolátlan ló most már harcaripa nem lehet, és kötőféknél fogva csak a forspontos magyar pór gyerkőc tudja lovát (bár néha kocsit döntőleg is, ha megyei tisztet visz quietantia mellett) ügyesen vezetni; miután a harcra készületlenség és gyakorlatlanság most már előre látott bizonyos veszteség; miután a hadviselés most már oly tudomány, minél fogva, ha ügyesen alkalmaztatik, és a hadi fegyverek kellőn használtatnak, és a mozgások, fordulatok, támadások, helyfoglalások, elő- és belátással intéztetnek, a leglelkesebb, legvitézebb, legbátrabb hadcsapatok is legyőzethetnek: ezt pedig, mint mindent, tanulni kell, sőt a közembernek is előbb meg kell fognia, miért kelljen egyszer nagyobb csatarendben, más-kor apró csapatokba feloszolva munkálkodnia, s mindenek előtt a fegyverforgatást, használást szükség megtanulnia, mihez csakugyan kis idő is kell; — hát valóban nagy religiositás, ily még csak lehetendő bajnoktól bajnoki csudákat követelni. — És ha egy ily gyakorlatlan, készületlen had, ha

nem cselekvőleg is, hanem az ellenség golyóinak eledelül és vázúl szolgálólag csak helyt áll is, már nem gyávaság, hanem kezdete a vitézségnek; holott azonban a felkelt nemességnek egy része (mert nagy része még Győrig sem érhetett) nem csak helyt állva, hanem cselekvőleg is vett részt a csatában, mint a körülmények kívánták. És ez valóság. Aki ezt tagadja, az igazságot tagad. Kossuth úr bizonyosan tudja, miként sürgették legyen a megyék a nemesség fegyverre szólítását még 1808-ik évnek végén, még a háború kiütése előtt, miként nyomban ismét a háború kiütése után, de *minthogy a magyarnak fegyvert kezébe adni nem tanácsos* a felszólítás mindég késett; Kossuth, ki bizonyosan tudja azt is, mikép az insurrectió csak akkor szólíttatott fel, a dunamelléki megyékben a nádor, a tiszamellékiekben Ferdinánd és a primás főhercegek által, nyakra-főre, midőn Károly főherceg az elsőcsatát, már elvesztette; és tudhatja azt is, mikép az ellenségnek sebes közeledése miatt már zavarba keveredett bécsi hadi tanácstól 50 ezer főre a kellő fegyvert kicsikarni kimondhatatlan nehézségekkel járhatott, és oly vontatós útakon, oly minden nyomban történő megakadások s megsülyedések között, mint

az alföldi sáros, feneketlen útakon ősszel tavasszal ez már napi rend; hát a készületlenséget és ezzel járó gyakorlatlanságot sem fogja tagadni. S igazságos bírálónak ez már elég arra, hogy csuda harcmunkát ne várjon bajnokokká ily rögtön nem alakulható emberektől. És mégis, lelkemre mondom én, ki akkor már ujonc nem voltam, ki az egész 1796-dik és 1799-dik éveken erős és kemény harcokban mindég cselekvő részt vettem, — hogy egyes tagjai ezen irgalmatlanul legyalázott és vakmerőn sértett nemes hadnak remekeltek a bajnokságban annyira, hogy Terézia és Leopoldrend-keresztekre 9 fő*), és érdempénzekre számos altisztek és közvitézek tartattak érdemeseknek. Azt pedig jól tudja Kossuth úr, hogy a magyarnak ugyan erősen meg kell érdemleni azt, hogy ilyesmihez juthasson, és hogy ilyesmit tollfosztásért, tollrágásért magyarnak adni még soha sem volt szokás. Ezek, Kossuth úr, irgalmatlan (vádak), és most egyszer vak hír után itél Kegyed . . . ki mielőtt ezen tanúkat megbírált volna, vagy mielőtt másokat, s különösen engem, ki ezen oldalról a

*) Batthyány, Eszterházy, Zichy, Szapáry, Voith, Olgyay, Hunkár, Meskó, Huszty.

háttérrel

a legerősebb, legeredetibb, leghitelesebb forrás vagyok (mert az insurrectió történeteinek naplóját, mint lovas őrnagy és nádorsegéd én vezettem) meghallgatni kegyeskedett volna, az insurrectiót hatalmas tollával, mennydörgő villámként lesujtotta, és szégyenpadra állítva, becsstelen halálra ítélte, — ezek, mondom Kegyed ellen oly nyilvános documentumok, melyek minden az insurrectiót alázó, gyalázó közhírnek dacára is, kimondott ítéletét egyoldalúnak, alaptalannak, igazságtalannak bélyegzik, mi azután sértő rágalommá válik, mit eltérni nem lehet, mit eltérni a gyávaságot, melylyel Kegyed az egész insurrectiót vádolja, csak megerősítené, és amit én az egész fegyverre kelt nemes seregnek nevében, a nádortól fogva a legutolsóig összevoglalva, az igazságnak, történeti valóságnak tudásában, és becsületnek érzetében, visszautasítok.

A magyar nemességnek lelkesedését illetőleg, azt kérdem: miként definiálja kegyed a *nemzeti lelkesedésnek* eszméjét? — Mikor boldogult Ferenc király a magyar oligarchiának azt tudtára adván, hogy az ellenség lovasságához képest az övé sokkal kevesebb számú, azon kívánságát jelenté, miszerint ez, a háborúk által kimerített kincstár-

nak fogyatkozásában, tulajdon értékéből is segítené a lovasság számát szaporítani; és ez családonként — nyomban, rövid idő alatt, annyi lovasságot állított, hogy minden huszárezred egy-egy osztálylyal, azaz akkor mintegy 400 lovassal szaporodhatott; ugyan mondja meg Kegyed: ezen szép hazafiúi buzgalom, száraz, hideg lelketlenségnek míve volt-e? — mikor az insurrectiót rendező törvények szabályai szerint az 50 ezer felkelő nemességből 15 ezer alig került volna lóra, s ennek következtében a nemességnek vagyonosabb része ismét felszólíttatott volna, miszerint kitől csak kitelhetik, inkább lovon teljesítse törvényes kötelességét, a birtokosabbak pedig a szegényebbeknek adjanak lovat; és az ige nyomban oly foganattal vált testté, hogy a 15 ezer lovas helyett 25 ezer termett elő; — azt kértem Kegyedtől, Kossuth úr: ezeket a lelkesülésnek hiánya teremthette-e elő? — Mikor azt lehetett, sőt kellett gondolni, hogy Napóleon, most harmadszor ütvén be Magyarországba, miután két ízben csak ijesztőleg állott a határon, és ez elég ok volt arra, hogy a béke megköttesék vele, most, harmadszor fhangzó proclamáció által kísérté meg a magyart magához hódítani, szabad király vá-

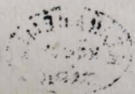
lasztást, rákosi országgyűlést, s több efélet igérvén neki, és Győrig, Komáromig, Sümegig, Veszprémig bejáratván hazánk nyugoti részét, hol seregeinek a magyar kenyér, bor, marha és ürühús igen kedvökre és ingyökre esett, — majd Budán tüzendí fel sassait, s ha a végtelen rónákra szálland, a lovasságra még nagyobb szükség leend, és a magyar nemzet, ez az önvérei által híretől, nevétől, becsületétől fosztogatott szerencsétlen nemzet, harmad ízben is volónoknak nevezett új lovagok által szaporította az insurrectiót, — mondja meg Kegyed, Kossuth úr: mi neve, mi szava van psychológiájának ezen harmadszor ismételt lelkesülés-hiánynak kifejezésére? — a két előadott lelkesülés-hiánynak e harmadik krisise bizonyosan már lélekhalál lehetett! mégis a lelkesülést illetőleg: ha egy Batthyány Fülep herceg, Festetics László gróf, Széchényi Ferenc grófnak mind a három fia egy helyett a felkeléstől, mint a törvény által is felszabadított egyetlen fiak és örökösök, még is felkelésre lelkesültek a haza köz veszélyében: mondja meg Kegyed, Kossuth úr, miként tudja ezt a törvényen is felülemelkedett lelkesedést, mind a nemzetnek, mind ezen nagy példával tündöklő nemzettagok-

nak lelkesedését balra magyarázni? vagy éppen a gyalázatnak koromfekete színével festeni! — Ez a következése annak, hogy ezen akkor mindjárt bel és külföldön támadni kezdett, a vert állóhad] által maga kimentésére támasztott hír és lassanként közvéleménynyé vált állítás ellen védelmezőleg, cáfolólag senki ki nem kelt az illetők közül, — sőt senki ki nem kelhetett: mert vannak esetek, melyekben a politikának, habár fonák okoskodásból, az erkölcs gyaláztatását tanácsos elnézni, a vétket pedig magasztalni, sőt jutalmazni is, ha a körülmények kívánják, és pedig néha loyális tekintetből, sőt néha megrögzött elvekből is. És ez az oka, hogy ezen hír a bekövetkezett békében annyira megcsontosult, és azután csúffá vált, annyira, hogy még azoknál is, kik dicséretes cselekvő részt vettek ezen insurrectióban, mintegy bon tonná] vált, ki-vált Bécsben, az insurrectiót gyalázni. És most egy oly hazafi is, ki a magyarnak becsületére szolgál, kinek szava nem elhangzó szózat a pusztában, nem üres szarkacsörgés — et tu mi fili! koromfekete törödet döföd azon fegyverre kelt magyar nemességnek testületébe, mely ha azt nem tette volna is amit tett, és hogy többet nem tehetett, nem

ő volt oka, hát — mikor vér és élet-áldozatról van szó — azon máskor gyűlöltén közmondás: *et voluisse sat est*, itt méltánylást, nem csúfot érdemelne.

Ha Kegyed, Kossuth úr, kia sz. kir. városoknak ügyét, jogait, törvényes állását, oly remekül, oly roppant tudományt feltüntetve tudta kivizsgálni, kitanulni, kifejteni; valóban az insurrectió is megérdemli vala, hogy mielőtt a pálcát felette eltörné, a tanukat kihallgatta volna; ámde a beavattakat, nem a *bon ton* szerint szólókat. Bon ton után históriát írni nem lehet, nem szabad. Ki pedig monda után ítél és szól, annak igéi nem a történetkönyvekbe illők. Lipcsében egy röpirat jött világ elejbe azon időben, mely az akkori insurrectióról szól, mely azonban kezemhez soha sem juthata. Annak szerzője, hallom, nem mondák után ítél az insurrectióról. Nem-eredeti forrásból merítve, csak magyar szeret és tud magyart dicsérni, vagy gúnyolni. Szólott már az insurrectióról, futólag, egy más hazafi is, ki nek szava a nemzet minden erein keresztül szokott rezgeni, ki igen fiatal, s keblének lángoló korában az insurrectiónak szinte jeles tagja volt; ki azonban utóbb az álló hadnak is tagjává s tündöklő hírű tagjává vál-

ván, hol a magyar insurrectiót leszólani már szinte természetté s majdnem kötelességgé vált, az insurrectiót a többivel öszvehangzólag gyalázta; ki ha szinte mindenbe beavatva nem volt is, már csak annyi, amennyit a történet körülményeiből tudhatott is, elég okúl szolgálhatna néki arra, hogy azt ne cselekedje, vagy legalább hallgasson: és az események terhét ne hárítsa azokra, kik a szerencsétlenségnek csekélyebb, s valóban kimenthető okai voltak; sőt akiknek köszönhető, hogy a szerencsétlenség a feltehető legnagyobb mértékben nem súlyosodott János főhercegnek házára; ha már úgy hozta magával a balsors, hogy tábornesterének megbocsáthatlan vétke, mulasztása után, és ön választotta helyzetében a győri ütközetnek mégis meg kell vala történnie; mit célszerű táborválasztás által vagy egészen el-mellőzhet, vagy addig megakaszthat vala, míg az insurrectió is jobban elkészülhetett, öszveseregeltetett, és a hadviselésről egy kis eszmét foghatott volna. A becsület ügyében nincs helye azon közmondásnak: *percutitur cattus, ut sentiat leo*, mert csakugyan minden szó, mi az insurrectiót gyalázza, oly *mea culpa*, melyet mellére ütni — nem az insurrectiót illeti. És ha a francia, mint ellenség,

a fegyverre kelt nemesekről, első öszvetalálkozásukkal mindjárt azt tudta mondani: *ils sont braves, mais pas encore dressés*; — ha midőn június 16-kán, a győri ütközet után mindjárt harmad napon délután Jánosfőherceg az ellenhad fekvésének és készületének kikémlése végett, de még inkább azért, hogy ő felségétől a Győrnél történeteknek kivizsgálása végett Komáromba küldött tábornok, Wimpfen altábornok, szemmel látó tanúja lehessen mind hadaink mindenlétének, mind az ellenség fekvésének, — e most nevezett altábornoknak társaságában, s a nádortól csak egy nemes lovas osztályt kérvén maga mellé, egy kis hadcsapattal Ács felé támadólag Komáromból kirohant, ezen szolgálat a vasmegyei alezredes Szapáry Vince grófnak lovas osztályát találván, ez magának oly bajnoki dicsőséget vívott ki, mi által mind János főherceg, mind ő felségének küldöttje meglepetve valának; midőn ezen osztály a számosabb ellenlovasságot tüzes sebességgel bátorsággal megtámadta, Ácsig visszaverte, s ott az egész főhadiszállást felzendítette, midőn a frank hadcsapat ezen kis csatában egy tábornokot és több holtakat és sebesülteket vesztett — midőn a vezér alezredes mellett, kinek ezen csatában

kitünő hős érdemeit nyomban érdemkereszt jutalmazá, *Sz. Györgyi Horváth Kristóf* százados kapitány is oly ügyesen mint bátran harcolt; — midőn *Meleg János* közvitéz, mind a mellett, hogy már több sebet nyert a vagdalkozásban, elleneit az ácsi hídig üzte, hol több franktól körülvéttelve, ezek közül magát nem csak szerencsésen kiküzdötte, hanem Lamarque frank generált is lováról levágta; annak kalapját, málháját irományai-
val, földabroszival együtt becsületrendét magával elhozta, mely rendkívüli vitézségeért neki János főherceg nyomban az ezüst érdempénzt tűzte mellére; — midőn *Mlinárik Miklós* szinte közvitéz, ki már Ötevéynél nyert három nagy sébével harcolt a győri ütközetben, ezen ácsi csatától semmikép vissza nem tartóztatható, első volt, ki nyílsebességgel az ellenségbe vágott, és oly túlzó vitézséggel harcolt, hogy itt új 14 sebet kapván, öszvesen tehát 17 sébével is mind addig folytatta a vagdalkozást, míg végre karja keresztül lövetvén, a kardot már nem emelheté; — ha, midőn harmad nap múlva a nádor ezen két jeles bajnokot, ezen sorok írójának, mint segédének kíséretében, a kórházban meglátogatván, hol ők egymáshoz közel két ágyban, a sok kardvágások

által minden emberi alakból el s kitorzítva, dagadt testtel, de békével fekvének, az eddig nem is esmert, de általam velek megemertetett nádornak kérdésére: mint éreznék magokat? kezöket nyújtva, hogy a nádor kezét megcsókolhatnák, azt felelék: „hogy csak a fekvés esik nekik legnehezebben, mert örömet minél előbb visszaszolgálnák a franciáknak, mivel őket így megcsúfolták:“ ha, mondom, ezen két bajnoknak rendkívüli vitézsége is *az erőtlen asszonyt is hős óriássá magasztalható lelkesedés hiányának lehetett mive*; — hát kérem Kegyedet, Kossuth úr, esmertesse meg velünk, legyalázott insurgensekkel, fogalmát a vitézségről, lelkesedésről, ha ily tetteket gyávaságnak mer nevezni? — s ne feledje hozzá gondolni még azt is, hogy ezen vitézek az eke mellől elvont újoncok voltak? — Esmeresse meg velünk fogalmát a becsületérzésről, ha egy ötvenezer magyar nemesből alakult testületnek, becsületét, mint egyes ember, és a közvéleménynek organuma, ily könnyen, ily vakmerőn sérteni tudja s meri? — mert ha miénkhez hasonló becsületérzés rezg Kegyed keblében is, akkor Önnek sérte nem csak meg nem bocsátható, hanem méltán torlást is követelhető. És egy politi-

kai hírlapíróban annyival nagyobb vétek, minél bizonyosabb az, hogy ez mintegy ily felszólításul szolgálhat a szomszéd óriásnak: uézd! a magyar ily gyáva, lelketlen; akkor teheted magadévá, mikor tetszik, ő megadja magát; holott, fájdalom, a magyarnak bajnoksága igen is könnyen felhevülhetéséről a tegnapi történet is szomorú bizonytságot említhet, midőn a gyűlésről visszatérő *adózó* és *nem adózó* felekezet az útban egymást elérvén, néhány perc alatt 9 halott és több halálosan és könnyebben sebesült lőn a találkozásnak áldozatjává. — Ha ezen nevezett két bajnok előtt, kik tudtomra még élnek, Kegyednek sértő, gyalázó szavai felolvastatnának; ugyan keblébe tudná-e Kegyed fogadni a keserű fájdalmas érzelmet, mely a gyáváknak káromlottakban méltán íme szavakra fakadhatna: „Hah! hazánk védelmében oda vetettük életünket, testünket, — a vér rostán keresztülvert vízként csorgott össze-visszavagdalt testünkből, — az általunk leverte ellenség haldokolva is bámulta vitézkedésünket; s hát ezen jutalmat érdemeltük egy utóbbi magyartól, hogy néhány toll-vonással kormolja be azon vérünkkel megszolgált fényt, melyet maga a király tűz vala szívünkre?“ — S ha ily két bajnok a

rajta ejtett gyalázat miatt bosszúra lobban-
va, összeszedvén roncsolt testének s lelké-
nek végső erejét, a gyalázattal kormoló tol-
lat örökre elnémitaná: hol a criminális codex,
szerzették [légyen bár azt a világnak első
philanthropjai, mely őket ki nem mentené?
— feltévé azon a világgal egykorú közvé-
leményt, miszerint a sértett becsületet csak
vérrel lehet visszaváltani. — Még egyszer
tehát: ezen meg nem érdemlett legyalázta-
tását, becsületsértését azon jobb hírt nevet
érdemlett insurrectionának a történetek okle-
velekkel bebizonyítható valóságának tudá-
sában, az akkori körülmények közt semmi
kötelességet nem mulasztott becsületnek ér-
zetében, az egész ország s nemzet előtt, az
akkor fegyverre kelt nemesség egész testü-
letének nevében, — nyilván visszaútasítom;
visszaútasítom pedig annál nagyobb hazafiúi
keserűséggel, minél bizonyosabb az, hogy
ezen insurrectionról lábra kapott közvéle-
ményt oklevelekkel megcáfolni, és jó hírét
nevét visszavívni, a történeteknek csak egy-
szerű elbeszélése által is, mindig tehetsé-
gemben vala, — s én arra mindig kész va-
lék, ha — lehetett volna. Hogy a nemzet
sértett becsületének általam visszavívhatása,
mit a nemzet országosan is követelhet vala,

elhanyagoltatott, — oka én ne legyek: S hogy ezen, most már sokkal terhesebbé vált munkával foglalkozás már-már tehetőséget több tekintetekből túlhaladandja, s velem ez oda veszend — és a meg nem érdemlett gyalázat a nemzeten száradand, — oka én ne legyek. Oka ennek sok főfő magyar is, ki, a divatozó politikai elvek mellett, készebb nemzete gyalázatját nem csak eltérni, hanem azt erősíteni is, csakhogy drága énjének minden életveszélytől biztosíthatása végett, a személyes felkelésnek kötelességétől felmentessék. Kegyedtől pedig, Kossuth úr, ki a gyalázat bélyegét hírlapjában ránk sütötte, kívánom (s mind ember mind hazafiui jellemétől bízton remélem is) hogy ezen soraimat is hírlapjába felvenni ne terheltessek. Hadd legyen a becsületünkön ejtett seb mellett az ír is, mely azt némileg enyhítendi. Szó nélkül hagynom e sérelmet lehetetlen. Legyen szavam bár egy elhangzó fütty a pusztában, — legyen bár ez egy essőcsepp Lybia égető homokában, s tartassék ez bármi eszes fogásnak, bármi elmés tapintatnak, az örökké ostromozott magyar nemzet irányában — a politika tömkelegében — egy nemzetnek becsületét

semmi tekintetnek feláldozni nem szabad,
— még a politikának sem.

Egyébiránt meggyőződve lévén arról, miképpen Kossuth szívének és eszének minden istenadta tehetségével csak hazánknek és nemzetünknek köz javát, boldogságát, s dicsőségét irányozza, s e magas célra buzgó törekvésében minden alkalmat, édes és keserű módot, gúnyt, sérelmet, s dicséretet megragad, hogy léptei foganatosak legyenek és pályájára vele kezefogó barátokra és társakra szert tehessen; örömet elhitetem magammal, s miolta őt közelebbről esmerem szerencsés vagyok, még inkább, hogy az insurrecciónnak ezen semmi esetre nem érdemlett, és semmi esetre ki nem menthető sértése nem akarva sérteni, s még kevésbbé rágalmazni gerjedt szándékból történt; hanem a történeteknek nem tudásából és a lábra kapott rossz, és eddig meg nem cáfoltathatott hírnek elhívéséből, mi, ha a gonosz hír valóságon épült volna, minden jobb érzelmű hazafiúi kebelt és a nemzet kétes jövődjén aggódó elmét elbúsíthatott. S örömet hiszem, miszerint Kossuthnak bár jól meg nem gondolt, igazságtalan, és ellenkező hatású módhoz nyúlt is, szándéka nem más volt, mint

a nemzetet az insurrectió tekintetéből legalább hibásan felfogott múltjából merített okoknál fogva jövődjére figyelmessé tenni, s jól eleve buzdítani, s lelkesíteni: mert ki lehetne közülünk oly vak, oly gyáva, hogy már elkövetkezettnek ne látná az időt, melyben a magyar nemzetnek legszükségesebb feladata már, és a pillanat szükségének ösztöne ezt néki már éjjel nappal huhogja, mikép siessen védelmi rendszerről intézkedni, mi által magát, alkotmányát, szabadságát, hazáját, s királyi székét biztosítsa az éjszakai sas ellen, ki ravasz fortélyos körmeit már Csehországtól kezdve, folytonos tovább terjedéssel, egész Stájer széléig bele vágta királyunk birodalmaiba, melyeknek belsejében is ugyanezen sasnak fiai már rég fészkelnek, és félelmes szaporasággal költenek. Ezt hallgatással tovább nem mellőzheti az, ki hazáját, nemzetét és jó királyát szereti. A magyar hazát, nemzetet, királyt és alkotmányt senki mással e földön nem cserél. Aki másképp érez és gondolkodik, — ki vele! a nagy szolgacsoportba, a rabláncra, az önkénynek ostora alá, ki vele!

IV.

KISFALUDY SÁNDOR

EMLÉKIRATA A NÁDORHOZ

MAGYARORSZÁG MOSTANI ÁLLAPOTÁRÓL S EGY JÖVŐ NÁDOR-
VÁLASZTÁSÉRŐL.

(1838).

THE ALBANY JOURNAL

FRIDAY, JANUARY 1, 1880

Published weekly, except on Sundays and holidays.

Price, Five Cents per Copy.

Subscription Price, \$1.00 per Annum in Advance.

Entered as Second-Class Matter, July 16, 1879.

Postage paid at Albany, N. Y., July 16, 1879.

Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917, authorized on July 16, 1918.

Albany, N. Y., Jan. 1, 1880.

Published by J. B. ALBANY, Proprietor.

Printed at the Albany Journal Office.

Albany, N. Y.

Vol. 1, No. 1.

Published by J. B. ALBANY, Proprietor.

Printed at the Albany Journal Office.

Albany, N. Y.

Vol. 1, No. 1.

Published by J. B. ALBANY, Proprietor.

DENKSCHRIFT

über den jetzigen Zustand Ungarns und
die Wahl eines künftigen Palatins
an den
Erzherzog-Palatin.

Die Denkschrift eines in ländlicher Einsamkeit lebenden ungrischen Patrioten, der, obschon ohne Beruf und Verdienst irgend eines öffentlicher Dienstes, doch jede Gelegenheit ergriffen nach seinen geringen Kräften dem allgemeinen Besten, besonderst hinsichtlich auf die Geistes-Cultur seiner Nation zu dienen; der die tausendjährigen Geschichten seines Landes und seiner Nation kennt, und die neueste, seit dem Tode Theresias mit erlebt, im Sinne der Liebe zu seinem Vaterland, in herzlich ergebenster Unterthanstreue und Anhänglichkeit an seinem König und dessen Dynastie, im Übermasz der Verehrung und Anhänglichkeit an Eure k. Hoheit und Höchstderen Linie, aber auch

in glühender Liebe zur Landes-Verfassung seiner Väter geschrieben, obschon nicht auf dem Wege irgend eines Amtes zu den Füßen Eurer k. Hoheit niedergelegt, dürfte, gnädigster Herr und Reichs-Palatin, von Eurer k. Hoheit, dem Gegenstande innigster Liebe und Verehrung aller constitutionell Gesinnten, in Sinne der Gesetze liberalen Patrioten, um so mehr nicht verschmäht und ungnädig aufgenommen werden, als diess zu schreiben und Eurer k. Hoheit in tiefster Unterthänigkeit unterzubreiten weder eigenes Privat-Interesse, noch irgend ein anderer Zweck, sondern nur die gewissenhafte Erkennung und Würdigung der unermesslichen dem Lande erwiesenen Dienste und Verdienste Eurer k. Hoheit, das dadurch mit eben so wohlwollenden Herzen, als starken Geist. kräftig bewirkte Glück, und die sehr natürliche Dankbarkeit für all die unzähligen, durch Eure k. Hoheit bewirkten Wohlthaten, besonders für den erwiesenen und bewehrten Schutz unserer constitutionellen Freyheiten, mich unwiderstehlich hinrissen. Gott erhalte Eure k. Hoheit zum Glück und Segen Ungarns viele Jahre lang! — und ergiesse Segen, Glück und Freude über Höchst Ihre ganze Familie!

In der Geschichte Ungarns werden Eure k. Hoheit, ohne die Krone des heiligen Stephans getragen zu haben, mit dem unvergänglichen Ruhme seiner grössten Volk und Land regierenden Könige glänzen.

Als ich im Jahre 1815 von dem Recht und Gerechtigkeit liebenden Theile der Stände des Zalader Comitats, zu Eurer k. Hoheit mit der unterthänigsten Vorstellung und Bitte, den hierwaltenden und langjährigen Ämtermissbrauch entweder durch eigene hohe Amtsgewalt, oder durch Vermittelung bey Sr. Majestät ein Ziel setzen zu geruhen, nach Ofen abgesendet wurde; da sprachen Eure k. Hoheit folgende Worte hoher Weisheit, und consequenter Verwaltung höchst Ihres Amtes aus: „ich kenne keinen Theil der Stände; ich kenne nur Stände des Zalader Comitats“. Goldener Spruch einer Landes-Regierung, die keine Parteien anerkennen will. Und doch Eure k. Hoheit!—ich spreche jetzt nicht von meinem Comitате: ich spreche vom ganzen ungrischen Land und Volke — und doch ist jetzt die ganze ungrische Nation (die Bauern im eigentlichsten Sinne abgerechnet) in politische Principien- und Religions-Parteiungen zerrissen. Ich meine jedoch nicht, dass irgend eine derselben zu einer

Coalition, viel weniger zu einer wirkenden Gesellschaft gereift wäre. Die Religions-Partei ausgenommen, stehen die Männer von gleicher Farbe nur einzeln da, und können nur wegen beyläufiger Gleichheit der sich bey zufälligen Gelegenheiten äussernden Gesinnungen Partei genannt werden. Nach jener sturmbewegten Zeit legten sich zwar die Waffen zur Friedensruhe; aber in den Gemüthern gährt die Verschiedenheit der politischen Principien und Meinungen in einem fort, so wie fast in jedem Lande und Volke, sey es durch Absolutismus oder Constitution regiert; besonders ist diess der Fall bey der Jugend, in deren Gemüth alles Vollbrachte jener Zeit durch phantastische Rückerinnerung mit dem Nimbus einer Art von Grösse umgeben zu seyn scheint. Die leidige Erfahrung spricht hier umsonst ihr verdammendes Urtheil aus, und weiset den Verstand umsonst zur Erkenntniss des Wahren, Reellen, Üblichen, durch Zeit und Völkergeschichten Bewährten und Geheiligten zurück. Die Schwärmer träumen fort. Aber handeln können und werden sie bey uns nie, so lange die constitutionellen Freyheiten leben und von des ungrischen Volkes Tausenden und dessen Könige beschützt werden. Jene stehen im

Lande vereinzelt da, und finden nirgends vollstimmigen Anklang: weil Sie durch nuancirte Principien der Politik selbst unter sich getheilt sind. Bey grössern Zusammenkünften und Versammlungen werden dergleiche Meinungen oft laut. Diese zu unterdrücken und dadurch das erste Bedürfniss eines constitutionellen Lebens, die Redefreyheit, zu beeinträchtigen, wäre um so weniger der Mühe werth, als sie ganz unschädlich und nicht ansteckend sind: denn meines Wissens hörte ich noch nie, selbst von den meist Ultraliberalen eine Absicht oder nur eine Idee zu irgend einer radicalen Veränderung, sondern nur von Reformen der Constitution. Und so lange diess unbefangen und öffentlich geschieht, ist kein Gedanke von einer Gefahr. Es sind ausgesprochene Meinungen, Urtheile, Debatten über die Geschichten der Zeit, so die Zeitungsblätter mittheilen, mit Beziehungen auf Ungarn, gleich andern Ländern, wo die Stände die gesetzliche Freyheit geniessen, hinsichtlich der Landes-Verwaltung ihre Meinungen auszusprechen: und dasjenige vollzuziehen, wozu sie durch die Landesverfassung berechtigt sind.

Bedeutender und für die Zukunft wichtiger sind die Religions-Parteiungen, nicht

hinsichtlich der Religion, da diese durch die Gegner nicht angegriffen wird, sondern hinsichtlich der Politik. Vor einigen Jahren vereinigten sich in diesen Comitaten die Protestanten beider Confessionen, und formirten Parteien, um in den Restaurationen alle Ämter an sich zu reissen, obschon die Tauglichern von ihnen auch schon vorher durch die Katholiken brüderlich angestellt wurden; und obschon, das Weszprimer Comitath ausgenommen, überall die Minderzahl, siegen sie (hier mit Excessen) nicht unter der Firma der Religion, sondern des Liberalismus. Ihren Sieg beförderten nicht ihre Talente, denn hier wenigstens zählen sie kaum zwey Notabilitäten, Vermögliche schon gar nicht, sondern katholische vermöglichere Ultraliberalen, und andre gemeine Katholiken, so durch diese bestochen, bewirthe, beredet, mitunter gezwungen wurden. Ja sogar sehr aristokratisch gesinnte vermögliche Katholiken trugen zu ihrer Beförderung bey, aus der unmoralisch niedrigen Ursache und Hoffnung, die Armuth dieser Beamten vielleicht zu ihrem Vortheil benutzen zu können. Diess geschah wörtlich im Zalader und Weszprémer Comitath, mit dem Unterschied des Vermögens in den Komorner, Eisenbur-

ger und Tolnenser Comitaten; und wird allem Anschein nach geschehen in den Somogyer und Stuhlweissenburger Comitaten.

Diese Religions-Partey dürfte für die Zukunft darum Besorgnisse wecken, weil ihre Fahne auch die Fahne des Liberalismus ist, wozu sich die ganze gährende, leidenschaftliche Jugend aller Religionen hinschaaret, und noch mehr hinschaaren wird, nachdem sie durch diese Partey, wenigstens in diesen Gegenden, zu Ämtern gelangen konnte, indem die würdigsten und geehrtesten Männer von Mittel Alter von ihren wohlverdienten Sitzen, als nicht Protestanten oder nicht genug liberale, — zuweilen auf unwürdige Art verdrängt wurden. Diese jetzt noch doppelte Fahne, dürfte später durch die sich hinschaarende Jugend sich in die einzige des Liberalismus verwandeln, was am Ende selbst den protestantischen ächten Patrioten nicht lieb wäre.

Demnach also, wie die Verhältnisse Ungarns sich durch ebenberührte Umstände gestalten wollen, muss die Zukunft des Vaterlandes alle Patrioten, so dem constitutionellen Könige und der gesetzmässigen Constitution, wenn auch mit zeitgemässen Reformen, treu ergeben sind, doch besorgt

machen; und der Gedanke, dass der zwar unvergängliche Ruhm, aber auch die endlich unerträgliche Last der 44 jährigen Verwaltung des höchsten Amtes Eure k. Hoheit niederdrücken dürfte, erweckt Schauder in unsern Gemüthern. Denn es wäre hundertmal leichter über hundert Millionen zu regieren, als Ungarn bey seinem labyrinthischen Verhältnissen, als dessen Palatin so zu gouverniren, dass jedem Recht, Niemanden Unrecht geschehe.

Mit ängstlichem Herzen fragen wir einander: wer wird nach dem unglücksschweren Abtritt Eurer k. Hoheit unser Palatin? — Im Lande hier hört man dass im höchsten Staatsrathe man sich darüber nicht einigen kann, ob auch in der Zukunft ein Prinz aus dem königl. Geblüte Palatin werden sollte? Dem Streben des uns Ungarn fremd gesinnten Ministeriums hatte Eurer k. Hoheit kräftiger Geist, gewissenhafte Amtsverwaltung und Ehrfurcht gebietende Stellung sehr oft Hindernisse in den Weg gelegt; daher es sich mit einem aus der Mitte der Nation gewählten Rang und Gnaden durstenden Magnaten leichter abfinden könnte. Wer sollte also einst Palatin werden? Für unsre hochmüthige selbstsüchtige

hohe Aristokratie wäre es ein gefundener Handel, sich in das höchste Landesamt einzunisten, möchte auch darunter Alles untergehen, was uns theuer und heilig ist. Gott bewahre uns! seufzt hier der ächte Patriot, welcher die gramvollen Ereignisse unter Leopold des I-ten Regierung, die Verräthe-
reyn des damaligen selbst süchtigen, weder Ungarns noch seines Königs Wohl und Ruhe beachtenden Palatins, und die darauf gefolgten Unruhen kennt. Wer also, wenn nicht ein hochmüthiger Magnat? — Die Protestanten wollten den höchstgestellten aus ihrer Mitte, sey dieser wer immer, wess Geistes immer, wenn nur ein Protestant, der die Schuld der Zeit unter des berühmten aber fanatischen Katholiken Pázmáns hierarchischem Walten, einigermassen den Katholiken wiedervergelten dürfte? Möge dieser ein hochmüthiger Magnat, ein Aristokrat, oder Democrat, ein mässig liberaler, das heist ein constitutioneller, oder ultraliberaler seyn, wenn nur Protestant, und in diesem Individuum muss sich das *quoique* und *parceque* der politisch gegen einander stehenden Franzosen sich fest umarmen, wenn nur dieses hochgestellte Individuum dann alle mögliche Ämter des Landes und des Kö-

nigs seinen Glaubensgenossen zukommen, und die Güter des katholischen Clerus mit den protestantischen theilen lässt, als (protestantisch-demokratisch zu reden) Nationalgüter. Ihre Fahne und Farbe ist eher Demokratie und Ultraliberalismus, womit sie auch alle Katholiken dieser Farbe an sich ziehen, um sich zu verstärken. Eine starke Partey, weil sie doppelt ist, indem sie vom gemeinen Adel aller Glaubensgenossen, und einem grossen Theil der theils wirklich, theils zu verführenden demokratisch liberalen Katholiken in sich fasst. — Also wer? — Protestant oder Katholik, Deist oder Atheist, Magnat oder Bürger, gleichviel, wenn nur ein Demokrat, sagen die Ultraliberalen.

Ich bitte Eure k. k. Hoheit unterthänigst mir, über diese sogenannten Ultraliberalen einige Worte gnädigst zu erlauben. Meinen Beobachtungen und Bemerkungen zu Folge bestehen diese aus der, alle Schulen durchstudirten, adeligen und unadeligen besonders Advocaten und Honoratioren-Jugend verschiedener Gattung, mitunter auch älteren Unadeligen, welche bey ihrer Geistesbildung es wurmt, vermöge der Landes-Constitution sich hinter den rohesten Edelmann gestellt zu sehen; meistens aber

aus solcher, die ohne Vermögen, ohne Amt und Anstellung, ihr Leben unbeschäftigt, folglich ohne Einkommen, schwer und mühsam, folglich unzufrieden, in Wunsch und Hoffnung besserer Zeiten hinwinden. Die ersten sind es aus Mode durch den Wahn, dass der Zeitgeist diess fordere, und dass Geistesbildung ohne Ultraliberalismus heutzutage gar nicht denkbar sey; und lächerlich genug, dass Manche von diesen für liberal angesehen und gehalten seyn wollen, eigentlich kaum wissen, wo die Gränzlinien zwischen Aristokratie und Demokratie sey. So wie diese zum Besitz ihres Vermögens oder zu einem Amt gelangen, kehren die meisten von ihnen zur Vernunft und Constitution zurück, schreyen um Reformen, und ist ihnen doch nicht recht, dass ihnen als Grundherrschaft durch die neuesten Urbarmess-Gesetze etwas abgezwickelt wurde. Sie führen Freyheit und Menschenrechte im Munde, und möchten ihre Unterthanen wie Viehe misshandeln. Die Erfahrung lehrt, dass diese nämliche Veränderung auch bey den Unadeligen statt findet, so wie sie zu einem sicheren Lebens-Unterhalt gelangen. Das Feuer des demokratischen Liberalismus glüht also meistens nur in der Jugend, verrauchend

im männlichen Alter und Gefahr ist dabey in ihrem vereinzeltten Zustande, in partibus, gar nicht denkbar; nur in grössern Städten, wo ihre Zahl grösser ist, könnten sie mehr Lärm machen. In den Comitats-Versammlungen wird Alles, stärker oder lauer, je nach dem Geiste der Jurisdiction, in constitutionellem Sinne verhandelt. Stärkere Aufwallungen, härtere Ausdrücke, nicht gegen die geheiligte Person des Königs, sondern gegen die Regierung, welcher Unterschied sich jetzt schon immer ausspricht, werden gewöhnlich noch zurückgewiesen, hier selbst damals, wenn ein solcher Redner von der jetzt hier herrschenden protestantisch-liberalen folglich stärkeren Partey wäre. Zerstreut unter diesen vielfarbigen Ungarn befindet sich seit dem letzten Landtage eine Art Menschen, an Zahl schon in diesen Gegenden nicht unbeträchtlich, an der Theiss aber sehr stark, welche jetzt sich selbst nicht kennt, selbst nicht weiss, was es ist, in ungrischer diplomatischer Hinsicht ein wahres Zwitterwesen, ein Mittelding zwischen Adel und Nicht-Adel, nicht wissend womit, wozu, woran es sich halten soll, die Religions-Interessen bey den Protestanten ausgenommen: denn die Katholiken

sind jetzt sehr tolerant. In dem letzten Landtage ist ein Haupt-Grundpfeiler der uralten ungrischen Constitution umgestossen, ein Hauptzug des Geistes der ungrischen Ur-Institutionen ausgelöscht worden: der alte freilich sehr aristokratische Grundsatz: *Libertas, privilegium inhaeret personae, Accessorium sequitur suum principale,* worauf nicht nur die nicht geringe gesetzliche Pflicht des Insurgirens, der Vertheidigung des Vaterlandes auf eigene Unkosten, sondern alle übrigen Privilegien sich gründeten, ist umgestossen worden durch den Piringerischen, nun schon sanctionirten, Grundsatz: *Onus inhaeret fundo.* Die Landsleute, welche das auf diesen Grund gebaute Gesetz niederschlagend traf, sind nun weder Edelleute, noch Bauern, sind Ungarn mit zwey Häuten, deren jede geschoren wird. Da diese Leute zumahlen in den Theisser Gegenden meistens Enkeln jener Vorältern sind, welche während der anderthalbhundertjährigen Osmanen-Herrschaft in Ungarn, entweder durch die Türken aus dem Süden Ungarns, von ihren Landsitzen vertrieben wurden, oder aus Treue zu ihrem gesetzmässigen König, sich selbst exilirend, aus Noth und Verzweiflung, um nicht Hungers

zu sterben, Colonicalsessionen übernommen, nach und nach in Niedrigkeit und Armuth versunken, nicht wissend, was die berüchtigte neoaquistica Commission, welche meistens nur handeltreibende reiche Griechen und Armenier mit Gütern überhäufte, bezwecke; oder ihrer Urkunden beraubt, ihre Ahnenrechte nicht beweisen und behaupten könnend, bleiben mussten, was sie durch das Missgeschick wurden; so muss es sie bitter betrüben, dass sie, von ihren Brüdern verläugnet, und aus der Mitgenossenschaft gleicher adelichen Rechte hinabgedrückt wurden in den Contribuenten-Stand. Bewohner jener Gegenden erzählten in Füred, dass diese sehr unruhig sind, und drohen, entweder sich dem sie drückenden, sie entadelnden Gesetze widersetzen zu wollen, oder zu fordern, dass Ihnen gleich, aller übrige Adel auch, so wie sie, gleichen Lasten unterworfen werden sollen. Dass diese aus Bitterkeit, Schmerz, Neid und Rachgefühl sich zur Demokratie, oder gar zum Bauernstand hinneigen könnten, wäre nicht unmöglich. Zur Unzufriedenheit dieser, so getroffener Edelleute trägt auch der ungewisse Grund, worauf dieses Gesetz beruht, viel bey; daher die Jurisdictionen es auch

verschiedenartig auslegten, und vollgezogen haben, je nachdem ihre Ablegaten es interpretirten. Im Zalader Comitate zum Beispiel, wurden auch die privilegirten Marktflecken, wo wegen den geleisteten Militair-Diensten von jeher kein Urbarium bestand, wo hinsichtlich der Felder und Wiesen von eher freier Kauf und Verkauf stattfand, aus dem einzigen Grunde, dass von den Feldern (von den Wiesen aber nie) die Grundherrschaft den Zehent bezog, folglich nicht als Curial Felder betrachtet werden könnten, diesem Gesetze unterworfen. Obschon solche Felder, eben so wie die Weingärten, nicht als liegende Gründe, sondern als immer wechselnde, im adeligen Besitz adeliche, in unadeligen Händen unadeliche Mobilien betrachtet werden müssen. Aus diesem Grunde sind die Weingärten als Mobilien in adelichem Besitz steuerfrey geblieben, und aus eben diesem Grunde hat das benachbarte Weszprémer Comitat solche Felder im adeligen Besitze als Mobilien betrachtend, auch ferner steuerfrey bleiben lassen. Nach den Grundsätzen des Zalader Comitats müssten im ganzen Somogyer Comitate alle Curial-Gründe auch mit Steuer belegt werden, weil es dem Martinsberger

Benedictiner Kloster von St. Stephan her zehentpflichtig ist. Da jedes Gesetz im ganzen Lande auf gleiche Art anwendbar und angewendet seyn soll, so wird das Zalader Comitath in seinen künftigen Instructionen vermuthlich die Interpretation dieses Gesetzes von den versammelten legislativen Gewalten fordern. In der letzten Insurrection sind aus den hier befindlichen privilegierten Märktflecken, gegen 500 Adelige gestellt worden. Da die Absicht dieser meiner Denkschrift ist, den, theils auf Erfahrung, theils auf scharfe Wahrscheinlichkeiten gegründeten jetzigen Zustand Ungarns Eurer k. k. Hoheit, als dem Schutzgeiste Ungarns zu schildern, so konnte ich diesen Umstand nicht unberührt lassen. Die Quellen woraus ich überhaupt schöpfte, sind entweder eigene Erfahrung, oder freundschaftliche wörtliche Mittheilungen aus jenen Gegenden, meistens in Füred vernommen, denn ich wechselte mit Niemanden aus ferneren Gegenden Briefe. Freilich hängt es viel davon ab, wess Geistes die Erzähler waren, und nach welchen Grundsätzen, und aus welchen Gesichtspunkten sie die Gegenstände betrachteten.

Im Hintergrunde steht also noch die

vierte Parthey. Da ich selbst dieser angehöre, und die Fahne derselben nie verlassen will, so bitte ich Eure k. Hoheit um die gnädigste Erlaubniss, das politische Glaubensbekenntniss dieser, dem Geist unserer Gesetze nach ächt patriotischen Parthey, hier mit starken Zügen zeichnen zu dürfen; diese sind: die mehr als achthundertjährige Constitution und Landes-Gesetze, mit zeitgemässen Reformen; der gesetzmässige König, der diese Constitution und Gesetze beschworen; die Heiligkeit der königlichen Majestät; Heiligkeit der Landesgesetze; innige Liebe und Anhänglichkeit an das Vaterland und Nation als Staatskörper, an den König, als dessen Haupt, an die Constitution, und Gesetze als deren Geist; geben und fordern, was dem Könige; geben und fordern, was der Nation und dem Lande gebührt. Strenge Handhabung der Gesetze, kein Religions-Unterschied; brüderliche Verienigung, Ehrenur dem Verdienste; Inehrehaltung aller Stände, — Heiligkeit des Eigenthums, Festhalten an die Nationalsprache, als dem Bande, welches die Millionen einer Nation zu einem grossen Staatskörper verbindet, wodurch König und Volk gross und mächtig sind. Fortschreiten in jeglicher Natio-

nal-Cultur, in geistiger und materieller Hinsicht. Um alles kurz zusammen zu fassen: gewissenhafte und strenge Erfüllung aller gegenseitigen Pflichten, so durch die Landesgesetze gebothen, sanctionirt, und hiedurch geheiligt sind. Innige Anhänglichkeit an Eure k. k. Hoheit, als den Schutzgeist unserer Institutionen. Festes Anklammern an das edle, grosse Herz, als die einzige Quelle, woraus Ungarns Glück und Heil entfliesst. Wir also, die wir diesen politischen, constitutionsmässigen Glauben bekennen, nachdem wir das unbestreitbare Recht besitzen und ausüben, unsern Palatin frey wählen zu können, wollen für die Zukunft Ungarns keinen von jenen, den irgend eine der drey Parteyen zum Palatin wünschte, um so mehr, als man die Gegenstände, wenigstens zweyer derselben ziemlich errathen könnte; wir wollen aber auch Keinen, welchen thronfähigen immer, aus unserm königlichen Haus und Blute, sondern wir wünschen und wollen einen, zwar aus unserm königlichen Hause, bestimmt aber aus dem Zweyge Desselben, an welchen die ganze Nation, wenn sie gewissenhaft fühlen und denken kann, mitinnigster Ergebenheit, Liebe und Dankbarkeit gebunden seyn muss: wir wollen den

liebenswürdigen Sohn, des geliebten und hochverehresten Vaters, dessen weiser Amtverwaltung, kräftiger Vermittlung und Selbstitwirkung die ungrische Nation das wesentlichste ihrer National-Existenz, die Nationalsprache in ihrer vollen Lebenskraft, und die Grundfeststellung ihrer Constitution zu verdanken hat; und diess gerade in einer Zeit, da in der Nachbarschaft hiezu ein schreckliches Gegenbeispiel geschah. Wir wünschen und wollen den Erzherzog Stephan zu unserm künftigen Palatin, was aber durch langes Leben Eurer k. Hoheit, so spät als möglich geschehen möge. Aber Umstände, und Sicherstellung unseres Wunsches rathen uns schon frühzeitig und voraus darauf zu denken. — Der Erzherzog Stephan ist seiner Geburt und Erziehung nach, seiner Volks- und Landes-Kenntniss nach, seiner (wie wir glauben) Neigung zu uns, und unsrer Liebe und Hoffnungen nach, der ungrischen Sprache nach, die er so gut spricht, ganz der Unsrige. Keiner ausser Ihm kann und wird unser Zutrauen gewinnen, und nur Er wird im Stande seyn, alles durch Eure k. Hoheit Entworfenene, Begonnene zu vollenden, das Vollendete zu erhalten; Ihn uns vorzuhalten würde ein Missgriff sein, welcher

traurige Conflict, Oppositionen aller Art, Wirren, Stockungen, und Erbitterungen nach sich ziehen dürfte. Diesen Wunsch der loyalsten Unterthanen der Krone Allerhöchsten Ortes nicht zu gewähren, hiesse sowohl das Wohl des Landes, wie auch den Vortheil der Krone verkennend, dem Streben der Ultraliberalen zuvorkommen.

In der Meinung, dass Eure k. k. Hoheit diesem Glück verheissendem Wunsche Höchst Ihrer getreuesten und dankbarsten Verehrer und Diener nicht entgegen sind; schon aus dem hochwichtigen Grunde, dass Ungarns künftiges Glück fast einzig davon abhängt,¹ und weil dieses, Ungarns Vorzeit Gegenwart und Zukunft beachtend zu begreifen und erwägen, Eure k. k. Hoheit im sichersten, untrüglichen Stande sich befinden: so wage ich es im Nahmen aller mir gleichgesinnten Patrioten, Eure k. k. Hoheit um die Erfüllung unsers längst genährten Wunsches unterthänigst zu bitten, der gleichsam das ehrenvollste und sicherste Mittel wäre, das erste Ziel zu erreichen; des Wunsches nämlich: dass Seine k. Hoheit, der Erzherzog Stephan, Ungarn, unter verschiedenem Vorwand, in verschiedenen Richtungen, in gewissen Zeiten bereisen

dürfte, und zwar in Gesellschaft einiger ungrischer Männer, so des Volkes Vertrauen besitzen; damit die Ungarn den Sohn des hochverehrtesten Vaters, den liebenswürdigen, leutseligen, geistreichen Prinzen sehen, kennen lernen, ihre Sprache reden hören, und durch seine hohen Eigenschaften begeistert Ihn von dem Lenker aller Weltgeschichten, von dem Könige, von dem geliebten Vater, für das Heil ihrer Zukunft erbitten, ja fordern mögen. Das Publicum in Fűred (Ungarn im Kleinen) wo ich mir die Freyheit nahm, mit Seiner k. Hoheit aus oben angeführtem Grunde gefliessentlich viel ungrisch zu sprechen, damit die Anwesenden es hören, und sich darüber freuen können, möge als sicherer Beweis einer Nationalbegeisterung hiezu dienen. Die ungrischen Zeitungsblätter haben diess mit freudigem Enthusiasmus verkündet; was auf Ehre, nicht durch mich, sondern durch jemand mir unbekannten berichtet wurde. — Dann wünschten wir, dass der Erzherzog Stephan gleich, noch vor dem Anfange des künftigen Landtages zum Locumtenenten ernannt werde, theils, weil diess die Erfüllung unsers Wunsches, Seine künftige Erwählung zum Palatin sicherer stellen könnte

theils weil durch diese Stellung der junge Prinz in das einst durch Ihn zu verwaltende höchste und wichtigste Amt unter der väterlichen Leitung Eurer k. k. Hoheit frühzeitig eingeführt, den Geist des in Ungarns Geschichte unsterblichen Vaters kräftiger und sicherer erfassen würde. Durch diese Ernennung würden manche kühne Tendenzen abgeschnitten, halb ausgebrütete Absichten erstickt, und der Wunsch des ächt patriotischen Theils würde immer näher seiner Erfüllung entgegen reifen. Die Ernennung eines Locumtenenten müsste darum vor dem Landtag geschehen, weil beym versammelten Landtage sich Stimmen erheben könnten, welche den Locumtenenten als praesumtiven Palatin, durch die gesetzmässige Wahl zu bestimmen verlangen dürften. Welch ein Glück wäre diess für das constitutionelle Ungarn! Schon die Hoffnung, dass in den künftigen langwierigen Landtagen, Eure k. k. Hoheit durch den Beistand des geliebten Sohnes mancher Mühen, Lasten und Verdrüsslichkeiten überhoben, wir dem theuern, für Ungarns Wohl so unerlässlich nothwendigen Leben Eurer k. k. Hoheit eine viel längere Dauer versprechen dürften, würde uns glücklich machen. Noch ein Gegenstand beschäf-

tigt die Gemüther aller constitutionell gesinnten Patrioten: Es ist der Primas des Reiches. So lange Gott Eure k. k. Hoheit an dem Himmel Ungarns, als dessen Lebens und Glückstern erhält, war und wäre ein Reichs-Primas, obschon für die ungrische Hierarchie höchstwichtig und nöthig, doch neben Eurer k. k. Hoheit in politisch-diplomatischer Hinsicht kein unumgängliches Bedürfniss, aber neben einem künftigen zumahlen jungen Palatin als erfahrener Rathgeber wie auf seinem Platze. Durch die Ernennung des Weszprémer Bischofs Kopácsy zum Reichs-Primas sind Sc. Majestät der König dem allgemeinen Wunsche, den loyalsten ungrischen Patrioten zuvorgekommen. Wäre diese Würde wählbar, so hätte die allgemeine Stimme, fast, wie eine vox populi für diesen gesprochen. Er ist jetzt unstreitig der erste Mann in der ungrischen Hierarchie. Und da wir fest überzeugt sind dass diese glückliche Wahl nur durch Eure k. k. Hoheit ausgemittelt werden konnte, so haben Eure k. k. Hoheit den unzähligen Wohlthaten auch diese beyfügend, Höchst Ihre unterthänigsten Verehrer nur zum neuen Dankgefühl verpflichtet. Bey längerem Leben dürfte Kopácsy in dem oft ver-

waisten Erzbisthume eine neue merkwürdige Epoche herbeyführen, und sein ernstes würdevolles, gemässigtcs aber einnehmendes Wesen bey den Landtügen nur erwünschte Erfolge ermitteln.

In der Überzeugung ferner, dass Eurer k. k. Hoheit Herz und Geist sich von jeher Ungarns Wohl zum Lebensziele wählten, unterfange ich mich in tiefster Unterwürfigkeit Eure k. k. Hoheit zu bitten, einen gnädigen Blick auf Ungarns jetzigen betrübenden, mit Verarmung, Elend, ja vielleicht Hungernoth des Landes drohenden Zustand werfen zu geruhen. Die seit vielen Jahren wüthende, und nach den grässlichsten Niederlagen immer gleich wiederkehrende Hornviehseuche hat das, sonst von Milch und Honig überfliessende Ungarn, einige wenige Gegenden des Landes ausgenommen, dermassen zu Grunde grichtet, dass, wenn es so fort geht, Ungarns grösserer Theil aus Mangel an Hornvieh, einst des Landes grössten Reichthums, brach liegen muss. Die Folgen dieser höchsten Noth, bey der immer zunehmenden Population des Landes könnten noch traurige Ergebnisse herbeyführen. Die Ursache dieser schon einheimisch gewordenen Pest, wird (die medicinische Facultät möge

theoretisch behaupten was sie will) allgemein nur dem, bey diesem Mangel an baaren Gelde, in diesen aufeinanderfolgenden Missjahren, unerschwinglich hohen Salzpreise zugeschrieben. Der ärmere Landmann ist kaum im Stande, alle Viertel-Jahre Salz seinem Vieh zu geben. Viele vermöglichere Gutsbesitzer biethen ihre Ländereyen zum Kauf dar, weil sie der Mittel ihre Wirthschaft fortzusetzen durch den vieljährigen Viehfall beraubt sind. Die Contribution wird nur durch harte Mittel, Pfändungen sehr karg eingetrieben. Die Jurisdictionen werden in ihren Instructionen, einige mit der Condition, sine qua non, eine namhafte Herabsetzung des Salzpreises verlangen. — Wie würden die Herzen der Nation erfreut, und gewonnen, wenn durch Vermittelung Eurer k. k. Hoheit, in Betracht der so merklich und schnell sinkenden Agricultur des Landes, Seine Majestät den hohen Preis des Salzes noch vor dem Beginn des Landtages, um ein merkliches herabzusetzen geruheten. Die k. Kammer würde gewiss nichts verlieren: denn in kurzer Zeit würde sich's bewähren, dass das viel grössere Quantum des wohlfeiler gekauften Salzes, den Preis des theurer aber viel weniger verkauften ersetzen, demnach

diek. Kammer dabey nicht nur nicht verlieren, sondern vielleicht noch gewinnen würde.

Bevor ich diese Denkschrift schliesse, wage ich es in tiefster Unterthänigkeit bey Eurer k. k. Hoheit mich ehrfurchtsvoll anzufragen, und um eine gnädige Weisung zu bitten über einen Gegenstand, welcher die ganze Nation, besonders aber Eure k. k. Hoheit und die Patrioten des Jahres 1809 sehr nahe angeht. Das Leben Eurer k. k. Hoheit mit all dem glorreichen Walten, mit allen den inhaltschweren Handlungen, kann und wird nur der Geschichte Ungarns angehören. Dieses zu beschreiben, werden die Landtags-Diarien, und alle Protokolle der Behörden für einen künftigen Historiographen nicht hinlänglich seyn, weil aus den wahren Quellen zu schöpfen, vielleicht aus politischen Gründen nicht jedermann frey seyn dürfte. Jedoch eine, zwar kurze, aber sehr wichtige Epoche dieses Lebens, die Insurrection von 1809, vielleicht die letzte für ewige Zeiten, zu veröffentlichen dürfte um so weniger Anstand finden, als diess ein weltbekanntes Ereigniss gewesen. Da ich durch die höchste Gnade mich an der Seite Eurer k. k. Hoheit, an der Quelle des Geschehenen befand, und von

jeher von vielen Theilnehmenden aufgefordert wurde, die Geschichte dieser Insurrection zu liefern, so wünschte ich sie ungrisch zu schreiben und drucken zu lassen. Es haben sich hierüber so manche falsche Meinungen, schiefe Urtheile, ja sogar beleidigende Behauptungen verlautet, dass man sich verpflichtet glaubt solche widerlegen zu müssen, damit sie einst nicht in die Geschichte Ungarns übergehen, und allda stehen bleiben für die Nachwelt. Dass man nicht gethan, was mann wollte, soll entschuldigt werden durch die Beweise, dass man gethan, was mann konnte. Ausser dem Archiv ist nur mein Tagebuch die Authenticität und Autorität. Die Geschichtschreiber sollen diese Begebenheiten einst aus diesen wahren Quellen schöpfen. Ich bin diess Eurer k. k. Hoheit, der ganzen Insurrection, mir selbst, ja dem ganzen Lande schuldig. Gnädigster Herr! Meine Lebensbahn bezeichnet schon sechs ganze und ein halbes Kreuz. In diesen Lebensjahren kann der Faden sorgenvoller Menschenleben durch widrige Zufälle leicht abgeschnitten werden. Ich möchte, bevor ich abtrete, Eurer k. k. Hoheit hohen Verdiensten an Ungarns Land und Volk diese kleine Ehrensäule errichten. Obschon von einem

jetzt unbedeutenden Ungarn erreichtet, dessen Ur-Stammvater jedoch, als Arpads Gefährte (Zabolch) einst Ungarn erobern half, von dessen Sohne (Chák) alle unsere ältere Urkunden die Benennung de genere Chák führen, was der Landes-Historiograph Stephan Horvát durch die ältesten Documente beweisen kann, soll sie für die Geschichte um so bedeutender werden, als sie das Werk eines unabhängigen, nichts hoffenden, aber auch nichts suchenden, nur von dem Gesetz abhängigen, im Dunkel der ländlichen Einsamkeit lebenden Patrioten seyn wird.

Gott erhalte Eure k. k. Hoheit viele Jahre lang, und möge Höchst dieselbe dem ungrischen Land und Volke einst in dem geliebten Sohn wiedergeben. Diess ist der alltägliche, ewig glühende Wunsch aller wahren Patrioten, besonders des Eurer k. k. Hoheit allerunterthänigsten, allerehrfurchtsvollsten Dieners und Verehrers

A. KISFALUDY mk.

